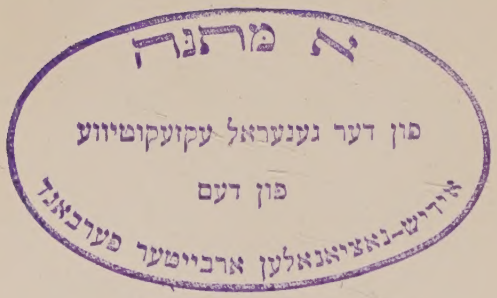
א מתנה
פון דער נענעראל עקזעקוטיוו
פון דעם
אידיש-נאציאנאלען ארכיוו פערבאנד

דר. הלל זאלאטארעוו

1910

דר. הלל זאלאטאראוו

געקליבענע שריפטען

צווייטער באנד

דראמען
וועגען קונסט
די איראפייאישע בינע
פונ׳ם אידישען טעאטער
די אידישע בינע

רעדאגירט פון יואל ענטין

ארויסגעגעבען פון
Dr. H. Solotaroff Publication Committee
183 East Broadway, New York, N. Y.
1924.

Copyright 1924
by
VERA SOLOTAROFF
New York

479

„לעוואנט" פּרעס, 138 סעקאנד סטריט, ניו יאָרק

אינהאלט פון צווייטען באנד

דראמען

פאר אירע קינדער — 7
דער אינגסטער שומרוני — — — — — — — — — — — — — — — — — — 65
די באפרייאונג — 121
דער שטורעם פון דער נשמה — — — — — — — — — — — — — — — — 139

די אידישע בינע

אברהם גאלדפאדען — 161
יעקב גאדאן — 171
דוד פינסקי׳ס דראמעס — — — — — — — — — — — — — — — — — 177

פון נייעם אידישען טעאטער

נייע פארזוכען — 185
„דאס נייע אידישע טעאטער" אין מעדיסאן סקווער גארדען — — — 192
„איינזאמע מענשען" — „טביה דער מילכיגער" דזשעני וואליער — — 196

פון דער איראפייאישער בינע

דאס שיקזאלהאפטיגע אין דער אנטיקע — — — — — — — — — — 205
שעקספיר און די מאדערנע דראמע — — — — — — — — — — — — 210
די טיפען פון שעקספיר׳ס דראמעס — — — — — — — — — — — 215
סו־מו־רוז — 221

וועגען קונסט

וואס איז קונסט — 233
אגוסט ראדען און זיין קונסט — — — — — — — — — — — — — — 237
יהודה ליב בוטענסקי — — — — — — — — — — — — — — — — — — 242

דראַמען:

פאַר אירע קינדער

דראַמע אין פיר אקטען

דער אינגסטער שומרוני

דראַמאטישע פאַנטאַזיע אין דריי אקטען

די באַפרייאונג

איין־אקטער

דער שטורם פון דער נשמה

דראַמע אין דריי אקטען

מיט אן עפּילאָג

פַאר אירע קינדער

דראַמא אין פיר אַקטען

(אויפגעפירט צום ערשטען מאַל אין נאַשאַנעל טעאַטער, אין ניו יאָרק, פּסח, 1917 יאָר.)

פאַר אירע קינדער

דראמא אין פיר אַקטען

פערזאָנען:

הירש גינזבורג — 40 יאָר אַלט, ברוגז'דיג, געוואוינט צו: האַלטען די הענט אויף תינטען.

דבורה, זיין צווייטע פרוי, 26 יאָר.
בעני (בענטשיק) — 8 יאָר.
סילוויא — 6 יאָר.
ראובן (שפּעטער פּאַרענגלישט אַלס רובי) — אַ קינד אין וויג.
דינה — זיין טאָכטער (פון דער ערשטער פרוי) 17 יאָר.

} זייערע קינדער.

באַרים דאַנציג — 30 יאָר, שנעלע באַוועגונגען, עקספּאַנסיוו, ווערט אָפט באַגיסטערט.

שמואל שטריקער — 32 יאָר. הויך און שלאַנק. רואיג און געלאַסען, שארפּע שטריכען, רעדט הייזעריגלאך, שפּעטער נאָך הייזעריגער, דאָס פּנים צעקנייטשט. טראָגט אַן אַלטען גלאַנציגען סורדוט, הויכען וויסען קאָלנער, אַפּגעטראָגענעם צילינדער.

אליהו שוואַרצבויז — 30 יאָר.

בערנארד קארטאָן — 21 יאָר.

אקער — 18 יאָר, אוינער פון די קאָלאָניסטען אין די ערשטע יאָרען פון זייער איינוואַנדערונג.

מאקס שוואַרצבויז — 25 יאָר. אליהו שוואַרצבויג'ס פּלימעניק.

חנה — אַ קאָלאָניסט'ס אַ טאָכטער.

מר. טאַראַנטאָן — אַ טעאַטער מענעדזשער.

באַנדאַד — אַן קריטיקער.

דאָן — אַ רייכער כאַן.

אין ערשטען אקט — קאָלאָניסטען און קאָלאָניסטקעס.

(ערשטער אקט אין א קאָלאָניע. די איבעריגע אין ניו יאָרק.)

(צווישען ערשטען און צווייטען אַקט אַ יאָר צען־עלף.)

ערשטער אקט

(אן אפגעריניגט שטיק לאנד לעבען א וואלד. ערטערווויים זעען זיך גאנצע בוימער און אונטערגעהאקטע אדער אפגעברענטע וואורצלען. לינקס א קינסטלאכע באנק פון וואורצלען אונטער א בוים. רעכטס — א קלאץ. צום פאדערגרונט לינקס — א צוויי שטאקיג הייזעל מיט א בריטער וועראנדע און א גאנג, וואס פירט אין הוינ ארויין. פאר'ן הויז הינגט א העמאק, אנגעבונדען אין צוויי בוימער. אין הינטערגרונט — א הילצערנע קאמער, מיט א בריטער, האלב־אפענער טיר; ווייטער רעכטס — א קליין הילצערן הייזעל. אלע געביידעס קוקען אוים ארים, קענטיג געבויט פון ניט־געניטע בעלי־מלאכות. אויף אן אפגעבראכענעם צוויג פאר'ן הויז הינגען טיילען פון א שפאן, עס וואלגערט זיך אן אלטער אקער, אנגעשפארט אן אים א האק. ווייטער — א וואגען מיט אויפגעשטעלטע האלבליעם, אויפ'ן וואגען — שטריק, א לאפעטע, א האק און אנדערע געצייג. לינקס ציט זיך א בריטער וועג אין וואלד ארויין; אן אויסגעטראטענע סטעזשקע אויפ'ן טרוקענעם גראז פירט צו דער קאמער אין הילצערנעם הייזעל. ווייטלאך — בערג. אין טאל מורמעלט א וואסערל. פארנאכט. א בריטער, רויטער פאס פון דער פארגייענדער זון באפארבט דעם הימעל און די שפיצען פון די בוימער מיט א גילד־גאלדענער שיין. ס'הויבט אן ווערען טונקעלער.)

ש ו א ר צ ב י י ז: — (דרייט א פאפיראס) וואס־זשע מיינסטו, וואס? אט דאס איז אונזער לעבען. שטריקער. אבער איך בעט דיר. דרייי ניט קיין קאפ. היינט נאר וועט גיין א רענען, וועט קילער ווערען.

ש ט ר י ק ע ר: — (טראגט טיילען פון שפאן) הלואי. עס איז ניט איבערצוטראגען. א היץ אז מען קען פארברענט ווערען. און די קאמארעס. די מאסקיטאס. — א מיתה משונה אויף זיי. — זיי עסען אויף לעבעדיגער־הייט.

ש ו א ר צ ב י י ז: — איז וואס? דארף מען פון זינען אראפ?

ש ט ר י ק ע ר: — נו, נו, איך האב שוין דיינע חכמות געהערט. דיר איז גרינג צו ריידען, אבער פרואוו דו, ברודער לעב, פרואוו נאר דו.

ש ו א ר צ ב י י ז: — דרייי ניט קיין קאפ, שטריקער. יעדער אנהויב איז שוואר.

ש ט ר י ק ע ר: — (שלעפט דעם וואגען) איך וויים. איך פיל עס אויף מיינע פלייצעס.

ש ו א ר צ ב י י ז: — נו, געווים. מיר זענען דאך עפעס מענשען

מיט אן אידייע. מיר ווילען דאך אויפטאן א היילינג זאך: קאלאניסטען ווערען, ווייזען דער וועלט, אז אידען קענען ארבעטען ערד און לעבען אין אחדות, ברידערלאך.

ש ט ר י ק ע ר: — מיר ווילען...

ש ו א ר צ ב י י ן: — געווים, מיר ווילען, ווי דען?

(ק א ר ט א ן און ב ע נ י טרעגען אן עמער וואסער.)

ב ע נ י: — דיאדיא, בערנארד, עס איז שווער.

ש ט ר י ק ע ר: — דו הערסט, שווארצבייז, דער אנהויב איז שווער.

ש ו א ר צ ב י י ן: — דאס זאג איך דאך. אבער אז מען געוואוינט זיך צו, ווערט אלץ גרינג און ליב.

ש ט ר י ק ע ר: — אך! אפשר! איך האב אין דער היים אויך קיין האניג ניט געלעקט. אבער אזא קאטארזשנע ארבעט האט זיך מיר אפילו איז חלום ניט ג'חלומ'ט.

ק א ר ט א ן: — וואס איז שוין?

ש ו א ר צ ב י י ן: — אט אזוי, נאר ער טשעפעט זיך. די היץ האט אים הפנים פארשאדט.

ק א ר ט א ן: — נאר גלאט אזוי! טאק מארטשע ניט, שטריקער. קום, בענ'טשיק. מיר וועלען אנפאיען דאס פערד מיט דער בהמה. א רחמנות, נעבאר, סקאטינעס.

(וויל אפ, בעני טרינקט וואסער און קוויקט זיך.)

ש ט ר י ק ע ר: —אים איז גרינג צו ריידען, בערנארד. אבער, זעסטו, אט די מאזאלייעס זענען ניט פון די בריוועלאך, וואס ער שרייבט אין קאמיטעט אריין, ניט פון דער פען. זיי זענען פון אט ד ע ם פען. (באפט א האק) אנגעריבען פון דער האק־ביים האלץ האקען אין וואלד. היק־האק, ברודער, אז א רויר גייט אזש און דער שווייס גיסט זיך ריטשקעסווייס. יא, ברודער לעב, שווער צו זיין א קאלאניסט מיט דעם גאנצען הארצען.

ש ו א ר צ ב י י ן: — רייד, רייד, וואס ארט עס מיך? ווער עס דינט דער אידייע, ביי דעם איז אלצדינג גרינג.

ש ט ר י ק ע ר: — איך דין מיין אידייע מיט מיין הארצען, מיט מיין שוויים און בלוט, ברודער, לעבען.

ק א ר ט א ן: — אבער וואס האסטו זיך עפעס פלוצים צופיעסטעט? מיר זענען דאך נעקומען אהער ארבעטען, ניט שפילען זיך. נעמוג דיר שוין, שטריקער, נעמוג. (נעמט דעם עמער) בענטשיק, דו גייסט?

ב ע נ י: — (התלפט אים) איך גיי, בערנארד, איך גיי. (בויזע אפ.)

ש ט ר י ק ע ר: — יא, מיר זענען אהער נעקומען ארבעטען, ניט שפילען זיך.

ש ו א ר צ ב י י ן: — ווער שפילט זיך דען, ווער? איז דען מיין

ארבעט קיין ארבעט ניט; טו איך דען ניט אלצדינג, וואס באַרים הייסט מיר? ער איז דאך דער קאפּ. אבער, אז מען דאַרף שרייבען אין קאמיטעט אריין, שרייב איך. ער איז פֿארנומען מיט אנדערע זאכען.

ש ט ר י ק ע ר: — ציץ! לאז דיך ניט ארען די אנדערע זאכען. קוק דיך ניט צו זיי. ניט דיין עסק. וועז דער קאמיטעט איז געווען דא, איז ער ארומגעפֿארען מיט די הערען, ער האט מיט זיי גערעדט... ער!

ש ו ו א ר צ ב י י ז: — (שטאַלץ) איך אויך. איך בין אויך געווען מיט אים.

ש ט ר י ק ע ר: — נו, וואס האבען זיי כאטש געזאגט, די פארזאַרגער אונזערע?

ש ו ו א ר צ ב י י ז: — א, דו האסט געדארפט הערען. זיי האבען אונז צוגעזאגט גאלדענע בערג.

ש ט ר י ק ע ר: — יא?

ש ו ו א ר צ ב י י ז: — דער פֿרעזידענט פון דעם קאמיטעט איז געווען אין זיבעטען הימעל פון אונזער מוט, פון אונזער ארבעט. היינט די גענט, דער קלימאט. איך זאג דיר, שטריקער, זיי זענען אלע געווען אויסער זיך.

ש ט ר י ק ע ר: — אזוי? אויסער זיך! וואס־זשע, די היץ האט זיי ניט געארט און די מאסקיטאס האבען זיי ניט געביסען?

ש ו ו א ר צ ב י י ז: — אך, שטריקער, לאז צורו. זיי האבען באטראכט דעם תוך, פארשטייסט, דעם תוך און זיי האבען אונז צוגעזאגט אלדאסגוטס.

ש ט ר י ק ע ר: — טאקע? הייסט עס, אז מיר וועלען נאך דערגרייכען אונזער ציל.

(קאַרטאַן און בעני מיט עמער וואסער.)

ש ו ו א ר צ ב י י ז: — אוראי! זיי האבען אונז צוגעזאגט העלפען מיט יערען פיצעלע. און דו האסט באדארפט הערען ווי באַרים האט געדרעט צו זיי, מיט אזא פייער, מיט אזא ברען און האט זיי געזאגט: „עס וועט נאך קומען א צייט, וועז אט דא א, זעסט, שטריקער, וועלען זיך אויסשפרייטען אידישע קאלאניעס, די שענסטע אין דער וועלט, א גאנצער שטאט און מיר וועלען נאך דערווייזען דער וועלט, אז אידען קענען זיין ערד־ארבעטער, אבער ניט אזוי גלאט ערד־ארבעטער, קאלאניסטען ווי אנדערע, נייז, טאקע ערד־ארבעטער, וואס לעבען ברידערלאך, אין אחדות, ווי פרייע מענשען אין א פריי לאנד.

ק א ר ט א ן: — (צו שטריקער) דו הערסט, בראט, אט דאס זענען גאלדענע וועלטער. זיי גיבען צו מוט און מאכען פון א סטודענט, ווי איך בין געווען, א צופרידענעם וואסער־טרענער. יא, ברודער, מיר וועלען נאך דערגרייכען אונזער ציל.

ש ט ר י ק ע ר : — הלואי! נאט אין היטעל. וואלט איך עס דען ניט געוואלט? ! הערט איר, ברידער, זאל עס אפילו זיין וועז בענטשיק וועט אזוי אלט זיין, ווי איר. אבער זאל עס אמאל זיין. איך וועל ארבעטען מיט אלע מיינע כחות, אבער לאמיד עס דערלעבען צו זען. (כאפט דעם עסער, וויל אס.)

(פון וואלד הערט מען געזאנג).

ק א ר ט א ן : — וואו לויפסטו, משוגענער?

ש ט ר י ק ע ר : — האסט שוין אנגעטרונקען דאס פערד?

ק א ר ט א ן : — געווים.

ש ט ר י ק ע ר : — אוז די קו?

ק א ר ט א ן : — ביידע, ביידע.

ב ע נ ט ש י ק : — (לויפט צום וואלד) די מאמע קומט. (אס).

ג ע ז א נ ג : — אין דעם שאטען פון דער נאכט.
די נשמה פול מיט שטרעבען.
קומען מיר אהיים.
שוועך געארבעט. פיל געטראכט.
פרואווען מיר מיט אונזער מאכט
שאפען א ניי לעבען.
אוז מיר בויען אונזער גליק
אויף די חורבות פון דאס לעבען
פון אן אלט. צעריסען פאלק
אוז דאס לאנד וואו פרייהייט בליט
אוז דאס לאנד וואו גלייכהייט רוט
וועט א היים אונז געבען.

ש ו א ר צ ב י י ן : — (פאכט מיט דער האנט) א היים, קינדער, א היים!

(ד י נ ה, א ק ע ר, ק א ל א נ י ס ט ע ן.)

א ל ע : — אוז דאס לאנד וואו פרייהייט גליט
אוז דאס לאנד וואו גלייכהייט רוט
וועט א היים אונז געבען.

ד י נ ה : — (וואשפט אווק שפענער) גאספאדא, קאלט וואסער! וועך האט עס געבראכט קאלט וואסער!

ק א ר ט א ן : — איך, דינעטשקע, איך.

ד י נ ה : — אך, דראגאי! (טרינקט.)

א ל ע : — קאלט וואסער, קאלט וואסער, וועך וויל קאלט וואסער! (טרינקען.)

א ק ע ר: — וואָט מאַלאַדיעץ, קאַרטאָן. אין וואָלד זענען מיר שיר ניט פֿאַרברענט געוואָרען פון דאַרשט.

(ד ב ו ר ה קומט פון וואַלד, פֿירט בעני'ן, דרייט זיך מיט אים.)

ד ב ו ר ה: — לאָזט נאָר, מאַכט א וואַרע, נאַסטאַדא. אזוי, מיין קינד, אזוי, לעבערינ, פרייליאַך. (זעצט זיך, קושט אים) זון מיינער, קינד מיינס. (מיט אַנאַכדער טאָן) וואו איז ציליטשקע?

ב ע נ י: — איז שטוב, מאַמע. זי העלפט דער טיאַטיע חנה.

ד ב ו ר ה: — העלפט דער טיאַטיע חנה. (שטייט אויף.)

ב ע נ י: — מאַמע, ווילסטו א טרונק? אָט איז קאַלט וואַסער, (גייען צום עמער.)

ש ט ר י ק ע ר: — העי, לצים, טרינקט אייך נאָר ניט אָן ווי די פערד. איר וועט זיך קאַליע מאַכען דעם אפעטיט.

א ק ע ר: — עס רעדט זיך נאָר אזוי, שטריקער, ניט אזא אפעטיט מאַכט מען קאַליע מיט וואַסער. דינה, ווער קאַכט היינט?

ד י נ ה: — חנה האט געקאַכט.

א ק ע ר: — (קראַצט זיך) א, פע! מיר וועלען שוין היינט עסען מכות.

ד י נ ה: — דערפאַר אַבער מאַכט מארגען דבורה קנישעס אין א נאַווינע.

ש ט ר י ק ע ר: — קרעפֿלאַך בעסער. מעל איז דא, קעז אויך, פוטער האָב איך אליין אויסגעשלאָגען. מאַכט מילכיגע קרעפֿלאַך, דבורה'לע.

ד ב ו ר ה: — קנישעס, פֿאזשאַלוי, שטריקער. אַבער קרעפֿלאַך, פֿאַר וואָס? מיין מאן האָט מיך ניט געשלאָגען.

ש ו ו א ר צ ב י י ז: — כי־כי־כי! ער וואָלט אַבער געדאַרפט. כי־כי־כי!

ד ב ו ר ה: — אזוי? נו לערן אים.

ש ו ו א ר צ ב י י ז: — איך מיין ניע ביאָט טאָק ניע ליובים, זאָגט דער גוי.

ד ב ו ר ה: — א, דאָס זאָגט דער גוי. מיך אַבער שלאָגט מיינער ניט, ווייל אלע האָבען מיך ליב.

ש ו ו א ר צ ב י י ז: — איך וויים. אלע האָבען אייך ליב.

ד ב ו ר ה: — אוו איך האָב אלעמען ליב. (זעצט זיך צום קינד) הערסט, מיין קינד, אלע מענשען דארפען זיך ליב האָבען אוו וועז דו וועסט מיר אויסוואַקסען א גרויסער. וועסטו אויך אלע מענשען ליב האָבען.

ב ע נ י: — יא, מאַמע, איך וועל ליב האָבען.

(דאַנציג קומט אָן).

ד א נ צ י נ: — שוואַרצביין, נא, קוק נאָר איבער די בריה, זיי זענען ערשט אַנגעקומען. (צו דבורה) איר זענט נאָר נאָר ניט געגאַנגען עסען?

ד ב ו ר ה : — אט נייען מיר שוין, בארים. (גייט צו צום גאניק.)
ד א נ צ י נ : — אוו וואו איז שטריקער?
ש ט ר י ק ע ר : — וואס איז, בארים?
ד א נ צ י נ : — דער אלטער פארמער ווילֿ מיר זאלען אים אויסהאקען א שטיק וואלד פון יענער זייט טייך. ער גיט אפילו א צו קלייניעם פרייז. אבער ביז דער קאמיטעט וועט זיך אמאל אויסשלאפען, וועלען מיר דארפען פארלייגען די ציין אויף די באלקענס אוו מען דארף האבען נעלט. ווי מיינסטו, זאלען מיר אננעמען די ארבעט? אבער וואס ביזטו עפעס אזוי אננעבלאזען?
ש ו א ר צ ב י י ז : — אזוי איז ער א נאנצען טאג הֵיינט!
ד א נ צ י נ : — (קלאפט אים אין פלייצע) ניע ראבעי, בראט. מיר וועלען נאר אונזערס אויספירען. דו מיינסט אודאי, אז א גרויסע אידייע ווערט אזוי גרינג אננענומען? ניין, ברודער. יערעם גרויס ציל קאסט קרבנות אוו מיר ווילען דאך א ניי גליקלאך, ברודערלאך לעבען. שטיי־זשע ניט אזוי, שטריקער! מוט אוו ענערגיע, ברודער. דער ווילען פון דעם מענשען אוו זיין פארשטאנד וועלען נאר די וועלט גובר זיין. (גייט צו דבורה) וואס־זשע, הירש איז נאר נאר ניטא?
ד ב ו ר ה : — ניין, ער איז נאך ניט געקומען. וואס איז דען?
ח נ ה : — (קלינגט אויפ'ן גאניק) עסען, עסען, קומט עסען. (קומט ארונטער צו שוואַרצבייז) אז זי איז דא, וועלען זיי דען ניין אזוי ניך? זיי ווערען דאך אלע די כפרה פאר איר. איר גייט עסען צי ניין? עס וועט דאך פארקילט ווערען.
ד ב ו ר ה : — גאספאדא, גייט עסען. חנה איז שוין בייז. קום, בענטשיק, איד וועל דיר אוו צילי'ן געבען עסען אוו וועל ארויסטראגען דאס קינד אהער. עס איז אזוי היים.
א ל ע : — עסען, עסען, קומט עסען. (אף אין חויז.)
ד א נ צ י נ : — (אליין) שוועד צו פירען, שוועד צו בויען, (באטראכט אלץ ארום) שוועד! (זעצט זיך אונטער א בוים, פארליגט די הענט אונטער'ן קאפ, פארטראכט זיך.)

(ח י ר ש ג י נ צ ב ו ר ג קומט פון וואלד מיט לאנגזאמע טריט, פארשענדיג בארים'ן.)

ב א ר י ס : — וואו זענט איר געווען?
ד א נ צ י נ : — וועד?
ה י ר ש : — דו מיט איר.
ד א נ צ י נ : — וואס איז דיין נעשעפט?
ה י ר ש : — בארים, וואס רעדסטו — זי איז מיין וויב.

ד א נ צ י ג : — אך, אזוי! נו, וואס איז דיר דער חילוק, וואו מיר זענען געווען?

ה י ר ש : — באַרים, איז דאס אן ענטפער פון אן אנשטענדיגען מענשען?

ד א נ צ י ג : — צום באַדויערען, קען איך דיר קיין בעסערען ניט געבען. עס איז דער בעסטער, וואס איך ווייל דיר געבען.

ה י ר ש : — און דו האסט אונז געפירט צו בויען א ניי לעבען? דו, דער צעשטערער פון א גליקלאך פאמיליען־לעבען?

ד א נ צ י ג : — איך געפעל דיר ניט, איך זע, אַבער דו האסט זיך א ביסעל צו שפעט דערמאנט. (באַגייסטערט) הירש, דו ווייסט, די וועלט איז א רעטענעש, דאס לעבען איז די גרעסטע רעטענעש אין דער וועלט און די ליבע איז דאס גרעסטע רעטענעש אין לעבען. איך קען ניט דיקטירען מיין נשמה איר לייד און איר פרייד, פארשטייסט?

ה י ר ש : — וואס ווילסטו מיר פאַרריידען די ציין? וואס טויגען מיר דיינע קלוגע דרייד־לאך, וואס? (דבורה קומט אַרויס מיט ן קינד, בלייבט שטיין אויפ ן גאַניק) מיר זענען געקומען אהער זוכען אונזער גליק, ברודער־לאכע ליבע און איר בין אומגליקלאך פון דעם, וואס דו צעברעכסט מיין לעבען.

ד א נ צ י ג : — שוטה! איך לייד מער פון דיר.

(דבורה גייט אַראָפּ פון די טרעפ, לייגט דאס קינד אין העמאק.)

ה י ר ש : — (דערזעט זי) ששש! שפעטער. אנאנדערש מאל.

ד ב ו ר ה : — הירש, גיי עסען, איך בעט דיך, דאס עסען וועט פארקילט ווערען.

ה י ר ש : — (גייט) דו דארפסט דיך אודאי ווידער זען מיט אים!

ד ב ו ר ה : — (שטרענג) הירש! (הירש אָפּ.) (צו דאַנציג :) וואס איז דא געווען?

ד א נ צ י ג : — נאר ניט. ער האט אונז הפנים נאכגעקוקט.

ד ב ו ר ה : — נאכגעקוקט? (לאכט שטיל) איז וואס? אַבער עס קען ניט זיין, באַרים, עס דאכט זיך דיר אויס.

ד א נ צ י ג : — א, דו גלויבסט אים צופיל.

ד ב ו ר ה : — איר קען אים צו גוט.

ד א נ צ י ג : — אט האט ער דאך מיך ערשט געפרעגט, וואו מיר זענען געווען; ווייסט ער דאך, אז מיר זענען ערגעץ־וואו געווען.

ד ב ו ר ה : — געווים ווייסט ער. איך האב אים אליין געזאגט. נארען אים ווייל איך ניט.

ד א נ צ י ג : — דבורה'לע!

ד ב ו ר ה : — ווילסטו אים דען נארען? באַרים, עס איז שווין באלד 12 יאר ווי איך לעב מיט אים. וועז מיין פעטער האט מיר חתונה געמאכט

פאר אים, בין איך נאר געווען א קינד, קוים 17 יאר אלט. ער איז געווען אן אלמן, אפשר מיט 12-13 יאר עלטער פון מיר, אבער פון די גינזבורגס.

ד א נ צ י ג: — אך, אידישער יחוס!

ד ב ו ר ה: — אין דער היים האט ער מיך ווי א ווינשפינגער אפּ־געהיט און איך האב ארומגעטאנצט און ארומגעשפרונגען ווי א ציגעלע. אבער איך האב אים ניט געגארט. איך בין גליקלאך געווען. מיד האבען ארומגערינגעלט פריינט און באקאנטע וואס פלעגען אריינקומען צו אונז אין הויז: יונגע, געבילדעטע מענשען. זיי האבען מיד ליב געהאט און הירען מיך געבאלוועט און געצערטעלט. אין יענע קינדישע, גליקלאבע יארען האב איך געלעבט מיט אים און האב אים קינדער געהאט. איך האב אים קיינמאל ניט געגארט. קיינמאל ניט. ער האט מיך ליב געהאט ווי א מאן האט ליב א ווייב און איך האב געלעבט ווי אין א חלום, ניט וויסענדיג פון קיין אנדער גליק אין לעבען ביז... ביז איך האב דיך דערקענט, באריס. (נענטער צו אים) דעמאלס האט זיך פאר מיר באוויזען א נייע וועלט, א ניי לעבען. א ליכט האט זיך פאר מיינע אויגען געוויזען, א העל, ליב ליכט. איך האב דערפילט א שטרעבען צו אנאנדער לעבען און אין הארצען האט זיך אנגעצונדען עפעס א פייער, א זיס, א ליב פייער, א ברענענדיג געפיל האט מיך געצויגען צו דיר און איך האב פארשטאנען, אז דאס איז ליבע, — ליבע. וואס איז קיינמאל פריער אין מיין הארצען ניט געווען, ליבע צו דיר, באריס. (לעבען אים) איך האב דיד ליב, דיד, דיך אליין.

(זינגען אין הויז.)

ד א נ צ י ג: — (דריקט זי צו זיך) טייערע.

ד ב ו ר ה: — באשיץ מיר, באריס, איך בין דיינע. (דריקט זיך צו אים) אזוי, אזוי... אבער ער מוז אלץ וויסען, אלץ. מיר זענען צו ערלאבע מענ־שען, אז מיר זאלען מיט ליגען און פאלשקייט פארפלעכטען אונזער געוויסען.

ד א נ צ י ג: — דבורה'לע, טייערע, ווי איך עס רעד? אבער וויפיל ליידען און שמערצען וועט עס אונז קאסטען!

ד ב ו ר ה: — (באפרייט זיך) ערלאבע ליבע, באריס, אום אלץ קאסטען!

ד א נ צ י ג: — ערלאבע ליבע! וואר וווייסט, ווי אזוי ער וועט קוקען אויף ערלאבער ליבע? וואר וווייסט וואס ער וועט טאן? אזוי לאנג ווי ער האט געמיינט, אז דו ביזט זיינע, זיין ווייב, זיין שקלאף, האט ער דיך געשעצט. וועט ער זיך אבער דערוויסען, אז ניט אים האסטו ליב און ניט אים געהערסטו, וואר וויים וואס ער וועט טאן...

ד ב ו ר ה: — זאל ער טאן וואס ער ווי'ל, ער מוז אבער וויסען דעם אמת.

ד א נ צ י ג: — וואר וווייסט ווי אזוי ער וועט דיך באהאנדלען, דיך און דיינע קינדער...

ד ב ו ר ה : — מיינע קינדער !

ד א נ צ י ג : — וואַר וווייסט מיט וואָס פֿאַר א חשד ער וועט קומען אויף דיינע קינדער.

ד ב ו ר ה : — יעדען חשד אויף מיינע קינדער וועל איך צוריקשטויסען מיט פֿאַראַכטונג.

ד א נ צ י ג : — וואַר וווייסט ווי ער וועט זיך באַנעמען צו אונז, זיינע חברים. צי ער וועט זיך אין זיין וויילדער אייפֿערזוכט אָפּשטעלען אפילו פֿאַר דער רואינע פון אונזער קאַלאָניע, פֿאַר וועלכער איך גיב מיין לעבען אַוועק ? דבורה'לע, דער איינציגער פּייער־זייל וואָס פּירט אונז אין דער כדבר, איז די האָפענונג. וואָס זאָלען מיר טאָן, דבורה'לע !

ד ב ו ר ה : — דו קענסט נאָר טאָן, וואָס דו ווילסט, דו קענסט אויסקלייבען צוויישען דיין גרויסען אידעאל און דער ליבע. עס איז נאָך ניט צו שפּעט.

ד א נ צ י ג : — דאָס לעבען האָט שוין אויסגעקליבען. איך קען ניט לעבען אָן דיר. אָבער וואָס טוט מען ? וואָס טוט מען ?

ד ב ו ר ה : — איך וועל טאָן וואָס מיין ערלאַך געוויסען הייסט מיר. מיר זענען ניט קיין קינדער, באַרים. מיר שפּילען זיך ניט. ער מוז דעם נאַנצען אמת וויסען. איך וויל ניט ער זאָל לעבען אין נאַרעריי.

ד א נ צ י ג : — דבורה'לע, ער געהערט צו יענע מענער וואָס לעבען בעסער אין נאַרעריי.

ד ב ו ר ה : — איך אָבער געהער ניט צו יענע פֿרויען !

(אַלע קומען אָן מיט געפּילדער. דאַנציג דרייט זיך אַוועק. דבורה זעצט זיך בייס העמאַק. קאַרטאָן קושט דינה'ן, זי קוויטשעט, בויידע אָפּ אין טאָל. גינזבורג פֿאַררויכערט א ליולקע.)

ש ו א ר צ ב י י ן : — וועז עס וואָלט ניט געווען אזוי שפּעט, חברה. וואָלט מען נעדאַרפט צעלייגען א פייער. די מאַסקיטאָס בייסען א גוואַלד.

ש ט ר י ק ע ר : — וואוילטאָג פֿאַר'ן פֿריץ. צעלייגט אים א פייער... שלאָפען דאַרף מען נייז, קינדער. מאַרגען דאַרף מען אויפשטיין פֿאַרטאָג אוז זיך ווידער נעמען צו דער אַרבעט. (אָפּ מיט שוואַרצביין.)

ה י ר ש : — דו האָסט דאַך נאָך גאַרניט געגעסען, דבורה'לע, עס ווערט שפּעט.

ד ב ו ר ה : — (שמייט אויף) איך בין זאָט, הירש, איך בין זאָט. דו גייסט שוין שלאָפען ? — וואַרט צו א ביסעל. (רופט) באַרים !... הירש, דו האָסט דאַך געוואָלט ווייסען וואו מיר זענען געווען, איך אוז באַרים.

ה י ר ש : — ע ע, וואָס עפּעס איצט ?

ד ב ו ר ה : — נאָר וואָס זיך שפּילען אין באַהאַלטעניש. באַרים איז דיך חודש, אז דו האָסט אונז נאכגעקוקט. מיר גלויבט זיך עס ניט. דו וווייסט,

אז איך האב קיינמאל ניט באהאלטען פון דיר קיין זאך. ווי א קינד פאר א מאמען האב איך תמיד אויפגעדעקט פאר דיר מיין נשמה. אלצדינג וואס האט פאסירט מיט מיר אין אונזער לעבען האב איך דיר דערציילט. אפילו אין יענע יארען, באלד נאך אונזער חתונה, וואס זענען פארבייגעפלויגען ווי א זיסער חלום פון א גליקלאך קינד, פלעג איך קומען צו דיר מיט מיין קינדערשען צער און קינדערשען נחת. דו ביזט מיר ניט נאר א מאן געווען, נאר אויך א מאמע. איך האב דיך קיינמאל ניט געגארט, הירש, און אויך איצט וועל איך הינטער דיינע פלייצעס דיר ניט פאלש זיין. זייער אן ערנסטער מאמענט איז געקומען אין אונזער לעבען. איר... איך האב באריס'ן ליב. אפשר איז צו שפעט געקומען די ליבע, וואס האט מיך אויפגעוועקט פון דעם זיסען שלאף מיט דעם גליקלאכען קינדערשען חלום, אבער זי פארברענט מיר. איך קען ניט לעבען אזוי, ווי איך האב ביז אהער געלעבט.

ה י ר ש: — איך וויים, איך זע. אבער וואס טויג נאך די קאמעדיע מיט דער ליבע? איך וויים, אז זייט ער האט זיך אריינגעריסען אין אונזער פאמיליע־לעבען, ביזטו מיר פרעמד געוואָרען. מיט יעדען דאָ פירסטו דיך ארום און טענצעלסט ארום; מיט אים פארברענגסטו שעה'ן־וויים אין וואלד און אויף מיר קוקסטו זיך אפילו ניט אום.

ד ב ו ר ה: — הירש, וואס רעדסטו!

ד א נ צ י ג: — דו וואלסט דיך נעדארפט שעמען אזוי צו רייידען.

ה י ר ש: — אהא, דיין מליץ יושר האט זיך אפגערופען. ס'איז אפשר א לינען? (ווייכער) אבער וואס וועט ווערען פון אונז? ער האט דאך אונז פארנארט אהער צוליב א גרויס ציל, מיר האבען דאך באדארפט באווייזען דער וועלט אז אידען קענען לעבען אין אחדות, ברודערלאך און באארבעטען די ערד. ער איז דאך געוואָרן אונזער צווייטער משה רבינו, וואס האט אונז א נייע תורה געגעבען און האט אונז געפירט אין דעם פרייען לאנד כנען. איצט רייסט ער זיך אריין אין א פרידלאכער, גליקלאכער פאמיליע און צע־שטערט אונזער גליק.

ד ב ו ר ה: — ניט ער, איך, איך... אבער איך קען ניט לעבען אן אים. איך קען ניט לעבען אן ליבע.

ה י ר ש: — וואס מיר ליבע, ווער מיר ליבע! מיר זענען געווען גליק־לאך אן ליבע. איך האב דיך געאכטעט און געשעצט אן ליבע!

ד ב ו ר ה: — (דערביטערט) גליקלאך זענען מיר געווען ביז איך האב מיך אויפגעכאפט פון דעם שרעקלאכען קאשמאר און האב פארשטאנען, אז איך בין דיר ניט מער ווי א ווייב. פארשטייסט, הירש, ניט מער ווי א ווייב.

ה י ר ש: — וואס נאך האסטו געוואלט זיין?

ד ב ו ר ה : — אט דאָס איז דאָך די צרה : דו פּאַרשטייסט מיך ניט. אבער עס קען אזוי ניט בלייבען, הירש.

ד א נ צ י ג : — ווילסטו זי דען צווינגען? קענסטו דען בינדען איר נשמה און מאכען זי פֿאַר דיין קנעכט? ווילסטו פון איר לעבען, פון דיין לעבען, פון אונזער אלעמענס לעבען מאכען א תל?

ה י ר ש : — (שרייט) חצוף! נאכאל! דו קענסט אזוי רעדען צו מיר! איך וויל מאכען א תל? איך? דו מאכסט א תל פון אונזער לעבען, דו! דו מאכסט א תל אפילו פון דעם, וואס דו שרייסט אין אלע גאסען. אז עס איז דיין אידעאל, דיין הייליגער ציל. דו צעברעכסט אונזער קאליניע, שענדסט דעם אידישען נאמען, רייסט אפּ א ווייב פון איר מאן און א מאמע פון אירע קינדער. נאכאל, קאנאליע, חצוף!

ד ב ו ר ה : — הירש! הירש!

ד א נ צ י ג : — ס׳איז ניט אמת, גינזבורג. איך האב זי ליב און איך ליב אין איר ניט דאס ווייב, נאר דעם מענשען. און וואלסטו דאס פאר־שטאנען און וואלסטו אן אנדערער מענש געווען, וואלט קיינער ניט געדארפט לויגען און אונזער אידעאל וואלט אודאי ניט געליטען דערפון.

ה י ר ש : — דאן גיי אוועק פון אונז און לאז אונז צורו.

ד א נ צ י ג : — א, וועו איך וואלט דאס געקענט! איך האב זי אבער ליב ווי מיין לעבען.

ה י ר ש : — פּאַרשטיי איך דיך ניט, איך פּאַרשטיי ניט דיינע קלוגע רייד. וואס מיינסטו, וואס? זאג!

ד א נ צ י ג : — (אפענהארציג) מיר זענען פרייע מענשען און וואלסטו א פרייער מענש געווען און וואלסטו זי ניט געוואלט פאר דיין אייגענטום, וואלטען מיר אלע דריי געקענט זיין גליקלאך.

ד ב ו ר ה : — (פּאַרצווייפעלט) באַרים! באַרים!

ה י ר ש : — אוממענש!

ד ב ו ר ה : — (צווישען ביידען) נאט!

ד א נ צ י ג : — (געלאסען) דאן טו ווי דו פּאַרשטייסט, דבורה׳לע. אויב דו ווילסט ניט זיין זיין דינסט נאר צו באפרידיגען זיין תאוה, דאן קום מיט מיר. עס איז קיין אנדער ברירה ניטא.

ה י ר ש : — אט דאס וויל ער, אט דאס. (ברעכט צוזאמען) דבורה׳לע, וועסטו אוועקגיין מיט אים? וועסטו מיך איבערלאזען? וועסטו צעברעכען אונזער היים?

ד ב ו ר ה : — יא, יא. איך קען אן אים ניט לעבען. איך וועל גיין מיט אים און טיילען זיין לעבען.

ה י ר ש : — גיי, גיי. מאך א תל פון אלעמען. ליבע, פרייהייט, — לאז איבער די קינדער אויף הפקר. לעבעדיגע יתומים׳לאך!

ד ב ו ר ה : — די קינדער! ניין, הירש! מיינע קינדער וועל איך ניט איבערלאזען. איך וועל פון זיי קיין לעבעריגע יתומים ניט מאכען. מיינע קינדער וועלען זיין מיט מיר, וואו איך וועל זיין, וואו זייער מאמע וועט זיין.

ה י ר ש : — דאס וועט קיינמאל ניט זיין, דו הערסט! קיינמאל ניט. אזוי לאנג ווי איך וועל לעבען. ער האט פאר'סם'ט מיין לעבען. ער האט דיך אוועקגערויבט פון מיר, אבער מיינע קינדער וועט ער ניט רויבען פון מיר, איך וועל עס קיינמאל ניט דערלאזען. (ווייגט.)

ד ב ו ר ה : — (פארווירט) די קינדער וועסטו צונעמען ביי מיר! גאט! איבערלאזען מיינע קינדער, דא אין וואלד, אן א מאמען! ווער וויסט נאך בעסער דעם טעם פון א קינדהייט אן א מאמען, ווי איך! קינדערלאך מיינע, עופה'לאך מיינע! (פאלט צום העמאק און ווייגט.)

(מען זעט פלאמען אוז מען הערט געשרייען: „דער וואלד ברענט!"

קאלאניסטען ערשיינען, קינדער שרייען: „מאמע, עס ברענט!")

ד ב ו ר ה : — (דריקט די קינדער צו זיך) קינדערלאך מיינע, דער וואלד ברענט! עופה'לאך מיינע קלייגע! (ברעכט צוזאמען) איך וועל ניט אוועק־גיין פון אייך, איך וועל אייך ניט איבערלאזען דא אין ווילדען וואלד אליין! איך וועל לעבען צוליב אייך, נאר צוליב אייך!

(פארהאנג)

צוויי טער אקט

(א שיין מעבלירט צימער ביי די גינזבורגס. לינקס — א טיר, פארהאנגען מיט א פארטיער, איןווינקעל — א פיאנא. גלעזערנע טירען, באשוצט מיט גארדינען, — עטוואס אפען — פירען אין עס־צימער, וואו עס זעט זיך א געדעקטער טיש. רעכטס — א טיר, וואס פירט פון קארידאר. א קיילאכדיגער טיש און ווייכע מעבל, א „ראלער דעסק", א זייגער, א ביכער־שראנק, עלעקטרישע באליכטונג. — אוועגט. דינה זיצט און נייט אויס מאלארוסישע פיגורען אויף א פארטוך, קאראטאן לעבען איר, קוקט אויף סילוויען. מאקס אנגעשפארט מיטן רוקען אויף דער פיאנא האלט זיין קני אין די געשלאסענע הענט, קוקט אויף סילוויען. סילוויע פאזירט און דעקלאמירט פון א בוך.)

ס י ל ו ו י ע : — מיין שלאף זאל שטיין הויך, נאנץ אויבען. זאל ער זיין מיט א פרייער אויסזיכט אויף אלע זייטען, איך זאל קענען זען ווייט, ווייט ארום. אן אומגעהויערער, הויכער טורם און אויפ'ן רעכטען שפיץ זאל זיין א באלקאן. דארט אויבען וועל איך שטיין און אראפקוקען אויף אלץ ארום מיר! ((וואדפט אוועק דאס בוך) לופט־שלעסער! דינה, דאס איז מיין מאמע'ס געשמאק, איבסענ'ס הילדע מיט אירע לופט־שלעסער. מאקס, האסט לופט־שלעסער פאר מיר?

מ א ק ס : — (וויל זי קושען) לופט־שלעסער! נאנסענס! איך האלט ניט פון אזעלכע נארישקייטען.

ס י ל ו ו י ע : — (פאטשט אים איבער די ליפען) דו האלטסט פון אנדערע נארישקייטען!

ד י נ ה : — (צינוש) ער האלט פון וואס אלע מענער האלטען!

ק א ר ט א ן : — (שטיפערוש) פאר וואס טאקע ניט, דינה?

ד י נ ה : — (וועדט זיך) ניי, ניי! אבער, סילוויע, וואס געפעלט דיר עפים ניט דיין מאמע'ס געשמאק? איבסען געפעלט דיר ניט?

ס י ל ו ו י ע : — (קאפריזנע) ניין, מיר געפעלט שעקספיר בעסער. נע־דענקסטו, וועו מיר האבען אין שול געשפילט ראמאן און דושוליע, נע־דענקסט? (דעקלאמירט):

„לויפט מיט גאלאף־טריט איר פיר־פיסיגע פערד צו פעבוס לאגער,
לויפט און בריינגט די וואלקענדיגע נאכט מיט זיך, וואס גיכער.
שפרייט אוים דיין דיקען פארהאנג מיט ליבע, שמעקענדיגע נאכט."

אט דאס זענען געטליכע וועדטער. זיי האבען מיר אין דער לופט געטראגען און אלע האבען געוואגט, אז איך האב אויסגעצייכענט געשפילט. מאקס, איך וועל אמאל א גרויסע שוישפילערין זיין.

מ א ק ס : — א גליק וועט דיך טרעפען.

ד י נ ה : — און וואס וועט עפעס די מאמע זאגען ?

ס י ל ו י ע : — וואס זאל זי זאגען ?

ק א ר ט א ן : — א קשיא אויף איר מאמען ! ביי איר פען אזא ווילדע פאנטאזיע אויך גילטען.

ס י ל ו י ע : — א ווילדע פאנטאזיע ? אייך געפעלט ניט, הער קאונסע־לער ! אבער מערקווירדיג ווי איר האט אייך אלע צונויפגערעדט : דו, די מאמע, ער, אלע וואלט איר געוואלט איך זאל ווערען א לערערין, קינדער, זאל איך ערציען, מענשען אויפברייננען ! ארומטאנצען מיט אונזער שכנה'ס פארדריפעט מיידעלע, לערנען מיט איר, פארשארעען איר די הערע־לאך און אפוויישען דאם נעזעלע ! מאכען פון איר א מענשען ! א ציל אין לעבען ! ווי געפעלט דיר אזא ציל מאקס ?

מ א ק ס : — אך, מיר געפעלט עס גארניט.

ס י ל ו י ע : — מיר אויך ניט. איך וויל א שוישפילערין זיין.

ק א ר ט א ן : — זי וויל און געסטעלט. (א מאך מיט דער האנט) מאלע וואס מען וויל ! מיר האבען אמאל געוואלט די וועלט איבערקערען, ערד ארבעטען, קאלאניעס גרינדען ; דערנאך האט זיך אונז נעגלוסט די מענש־הייט ראטעוועז און מיר האבען פאראיינען געמאכט און ליגעם ארגאניזירט און פארטייען נעגרינדעט, די צרות פון דער גאנצער וועלט אויף אונזערע פלייצעס נעטראגען און נעהונגערט, אז דער רוח האט אזש נענומען, ביז . . . מיר האבען פארשטאנען דאם פראקטישע לעבען, פארשטייסט ? און מיר האבען זיך נענומען פאר אנשטענדיגע פראפעסיעס. איצט איז עטוואס אנ־דערש. מיר מאבען זיך א שיין לעבען און מען לעבט טאקע ווי מענשען מיט ווייב און קינדער.

ד י נ ה : — (באגיסטערט) זע, סילוויע, אט ניי איך אויס א מאלארוסיש פארטוכעל פאר לובעטשקען. זאג אליין : וועט זי אין דעם ניט אויסזען ווי א דאל ?

מ א ק ס : — ענד דעטם רויט טו. אזוי דארף זיין.

ק א ר ט א ן : — ניע בעז טאוואָ. היינט טוען מיר אויך עפעס. דא איז מען אין א קאמיטע, דארט א פארזיצענדער ; דא א שטיקעל פאליטישער קאמפיין, דארט א קהל'שע לויה, א טשאריטי ענטערטיינמענט — און נעלט קאסט אן א שיעור. אט וויפיל, מיינסטו, קאסט מיך אף דער פאלקס־אינסטיטוט, וואס מיר האלטען אין גרינדען ! אבער אויפ'ן ערשטען פלאן איז דאס פראקטישע לעבען, סילוויע. אך, מאקס, לאז זי צורו, לאז זי פאנטאזירען. זעסטו, מאקס, וועז מיר וואלטען אבער געהאט א דריטע האנט, וואלטען מיר געמאכט א פינאקעל.

ס י ל ו ו י ע : — א פינאקעל! הער קאונסעלאר, זי האבען זיך פארטרעפליך פארטיידיגט.

מ א ק ס : — אבער, סילוויע דיער, דער קאונסעלאר איז דאך גערעכט. וועז איך הער דיך רעדען וועגען דיינע פראפעסיעס, ווערט מיר ניט גוט. טעל מי, דיער, פליעז, האסטו מיך אמת ליב?

ס י ל ו ו י ע : — (אומערעכט אים) זיכער מאקס, זיכער. (קושט אים) וואס נאך ווילסטו?

מ א ק ס : — וועל, דו ווייסט, איך בין שוין ניט קיין אינגעלע אוז דו ביזט שוין אויך ניט קיין פיצעלע קינד. ביזט שוין...

ס י ל ו ו י ע : — (פאטשט אים איבער די ליפען) איך ווייס אן דיר, ניט דיין געשעפט.

מ א ק ס : — איך האב גאר ניט געמיינט, סילוויע דיר. לוק, סילוויע, מיינע געשעפטען גייען גוט. איך האב אנגעהויבען מאנופעקטשורען די פוטער־טעצלאך מיט לייזיגע הענט און אווקגענאנגען איז עס טאקע ווי אויף פוטער. מיר מאכען גלענצענדע געשעפטען. נאר א יאר צוויי אוז מיר וועלען מאכען 10,000 דאלאר א יאר ריינעם פראפיט. אוז...

ס י ל ו ו י ע : — אוז וואס?

מ א ק ס : — אוז דו ענדיגסט די שול.

ס י ל ו ו י ע : — מער גאר ניט?

מ א ק ס : — וועל, איך וויל, מיר זאלען חתונה האבען.

ס י ל ו ו י ע : — א, דאס ווילסטו!

ק א ר ט א ן : — ער איז א פראקטישער מענש, ער ווי גליקלאך זיין.

מ א ק ס : — אוז מיר קענען גליקלאך זיין. וואס טויגען דיר די אלע פאנטאזיעס. מיר קענען רייך זיין. איך קען דיר געבען אלץ וואס דו ווילסטו.

ס י ל ו ו י ע : — א, דו ביזט א וואוילער, מאקס, אבער וואס ווילסטו דיך אזוי?

ד י נ ה : — (ציניש) מסתמא קען ער ניט ווארטען. וואס פרענסטו? מיט 10,000 דאלאר א יאר, נארעלע, איז די בעסטע זאך חתונה האבען.

ס י ל ו ו י ע : — אזוי?

ד י נ ה : — געווים. מען ארדענט זיך איין א רייך הויז, מיט דינסטען, מיט אן אויטאמאביל, מיט קלוידער, מיט צירונג. מען מאכט רעסעפשאנס, פארטיעס, קאפע־קלאטשעס אזן אזוי קומט מען אריין אין א העכערער געזעלשאפט.

ס י ל ו ו י ע : — אבער וואס ווילסט איר אייך אלע? ערשטענס, דארף איך נאך ענדיגען די שול אוז צווייטענס, ווי איך אביסעל פריי זיין. א, איך ווי אביסעל פריי זיין, פטור ווערען פון די ביכער, פון די פראפעסאָרען,

פון קאלעדזש. אוים קאלעדזש! אוים! אוים! איך וויל פריי זיין און איר ווילט מיר גאר חתונה מאכען. אט וועל איך ענדיגען די שול, מאקס, וועלען מיר ערשט א לעב טאן. מיר וועלען פארען אויף א זומערפלאץ, ארומפארען אין אן אויטאמאביל, באזוכען אלע אמיוזמענטס, טאנצען, בארען זיך און לעבען. אך, מאקס, (דרייט זיך מיט אים) מיר וועלען לעבען. חתונה האבען וועלען מיר נאר צייט האבען.

מ א ק ס: — אויך רעכט. אבער צום טייפל דיינע פאנטאזיעס. ווער דארף זיי!

ס י ל ו י ע: — (פאטשט אים) ווער דארף זיין? (פאזירט) „אויף א טורעם וועל איך שטיין אין דער הויך!" הערסט, מאקס, לופט־שלעסער, איבסענס הילדע. מיין מאמע'ס געשמאק!

ה י ר ש: — (אן א ראק, שטעקשיך) וואס בושעוועט איר אזוי? א, מאקסל איז דא! איך הער די בת־יחידה האט זיך צעלאזט אויף אלע כלים.

ס י ל ו י ע: — פאפעטשקע, שוין ווידער ברוגז?

ה י ר ש: — גיי, גיי, שטיפערין! גיי אהיים, מאקס, וועסט קומען אן אנדערש מאל.

ס י ל ו י ע: — פאפעטשקע, וואס טרייבסטו אים? דו פארטרייבסט דאך מיר חתנים! ווייסט, פאפא, מאקס וויל דאך מיט מיר חתונה האבען. ווי געפעלט דיר דער שדוך!

ה י ר ש: — אוי דיינע שטיק! עזות־פנים'ניצע! מען זאל דאס האבען א ברעקל דרך־ארץ פאר א טאטען. איך האב מיך געוואלט צולענען אביסל, אבער גיי לייג דיך צו, אז די נאנצע כאפטע איז דא... און די מאמע דיינע ניטא נאך? גייט ארום נאכט פאר נאכט, אקוראט ווי זי וואלט נאר קיין היים ניט געהאט, ווי זי וואלט נאר קיין דערוואקסענע קינדער ניט געהאט, אז אך און אז ווי, די ברויט־געבערין אונזערע!

ס י ל ו י ע: — די מאמע געפעלט דיר אויך ניט? נאר א נייעס? אבער שא, פאפעטשקע, שא, אט גייען מיר אוועק. מאקס, קום אין דייניגן־רום. בערנארד, דינה, קומט אויך. איך וועל מאכען טיי, וועט זיך דער פאפא קענען צולייגען. (אף מיט מאקס).

ה י ר ש: — אט אזוי ווי די מאמע! א פרייער פויגעל. גיש־קשה, עם וועט זיין אך און ווי צו אים, ווען ער וועט ארייגפאלען צו איר אין די הענט. איר מאמע'ס פרייהייט האט אונז אויך געגונג געקאסט.

ק א ר ט א ן: —שווער! שווער! (אף).

ד י נ ה: — פאפא, ווי ערלויבסטו דיר אזוי צו רעדען פאר א פרעמדען יונגעמאן?

ה י ר ש: — דו ביזט אויך דא! ווער האט נאך דיר נעשיקט?

ד י נ ה : — געשיקט האט נאך מיר קיינער ניט, אבער דו ווייסט, דאבט זיך, ביי וואס עס האלט. דבורה זאגט, אז זי קען עס ניט איבערטראגען, עס וועט נאך חלילה קומען צו אן אפענעם סקאנדאל. גאט מיינער, ביז וואנען איז דער שיעור! זי איז דאך ניט מער ווי א מענש!

ה י ר ש : — זי, אלץ זי! און איך? דאס גאנצע לעבען האב איך פאר־שפילט איבער איר. דאס גליק האט זי ביי מיר אוועקגערויבט, דעם שלום־בית צעשטערט און איצט ווייסטו וואס זי טוט? זי איז דאך אין גאנצען דערווייטערט פון מיר. פארשטייסט, א פרייער פויגעל געווארען! אויס, אז עק!

ד י נ ה : — ווער איז דען שולדיג? זי האט איר לעבען אויך פארשפילט און האט נאך שווער און ביטער געהארעווט אויסצוהאלטען. דאס גאנצע הויז, בילדען די קינדער, מאכען פון זיי לייט און אליין אויך זיין א מענש צווישען מענשען. דיינע פארדינסטען וואלטען דאך ניט געקלעקט אויף קיין ברויט מיט וואסער.

ה י ר ש : — הערציי׳ל מיר ניט!

ד י נ ה : — און איצט, מיינסטו, אז זי האט זיך שוין צוגעשלאגען צו א שטיקל שטעל אין דעם דאמען־פאראיין, איז איר אזוי גרינג, מיינסטו!

ה י ר ש : — לאז מיך צורו מיט איר ארבעט, מיט אירע פארדינסטען, מיט אירע גליקען. נו, וועז עס טרעפט אמאל אז א אידענע דארף העלפען א מאן... איז וואס? דארף ער איר שוין נמאס ווערען און זי דארף זיך ארומשלעפען אויף אלע מיטינגען מיט פרעמדע מענער?

ד י נ ה : — פאפא, וואס רעדסטו! זי איז א לעבעדיגער מענש און אינ־טערעסירט זיך מיט דאס לעבען און דו באליידיגסט זי! גאט וויסט צו וואס עס וועט פירען.

ה י ר ש : — ניט דיין געשעפט. קיינער בעט דיך ניט זיין א רודף־שלום׳־ניצע צווישען אונז, דו הערסט! ניט דיין עסק. (אפ אין הויז.)

ד י נ ה : — (זעצט זיך) גאט! דבורה׳לע וועט עס ניט איבערטראגען.

ס י ל ו י ע : — (שטיל פון עסצימער) דער פאפא איז שוין אוועקגע־גאנגען?

ד י נ ה : — יא. (קוקט זי אן) אך, סילוויע, וועז דו זאלסט פארשטיין וואס דא טוט זיך און קענען אפשאצען דיין מאמע!

ס י ל ו י ע : — וואס־זשע וואלט געווען?

ד י נ ה : — וואלסטו אוועקגעווארפען דיינע לייכטזיניגע פלענער, וואלסט געווארען ערנסטער און געזעצטער, וואלסט געענדיגט די שול און וואלסט געווען איר טרייסט אין לעבען. זי האט אזויפיל געליטען, סילוויע, און ליידט נאך איצט אזוי פיל.

ס י ל ו י ע : — אבער, שוועסטער, דו פארשטייסט ניט. מיר ווילט זיך לעבען, לעבען און לאכען וויל איר. שטיפען ווילט זיך מיר.

ד י נ ה : — קענסטו דען ניט לעבען ווי דו ווילסט?

ס י ל ו י ע : — דא! דא קען מען ניט לעבען, דא טאר מען ניט לאכען, דא ווערט מען דערשטיקט! דא ביי אונז היינגט א וואלקען איבער אלעמען, דא איז אזא אומעטיגקייט פארשפרייט אין אלע ווינקעלאר. דא זענען אלע אזוי ערנסט, אזוי ערנסט ווי די טויטע.

ד י נ ה : — אבער דיין מאמע ליבט דיך מער ווי אלץ אין דער וועלט.

ס י ל ו י ע : — אבער זי פארשטייט מיך ניט, זי פארשטייט מיך ניט. (פויזע.)

(רובי און מאקס פון עס־צימער).

ר ו ב י : — (שלעפט מאקס'ן; הויט זיך, רעדט גיך) מאקס, נו, לייסטו מיר א פייף־ספאט שפילען מיר א פינאקעל! איך גיב דיר אפ... שור!...

מ א ק ס : — נאר וואס דארפסטו?

ר ו ב י : — וואטס יור ביזנעס! (מען קלינגט, סילוויע גייט עפענען) פליען, מאקס, פליען, קוויק. די מאמע קומט. איי גיוו איט טו יו, שור!

מ א ק ס : — (דראפט) סי, רובי! (גיט אים בגנבה געלט).

(דינה נעמט צו די ארבעט פון טיש. שוואַרצביין קומט.)

ס י ל ו י ע : — אהא, א גאסט גאר!

ש ו ו א ר צ ב י י ן : — (בריטלאך) העללא! זע נאר, מאקסעל איז אויך דא.

מ א ק ס : — העללא, אנקעל!

ש ו ו א ר צ ב י י ן : — העללא! וואס־זשע, מאדאם גינזבורג איז נאך ניטא?

ס י ל ו י ע : — ניין, די מאמע איז נאך ניט געקומען.

ש ו ו א ר צ ב י י ן : — וועל איך מוזען צואווארטען. ביזנעס, יו נא! מאקס, גיב נאר אהער א סיגאר; אבער עפעס א גוטען.

ס י ל ו י ע : — (אימיטירט) אבער עפעס א גוטען.

ש ו ו א ר צ ב י י ן : — אוי, שטיפערקע!

מ א ק ס : — היער, אנקעל, א סיגאר איי נאמבער וואן.

ש ו ו א ר צ ב י י ן : — (נעמט צוויי, שמעקט) אָ, פיין. (באהאלט זיי).

מ א ק ס : — פעטער, פארוואס־זשע רויכערט איר ניט?

ש ו ו א ר צ ב י י ן : — נאר איינער, דיינע וועל איך רויכערען מארגען. איך האב ליב א גוטען סיגאר נאב'ן עסען. פארשטייסט. (פארוויכערט זיין אויגען שטיקעל סיגאר.)

ס י ל ו י ע : — אוי א קאפ — איי נאמבער וואן.

ש ו ו א ר צ ב י י ן : — וואָס דען מיינסטו ! (נעמט אַרויס א טאַש, קוקט איבער פּאַפּירען.)

ר ו ב י : — (פֿאַרויכערט א סיגאַרעט מעשה ספּאַרט) נו מאַקס, שפּילסט א פּינאַקעל ! גיב איך דיר אַפּ די פּינף דאָלאַר אין נאָ טיים.

מ א ק ס : — וואָס הייסט דו גיסט אַפּ ?

ר ו ב י : — איך געווין און גיב דיר אַפּ.

מ א ק ס : — דו געווינסט שוין ?

ר ו ב י : — ביי דיר ?... א סינטש ! (רופט) בערנארד, קאָם אַן ! (קארטאַן קומט.)

ר ו ב י : — מאַכען מיר א פּינאַקעל.

ק א ר ט א ן : — די מאַמע קען אַנקומען.

ר ו ב י : — נעווער מיינד די מאַמע.

ק א ר ט א ן : — (צו מאַקס'ן) שפּילסט, שפּילען מיר. (צו רובי) האָסט א פּינאַקעל־דעק ?

ר ו ב י : — איי שוד סיי סאָ. (נעמט אַרויס פון הינטערשטער קעשענע.)

מ א ק ס : — זאָל איך, סילוויע ?

ס י ל ו ו י ע : — יאָ, מאַקס, שפּיל. אָט צינד איך אַן אַלע ברענערס. עס וועט ווערען ליכטיג, לעבעדיג און פרייליך. לעט אָם בי מעררי, מאַקס. איך מאַך טיי פּאַר דער גאַנצער קאָמפּאַני ענד ווי ווייל בי מעררי. א קוש, מאַקס, א קוש, קיינער זאָל ניט זען. (ער קושט זי.)

ש ו ו א ר צ ב י י ן : — (באַמערקט) אוי סילוויע ! א מיידעל א ברען ! (גייען צום טיש, זעצען זיך שפּילען, דינת און שוואַרצבייַן אַפּ אין עסצימער, סילוויע צינדט אַן די ליכט, זיי שפּילען, עס הערט זיך א גערוויש אין פֿאָרהויז.)

ר ו ב י : — (דערשראָקען) די מאַמע !

ס י ל ו ו י ע : — די מאַמע. קוויק באָיס ! (גייט צום טיר. רובי, מאַקס און קארטאַן בריינגען דעם טיש אין אָרדנונג. רובי אַפּ אין עסצימער.)

(דבורה, שטריקער, אַקער).

ס י ל ו ו י ע : — א מאַמעטשקע ! (האַלוט זי.)

ד ב ו ר ה : — (קושט זי) העלאָ, טאָכטער !... סילוויע, וואָס איז עפּעס אַזוי ליכטיג, אַזוי יום־טוב'דיג ?

ס י ל ו ו י ע : — (ווייזט) צוליב די נעסט, מאַמעניו.

ד ב ו ר ה : — א שוואַרצבייַן ? איך דאַרף אים טאַקע ! מאַקס אויך ! העלאָ, מאַקס ! א איר האָט נעשטיפט, אַביסעל זיך נעבאָלעוועט. קינדער, נו גוט, גוט. אָבער, סילוויע, איצט לעש אויס די ליכט, עס איז שווערלאָך צו צאָלען די גרויסע בילס, א חוץ דעם מאכט עס טאַקע צו א רעש'יגען איינדרוק.

ס י ל ו י ע : — צו ליכטיג, מאמעטשקע, צו רעש'ינ!
(לעשט אויס מער ליכט ווי זי האָט אָנגעצונדען. עס ווערט טונקעל.
גייט צו מאָקס'ן. דבורה הערט זיך צו צו דעם געשפרעך).
ש ט ר י ק ע ר : — (געלאַסען) ווערטער, פוסטע ווערטער!
(מאָקס און סילוויע טיילען זיך אָפּ פון דער גרופּע).
ד ב ו ר ה : — וואָס איז שוין ווידער?
ק א ר ט א ן : — אָ, ער איז משוגע! (צו שטריקער) מען דארף אמאל פאר מענשען אויך עטוואָס טאָן!
ש ט ר י ק ע ר : — (גיפטיג) פאר מענשען! פאר מענשען!
א ק ע ר : — בילדען די מאסע, שטריקער, איז דאָס העלפסטע ציל און יעדער ערלאכער מענש דארף זיך אינטערעסירען מיט דעם. עס איז דער אייניגער וועג ווי אזוי צו קומען צו די גרויסע אידעאלען פון פרייהייט, גליכהייט און ברודער־ליבע.
ש ט ר י ק ע ר : — אידעאלען! אידעאלען! ווערטער, וואָס זענען אונז פארבליבען פון דער יוגענט, ווען מיר האָבען זיך ווי דומקעפ געוואלגערט ביים וואלד און געוואלט די וועלט איבערמאכען. אידעאלען זענען פוסטע חלומות פון האלבע משוגעים, וואָס גייען ארום אין עולם התהו מיט א צע־ווענטער ליבע צו די מענשען. אָבער רייסט נאָר אראָפּ פון דעם מענשען זייז מענשען־מאסקע און איר ווערט דערזען א דומען אייזעל, א ביטערען פוקס אדער אן אפגעפאשעטען שוויין.
ד ב ו ר ה : — אָ, שטריקער, איך האָב שוין פארגעסען יענע גאלדענע צייט, ווען מיר האָבען זיך געוואלגערט ביים וואלד. דאָס איז געווען די גליקלאכסטע צייט פון אונזער לעבען.
ש ט ר י ק ע ר : — (מיט באַהאלטענער ליבע צו איר) וואָס־זשע האָבען מיר פון יענעם גליק געמאכט, דבורה'לע?... א תל! אָ, דאָס העכסטע באשע־פענויש, דער מענש, איז די מיאוס'טע בריאה אין דער וועלט!
ק א ר ט א ן : — דו ביזט א מענשענפיינד.
א ק ע ר : — דו האָסט פארלוירען דעם גלויבען אין יעדען פארטשריט.
ש ט ר י ק ע ר : — מענשען! פארטשריט! איך בוק מיך ניט צו אייערע אפגעטער. זיי עקלען מיר. איך בין ניט בלינד — איך קען די וועלט און האָב נעזען די מענשען. איך וויים דאָס וואָס זיי טוען, ניט נאָר דאָס וואָס זיי רעדען... פאר כבוד דערשטיקען זיי אייניער דעם אנדערען... פאר געלט דערוואָרגען זיי אייניער דעם צווייטען... פאר אביסעלע מאכט און הערשאפט קאָווען זיי אין קייטען זייערע אייגענע חברים — אפילו די בעסטע פון אייך, — די אידעען־טרעגער. צוליב אביסעל לוסט און ליבע קוילען זיך מענשען אין די גאסען און זיי וואלטען זיך געבאדען אין ימים

פון זייער אייגען בלוט, וועז זיי וואָלטען ניט געקענט אָפּטאָן יעדע חזירי, הינטער אַראָפּגעלאָזטע פּאַרהאַנגעס, ביי זיך אין דער היים. פּאַר וואָס־זשע זאָל איך ליב האָבן דאָס באשעפענישׂ מענש?

ק א ר ט א ן : — ער איז משוגע, משוגע אויף טויט.

א ק ע ר : — דערפֿאַר טאָקע דאַרף מען בילדען דעם מענשען, וועקען אים צום באוואוסטזיין, לערנען די מאַסען פּאַרשטיין זייערע אייגענע אינטערעסען אין לעבען און וויזען זיי דעם וועג צו דער ליכטיגער צוקונפֿט.

ש ט ר י ק ע ר : — נו? איר מיט אייערע אידעאָלען אין קעשענע טוט דאָך שוין די הילפֿיגע ארבעט ניט פון נעכטען, אָבער וואָס הערט אייך די פּאַרקריפּעלטע בריאה, — דער מענש?

ד ב ו ר ה : — אָך, שטריקער, דער מענש אָבער מוז לעבען. ער וויל לעבען.

ש ט ר י ק ע ר : — נעווים וויל דער מענש לעבען. ער ציטערט דאָך פאר'ן טויט, ווי א האָז, און הרג'עט יעדע באשעפענישׂ, אפילו זיינע מיט־מענשען, אויך נאָר צו קענען לעבען. און אין דער זעלבער צייט פרעסט ער ווי א פערד, זויפט ווי א חזיר, ארבעט ווי אן אייזעל און גיט אַוועק זיין לעצטען אָטעם פאַר דער תאוה נאָך איידער ער איז ראוי צו לעבען. צוליב דאָס לעבען טוט ער יעדע שווייגעריי גיכער צו שטאַרבען.

ק א ר ט א ן : — דער דורכפֿאל פון אונזער קאָלאָניע האָט אים נאָך דע־מאָלט צערודערט דעם קאָפּ.

א ק ע ר : — אָבער, שטריקער, אויב אזוי — צו וואָס דאַרף מען נאָר אין נאַנצען לעבען און קעמפען, אויב ניט צוליב מענשען, צוליב דער צו־קונפט, צוליב די קומענדע דורות? זאָג, צוליב וואָס?

ש ט ר י ק ע ר : — איך לעב ניט צוליב דער מענשהייט און די מענשען... זיי זענען עס ניט ווערט, ווער זיי זאָלען ניט זיין. איך לעב ניט צוליב דער צוקונפֿט און די קומענדע דורות. איך קען זיי ניט. איך לעב צוליב זיך, צוליב זיך אליין.

ק א ר ט א ן :— שרעקלאָך! שרעקלאָך!

א ק ע ר : — ווילד און ענאַרכיסטיש!

ד ב ו ר ה : — (באַמערקט מאַקס'ן און סילוויע'ן אָפּגעזונדערט, גייט צו זיי) קינדער, וואָס האָט איר אייך עפּעס אָפּגעטיילט און נאָר אזוי שטיל, אזוי אומעטיג?

ס י ל ו ו י ע : — (לויפֿט איר אַנטקעגען, וואַרפֿט אירע הענט אַרום איר האַלז) מאַמע, מאַמעטשקע!

ד ב ו ר ה : — (דערשראָקען, דריקט זי צו זיך) וואָס איז, סילוויע, וואָס איז דיר?

ס י ל ו י ע : — נאר ניט, מאמעניו, נאר ניט. (קושט זי) עפעס איז מיר געווען אזוי אומעטיג אויפ'ן הארצען.

ד ב ו ר ה : — (קושט זי) דו האסט מיך אזוי איבערגעשראקען, מיין קינד.

ס י ל ו י ע : — עס איז שוין איבערגענגען, מאמעניו.

ד ב ו ר ה : — (גייט מיט איר צום טיש) קאפריזנע מיינע, דו זאלסט דיך אבער אינטערעסירען פון וואס מען רעדט, וואלט דיר ניט געווען אזוי אומעטיג. (דריקט זי צו זיך) א, שטריקער, וועז איר וואלט געהאט קינדער, וואלט איר נאר אנדערש נעקוקט אויפ'ן לעבען. אמת, יענער חלום פון די בערג און טאלען און וועלדער מיט דעם לויטערען הימעל איז שוין לאנג פארשוואונדען געווארען. איר ווייסט, איך האב פאר יענעם זיסען חלום זייער טייער באצאלט און ביז היינטיגען טאג איז דער פריז נאך ניט אינגאנצען אויסגעצאלט.

ש ט ר י ק ע ר : — (מיט באהאלטענער ליבע) איר האט אפשר טייערער באצאלט ווי עס איז ווערט געווען. איר זענט אליין שולדיג.

ד ב ו ר ה : — אפשר, אבער איך באקלאג מיך ניט, מיין פריינד. דאס לעבען האט אונז געבראכט אהער אין שטאט ארויין, דא איז אנאנדער לעבען, פול מיט זארג פאר'ן שטיקעל ברויט. אבער דא לעב איך אויך ניט אומזיסט. איך האב געלעבט און געארבעט פאר מיינע קינדער און פאר דאס ביסעל גוטס, וואס איך האב געקענט טאן פאר אנדערע.

ש ט ר י ק ע ר : — (שארף) ניט ווערט די מי!

ד ב ו ר ה : — ניט יעדער זעט דאס לעבען ווי איר, שטריקער, אבער נאך וואס איבער'חזר'ן דאס אלץ. (לאוט אף סילוויע) אט קומט בעסער, לאמיר גיין אין דייניגג־רום טיי טרינקען. האט איר שוין געזען מיין בענין? ער איז דאך דא אין שטאט.

א ק ע ר : — דער דאקטאר?

ד ב ו ר ה : — (שטאלץ) יא, איר מענט אים אנקוקען! ניט אומזיסט איז געווען מיין מי! דאס לעבען און די זארג פאר זיין אייגענער פאמיליע מאכען אים נאר פאר אן אנדער מענשען און איך האף טאקע פאר א גוטען מענשען.

(אלע אף, אויסער סילוויע און מאקס.)

ס י ל ו י ע : — (אומארמט מאקס'ן) מאקס, ווי ווערט מען פטור פון די טויטע? ווי ווערט מען פטור פון דעם טויטען לעבען דא? (ענדערט דעם טאן) בלייבט עס, מאקס, איך ענדיג די שול, דאן פארברייגנגען מיר אביסעל צוזאמען, פריי, לעבעדיג, פרייליך ווי צוויי פרייע פויגעל און דאן, דאן האבען מיר חתונה. (לאוט אים אף) און דער חלום, די קונסט, די בינע, די

באגייסטערונג, די אפּלאָדיסמענטען, דער טורעם און די לופּט־שלעסער... צום טייוועל אלץ! דערפאר אָבער, מאקס, דינסטען, אויטאמאביל־עלן, בעלער, הויכע געזעלשאפֿט... און די פרוי פון דעם רייכען מאנופעקטשורער, מאדאם פּוטערטעצעל. (פּאטשט אים) גיב זשע מיר א קוש, מאקס. (קושען זיך) אָט אזוי. האסט מיך ליב?

מ א ק ס: — ווי מיין לעבען. איך וואלט געוואלט מיר זאלען גליקלאך זיין, ניט ווי זיי.

ס י ל ו י ע: — ווי זיי? ווי מיין ברודער, דאקטאר גינזבורג, וואס ליגט ביי זיין דאַרפסווייב אונטער די פּים? אדער ווי מיינע על־טערען?... גאט!... דער פּאפּא ברוגז און אייפערזיכטיג און די מאמע, די נוטע, די ליבע, זי פארשטייט איך ניט. זי וואלט געוואלט פארזארגען די גאנצע וועלט און אליין לעבט זי אין א העל! אומזין! לעבען וויל איך! וואס גייט מיך אן די וועלט. מאקס, לעבען וועלען מיר, מונטער, לעבעדיג, פרייליאך.

מ א ק ס: — מיר וועלען גליקלאך זיין, סילוויע. מיר זענען אמעריקא־נער און מיר וועלען לעבען דאס מונטערע, זארגלאזע לעבען פון אמערי־קאנער. (קושען זיך.)

(דבורה, שוואַרצביין אַרויסגעקומען).

ד ב ו ר ה: — קוק נאָר אמאל איבער די רעכענונגען, שוואַרצביין, דו האסט אפּט א טעות. זעץ זיך אָט דא. (מאכט אים פּלאַץ ביים דעסק, צינדט אן א לעמפּעל.)

ש ו ו א ר צ ב י י ן: — (פֿאַררויכערט, קוקט איבער פּאַפּירען) קיינמאל נעפּעל איך אייך ניט, דבורה'לע, אן אלטע צרה.

ד ב ו ר ה: — אמת, שוואַרצביין, אָבער עס וועט פון דיר נאָר ניט אפּ־פאלען. נישקשה, קוק איבער. (צו די קינדער) וואס־זשע זענט איר שוין ווידער שטיל נעוואָרען? ערשט, דאכט זיך, אזוי געשטיפט?

ס י ל ו י ע: — (שטיפּעריש) פון גרוים פרייד, מאמעטשקע, וואס איר זענט אלע פארנומען מיט אזעלכע ערנסטע זאכען.

ד ב ו ר ה: — אך, קינד, דאס לעבען איז ערנסט.

מ א ק ס: — נעווים, יעדער מענש האט זיך זיין פּעקעל צרות.

ד ב ו ר ה: — (מיט א שמייכעל) דו רעדסט אויך פון צרות? וואס איז? דיינע שיפען זענען דיר אונטערגענגען? דיינע געשעפטען גייען ניט?

מ א ק ס: — מיינע געשעפטען גייען שוין נאָר גוט, אָבער... ע...

ד ב ו ר ה: — וואס־זשע איז דער אָבער, וואס עקעסטו? עפּעס א סוד? (זעצט זיך).

מ א ק ס: — ניין, קיין סוד איז עס אפילו ניט, אָבער... מיר האָבען זיך

געוואָלט באַראַטען מיט אייך, איך און סילוויע. מיר וואָלטען געוואָלט חתונה האָבען.

ד ב ו ר ה : — (קאָנטראָלירט זיך) חתונה האָבען? איך... איך שטער אייך ניט, קינדער. איר ווילט חתונה האָבען? אָבער איידער מען האָט חתונה דאַרף מען זיין זיכער אַז מען האָט זיך ליב. יונגע מענשען דאַרפען הונדערט מאָל איבערקלערען איידער זיי האָבען חתונה, שפּעטער איז צו שפּעט... וואָס האָט איר קיין צייט ניט?

ס י ל ו ו י ע : — (אומאַרעמט זיי) מאָמענט, מיר האָבען נאָך מאָרגען ניט חתונה. ער איילט זיך אַביסעל, אָבער איך דאַרף פריער ענדיגען די שול, דערנאָך ערשט...

ד ב ו ר ה : — (פאַרטראַכט) יאָ, יאָ, דו דאַרפסט נאָך ענדיגען די שול. (ווי ערוואַכט) דערנאָך וועסטו חתונה האָבען און וועסט אַוועקגיין. אַזוי איז דער סדר פון דער וועלט.

ס י ל ו ו י ע : — (ערנסט) מיר וועלען וואוינען אין נויאָרק.

ד ב ו ר ה : — (פאַרטראַכט) נעווער, נעווער, מיין קינד.

ש ו א ר צ ב י י ן : — (שטייט אויף) פּפוי! פאַרטיג. איצט איז אַלץ קאַרעקט, אָבער קאַרעקט!

ד ב ו ר ה : — (שטייט אויך אויף, נעמט פּאַפּיר) אַזוי האָב איך ליב. זי־כערע ציפערען זענען ביי דער וועלט דער בעסטער אמת.

ש ו א ר צ ב י י ן : — איך זאָג תמיד אַזוי. גייען מיר. מאָקס, דו גייסט? קום, וועסטו באַצאָלען קאָר־פּעיר.

מ א ק ס : — וועסט מיך באַלייטען, סילוויע? וועל איך גיין.

ס י ל ו ו י ע : — שור.

מ א ק ס : — גייען מיר, אָנקעל. א גוטע נאַכט, מיסים גינזבורג.

ד ב ו ר ה : — (פאַרטראַכט) א גוטע נאַכט.

(אַלע דריי אָפּ. דינה קומט פון עסצימער, דבורה שטייט אַ פאַרטראַכטע, זעט זי ניט. קורצע פויזע.)

ד ב ו ר ה : — (באַמערקט דינה'ן, וועגדט זיך צו איר) דינה, איך האָב מיך נאָר־וואָס דערוואוסט אַז מאָקס און סילוויע טרייבען קיין קאַטאַווע ניט. זיי דענקען ערנסט חתונה האָבען.

ד י נ ה : — ווירקלאַך? עס וואָלט נאָר ניט געווען אַזוי שלעכט.

ד ב ו ר ה : — דיר נעפעלט עס?

ד י נ ה : — נעווער. וואָס גיכער זיי וועלען חתונה האָבען, אַלץ בעסער וועט זיין.

ד ב ו ר ה : — פאַר וואָס עפּעס אַזוי?

ד י נ ה : — ווייל איך האָב מורא פאַר סילוויען.

ד ב ו ר ה : — דו שרעקסט מיך, דינה. איך פארשטיי דיך ניט.

ד י נ ה : — סילוויען ציט צו דער ענגלישער בינע. און אויב זי וועט חתונה האבען וועט זי זיך, גלויב איך, באראוינען.

ד ב ו ר ה : — אזוי דענקסטו? טאמער אבער האט זי טאלאנט? זאלען מיר שטערען איר נליק?

ד י נ ה : — דאס וואלט מען נעראפט אויסנעפינען.

ד ב ו ר ה : — (דענקט) יא, מען וואלט עס נעראפט אויסנעפינען. אבער ניין, ניין, דינה. איך האב מיך צוגעקוקט צו איר, עס איז בלויז א קינדערשע אייגבילדונג, א שטיפערייי. און צו וואס קען עס פירען! נאט מיינער! איך האב נעהאפט אז סילוויע וועט לעבען מיט דעם גייסט פון איר מאמען און וועט איר העלפען אין איר ערלאכער ארבעט. איך האב נעהאפט אז זי וועט זיין מיין טרייסט... עס שיינט, אבער, אז איך האב א טעות נעהאט. איר ווילט זיך אן אנדער לעבען.

ה י ר ש : — (פון תויז, די הענט פארליגט הינטען, ווי געווויינטלאך. צו דינה'ן) וואר דארף דיך דא, וואר? גיי! אז איך וועל דארפען, וועל איך שיקען נאך דיר.

ד י נ ה : — פאפא!

ד ב ו ר ה : — וואס איז, שוין עפעס א נייעס?

ה י ר ש : — ניי, זאג איך, ניי! (דינה אפ) וויפיל מאל האב איך דיר נעזאגט אז איך ווייל ניט זאלסט זיי ברייננען אהער, דיינע בוזים־פרוינט.

ד ב ו ר ה : — שא! מאך ניט קיין סקאנדאלען.

ה י ר ש : — צו־להכעים'ניצע! איך ווייל זיי ניט האבען דא.

ד ב ו ר ה : — הירש!

ה י ר ש : — איך וועל זיי ארויסטרייבען פון דאנען, ווי די הינט.

ד ב ו ר ה : — שטיל, שטילער!

ש ט ר י ק ע ר : — (באוויזט זיך פון עפצימער טיר).

ה י ר ש : — עס פארדריסט דיך, הא! אבער דיך ארט ניט וואס די נאנצע שטאט רעדט, און דו ברייננסט זיי נאר אין שטוב אריין.

ד ב ו ר ה : — איך ווייל אזוינע רייד ניט הערען פון דיר, דו הערסט!

ה י ר ש : — זיי נעפעלען דיר ניט. אבער מען קען א נאנצע שטאט מיט מענשען די מיילער ניט פארשטאפען. זיי קומען אריין אין שטוב און זעען ווי מיר לעבען. וואס קערסטו דיך אן מיט מיר, וואס?

ד ב ו ר ה : — (מיט עקעל) נארנישט, נאר ניט!

ה י ר ש : — אט דאס איז טאקע די צרה! האט מען אין דער נאנצער וועלט נעהערט אזא לעבען? ביי טאג און ביינאכט פארנומען: מיטינגען, פארזאמלונגען, וועטשערינקעס. וואס ארט דיך א היים, דערוואקסענע קינ־

דער, א מאן! אבי דו האסט מיך פאררוקט אין הויז, ארייננעגנומען שטרי־
קערן פאר א בארדער! וואס דארפסטו מיך, וואס? נישקשה, זיך האסטו,
ווי א פריצה, נענומען דעם בעד־רום און פארשלישט דיך אויף ביי נאכט.
איך וויים!

ד ב ו ר ה: — פע! דייטע רייך זייגען א ווייטאג און א שאנדע!

ה י ר ש: — צנועה! א מלאך ביזטו! דו שעמסט דיך דאך אפילו ניט
צו בריינגען אט די הינט צו זיך אין שטוב אריין.

ד ב ו ר ה: — טייוועל אין מענשען־געשטאלט, שוויין!

ה י ר ש: — קיין מלאכים זענען ניטא!

(דבורה ציטערט.)

(אקער און שטריקער קומען אריין. הירש אפ אין חויז־טיר.)

א ק ע ר: — (אין פארלעגענהייט, שטאמלט) פארציייעט... אבער איך גיי
שוין. כ'האב נאר נעוואלט... וואס־זשע וועט זיין מיט די סטרייקער?

ד ב ו ר ה: — (ווי ניט צו אים) זיי זענען פארזארגט מיט רענט און
קוילען.

א ק ע ר: — גוט, גיי איך. א גוטע נאכט. (אפ).

ש ט ר י ק ע ר: — און איר וועט נאר אלץ לעבען מיט יענער בריאה און
זיין זיין דינסט און זיין שפילצייג? דאן זענט איר וועדט די קיטען און
די ריטער.

ד ב ו ר ה: — (מיט ווייטאג) שטריקער, מילדער, מילדער. ער איז דער
פאטער פון מיינע קינדער.

ש ט ר י ק ע ר: — ער איז אבער אויך די ווילדע חיה, וואס טרעט אייך
מיט די פים שוין מער ווי פופצען יאר און איר האט ניט דעם מוט א בריק
צו טאן די בריאה מיט'ן פוס און פטור וועלען פון איר און אירע נענעל,
פריי וועלען!

ד ב ו ר ה: — פריי וועלען! אך נאט! עס וואלט שוין לאנג צייט נע־
וועז. אבער איך האב געלעבט און געליטטען צוליב מיינע קינדער.

ש ט ר י ק ע ר: — עס איז שוין צייט איר זאלט אויפהערען צו ליידען.
שוין צייט צו לעבען צוליב זיך אליין. נאר וועז מען לעבט צוליב זיך אליין,
איז דא א זין אין לעבען.

(הירש, דינה, קארטאן קומען אריין. שטריקער אפ.)

ה י ר ש: — (אויפגערעגט) מישט אייך ניט — זאג איך. מען פרענט
אייך ניט! איך וועל זיי טרייבען ווי די הינט.

ד י נ ה: — (צערטעלט דבורה'לע, מאמעלע...

ד ב ו ר ה: — קינדער מיינע! ער וועט זיי מער ניט טרייבען, ניין. עס
מוז אמאל נעמען אן עק!

ה י ר ש : — וואָס סטראשעסטו מיך, וואָס? וואָס קען איך שוין אָנ־ווערען? דאָס וויסטע אוך פינסטערע אמעריקע האָט סאי־ווי־סאי אלצדינג צוגענומען ביי מיר. אין דערהיים בין איך אויך נעווען א מענש מיט לייטען גלייך. איך האָב אמאל אריינגעקוקט אין א ספר, גלעזעווען א העברעאיש בלאַט, גלעזעט צוויישען מענשען, אינטערעסירט זיך מיט עפּעס, אוך דאָ? אז אַך אוך אז וויי! אין שאַפּ בין איך א לייטענער גולם אוך אין דערהיים... פרעמט זי נאָר, וואָס האָט זי זיך אָנגעקערט מיט מיר די לעצטע עטלאָכע יאָר — וואָס איז זי מיר נעווען? א באלעבאָסטע... א ווייב איז זי מיר נעווען... אדרבא?...

ד ב ו ר ה : — א דינסט בין איך דיר נעווען. ווען איך בין דיר נעווען א ווייב אוך דו האָסט דורך מיר נעקענט זעטינגען דיין תאוה, ביזטו גלעזענען ביי מיינע פיס, אָבער זייט איך האָב פּארשטאַנען, אז איך בין אויך א מענש אוך האָב אויך א רעכט אויף פרייהייט, אויף פרייגדשאַפט, אויף ליבע, זייט איך האָב דערפילט אז צו זיין א שפּילכעל ביי דיר דערנידעריגנ מיך אין מיינע אייגענע אויגען, זייט דאַן פּארפאַלגסטו מיך אוך מאַטערסט מיך אַן אַן אויפהער. דיינע פּארפאַלגונגען האָב איך נאָר ווי עס איז נעקענט איבערטראַגען — צוליב מיינע קינדער. דאָס האָט מיר מיין לעבען פּאר־סמ׳ט, אָבער צוליב מיינע קינדער האָב איך דאָס אלץ אריבערגעטראַגען... כל זמן זיי זענען קליין נעווען. אָבער דיינע באַירונגען... (שוידערט) א, יערע באַירונג דיינע אויף מיין לייב שוידערט מיר, עקעלט מיך, טוט מיר שרעקלאַך וויי... נענוג, דאָס וואָס איך האָב ניט נעקענט טאָן מיט פּופּצען יאָר צוריק, קען איך איצט טאָן. עס מוז נעמען א סוף.

ה י ר ש : — וואָס וועל איך אָנווערען!

(מען הערט סילוויען דעקלאַמירען.)

ד י נ ה : — מאַמעניו, וואָס וועלען מענשען זאָגען?

ס י ל ו י ע : — (קומט אַריין דעקלאַמירענד) אויף א טורעם וועל איך שטיין... (בלייבט דערשטוינט, לויפט צו דבורה) מאַמעניו, וואָס איז דא נעווען?

(שטריקער אין מיר.)

ד ב ו ר ה : — קינד מיינס, עס מוז נעשען. איר, מיינע קינדער, זענט שוין דערוואקסענע מענשען. איר וועט מיך פּארשטיין. איך וויל דערלעבען מיינע יאָרען אביסל רואיגער אוך ניט באַליידיגט אוך פּארפאַלגט וועלען אויף שריט אוך טריט. מיט אייך, מיינע קינדער, וועל איך לעבען אוך גליקלאַך זיין.

ס י ל ו י ע : — מאַמעניו, מאַמעלע!

ה י ר ש : — זי וויל קענען בריינגען אין שטוב אריין אירע בוזים־פּרייזט.

ד ב ו ר ה : — קינדער, נעמט אים אוועק פון דאנען !

ד י נ ה און ס י ל ו י ע : — פאפא !

ד ב ו ר ה : — עס מוז נעמען א סוף. איך ווי! פריי ווערען !

ס י ל ו י ע : — פריי ווערען ! אוי מאמעניו, עפעס האט זיך ביי מיר אפנעריסען אין הארצען.

ד ב ו ר ה : — (דריקט זי צו זיך) קינד מיינס, אפשר זועט דאס אונז ביידען שטארקער פארבינדען אין לעבען.

(פארהאנג.)

דריטער אקט

(א שיין צימער ביי דבורה'ן, אין הינטערגרונט, צוויי גרויסע פענסטער פארחאנגען מיט גארדינען. פאר די פענסטער בלומען. אין לינקען ווינקעל א פיאנא. נענטער לינקס, א טיר אין א שלאפצימער. א טיש, ווייכע מעבעל און א קושעטקע. אין רעכטען ווינקעל, א טיר אין פאר־חויז. לינקס פון דער טיר, א ביכער־שראנק. נענטער רעכטס, א קאמין אין וועלכען עס גליט א פייער. נענטער צום מיטען, אן ארבעט־טיש מיט פאפירען, ביכער, צייטונגען; אויפ'ן טיש ברענט אן עלעקטרישער לאמפ, הינטען ביים טיש, אן ארבעטס־שטול; פארענט, א טיפער ארעם־שטול. עס איז שפעט נאכמיטאג. בארים דאנציג גייט ארום אן אומרואיגער. ער איז שטארק געעלטערט, אפגעלאזט. גרויל־אכע, ניט־געשוירענע האר. אפט פארטראכט.)

ש ט ר י ק ע ר : — (אנגעשפארט אן טיש. אינטים, חיוזעריג ווי אלע מאל) נו, וואס־זשע האסטו באשלאסען, בארים?

ד א נ צ י נ : — איך נאר? זי דארף באשליסען.

ש ט ר י ק ע ר : — (שארף) בארים!

ד א נ צ י נ : — ווי זאל איך דיר דערקלערען, שטריקער?

ש ט ר י ק ע ר : — (גיפטיג) דו באדארפסט מיר ניט דערקלערען. איך וויים אז צוליב דיר און דיינע חלומות האט דבורה'לע פארלוירען איר גליק אין די יונגע יארען. דעמאלט האט זי איר ליבע און איר נשמה דיר אוועק־נענעבען, דיר, בארים. קער איר אום דאס פארלוירענע גליק. איצט איז זי פריי.

ד א נ צ י נ : — איך האב מיר נאר אנדערש ניט פארנעשטעלט, אלטער פרייגד, איך האב נאר אנדערש ניט נעדענקט. צוליב דעם בין איך דאך איצט, נאך אזוי פיל יארען, אהער נעקומען.

ש ט ר י ק ע ר : — נו?

ד א נ צ י נ : — אבער שטעל דיר פאר, אט בין איך דא באלד שוין צוויי וואכען און... אך, מיר זיצען אמאל אפ שטונדען לאנג און מיר רויידען ניט א ווארט. אן אנדערש מאל דערמאנען מיר זיך מיט קינדערשער באגיים־טערונג יעדע קלייניגקייט פון אונזער אמאליג לעבען און דאך... האט זי זיך מורא צוצורירען צו יענע נעפילען. וואס האבען אונז דעמאלט אזוי פיל גליק נענעבען. אזוי ווי צו אן אלטער וואונד וואס איז פארצוינען מיט אן אנ־געווייטינט הייטעל.

ש ט ר י ק ע ר : — ניט אומזיסט, באָרים, זי האָט אזוי פיל געליטען. (גיפטיג) און די וועלט, די מענשען, — וואָס האָבען זיי ניט אויסגעטראַכט אויף איר... מיט וועמען האָבען זיי איר ניט חתונה געמאַכט און מיט וועמען ניט נע'גט — די בעסטיעס! אַליין מענען זיי זיין, וואָס אין דער קאָרט, דער אַנדערער אָבער טאָר ניט. דער ערלאַכער מענש איז תמיד דער קרבן. באָרים, זי איז נעווען דער קרבן פון דיין ליבע און האָט אזוי פיל געליטען.

ד א נ צ י נ : — (פאַרטראַכט) זי האָט געליטען... (גיך) האָט זי דאָך וויינינסטענס אַליין אויסגעקליבען איר וועג. איך האָב מער פון איר נע־ליטען. צעבראָכען פון לעבען, האָב איך מיך אַרומגעשלעפּט שלינג און שלאַנג איבער דער גאַנצער וועלט און איצט, א מידער, בין איך ווידער נעקומען צו איר. (באַגייסטערט) א, שטריקער, מיר וואַלטען נאָך נעקענט גליקלאַך זיין.

ש ט ר י ק ע ר : — פרואוו עס, באָרים.

ד א נ צ י נ : — עס לינט אַבער אַן אָפּגרונט צוווישען אונז, א תהום!

ש ט ר י ק ע ר : — (שארף) באַ־רי־ם!

ד ב ו ר ה : — (פון שלאָפצימער, מיט העט, רעק, העמשקעס און אַן אָפענעם בריף אין דער האַנט. לייגט די קלוידער אויף דער קושעטקע און גייט צום טיש. שטריקער גייט) וואָס אַנטלויפט איר עפּעס, שטריקער?

ש ט ר י ק ע ר : — איך וועל אייך קענען שפּעטער זאָגן. (אַב).

(בויידע בלייבען אין פּאַרלעגענהייט.)

ד ב ו ר ה : — (מיט אַ שמייכעל) אָט האָב איך ערשט געקראָגען א בריף פון מיין זון. איך האָב נעוואָלט פּאַרען צו אים אין קאַנטרי זיך אָפּרועי אַביסעל, שרייבט מיר אָבער מיין שנור, אז איך וועל ניט געפינען ביי זיי קיין פּאַסינע נעזעלשאַפט פּאַר מיר. דאָרט זענען הוילע אמעריקאַנער און איך וועל זיי הפּנים זיין צו לאַסט. אוי, באָרים, עס ווייזט אוים, אז מיר ווערען צו אַלטמאָדיש פּאַר די יוננע לייט... באָרים, האָסט שוין נעזען די שטאָט? ביזט דאָך אזא לאַנג צייט ניט געווען אין נויאָרק.

ד א נ צ י נ : — (טרויעריג) נעזען, נעזען.

ד ב ו ר ה : — נו, וואָס־זשע דענקסטו צו טאָן?... (קוקט אים ליבלאָך אָן) פּאַר וואָס האָסטו דיך אזוי אָפּגעלאָזט?... איך האָב נעהערט, באָרים, אז דו האָסט נעוואָלט חתונה האָבען, פּאַר וואָס האָסטו ניט חתונה נעהאַט? וואָלסט אפשר גליקלאַך געווען?

ד א נ צ י נ : — (קוקט זי אָן) דו שפּאַסט, דבורה'לע.

ד ב ו ר ה : — (גייט צו אים) באָרים, באָזעץ דיך אין נויאָרק.

ד א נ צ י נ : — (דערשטוינט) וואו? אין נויאָרק?

ד ב ו ר ה : — וואָס האָסטו דיך אזוי דערשראָקען?

ד א נ צ י נ : — נאָר וואָס ?

ד ב ו ר ה : — וועל איך דיר א פריינד זיין.

ד א נ צ י נ : — א, איך האָב צופיל געליטען, צופיל האָב איך מיך אַרום־נעוואָלגערט אין לעבען אַז א ברעקעל האָפנונג אויף דאָס מינדעסטע גליק, אז דיין פריינדשאפט זאל מיר איצט קענען געבען גליק. איך וויל מער פון דיר, — מער ווי פריינדשאפט...

ד ב ו ר ה : — (ליבלאָך) רייד ניט אזוי, באָרים, רייד ניט אזוי.

ד א נ צ י נ : — ווי דען ווילסטו זאל איך רעדען ? איצט ווען די אומ־שטענדען האָבען זיך אזוי גליקלאָך צוזאמענגעלייגט, ווילסטו איך זאל מיך נאָר נאַריש מאכען ? דבורה'לע, מיט יאַרען צוריק האָסטו מיך מיט א גרינג הארץ אויפגענאפפערט צוליב דיינע קינדער. וויסטו ווי אזוי איך האָב נע־לעבט ? זע, וואָס פון מיר איז נעווארען, וואָס איז געווארען פון מיינע נרויסע האָפענונגען — דיר, זיך, אונז אלע גליקלאָך צו זען. וואָס איז נע־ווארען פון מיינע נרויסע באַגייסטערטע אידייען, אָט זע. (נעמט אַרויס פֿאַר־שריבענע פֿאפּירלאָך) א צעבראָכענע און צעברעקעלטע נשמה, צעשפּריט אויף שמוציגע שטיקלאָך פּאפּיר, אָפּט פּאַרשריבען אין דער שרעקלאָכסטער איינ־זאמקייט, אין די אנפאלען פון משוגעת פון א מענשען, וואָס האָט זיינע האָפענונגען און זיין גליק פארלוירען, פון אן אפּנעלעבטען טרעמפּ... איצט, דבורה'לע, איצט וויל איך מער ווי פריינדשאפט, איצט וויל איך ליבע, גליק. (נעמט זי ביי די הענט) איך בין נעקומען אָפּנעמען א חוב און זייט איך האָב דיך ווידער דערזען, באהערשט מיך א געוואלטיג געפיל, א האָפ־נונג נאָר אפשר גליקלאָך צו זיין. איך וויל ליבע, דבורה'לע, ליבע און גליק.

ד ב ו ר ה : — (קוקט אויף אים טיף ליבע) גליק זוכסטו, באָרים, ליבע ? איך קען עס דיר אָבער ניט נעבען.

ד א נ צ י נ : — (לאַזט זי אָפּ) האָב איך אומזיסט געהאָפט... די ערינע־רונג פון יענעם גליק, וואָס מיר האָבען אמאל איבערגעלעבט, האָט מיך אָפּ־נעגאַרט. פלוצים האָט זיך אין מיין איינזאם לעבען א האָפענונג אריינ־גע'גנב'עט און איך האָב ווידער אזוי ווי אן אינגעל געגומען חלום'ען, אז דאָס גליק איז נאָענט. אזוי האָט דאָס מידע הארץ געזוכט א ווינקעל פון רו, פון גליק און ליבע. אָבער איך האָב א טעות געהאָט.

ד ב ו ר ה : — איך קען דיר מער ווי פריינדשאפט ניט נעבען, באָרים. דאָס ציל פון מיין לעבען איז נאָר ניט דערנרייכט. מיינע קינדער זענען נאָר אוים'ן האלבען וועג און דער עקעל פון יענעם נעצוואונגענעם לעבען, וואָס איך האָב יאַרען לאַנג געלעבט, איז נאָר ניט פּאַראיבער. באָרים איך קען דיר נאָר א פריינד זיין, א פריינד.

ד א נ צ י נ : — דאָס וועט מיין צעבראָכען נעמיט ניט נאָנץ מאכען, דבורה'לע. עס וועט די נשמה ניט דערוואַרימען. ניין, איך וועל בעסער

אוועקפארעז. דו האסט בלינד אוועקגענעבען דיין לעבען דיינע קינדער אוז דו ביזט גלוקלאר.

ד ב ו ר ה : — גלוקלאך בין איך, באַרים?

א ק ע ר : — (פון חויז־טיר) נו, נייען מיר, מיסים גינזבורג?

ד ב ו ר ה : — יאָ, יאָ, אקער, אט שוין. איך פיר נאָר אריין באַרים'ן צו שטריקערן. (סילוויע קומט פון עסצימער, קוקט אויף באַרים'ן) אדער אפשר וועסטו גאָר גיין מיט אונז צו דער קאָנפערענץ, באַרים, וועסט דיך באַנעמען מיט אלטע פריינט. אפשר וועט עס דיך באַוועגען צו בלייבען אין נויארק אוז לעבען צווישען אונז?

ס י ל ו ו י ע : — מאַמעניו, ביזט נאָך גאָר ניט אוועקגעאַנגען?

ד ב ו ר ה : — (טוט זיך אָן) איך גיי שוין, סילוויע, גייט, גאַספּאַרא. איך וועל באַלד אונטערקומען. (באַרים, אקער אַפ) נו, אט בין איך שוין פּארטיג. (סילוויע נעמט זי ארום, גייט מיט איר צו דער טיר) איך וועל מיך ניט זוימען. סילוויע. איך קום באַלד צוריק.

(רובי קומט א צעשוויבערטער).

ד ב ו ר ה : — (צו רובי'ן) רובי, וואו ביזטו געווען די נאַכט? אין דער היים האסטו ניט גענעכטיגט. איך האָב איבער דיר מיט קיין אויג ניט צוגעמאכט. איך האָב געמיינט, אז איך וועל ביז טאָג ניט דערלעבען. א נאַנצען טאָג האָב איך דיך ארומגעזוכט ווי א משוגענע. וואו ביזטו געווען? אין דער שולע ביזטו היינט אויך ניט געווען... וואָס שווייגסטו, וואָס? צו דיר רייך איך. צי ניט?

ר ו ב י : — וואָס ווילסטו זאל איך רויידען? איך ווייל שלאפען. (פלוצים) ניין, איך בין ניט געווען אין קאלעדזש, איך בין ניט געווען.

ד ב ו ר ה : — וואָס הייסט דו ביזט ניט געווען? פאר וואָס?

ר ו ב י : — איך וועל ניט גיין מער אין קאלעדזש.

ד ב ו ר ה : — וואָס איז דאָס פאר א רייד? משוגע ביזטו? וואָס הייסט, דו וועסט ניט גיין אין קאלעדזש? וואָס דען וועסטו טאָן?

ר ו ב י : — גאָר ניט.

ד ב ו ר ה : — דו ביזט נאָר פון זינען אראָפּ. וואָס הייסט דו וועסט גאָר ניט טאָן? דארפסט דאָך אמאל קענען מאכען א לעבען, קומען צו א ציל.

ס י ל ו ו י ע : — מאַמעניו, דו דארפסט דאָך אוועקגיין.

ד ב ו ר ה : — סילוויע, קוק אים נאָר אָן. ער מאכט דאָך פון זיך א תל. ער מיינט אודאי, אז איך וועל אייביג לעבען אוז אייביג זארגען פאר אים אוז ער וועט ארומגיין פוסט אוז פאָם. רובי, דו מוזט גיין אין דער שול! מוזט ענדיגען דעם קאלעדזש אוז ווערען א שטיקעל מענש, דו הערסט? בעני איז פארזארגט; סילוויע וועט מיט דער צייט חתונה האָבען, אבער דו, דו האסט נאָר א לאנגען וועג, רובי, דו מוזט לערנען...

ר ו ב י : — (שלאָגט איר איבער) באָט איי קענ׳ט לערנען, איי העיט איט.

ד ב ו ר ה : — וואָס הייסט איי העיט איט? וואָס דען וועסטו טאָן, פון וואָס וועסטו לעבען?

ר ו ב י : — איך וועל לעבען, איך וועל לעבען. אַלע לעבען.

ד ב ו ר ה : — וואָס הייסט?... פון וואָס?

ר ו ב י : — איך וועל ארבעטען.

ד ב ו ר ה : — ארבעטען? ארבעטען איז אודאי קיין שאַנד ניט. אָבער דענקסטו דען, רובי, אַז דאָס לעבען פון אַן ארבעטער איז גרינגער אוו בעסער פון דאָס לעבען פון א מענש מיט א געלערנטער פראָפעסיע? אַזא מענש ארבעט אויך. אָבער זיין לעבען איז ניט אזוי שווער... ער פאַרדינט בעסער.

ר ו ב י : — אָבער וואָס וויל־סטו פון מיר האָבען? איך וויל שלאָפען.

ס י ל ו י ע : — מאָמעטשקע, דו דארפסט דאָך גאָר אַוועקגיין. וואָס וויל־סטו פון אים האָבען?

ד ב ו ר ה : — דו אויך? דו פארשטייסט אויך ניט וואָס איך וויל? איך וויל מיר קענען אמאל אפרוען פון דעם שווערען יאָך פון מיין לעבען, קינדער. איך וואָר מיט יעדען טאָג עלטער אוו דער יאָך וועדט מיר צו שווער. איך טראָג אים קוים. דאָך טראָג איך אים געדולדיג, מיט ליבע צו אייך אוו האָף, אַז וועו איר וועט אַלע גליקלאָך זיין, וועט איר פארשטיין, וואָס אייער מאָמע האָט געטאָן פאַר אייך.

ס י ל ו י ע : — (לאַשצעט זי) אָבער, מאָמעטשקע, וואָס איז דיר עפעס איצט אויסגעקומען צו רעידען וועגען דעם. דו דארפסט דאָך אַוועקגיין.

ד ב ו ר ה : — קינדער, איך רייד, וויל איך וויל אייך זען גליקלאָכע. צוליב דעם לעב איר אוו לייד אוו ארבעט נאָר איצט. איך האָף אָבער, וועו איר וועט גליקלאָך זיין... בעז מיט זיין פראקטיקע צווישען די פארמערס; דו, סילוויע, ערנעץ איז א שיין הויז אויף א שטילער נאַס, ארומגערינגעלט מיט א גליקלאכער פאמיליע אוו ער אויף אַן אנדער שטייגער, — וועט איר אפשר אפשפארען אביסעל פון אייער גליק אויך פאר אייער מאמען אוו איך וועל גליקלאך זיין צוועענדיג דאס גליק פון מיינע קינדער, וואָס איך האָב מיט אזויפיל שווערער מי געהאלפען אויפבויען. אבער אום גליקלאר צו זיין, קינדער, דארף מען זיין גוטע ערלאכע מענשען אוו אין אונזער צייט מוז מען קענען פארדינען, ערלאך געלט פארדינען.

ר ו ב י : — (זייער לעבעדיג) א, געלט דארפסטו, מאמע, געלט! געלט האָב איך היינט פלענטי געגוג! (נעמט פון קעשענע צעקנויטשטע געלט־פאפירען, וואַרפט אויפ׳ן טיש, אייניגע פאלען אויף דער ערד) זעסטו, מאמע, אט איז געלט וויפיל דו וויל־סט אליין.

ד ב ו ר ה : — וואָס איז דאָס פאר א געלט? וואו האסטו געגומען

אזויפיל געלט?

ס י ל ו ו י ע: — (איבערראשט) הם!

ר ו ב י: — איך האב געוואונען.

ד ב ו ר ה: — געוואונען?

ר ו ב י: — יא, איך האב געוואונען אין קארטען.

ס י ל ו ו י ע: — ער האט געשפילט אין קארטען!

ד ב ו ר ה: — אין קארטען? נאט! רובי, דו האסט געשפילט אין קארטען? ווי קומען צו דיר קארטען? וואו האסטו געזען שפילען אין קארטען ביי אונז אין הויז?

ר ו ב י: — (תמ'עווסטע) אז... אז מיר האבען געוואוינט מיט'ן פאפא. פלעגען מיר ביי אונז אין הויז אויך שפילען אין קארטען אז דו זאלסט ניט זען. אבער איך שפיל ניט ביי אנז אין הויז. איך שפיל אין קלאב. מיר האבען א סאשעל קלאב, דארט שפילען מיר. וואס ארט דיך?

ד ב ו ר ה: — וואס הייסט וואס ארט מיך? באלד זאלסטו צונויף נעמען דאס געלט און זאלסט עס אפטראגען צוריק, דו הערסט! איך וויל ניט אזא געלט. דו זאלסט עס אפגעבען די מינוט.

ר ו ב י: — איך זאל עס אפגעבען? וועמען?

ד ב ו ר ה: — ביי וועמען דו האסט עס גענומען.

ר ו ב י: — איך האב עס ניט גענומען. איך האב עס געוואונען.

ד ב ו ר ה: — דערציל מיר ניט אזעלכע זאכען! גיב עס אפ, דאס שאנד געלט!

ר ו ב י: — וואס איז דער מער מיט דיר, מאמע? דאס איז ניט קיין שאנד געלד. איך האב עס געוואונען אין א פעיר גיים. שור, עס איז ערלאך געלט.

ד ב ו ר ה: — קארטען געלט קען ניט זיין קיין ערלאך געלט. ערלאך געלט מוז מען פארדינען.

ר ו ב י: — (שטראלט אויף מיט א גערענק) סיי, מאם, קאל איט פארדינט. איך האב עס פארדינט אין קארטען.

ד ב ו ר ה: — איך ווייל ניט הערען אזא שפאס. נעם צונויף דאס געלט און טראג עס די מינוט אפ! אדער איך פארברען עס אויף אש. (ווארפט א ביל אין פייער) זעסט!

ר ו ב י: — (כאפט דאס געלט) וואס טוסטו, מאמע, איט'ס ריעל מאני. ס'איז אמת געלט.

ד ב ו ר ה: — איך ווייל ניט אזא געלט. טראג עס אפ, זאג איך דיר! קארטען קענען פירען צו אלדאס בייז. פון דעם בעסטען מענשען קענען זיי מאכען אן אויסוואורף, א פארברעכער. (ענדערט דעם טאן) ווילסטו דען אנ־נעמען די מאמעס אומזיסטע יסורים?

ר ו ב י : — ניין, מאמע, אבער ווי דו נעמסט עס אזוי סיריעסלי, אזוי ערנסט.

ס י ל ו ו י ע : — א, די מאמע איז שטענדיג ערנסט! (קושט זי) דא, ביי אונז, איז אלץ שטענדיג ערנסט. אפילו די וועלט זענען ערנסט! (לויפט צו דער פֿיאַנאַ) אפילו די פֿיאַנאַ איז ערנסט. (נעמט אן אקארד) ווי הערסט? אזוי ערנסט און טרויעריג. אזוי ווי א טויטער וואלט תמיד געלעגען ביי אונז.

ד ב ו ר ה : — קינד, דאס לעבען איז ערנסט, אזוי ערנסט און טרויעריג.

ס י ל ו ו י ע : — אך, נאר ביי אונז, מאמענוי.

ר ו ב י : — שור. אין דרויסען, לוק, איז לעבעדיג און פרייליאך.

ד ב ו ר ה : — מען טאר זיך אבער ניט לאזען פארפירען פון דעם דרויסען. קינדער, מען טאר זיך ניט אפנארען. וועז מיר זענען יונג געווען, האבען מיר אויך געמיינט, אז דאס לעבען איז א באל, וואו מוזיק שפילט אוי אלע מענשען טאנצען, אבער די אומשטענדען לערנען, אז דאס לעבען איז ערנסט, זייער ערנסט, קינדער.

ס י ל ו ו י ע : — אבער דו דארפסט דאך אוועקגיין, מאמעטשקע.

ד ב ו ר ה : — יא, סילוויע, יא, איך גיי שוין. רובי. דו גיב אפ דאס געלט, גיב אפ. מיין קינד.

ר ו ב י : — (קנייטשט זיך) אלרייט, אלרייט.

ד ב ו ר ה : — אזוי איז ערלאכער, מיין קינד. (קושט אים) גוד ביי, קינדער. (אפ.)

ר ו ב י : — (צוקט די אקסעל) וואהאט דו יו טהינק אף איט, סילוויע, און מיר האט ערשט אזוי אנגעהויבען גיין די האנט. (אפ.)

(סילוויע בליבט פארטראכט, שפילט מיט די פינגער איבער'ן טיש. שטריקער קומט אן פון הינטען).

ש ט ר י ק ע ר : — נאר אליין? די מאמע איז ניטא?

ס י ל ו ו י ע : — (דערשראקען, דרייט זיך אום) אך! די מאמע? די מאמע איז ערשט אוועקגענאנגען. (ער וויל אפ) איר האט זי געדארפט?

ש ט ר י ק ע ר : — דאס איז ניט דיין עסק.

ס י ל ו ו י ע : — אהא, דער אנגעבלאזענער האן איז דא. וואס־זשע, מען טאר אייך נארניט פרעגען?

ש ט ר י ק ע ר : — ווער עס דארף מעג און פרעגט. דו אבער... צוויישען אונז בויידען איז קיינמאל קיין גרויסע ליבשאפט ניט געווען. איך האב דיך ליב פון דערווייטענס.

ס י ל ו ו י ע : — אזוי נאר, שטריקער, און איך האב געמיינט, אז איר זענט פארליבט אין מיר!

ש ט ר י ק ע ר : — פארליבט אין דיר, די אמעריקאנער פינטיפליושקע.

ס י ל ו י ע: — וואס? נו, הויבט אן. — (פאזירט) אלע מענשען זענען אייזלעז, דומקעפ...

ש ט ר י ק ע ר: — וואס־זשע מיינסטו, טאנצענדיגע פופע! האסטו דען אמאל א טראכט געטאן וואס דו ביזט אליין?

ס י ל ו י ע: — וואס איך בין... אבער וואס איז די מאמע?

ש ט ר י ק ע ר: — זי? א נאר!

ס י ל ו י ע: — די מאמע — א נאר?

ש ט ר י ק ע ר: — אפפערט זיך דאך אויף איר גאנץ לעבען צוליב אייך, צוליב דיר.

ס י ל ו י ע: — (שפאטיש) ווער בעט זי?

ש ט ר י ק ע ר: — איר נאריש הארץ, אט ווער!...

ס י ל ו י ע: — איך ווייס, איר וואלט זיך פאר קיינעם ניט געאפפערט.

ש ט ר י ק ע ר: — קיין מענש איז ניט ווערט מען זאל זיך אפפערען פאר אים.

ס י ל ו י ע: — אפילו ניט דער מענש, וואס מען האט אים שטארק ליב?

ש ט ר י ק ע ר: — אמת'ע ליבע פארשקלאפט דעם מענשען וואס האט ליב. פאלשע ליבע מאכט א קנעכט פון דעם מענשען, וואס מען האט ליב, — פארשטייסט, וואס מען רעדט צו דיר, פופע? דער וואס ווערט אליין א קרבן צוליב ליבע, איז א טיראן.

ס י ל ו י ע: — א, דאס איז צו טיף פאר מיר, הער אנגעבלאזענער האז. דאך זענען דען ניטא קיין אומשטענדען, וואס פארערען אן אפפער?

ש ט ר י ק ע ר: — עס דארף אבער ניט זיין. נאר ד ע ר מענש איז א העלד, וואס קען באהערשען די אומשטענדען און מיט אן אייזערנער האנט רייסען די שטריק וואס בינדען אים. נאר דער איז א מענש, וואס קען לעבען זיין אייגענעם לעבען.

ס י ל ו י ע: — (חזר'ט איבער פאמעלאך) וואס קען לעבען זיין אייגען לעבען. איר זענט א מאדנער מענש, הער שטריקער.

ש ט ר י ק ע ר: — דו ביזט א פוסטע פופע, סילוויע.

ס י ל ו י ע: — (קאפריזנע) ניין, ניין, ניין, איך בין ניט. (נערוועז) א פוסטע פופע! הא?

(מען קלינגט, זי לויפט עפענען. מאקס קומט אריין.)

מ א ק ס: — העלא, דיער. נאר אויף איין סעקונדע. דער אנקעל האט מיר פארשאכערט א רינגעל, האב איך עס דיר געבראכט. זע, סילוויע, 200 דאלער ספאט קעש. אבער א רינגעל אן אנטיק.

ס י ל ו י ע: — א, שיין! ווירקלאך!

ש ט ר י ק ע ר : — (צוקט די אַקסעל) דער אינגער דור! קינדער פון אידעאַליסטען. מאַני, ספּאָט קעש. (אַפּ.)

מ א ק ס : — (קוקט זיך אום) ווער איז עס נעווען?

ס י ל ו י ע : — אַך, שטריקער! ספּאָט קעש!

מ א ק ס : — שטריקער! ווער דאַרף אים? טו זשע נאָר אַן דאָס רינגעל, סילוויע, לאָמיך זען, ווי עס פּאַסט דיר.

ס י ל ו י ע : — (טוט אָן, שפּיגעלט זיך אין דעם) ווי גוט דו ביזט, מאַקס.

מ א ק ס : — גיב זשע מיר א קוש, דיער. (קושט זי און בייסט זי.)

ס י ל ו י ע : — אָ, דו בייסט דאָך נאָר! הונט איינער! עס איז ניט ביזנעס מעסיג, הער פּוטערטעצעל!

מ א ק ס : — עס איז אַבער גוט.

ס י ל ו י ע : — (פּאַטשט אים) מארש, מארש, דו קריגסט ניט מער.

מ א ק ס : — איך גיי שוין סאי ווי סאי. ביי ביי.

ס י ל ו י ע : — ביי ביי. (באַגלויבט אים. ער אָפּ) ענדלאָך פּטור געוואָרען פון אַלע. מיסטער טאַראַנטאָן וועט באַלד זיין דאָ. (גייט אַרויס, פּאַרלייגט דעם קאָפּ שווערמערייש). מען דאַרף רייסען די שטריק, וואָס בינדען, מען דאַרף וואָגען. (דעקלאַמירט) וואָגען, וואָגען, וואָגען!

(מען קלינגעט, לויפט אָפּ, קומט מיט טאַראַנטאָן.)

ס י ל ו י ע : — אַך, הער טראַנטאָן, איך האָב אומגעדולדיג געווארט אויף אייך.

ט א ר א נ ט א ן : — איך בין, דאַכט זיך, פינקטלאָך געקומען.

ס י ל ו י ע : — זייער פינקטלאָך, הער טאַראַנטאָן.

ט א ר א נ ט א ן : — האָט איר באַשלאָסען אנצונעמען מיין פּאַרשלאָג?

ס י ל ו י ע : — (נערוועז, מיט געמאַכטען פּאָטאָס) מיין באַשלום איז געפּאַסט, הער טאַראַנטאָן. איצט אַדער קיינמאָל ניט.

ט א ר א נ ט א ן : — שיין. מיך פרייט עס. עס איז מיין טיפע איבערצייגונג, פרייליין, אז איר האָט טאַלאַנט. נאַטירלאָך, מען דאַרף אייערע קרעפּטען ארויסבריינגען, אייערע פּייאיקייטען אנטוויקלען.

ס י ל ו י ע : — אַך, הער טאַראַנטאָן, זאַרגט איר אייך טאָקע וועגען מיין טאַלאַנט? ווי גוט עס איז פון אייך!

ט א ר א נ ט א ן : — (זיס) נאַטירלאָך ניט אומזיסט, פרייליין. עס ליגען געשעפּטען אין אייער טאַלאַנט.

ס י ל ו י ע : — איך גלויב עס. איך גלויב אין מיין טאַלאַנט. (רואיגער) אַבער די שווערigקייטען, עס פאַדערט זיך צופיל. פּלוצים דאַרף איך איבעררייסען אַלץ צו וואָס איך בין פון קינדוויים אָן געוואוינט נעווארען אוו דאָס

מוז איך טאו אין דער שטיל, קיינער זאל ניט וויסען. איר וויסט, מיין מאמע איז געגען דעם.

ט א ר א נ ט א ן : — אר, יא, אבער איר זענט א דערוואקסענער מענש. פרייליין, נאר מוט, א ביסעל מוט.

ס י ל ו י ע : — מוט האב איך איצט. (פאזירט) איצט אדער קיינמאל ניט! איך בין אנטשלאסען, הער טאראנטאו.

ט א ר א נ ט א ן : — עס פרויט מיך זייער. שרייבט אונטער די קאנטראקטען. נעמט אייך צו דער ארבעט. א פאר מאנאט פארבאריטונג איז טיכטיגע הענט אוז אייך שטייט פאר א גלענצענדע קאריערע. איך בין זיכער, עס ליגען געשעפטען אין אייער טאלאנט.

ס י ל ו י ע : — וואס וועט אבער זיין, וועז איך וועל דורכפאלען?... ניין, ניין, ניין, עס קען ניט זיין. איך מוז טריומפירען. איך גלויב אין מיינע קרעפטען. (פאזירט) אויף א טורעם אין דער הויך וועל איך שטיין, הער טאראנטאו, איך וועל זען וויט, וויט ארום!

ט א ר א נ ט א ן : — וועז איך קוק אזוי אויף אייך, פרייליין, וואונדער איך מיר, ווי אזוי האט איר לאנג שוין ניט פארלאזט אייער היים אוז באטראטען די בינע.

ס י ל ו י ע : — וועז איר זאלט קענען אונזער לעבען, הער טאראנטאו, וועז איר זאלט וויסען ווי מיר זענען פון קינדווייס אן הילפלאז, אז א וויילען, צוגעבונדען צו אונזערע עלטערען. וואלט איר זיך ניט געוואונדערט. איר וואלט אונז באדויערט. מיר שלאגען זיך ארום צווישען יא אוז ניין, אז א וויילען אוז אז מוט... אר. הער טאראנטאו, פארשטייט איר, וואס עס הייסט איבערלאזען א מאמע, א פריינט, די טרערען פון א מאמען, די ליבע פון א פריינט. (היסטעריש) ע... ע... אבער איך בין אנטשלאסען. נאו אר נעווער!

ט א ר א נ ט א ן : — (פארטיג צום גיין) גוט, גוט, קומט צו מיר אין אפיס. שרייבט אונטער די קאנטראקטען אוז איז א שטינדע ארום וועט איר זיין אויפ'ן וועג אין א רואיג ארט אוז קיין זאר וועט אייך ניט שטערען זיך פארצובאריטען פאר דער בינע. דעם קומענדען סעזאז וועט איר ארויס־טרעטען אין דער פראווינץ, שפעטער אין גרעסערע שטעדט אוז ענדלאך איז ניו יארק מיט דעם גרויסען דערפאלג. וואס איך דערווארט פון אייך. אייער דערפאלג איז זיכער, פרייליין.

ס י ל ו י ע : — איך וואלט אייך אייביג, אייביג אזוי געהערט רייידען.

ט א ר א נ ט א ן : — איך פארשטיי דעם וועדט פון אייער דערפאלג אין גאלד, פרייליין.

ס י ל ו י ע : — (אנטציקט) וואס גייט מיך אן דאס גאלד? איר קענט עס זיך נעמען. איך וויל דאס לעבען, די גלאריע, די פארערונג.

ט א ר א נ ט א ן : — (מיט א זיסען שמייכעל) דאס זאגט איר יעצט,

וועז איר האָט נאָך קיין פּריוו ניט. שפּעטער וועלען די קאָנטראָקטען זיכער־ער ריידען. אָלזאָ איז עס באשלאָסען?

ס י ל ו י ע: — (פּעסט) באשלאָסען.

ט א ר א נ ט א ו: — פּארט איר היינט?

ס י ל ו י ע: — (הערציטערט) היינט נאָך?

ט א ר א נ ט א ו: — פּאַרוואָס ניט היינט? מוטיג, פּרייליין, לייגט ניט אָפּ.

ס י ל ו י ע: — היינט? אפשר מאָרגען. (אימפּולסיוו) ניין, ניין. הער טאָראָנטאָ, היינט, באשטימט היינט.

ט א ר א נ ט א ו: — (גיט איר די האַנט) גוט, צום ווידערזען אין אָפּיס.

ס י ל ו י ע: — (פּאַרניגט זיך, באַגלייט אים, ער אָפּ, זי בלייבט פּאַר־וירט) א, גאָט! היינט נאָך! היינט אַנטלויפען פון דער היים. (אָפּ אין שלאָפצימער.)

(דבורה, שוואַרצביין, באָלד שטריקער קומען אַריין פון הויז־טיר).

ש ו ו א ר צ ב י י ן: — (מיט חניפה) איך בעט אייך, דבורה'לע, קומט היינט צום מיטינג פּרי.

ד ב ו ר ה: — (טוט זיך אויס, איז צעטראָגען) איך וועל זען. (גייט ארום פּאַרזאָרגט.)

ש ט ר י ק ע ר: — (רירט אָן שוואַרצביין פון היינטען) לאָז זי צורו, שוואַרצביין.

ש ו א ר צ ב י י ן: — א, שטריקער! וואָס מאַכט מען עפּעס, וואָס? וואָס מאַכען דיינע מאַרינירטע הערינג? נאָר אַלץ אין די דעליקאַטעסען ביזנעס?

ש ט ר י ק ע ר: — איך האָדעווע נאָר אַלץ דעם עולם מיט דעליקאַטע־סען אוו ער קוויקט זיך מיט יעדער חזיריי.

ש ו א ר צ ב י י ן: — וואָלסט עס נעראָרפט אויפשרייבען אויף דיין סיין. וואָלסטו גאַליייט א קרענק.

ש ט ר י ק ע ר: — זאָרג דיך ניט פּאַר מיר. דו וועסט מיר מיינע קונים ניט קאַליע מאכען. איך וויים: עס איז פּיל שווערער אָפּצוגעוואויגען דעם עולם פון דער גרעסטער חזיריי איידער צוגעוואויגען אים צו דער מינדס־טער גוטער זאָך.

ש ו א ר צ ב י י ן: — זעסטו, דאָס ביזטו נערעכט. רייד מיט אונזערע גדולים, זענען מיר דאָך אַלע, דאָבט זיך, פּאַר פּאַלקס בילדונג, וועז עס קומט אבער צו עפּעס. טוט זיך קיינער ניט קיין ריר. גיי לויף ארום אוו שלעפּ זיי אַלע צונויף, די מיוחסים. ווי מיינט איר, מיסים גינזבורג, איר וועט קריגען די קאַלעקשאָנס פון דעם אינסטיטוט פּאַר מיר.

ד ב ו ר ה : — (פארטראכט ווי פריער, לאזט זיך לאנגזאם ארײַן אין שטול) איך ווייס ניט, שוואַרצביין.

ש ט ר י ק ע ר : — א, שוטה. די האסט ארויסגעלאזט די קאץ פון זאק. די קאלעקשאנס ווילסטו? די פראצענטלאר מיינסטו דאך.

ש ו א ר צ ב י י ן : — נארעלע, פאר וואס ניט? פון דעם א ביסעל, פון יענעם א ביסעל, א ביסעל פון אינשורענס. פון דושולערי, פון קאלעקשאנס, פארשטייסט, קלויבט זיך צונויף... ע... ע...

ש ט ר י ק ע ר : — ע, ע, חזיר וואס דארפסטו עס? וועסט עס דען מיטנעמען אין קבר?

ש ו א ר צ ב י י ן : — אך, קאפ איינער! עס גייט צו דער עלטער. איך ווייס... לאמיר זיין פארזארגט.

ש ט ר י ק ע ר : — פארזארגט! דו וועסט דאך נאך ביים לעבעז תכריכים אויסשנארען.

ש ו א ר צ ב י י ן : — לאז צורו. איך דארף רעידען ביזנעם. איך בעט אייך, דבורה'לע, היינט ביים מיטינג זעט, אז איך זאל קריגען די קאלעקשאנס. איר וועט דאך מסתמא קומען צום מיטינג פרי?

ד ב ו ר ה : — (פארטראכט) איך ווייס ניט, שוואַרצביין, איך ווייס ניט. (שטריקער איבערשטעפט, ווייל זיך איינהערען.)

ש ו א ר צ ב י י ן : — וואס הייסט? איר ווייסט ניט, צי איר וועט היינט קומען צום מיטינג?

ד ב ו ר ה : — איך ווייס ניט... איר האט געהערט, שטריקער, רובי האט א גאנצע נאכט געשפילט אין קארטען.

ש ט ר י ק ע ר : — (גיפטיג צעצויגען) אין קארטען!

ד ב ו ר ה : — עס קען זיין, אז איך וועל היינט ניט גיין צום מיטינג. איך פיל עפעס ניט גוט אוו איך פיל דאס ערשטע מאל אין מיין לעבען, אז איך דארף זיין אין דער היים.

ש ו א ר צ ב י י ן : — אה, וואס רעדט איר, מיסיס גינזבורג. עס מאכט זיך אמאל, אז א מענש פילט ניט גוט, איז וואס? עס וועט איבערגייז. איך בעט אייך, קומט צום מיטינג פרי... זעסטו, שטריקער, ווי שווער עס קומט אז. אוו דאס זענען דאך סאמע אלע די וואס וואלטען געוואוט פאר מיר.

ש ט ר י ק ע ר : — (זייער גיפטיג) איך זע. איך האב דיך נאך נעזען מיט יארען צוריק וועז דו האסט געשריבען בריוועלאך פאר דער אידייע.

ש ו א ר צ ב י י ן : — דו ביזט אן אלטער נאר.

ש ט ר י ק ע ר : — אוו דו ביזט א וואַרים, א פארזויט, וואס לעבט אויף דעם חשבון פון אנדערע.

ש ו א ר צ ב י י ן : — אה, לאז צורו. מיר בויידע האבען קיינמאל

ניט נעשטימט אוו איך דאַרף גיין. (צו דבורה) גוטען טאָג אייך. פּאַרפּעלט ניט. איך בעט אייך, צו קומען צום מיטינג. (אַפּ.)

ש ט ר י ק ע ר : — (באַגלייט אים אַ פּאָר טריט, קומט צוריק, בייגט זיך צו דבורה'ן) איך זוך די גאַנצע צייט אַ געלעגענהייט מיט אייך צו רעדען וועגען סילוויען. (סילוויע קומט ראַשיג פון עס־צימער).

ס י ל ו ו י ע : — (אומאַרמט דבורה'ן) מאַמע, מאַמעטשקע! (שטריקער אַפּ.)

ד ב ו ר ה : — (דריקט זי צו זיך) וואָס איז, סילוויע, וואָס איז געשען?

ס י ל ו ו י ע : — א חלום, מאַמע, א חלום, וואָס לאָזט מיך ניט אַפּ.

ד ב ו ר ה : — (קוקט אין אירע אויגען) איך וויים, יענער חלום דיינער. זע נאָר סילוויע, ער זאָל דיך ניט קאָסטען צו טייער.

ס י ל ו ו י ע : — מאַמע, איך וואָלט פּאָר אים מיין לעבען אוועקגעגעבען.

ד ב ו ר ה : — וועז עס וואָלט נאָר ווערט געווען.

ס י ל ו ו י ע : — ס'איז ווערט, מאַמע, ס'איז ווערט. אַ, דאָס לעבען דאָ ביי אונז איז אומדערטרעגלאָך. זע נאָר, מאַמעניו, מאַקס האָט מיר אַ רינגעל געבראַכט, אַ דימענטען רינגעל.

ד ב ו ר ה : — (פּאַרוואונדערט קוקט זי אָן) וואָס־זשע נאָך ווילסטו? נעפּעלט דיר ניט אונזער לעבען, קענסטו דיר אויסקלייבען אנאנדער לעבען. איך שטיי דיר ניט אין וועג... נעפּעלט דיר מאַקס, מיינסטו ערנסט מיט אים?

ס י ל ו ו י ע : — (קאַפּריזנע) אָך, מאַמעטשקע, איך מיין נאָר ניט.

ד ב ו ר ה : — וואָס הייסט?

ס י ל ו ו י ע : — (צוקט מיט די אַקסלען) איך וויים ניט... איך וויים ניט.

ד ב ו ר ה : — וואָס הייסט דו ווייסט ניט? (זעצט זיך) דו האָסט דאָך אים אליין אויסגעקליבען. האָסטו אים ליב, האָב מיט אים חתונה. געווים, איך האָב מיר דיין צוקונפט אנדערש פאָרגעשטעלט. אָבער מאָלע וואָס אַ מאַמען ווילט זיך... מיר האָט זיך אויסגעוויזען, אַז דו האָסט עפּעס אין זיך פון דיין מאַמען אוו דיך וועט ציען צו העכערע צילען אין לעבען.

ס י ל ו ו י ע : — העכערע צילען אין לעבען! אַ לערעריז וועדרען! קינדער דערציען!

ד ב ו ר ה : — אייגענטלאָך איז דאָס דאָס ציל, פּאָר וועלכען די נאַטור אליין האָט אונז באַשטימט.

ס י ל ו ו י ע : — אָך! מיך ציט צו אַ העכערען אוו שענערען ציל.

ד ב ו ר ה : — וועז דאָס זאָל אזוי זיין. וועז מיר וואָלטען זיכער געווען אַז דו האָסט טאָלאַנט, ווי גליקלאָך וואָלט איך געווען צו זען דיך גליקלאָך אין דיין שטרעבען. אָבער מיר דאָכט זיך, אַז דיך נאָרט אַפּ דער גלאַנץ,

דער רויש פון יענעם רוישיגען לעבען. אוֹן ווי קענסטו שטרעבען צו יענעם ציל. וועז דו ווילסט חתונה האָבען מיט מאַקסען.

ס י ל ו ו י ע: — (שנעל) א, איך האָב נאָך ניט חתונה מיט מאַקסען.

ד ב ו ר ה: — (דערשטוינט) ווי? סילוויע, דו שפּילסט דיך מיט אים ווי א קאַץ מיט א מויז? ווי אזוי זשע האָסטו געוואָמען ביי אים א רינגעל. א ליבעם געשאַנק?

ס י ל ו ו י ע: — (צוקט די אַקסל) איך ווייס ניט. (באַדענקלאַך) אפשר ווֹאלט איך עס טאַקע ניט געדאַרפט נעמען. (ענדערט דעם טאָן) אָבער וואָס מאַכט עס אוים?

ד ב ו ר ה: — וואָס הייסט וואָס עס מאַכט אוים? ווילסטו מיט אים התונה האָבען, דאַרפסטו זיך ארויסשלאָגען פון קאָפּ די נאַרישקייטען, וואָס קענען דיך פּירען צו גאָט ווייסט וואָס. קינד מיינס, פּאַרשטייסטו דען ניט, ווען פּאַר א פּרייז מען מוז באַצאָלען פּאַר דער בינע?

ס י ל ו ו י ע: — (גיך) דאָס טראַכטסטו אוים, דו טראַכטסט עס אוים.

ד ב ו ר ה: — איך? קינד! איך פּאַרער פון דעם נאָנצען הארצען די בינען־קינסטלער. איך טראַכט ניט אוים. אָבער ווי עס הערט זיך, איז דער וועג צו דער בינע א געפערלאַכער אוֹן ביי א מאַמען, וואָס האָט מיט אזוי פיל אָפּפּער אוֹן ליבע דערצויגען איר קינד, שרעקט זיך דאָס הארץ... געווים, מיין קינד, גוט איז שוין אויבען־אַן, וועז מען דערגרייכט שוין די הויכע שטופּע פון א קינסטלערין, אָבער ביז מען קומט אהין, סילוויע, ווי שווער מוז זיין צו קלעטערען. ווי גרינג מוז זיין אין דעם טומעל אוֹן בליאַסק פון יענעם לעבען זיך אויסצוגליטשען אויף די אונטערשטע שטאַפּלען פון דער לייטער אוֹן פּאַלען... פּאַלען...

ס י ל ו ו י ע: — פּאַלט מען, מאַמעניו! שטייט מען ווידער אויף אוֹן מען קלעטערט ווייטער!

ד ב ו ר ה: — קינד, מען קען אמאל מוזען באַצאָלען דעם פּרייז פון פּרויען ערע אין דעם פּאַל.

ס י ל ו ו י ע: — (לאַשענט זי) באַצאָלט מען, מאַמעטשקע, באַצאָלט מען. ווער דארף עס ווייסען. ווועמעס עסק איז עס?

ד ב ו ר ה: — (שוידערט) וואָס רעדסטו סילוויע?

ס י ל ו ו י ע: — (נעמט זי ארום, וויגט זיך מיט איר) אך, מאַמעטשקע, מאַמעטשקע. (אין האַלבען טאָן) מען זאָגט, אז אין דיינע יונגע יאָרען ביזטו אליין אויך קיין מלאָך ניט געווען. (לאַזט זי נאָך) האָסט אויך געהאַט א באַהאַלטענע ליבע.

ד ב ו ר ה: — (שפּרינגט אויף) סילוויע!

ס י ל ו ו י ע: — ע, מען זאָגט אזוי, אפשר איז עס נאָר ניט אמת.

ד ב ו ר ה: — (שאַקעלט זיך, ווי צו פאַלען, מורמלט) ניט אמת?

ניט אמת? (שווייגט א רגע, דערנאָך אָנטשלאָסען) ניין, איך וועל ניט לייקענען באַר דיר, מיין קינד. עס איז אַן אמת, אַן אמת... אָבער, סילוויע, א ריינע, א הייליגע ליבע איז עס נעווען. דאָס איינציגע מאָל אין מיין לעבען, וועו מיין הארץ האָט אויפגעוואַכט און האָט געקלאַפּט אין איינקלאַנג מיט דער נשמה פון אַן אַנדערען מענשען, א וואונדערבארען מענשען, וואָס האָט צו־ליב דעם זיין לעבען פאַרלוירען, ווי איך האָב מיינם פאַרלוירען. איר האָב אים ליב געהאַט ווי מיין לעבען. דיין טאַטען האָב איך קיינמאָל ניט געליבט.

ס י ל ו ו י ע: — מאָמע, איך האָב ליב די בינע ווי מיין לעבען. מאָקסען האָב איך קיינמאָל ניט ליב געהאַט.

ד ב ו ר ה: — אָבער, קינד, דאָס ברייטע, בלישצענדע לעבען פאַרערט אפט דעם פריין פון ליבע דאָרט וואו עס איז קיין ליבע ניטאָ, וואו עס איז נאָר שענדלאָכע לוסט פאַראַן.

ס י ל ו ו י ע: — אָך, וואָס מאַכט עס אוים?

ד ב ו ר ה: — ווער ווייסט צו וואָס פאַר א ליידען עס קען פירען! זע, סילוויע, וואָס פאַר א שרעקלאַכען פריין איך האָב באַצאָלט פאַר איין אוו אייציגען גליקלאַכען מאָמענט פון ערלאַכער ליבע. 15 יאָר האָב איך מיך געמאַטערט אין לייִדען אוו פאַרפאַלגונגען, געפֿלאָגט פון אייפערזוכט. האָס אוו שוידערלאַכען עקעל. קענסטו עס פילען, מיין קינד? קענסטו עס פארשטיין?

ס י ל ו ו י ע: — אַרימע, לייִדענדע מאָמעניו. פאַר וואָס־זשע האָסטו באַלד ניט געמאַכט א סוף? ווער האָט דיך געצוואונגען אזוי צו לייִדען?

ד ב ו ר ה: — איך אליין האָב מיך געצוואונגען. איך האָב מיך גע־אַפּפערט צוליב מיינע קינדער. זיי זענען קליינינקע געווען אוו איך האָב געפילט, אז איך טאר ניט פארבייטען די ליבע צו די קינדער אויף דער ליבע צו א מאַן. איך בין נעבליבען מיט זיי, צו דערציען זיי אוו מאַכען זיי פאר מענשען.

(ש ט ר י ק ע ר אין טיר.)

ס י ל ו ו י ע: — דו האָסט דיך וויינינגסטענס געאַפּפערט צוליב דיינע קינדער. צוליב וואָס אָבער זאָל איך מיך אַפּפערען?

ד ב ו ר ה: — (פארצווייפעלט) צוליב א מאמע'ן!

ס י ל ו ו י ע: — (איבערראַשט) צוליעב א מאמען! (היסטעריש) עהע, עהע, דו פאַדערסט צופיל.

ד ב ו ר ה: — אָבער איך וויל דיך זען לעבען זיך. גליקלאַך זאָלסטו זיין לעבען מיר. סילוויע, איך האָב אזוי מורא; עפעס שרעקט מיך אזוי; עס ציטערט מיר מיין הארץ. מיר דאכט זיך, סילוויע, אז עס ברעכט זיך אוו עס פאַלט איין מיין הויז, וואָס איך האָב מיט אזוי פיל מי אוו זארג צוזאמענגעהאַלטען. א, נאט! בעז אוו רובי זענען ניט מיינע, זיי זענען

מענער. זיי רופט א פרוי צו זיך מיט א וואונק אוו זיי גייען אוועק פון דער מאמען, זיי געהערען ניט מיר. זיי קענען מיר ניט געהערען. דו אבער. דו. דו ביזט מיינע. (דריקט זי צו זיך) מיין סילוויע. אפילו וועו דו זאלסט דארפען אן אפפער ברייננען.

ס י ל ו ו י ע : — (מיט'ן קאפ אויף איר אקסעל) מאמעטשקע. מאמעטשקע!

ד ב ו ר ה : — קינד מיינס, סילוויע, אפילו איצט, וועו איך האב מיר ביי די יארען באשלאסען אוו בין אוועקגעאנגעו פון דיין טאטען, האב איך עס געטאו מיט דער אפענונג. אז א פרוי, שטיל אוו איינגער לעבען צווישען דיר אוו מיר וועט דיך שטארק צובינדען צו מיר.

ס י ל ו ו י ע : — (קעמפט) אבער ניין, מאמעניו, ניין, עס האט מיך ניט צוגעבונדעו. עס ציט מיך נאר מער אהין אין דער ברייטער, אין דער לעבעדיגער וועלט.

ד ב ו ר ה : — (באגרייפט, קלאמערט זיך אן איר) סילוויע, קינד, וואס יוילסטו טאו?

ס י ל ו ו י ע : — (באפרייט זיך, עמפאטיש) אהין וועל איך ניין. דא קען איך ניט לעבען. דא איז דער טויט. (לויפט צו דער חויז טיר).

ד ב ו ר ה : — (היסטעריש, גייט נאך א טריט צוויי) נאט! סילוויע!... סילוויע אנטלויפט פון איר מאמען! לאזט זי איבער אליין!

(ברעכט אויס אין א היסטעריש געוויין. שטריקער אויסגעצויגען אין דער גאנצער לויננ, באמאכט זיי בוידע א סעקונדע. סילוויע אפ).

ש ט ר י ק ע ר : — (זייער גיפטיג) ווי? האב איך אויך א חלק אין איר אומגליק?

(פארהאנג פאלט לאנגזאם)

פערטער אקט

(אַרטיסטיש צימער אין אַ רייכער ווילא ארום ניו יאָרק. איז אַר־
שוידענע ערטער שטייען סטאַטועס און גרויסע שפיגלען. אין הינטער־
גרונט אַ ברייטע טיר מיט עלעגאַנטע פאַרהאַנגען פירט אין אַ פאַרהויז,
זייער עלעגאַנט דראַפירט און באַלויכטען מיט אַ גרינלאַך ליכט. פון בוידע
זייטען טיר האַלב־קוילאכדיגע פענסטער מיט פלאַנצען און בלומענטעפ.
רעכטס איןווינקעל אַ ברייטע אָפענע גלעזערנע טיר פירט אין אַן אַראַנ־
זשעריע, פון וואַנען מען זעט פלאַנצען און בלומען. לינקס אַ שמאַלע
טיר, פאַרהאַנגען מיט אַ פערסישער פאַרטיערע. נענטער רעכטס אַ טיש
מיט קונסט־שטיק, רייך געבונדענע ביכער און אילוסטרירטע זשורנאַלען.
דער טיש איז באַלויכטען מיט אַ קאַלירטען עלעקטרישען לאָמפּ. לינקס
אין מיטען אַ סאָפע, באַדעקט מיט אַ פערסישע דעק. אויף איר פילע
קליינע זיידענע קישעלאך. לעבען איר אויף דער ערד אַ טיגערשע פעל
און אַ פוס־בענקעלע.

אַוועקט, דאָס צימער איז שטאַרק באַלויכטען. טאַראַנטאַן ביים טיש
מיט אַ גרויסער ציגאַר, רויכערט, שניידט סאַנאַדער אילוסטרירטע זשור־
נאַלען און קוקט אין זיי אַריין. פון דער אַראַנזשעריע הערט זיך
סילוויע'ס געלעכטער.)

(סילוויע קומט פון דער גלעזערנער טיר, האַלב גייענדיג, האַלב
שוועבענדיג. נאָך איר באַגלייט דער קריטיקער.)

ס י ל ו ו י ע: — אַהער מיינע הערען, אַהער!
ש ט י מ ע: — (פון אַראַנזשעריע) באַלד, סילוועסטרינע, באַלד!
ס י ל ו ו י ע: — (ביי דער סאָפע) זענט איר צופרידען?
ב א ג ד א ד: — אַך, פרייליין, איר האָט אַלץ איבערטראָפען.
ס י ל ו ו י ע: — (קאָקעטירט מיט אַ האַנטשפיגעל, זעצט זיך האַלב אַנ־
געשפּאַרט האַלב ליגענדיג) ווי גוט איר זייט, מיין פרייַנט!
ב א ג ד א ד: — (זעצט זיך לעבען איר) איך האָב געזען פיל קינסטלער.
דאָ און אין אייראָפּא. אָבער אייער קונסט, פרייליין, איז די פולקאָמענסטע.
וועז איר האָט זיך אין יענעם פאַטעטישען מאָמענט אויפגעהויבען וון אין
א פלאַסטישער באַוועגונג אויסגעצויגען, זייט איר געווען, ווי א בילד אויף
דער וואַנט. פאַרטרעפלאך! גרויס וון ערהאַבען! דורך דעם דורכזיכטיגען
טול פון אייער קלייד האָבען זיך ד־ עלאַסטישע טיילען פון אייער קערפער
געזען: דער ברוסט־קאַסטען, די טאַליע, זיי האָבען זיך אזוי געהאַרכזאָם

נעבויגען אוו האבען פולסירט מיט רייז אוו קונסט. עס איז נעווען א וואונדערבארער מאמענט פון ע... ע... עסטעטישען נענוס. איך פארזיכער אייך, פרייליין.

ס י ל ו י ע: — (ציט זיך צו אים) מיין ליבער עסטעטיקער, איר איבערטרייבט! (ענדערט טאן) ניין, ניין, ניין, עס איז וואר. איך נעפעל אייך? נו, שרייבט. שרייבט. זאלען זיי אלע וויסען. (דעקלאמאטאריש) זאלען זיי באוואונדערען מיין קונסט.

ט א ר א נ ט א ן: — די בעסטע זשורנאלען זענען פול מיט גוטע קריטיקען. דער דערפאלג איז א שטורמישער. די קאסע רעדט. פאר דעם אנגאזשמאן איז דאס הויז שוין אויף צווויי וואכען אויספארקויפט. אבער שרייבען. אנאנסירען שארט ניט.

ס י ל ו י ע: — זאלען זיי נאר קומען. זאלען זיי באוואונדערען אוו פארערען. (שטייט אויף, פאזירט) דאס איז מיין טורעם, הער קריטיקער, פון וועלכען איך קען זען וויט וויט ארום. (שפילט זיך מיט אים.)

ב א נ ד א ד: — (צופרידען מיט איר שפיל, פארשטייט זי אבער ניט) א, איר וועט ערשט זען, פרייליין, וועז איך וועל שרייבען. תארלאזט אייך אויף מיר. דערפאלג איז גרויסקייט. אין אונזער זונטאגדיגער אויסגאבע, די נרעסטע אין דער וועלט. וועל איך ערשט צעגלידערען אייער קונסט. גאנצע בלעטער וועל איך פארנעמען מיט אייערע בילדער.

ס י ל ו י ע: — (נערוועז) מיט מיינע בילדער אין דער פרעסע פון ניו יארק?

ט א ר א נ ט א ן: — פאר וואס דען ניט? עס איז די בעסטע אנאנסע.

ב א נ ד א ד: — געווים, געווים, פרייליין, בילדער אין אלע פאזען, אין אלע ראלען. קאסטיומירטע בילדער. אך, איר וועט זען, פרייליין.

ס י ל ו י ע: — איר וועט צופרידען זיין, מיין ליבסטער.

ט א ר א נ ט א ן: — עס וועט זיך אייך לוינען געשעפטלאך!

ב א נ ד א ד: — איר וועט מיר נאר דערלויבען?

ס י ל ו י ע: — געווים. (גיט אים די האנט. ער קושט זי שווערמעריש.) (אין פאדערצימער הערט זיך גערוויש. טאראנטאן אף).

ס י ל ו י ע: — (באפריים קונציג איר האנט) אבער וואו איז הער דאן אזוי לאנג? (גייט צו דער אראנזשרויע טיר).

(דאן קומט.)

ד א ן: — איר האב מיך ניט געקענט אפריים, סילווערסטרינג, פון יענעם וואונדערבארען קלאווויר שפילער.

ס י ל ו י ע: — זייט איך בין דא שפילט ער נאנץ אפט.

ד א ן: — ער שפילט אויסנעצייכענט. ער האט א וואונדערלאבע טעכניק.

ב א נ ד א ד: — (מעשה קענער) אין דער מוזיק דארף מען ניט מער.

האָט מען דאָס געפֿיל אוֹן די טעכניק. איז אַלץ פּאַרטיג. ניט אַזוי אין דער דראָמע. זי פּאַדערט אויך דעם קערפּער, פֿלאַסטישע באַוועגונגען, פֿלאַסטישע בילדער...

ס י ל ו ו י ע: — ווי שיין איר מאַכט עס, הער באַגדאַד. פֿלאַסטישע באַוועגונגען. (באַוועגט איר קערפּער). אַזוי?

ב א ג ד א ד: — עס איז די גראַציע, די גראַציע פון דער קונסט.

ד א ז: — (צערטעלט זי) עס איז די שוינקייט פון דעם פרויען־קערפּער. בינע־קינסטלער, מענער האָבען אויך גראַציעזע באַוועגונגען.

ס י ל ו ו י ע: — (שפּילט זיך מיט אים) געווים, הער דאָן, מענער האָבען מענלאכע גראַציע! (געוויש אין פּאַדערצימער.)

(טאַראַנטאָן קומט, פֿאַרנייגט זיך אין טיר.)

ט א ר א נ ט א ז: — ביטע, ביטע. (צו סילוויע) א דאמע ווי׳ל אייך זען.

(דבורה קומט. געבלענדעט פון דער שטאַרקער באַלייכטונג, פֿאַרשטעלט די אויגען מיט דער האַנט, דערזעט סילוויע, מאַכט א טריט.)

ד ב ו ר ה: — סילוויע, טאכטער!

ס י ל ו ו י ע: — (שיצט זיך הינטער דאָן) ווער איז די דאמע, ווּאָס ווי׳ל די דאמע?

ד ב ו ר ה: — (דערשטוינט) סילוויע, דערקענסט מיך ניט?

ס י ל ו ו י ע: — (אין פֿאַרצווייפֿלונג, נאָר א קאַמף מיט זיך, פֿאַרשטעלענדיג איר פּנים, ציט זיך צו דער שמאָלער טיר, שטיל צו טאַראַנטאָן׳ען) געפינט אויס, הער טאַראַנטאָ, ווּאָס ווי׳ל די דאמע? (אַפּ.)

ד ב ו ר ה: — גאָט! איז עס מענלאך? סילוויע דערקענט מיך ניט. (היסטעריש) ווי׳ל מיך ניט דערקענען. (ברעכט צוזאמען.)

ט א ר א נ ט א ז: — די פּרוי איז ניט ביים זינען.

ב א ג ד א ד: (דערשראָקען) רופט די פֿאַליציי.

ד א ז: — מאַדאָם, איר האָט נעווים א טעות גיהאַט.

ד ב ו ר ה: — ניין, מיין הער, עס איז ניט קיין טעות. איך בין נעקומען אהער זען מיין טאכטער, אָבער (היסטעריש) זי איז אַנטלאָפען פון מיר, האָט זיך באַהאַלטען פאר מיר.

ד א ז: — אָבער, מאַדאָם, דאָס פרייליין איז די פּראַמינענטע שוישפּי־לערין סילוועסטרינע בורזשע. זי איז ניט אייער טאכטער.

ד ב ו ר ה: — ניט מיין טאכטער. (פּויזע, קאַנטראַלירט זיך) אָבער ווּאָס זאל איך רעידען מיט אייך, מיינע הערען? איר קענט מיך ניט. (ברעכט צו־זאמען היסטעריש) אוֹן זי? זי ווי׳ל מיך ניט קענען. (פּאַרנייגט זיך) פּאַרצייט מיר. מיינע הערען, ווּאָס איך האָב מיר אומגעבעטען אריינגערופֿען צו אייך אוֹן האָב געשטערט אייער פרידען. זייט מוחל א נאַרישע מאַמע. (אין א תּיס־טערישען צושטאַנד, גייט אַפּ דורך דער מיטעלסטער טיר. די איבעריגע גיין איר נאָך.)

ס י ל ו ו י ע : — (זייער אויפגערעגט, קומט שנעל אריין, רופט אין פאר־צוויי־פעלהאפטען צושטאנד) הער טאראנטאן! הער טאראנטאן!
(טאראנטאן קומט גלייך.)

ס י ל ו ו י ע : — ווייסט איר וועד די פרוי איז? איר ווייסט! איר ווייסט!...

ט א ר א נ ט א ן : — פון וואנען זאל איך ווייסען?

ס י ל ו ו י ע : — א, איר ווייסט ניט. זאל זיין... איז אט וואס... שיקט זיי אלע אוועק פון דאנען, אלע! אבער שוין, גיך, שנעל!... איך וויל זיי ניט זען היינט. איך וויל ניט. פארשטויסען מיין אייגענע מוטער, נאט מיינער! פארשטויסען... (פויזע, שטיל) אבער איך וועל פארען צו איר, קיינער זאל ניט זען, קיינער זאל ניט ווייסען. ווי קען איך זי דא אויפנעמען? איך קען ניט, איך קען ניט. (פויזע) טאראנטאן, האט איר דער פרוי'ס אדרעס? גע־פינט אוים גיר...

ט א ר א נ ט א ן : — דארט איז איר וויזיט־קארט אין פארהויז. (עס הערען זיך שטימען אין סאדערציימער, מריט, טומעל דערנענטערט זיך.)

ס י ל ו ו י ע : — (אויפגערעגט) איך וויל זיי איצט ניט זען. פירט זיי אוועק... (טאראנטאן אב.) אך, נאט! (ברעכט צוזאמען ביי דער סאפע, כליפעט חיסטעריש) מאמע, מאמעטשקע!

(פארהאנג פאלט לאנגזאם)

(א גאַס. אייניגע הייזער מיט באַלויבטענע פענסטער. אין גאַס בא־ווייזען זיך שטריקער און דאַנציג. קומען צו לינקס צו א תויז מיט א גאַניק און בליבען שטיין. דער גאַניק איז שוואַך באַלויבטען פון גאַס־לאַמטערן.)

ד א נ צ י נ : — (שטאַרק געעלטערט) איך בין נאָר צופעליג געקומען אין שטאַט אריין.

ש ט ר י ק ע ר : — און דו ווערסט אוועקפאָרען פון דאַנען און אפילו ניט אריינגיין צו איר?

ד א נ צ י נ : — איך קען ניט. שטריקער. איך קען ניט.

ש ט ר י ק ע ר : — וואַלסט אַבער געדאַרפט, באַרים, וואַלסט ניט געדאַרפט זיין אזא... נו, איך וויל דיר ניט באַלויידינגען. איך האָב אַמאָל גע־גלויבט אין דיר. אַבער דו וואַלסט דאָך געדאַרפט אריינגיין און זי זען. זי ליידט אזוי פיל אן האַפענונג.

ד א נ צ י נ : — אַבער איך קען ניט, איך האָב מורא פאַר זיך. (קוקט אויף באַלויבטענע פענסטער) אַט דאָ, זאַגסטו, וואוינט זי? א קוק טאָן אויף איר וואַלט איך נעווואַלט. ווי זעט זי אוים שטריקער?

ש ט ר י ק ע ר : — אַלט. פאַרווויסט און פאַרפינסטערט פאַר צרות, און זייט דאָס טעכטערל אירם איז אנטלאָפען. נעדיינקסט, מיט א יאָר צוויי צוריק, איז זי, דאַכט זיך, שטום געוואָרען. זי רערט ניט, זי האָט פאַרלוירען דעם גלאַנץ פון די אויגען. און דו ווילסט מיר איינרייַדען, אז מענשען האָבען הערצער און עס איז כדאי צו לעבען און זיך אַפּפערען פאַר זיי? אומזין! בארים, דאָס לעבען איז אן אומזין. מענשען זענען משוגע יעדער אויף זיין אַרט און יעדער האַוועט און רודערט און טאַנצט א משוגענעם טאַנץ און רופט עס לעבען.

ד א נ צ י נ : — ניין, אַלטער פרייַנט, דאָס לעבען איז א וואונדער. דאָס מענשלאַכע לעבען אַבער מאַכט דער מענש אַליין און עס איז זיין שולד. די קומענדע מענשען וועלען נאָר אַמאָל א בעסער לעבען באשאפען.

ש ט ר י ק ע ר : — נאָר וואָס?

ד א נ צ י נ : — כדי גליקלאַך צו זיין.

ש ט ר י ק ע ר : — וועז איר. דו, זי וועלען שוין אפילו אין קבר ניט זיין?!

ד א נ צ י נ : — אפשר. מיר זענען נעקומען צו פרי.

ש ט ר י ק ע ר : — זע נאר דאס גליק דיינס, באַרים, זאל ניט קומען צו שפּעט.

ד א נ צ י ג : — מען דארף גלויבען אין דאס גליק פון די מענשען.

ש ט ר י ק ע ר : — ניט איך! איך גלויב ניט. זי, דבורה'לע, זי גלויבט נאך ווי דו, באַרים. גיי אריין און זע דיך מיט איר, אפשר וועט נאך איצט דיין גלויבען, ווי אמאל, זיין א טרייסט פאר איר.

ד א נ צ י ג : — איך קען ניט. שטריקער, איך קען ניט. מיין לעבען קען ניט זיין קיין טרייסט פאר איר. מיין לעבען איז צעבראכען און מיין גלויבען איז נאר דער אפנלאנץ פון דעם לעצטען שטראל. ניין, ניין, דבורה'לען ווייל איך נאר זען פון דערווייטענס, אין דער שטיל.

ש ט ר י ק ע ר : — פאר וואס אזוי? פארוואס זי ניט צודריקען צום הארצען, אזוי הארציג ווי אמאל?

ד א נ צ י ג : — איך האב מורא דערפאר. איך האב עס פאר צוויי יארען געפרואווט. עס איז צו שפּעט, צו שפּעט אין לעבען. די עלטער לעשט אויס די ליבע און לאזט נאר איבער עס פארלאנג פון גענוס. איך האב מורא דערפאר. זי איז מיר אמאל צו טייער געווען.

ש ט ר י ק ע ר : — (ציט זיך אויס, גיפטיג) איך פארשטיי! די בריאה מענש! ארויינגיין צו איר, צודריקען זי צום הארצען און דערפרייען זי אן א קרבן. אן א בלוטיגען פרייז, ווי קען עס די בריאה מענש.

ד א נ צ י ג : — (ווייך) איך קען דיר מיין נשמה ניט אויפדעקען, אלטער פרייַנט. אבער דבורה'לען קען איך נאר זען אין דער שטיל, מיט זיך אליין. איך וויל זי טראגען אין מיין זכרון אזוי ווי איך האב זי אמאל געקענט, ניט אנדערש, ניט אנדערש. (אפּ).

(פון א הויז הערט זיך שאפענ'ס מעלאדיע פון א פיאנא.)

ש ט ר י ק ע ר : — (גייט אים נאך א פאר שפּאן, רופט) באַרים, באַרים! (דאנציג פארשווינדט) דו ביזט ניט בעסער פון אלע. דעקסט זיך נאר בעסער צו מיט א פאליטור פון ווערטער. ניט מער. (אפּ אין הויז).

פארוואנדלונג

(צימער ביי דבורה. אוועטש. דינה קארטאן זיצט אויף דער קושעטקע און נייט. כאקס האלט אין אוועקגיין, האלט קארטאנ'ס האנט.)

מ א ק ס : — איך בעט אייך. קאונסעלאר. אויב מיסים גינזבורג וועט ניט קומען צו שפּעט. לאזט מיר נאך היינט וויסען. וועז ניט, רופט מיך אפּ אויפ'ן טעלעפאן מארגען אין דערפרי. פליז.

ק א ר ט א ן : — (לאזט נאך זיין האנט) אז איך זאג דיר צו, מאקס.

ד י נ ה : — זאל זי נאר קומען, מאקס.

ק א ר ט א ן : — באַלד ווי זי קומט, לאָז איך דיר וויסען. (קלאַפּט אים איבער דער פּלייצע.) עס ווערט זיין א פּיקניק. מאַקס. שאַמפּאַניער אויף וואַס די וועלט שטייט. און א דאַניישאַן פֿאַר'ן פּאַלקס אינסטיטוט. אַבער א דאַנישאַן!

מ א ק ס : — עני טהינג ענד עווערי טהינג. עס האָט מיך גענוג געקאָסט. אַבער עס מעג מיר אפילו קאָסטען נאָר טויזענט דאָלאַר, איי דאַנ'ט קעיר. זאָל נאָר סילוויע קומען אהיים.

ק א ר ט א ן : — איך לאָז דיר די מינוט וויסען, מאַקס. פֿארשטייסט, עס קען זיין מען זאָל דאַרפען אויסקויפֿען קאַנטראַקטען. דו ביזט טאַקע א גוטער ביזנעסמאַן. אַבער די לאָ פֿארשטייסטו דאָך ניט. דאָ איז ניט קיין קיים פון אַבדאַקשאַן.

ד י נ ה : — אַבער, בערנארד, אפשר קען מען עפּעס טאָן?

ק א ר ט א ן : — (צעשפּריצט די הענט) דינה'טשקע, מען קען גאָרניט טאָן. לאָ איז לאָ.

מ א ק ס : — אך, קאונסעלאָר, וואָס לויגען אייך אין קאָפּ קייסעס, לאָ! זאָל זי נאָר קומען. איר ווייסט דאָך, איך האָב שוין לאַנג געקענט חתונה האָבען, באָט איי טעל יו, איך האָב זי נאָך היינט ליב. איך האָב עס אליין ניט געוואוסט. איך האָב אליץ געמיינט, וועל... עס איז מיי עמבישאָן. אַבער וועו איך האָב דערזען איר בילד אין דעם מעגעזין, מיי גאָד! האָט עס מיר אזא צופּ געטאָן בייס הארצען... איי פּעלט סאָ העפּי. זאָל זי נאָר קומען. מאַני איז נאָ אַבדושעקט.

ק א ר ט א ן : — נעווער מיינד, מאַקס, זי וועט קומען אוו מיר וועלען נאָר עסען א סאַפּער ביי שענלים אוו טרינקען שאַמפּאַניער ווי וואַסער אוו דו וועסט געבען א דאַניישאַן פֿאַר'ן אינסטיטוט ווי עס פּאַסט פֿאַר א חתן וואָס בעט זיך איבער מיט אן אנטלאַפענער כלה. פֿארשטייסט, מאַקס, מיר דאַרפען געלט פֿאַר'ן פּאַלקס־אינסטיטוט אוו קיינער טוט נאָר ניט... פּראַקציעס... פּראַקציעס... טוען עפּעס די — בלאָזען זיך יענע; הויבען יענעס עפּעס אן צו טאָן — בלאָזען זיך די. און אליץ לויגט אויף מיינע פּלייצעס.

ד י נ ה : — בערנארד, דו וואָלסט נאָר געדארפט מאַכען מאַקסען פֿאַר א מעמבער.

ק א ר ט א ן : — מיר וועלען אים נאָר מאַכען פֿאַר א מעמבער אויך. נעווער מיינד. דו ווייסט דאָך, דינה, אז איך נעם מיך צו עפּעס, מוז עס גיין.

מ א ק ס : — וועל, וועל, ניי איך, פרעגדס. גוד ביי.

ק א ר ט א ן : — גוד ביי, גוד ביי, מאי באי. (מאַקס אָפּ. פֿויזע. מען קלינגט) זי! האָט זי דען קיין שליסעל ניט!

ד י נ ה : — (שטייט אויף) דער שלאָס איז נאָר קאַליע. עס לויגט איר

ניט אין זיין צו פארריכטען. עס מוז זיין א פרעמדער מענש. (גייט עפענען.)
(ה י ר ש קומט.)

ד י נ ה : — פאפא!

ק א ר ט א ן : — שוועד!

ה י ר ש : — בערנארד, דינה!

ק א ר ט א ן : — שוועד, איר דא!

ה י ר ש : — וועט זי מיר דען ארויסטרייבען?

ק א ר ט א ן : — נאט באהיט, זי טרייבט ניט ארוים קיין מענשען פון איר שטוב.

ד י נ ה : — פאפא, זיץ, קום, זעץ דיך. (גיט אים א שטול.)

ה י ר ש : — (זעצט זיך) איך וויים... איך בין געקומען... ע... איך האב געהערט, אז סילוויע איז דא צוריק. איך זע אייך אלע אזוי זעלטען. (שאקעלט מיט'ן קאפ) פארלאזט דעם אלטען טאטען, אלע פארלאזט. רובי'ן האב איך שוין א צייט, א צייט ניט געזעהן. בעני, אז ער קומט אמאל איז א יובל אין שטאט אריין צו דער מאמען, קומט ער צו מיר אויך אריין. ספאסיבא כאטש דערפאר, וואס ער שיקט מיר אמאל א פאר דאלער. דינה קומט אויך אמאל צו מיר, אבער ווייטער בין איך עלענד, עלענד ווי א שטיין. און סילוויען, סילוויען האב איך די גאנצע צייט ניט געזען. איך האב געהערט, אז זי איז מיט א פאר יאר צוריק אנטלאפען פון דער היים. דעמאלס האט מיין הארץ געזאגט פון נקמה. איך האב א נקמה געהאט אן דער מאמען, אבער איצט... דער כעס איז שוין איבערגענאנגען. היינט האב איך געהערט, אז סילוויע איז צוריקגעקומען. אמת טאקע, א פארשייטע געווען, אז עזות־פנים'ניצע אנטקעגען דעם טאטען. אבער דאך א קינד. וואס־זשע? עס איז טאקע אמת, אז זי האט זיך אומגעקערט נאר א גביר'טע, אן אקטריסע?

ק א ר ט א ן : — עס ווייזט אזוי אויס, שוועד. אט דאס איז די מאמע אוועקגענאנגען זיך זען מיט איר, אויסגעפינען.

ה י ר ש : — (ביטער) די מאמע! אפילו ביי דיר, בערנארד, איז זי די מאמע, און איך? איך בין דער שוועד. אוי, קינדער, קינדער! (גערוישׁ.)
(דבורה קומט אריין, שוין אויסגעטאן מאנטעל און היט, גייט צו דער קושעטקע, ברעכט צוזאמען.)

ד ב ו ר ה : — א, נאט! (ווייגט היסטעריש.)

ק א ר ט א ן : — וואס איז?

ד י נ ה : — מאמע!

ד ב ו ר ה : — (דערזעט תירש'ן) הירש!

ה י ר ש : — (שטייט אויף) איך בעט דיך, דבורה'לע, וואס געווען איז געווען, אבער איך בין דאך א טאטע. איך האב געהערט, אז אונזער טאכטער איז נעקומען צוריק. איך האב זי געוואלט זען.

ד ב ו ר ה : — איז אונזער טאַכטער געקומען צוריק ?

ה י ר ש : — זי איז דאָ, זי איז געקומען.

ד ב ו ר ה : — (היסטעריש) זי איז דאָ. זי איז דאָ ! וואָס דען האָסטו געמיינט — זי איז געשטאָרבען ? זי לעבט, זי לעבט, אָבער ניט פֿאר אונז. פֿאר אונז איז זי געשטאָרבען.

ה י ר ש : — וואָס רעדסטו, דבורה, איך פֿארשטיי ניט. האָט זי זיך, חלילה, געשמד'ט ?

ד ב ו ר ה : — ערגער ווי ג'שמד'ט. זי לעבט אין אַנאַנדער וועלט. זי לעבט אַנאַנדער לעבען. אונזער וועלט איז טויט פֿאר איר. זי וויל זי ניט קענען אוז זי וויל אונז ניט קענען. א, גאָט ! וואָס האָב איך איבערגעלעבט אין די עטלאָכע שוידערלאָכע מינוטען. ווי אזוי האָב איך עס אויסגעהאלטען. ווי אזוי האָט זיך מיי הארץ ניט צעריסען אויף שטיקער ! (פּוייזע) האָט וועז עס איז ווער איז לעבען געהערט. אז אז אייגען קינד זאל אז אייגענע מאַמע ניט וועלען דערקענען ? סילווייע, מיין קינד, די קרוין פון מיין קאָפּ, האָט זיך ניט געוואלט דערקענען צו מיר. האָט מיך אפּגעשטויסען פון זיך, איז אַנטלאָפען פון מיר !

ה י ר ש : — איך פֿארשטיי ניט. דו ביסט געגאַנגען צו איר, ביזט געווען ביי איר ?

ד ב ו ר ה : — יאָ, איך בין געווען ביי איר, איך האָב ניט אויסגעהאלטען... מיין הארץ האָט מיך ניט צורו געלאָזט אוז איך האָב פֿארבויגען מיין שטאָלץ, פֿארלייקענט מיין איך אוז בין געגאַנגען צו איר. איך האָב אזוי געבינקט נאָר איר, דאָס איינציגע, וואָס איז מיר נאָך געבליבען טייער אין לעבען, אוז איך האָב געהאפּט — איך וועל זי צודריקען צו מיין הארצען אוז, ווי א מאַמע, איר מוחל זיין דעם צער, וואָס זי האָט מיר אַנגעטאָן, וועז זי איז אַנטלאָפען פון מיר אוז איך וועל מיך פֿרייען מיט איר פֿרייד. אָבער, א, גאָט ! דאָס לעבען האָט זי אוועקגעטראָגען פון אונז אין א גלאַנציג־פֿרעמדער וועלט אוז זי וויל אונז מער ניט קענען, זי וויל אינז ניט קענען, זי שעמט זיך מיט אונז.

ה י ר ש : — האָט זי דיך נאָר ניט געוואלט זען ?

ד ב ו ר ה : — (פֿארצווייפעלט) זי האָט זיך אפּגעקערט פון מיר.

ה י ר ש : — (צוקט די אקסל) וואו איז עס געהערט געווארען ! גאָט ! אזא שטראף !

ק א ר ט א ן : — אפשר האָט זי ניט געקענט אייך אויפנעמען ביי זיך ?... אפשר פאסט איר ניט ?

ד ב ו ר ה : — א, גאָט, ווי נרויזאם דאָס וואלט געווען !

ש ט ר י ק ע ר : — אָבער עס איז נענוג. איבערגענוג ! נענוג... נענוג... אלץ איז נעענדיגט.

ד י נ ה : — דבורה'לע, מאמעניו!

ד ב ו ר ה : — הירש, דו וועסט נאר געפינען טרייסט אין דיין לעבען, ביי דיינע פריינט און לאנדסלייט. קינדער, איר קענט נאך געפינען טרייסט און פרייד אין אייער לעבען, אין אייערע אפענונגען, אין אייער גליק. איך אבער, איך, איך בין אליין, אן טרייסט און אן אפענונג, אליין אין דער וועלט. (ברעכט צוזאמען) גייט, כיינע פריינט, גייט אייך אהיים, איר וועט מיין אינזאמקייט ניט היימלאכער מאכען און מיר ווילט זיך רו, רו. (לאזט זיך ארא אין א שטול.)

(הירש, קארטאן אפ.)

ד י נ ה : — לאזט זי ניט אליין, שטריקער! (אפ.)

ש ט ר י ק ע ר : — (צעצויגען) אל־ל־יין.

(דבורה שטייט אויף, גייט ארום פארווירט, לעשט אויס די ליכט, פארציט דעם לאמפ אויפ'ן טיש, קוקט פארווירט ארום. ווי באלעסטיגט פון א שווערען געדאנק, פאלט זי אויף דער קושעטקע. שטריקער גייט א טריט צוויי פארויס. עס הערט זיך א קלונג.)

(סילוויע קומט ארויין, וואדפט ארונטער הוט און מאנטעל, לויפט צו דבורה.)

ס י ל ו י ע : — מאמע, מאמעטשקע! (פאלט צו איר קני.)

ד ב ו ר ה : — (שפרינגט אויף, מאכט א טריט צוריק) סילוויע! (נאך א טריט צוריק) צו שפעט! צו שפעט!

ס י ל ו י ע : — פארציי, פארגיב מיר, מאמעניו. איך האב ניט גע־קענט. וועז דו זאלסט קענען די וועלט, אין וועלכער איך לעב, וועז דו זאלסט קענען דאס לעבען. וואלסט פארשטאנען. (שטייט אויף.)

ד ב ו ר ה : — (היסטעריש) איך האב דיך פאר יענעם לעבען ניט דער־צויגען אוז איך רוף דיך ניט צוריק פון יענער וועלט. דאס נארישע הארץ מיינס האט זיך אויף א מינוט אונטער־געגעבען. האב איך דערפאר א שרעק־לאכע שטראף געליטען. מיין אייגענע טאכטער האט מיך פארשטויסען. (פארווירט) וואס ווילסט נאך מער?

ס י ל ו י ע : — איך האב דיך ניט פארשטויסען, מאמעניו. איך קען דיך ניט אויפנעמען עפענטלאך. אונזערע לעבענס זענען אזוי פארשיידען. אבער מאמעניו, איז דער שטיל, מען זאל ניט ווייסען... וועל איך קומען צו דיר. איך בין דיינע. דיינע, מאמעטשקע טייערע. מיר שטייט פאר א גלענ־צענדע לעבען. דער הער וואס דו האסט ביי מיר געזוכט איז א מיליאנער. ער ווי מיט מיר חתונה האבען און דו וועסט קענען דערלעבען דיינע יארען רואיג און גליקלאך. דיר וועט נאר ניט פעלען.

ד ב ו ר ה : — (היסטעריש) א. ביי נאכט איז דער פינסטער, ווי א גנב'טע, וועסטו קומען צו דער מאמען און וועסט איר בריינגען א נדבה דיין

ליבע אוו דאס גאלד, מיט וועלכען דיין מיליאנער וועט דיך אפֿגיליטען. א. נאט, וואס האב איך דערלעבט!... צוליב וואס האב איך אלץ געאפֿפערט? צוליב וואס האב איך געליטען דעם גאנצען לעבען? (שטאלץ) אבער איך ווי! ניט דיין אנדערקענונג ביינאכט, איך ווי! ניט דיין ליבע אין דער פינסטער. איך ווי! ניט קיין גאלד, איך ווי! ניט די רואיגקייט געקיימפט פֿאר דיין געלט. איך ווי! ניט! איך ווי! ניט!...

ס י ל ו י ע: — מאמע, מאמעטשקע, דאס לעבען פֿארערט אזוי, דאס גרויסע, דאס גלאנציגע לעבען פֿון דער וועלט אין וועלכער איך לעב.

ד ב ו ר ה: — אוו אין יענעם גרויסען, גלאנציגען לעבען האסטו פֿאר־לוירען דיינע אייגענע, האסט אפֿגעשטויסען דיין מאמען... אבער וער האט געשיקט נאך דיר. איך דארף דיך שוין ניט איצט. ס'איז ניטא מער קיין ארט פֿאר דיר אין מיין הארצען, ניטא מער!

ס י ל ו י ע: — (ווינט) מאמע, מאמעטשקע, קענסטו דען זיין אזוי גרויזאם?

ד ב ו ר ה: — נאט! איך בין אליין, אליין, אייגזאם אליין. נייו, קינד מיינס, קענסט מער ניט אויספֿילען די לערקייט אין מיין זעלע. איך בין אליין, אייגזאם אוו אליין.

ש ט ר י ק ע ר: — אליין! מיט איר אפֿילו אוו דאך אליין.

(פֿארהאנג)

דער אינגסטער שומרוני

(א פאנטאזיע אין דריי אקטען)

דער אינגסטער שומרוני

פערזאנען:

צפניה — דער כהן גדול פון די שומרונים. זייער אן אלטער מאן.

אוריה בן אהרן — זיין ברודער אהרנ'ס זון; פון קינדווייס אויפגעהאדעוועט און דערצויגען אין איראפא; 30 יאר אלט.

בן זאב — דער ראש הקהל און עלטסטער פון די שומרונים.

נאר אן עלטסטער פון די שומרונים.

דר. ישראל אשכנזי — פראפעסאר פון דער קולטור־לערע אין ווינער אוניווערזיטעט.

לוסיען דו רייטאן — פאַרזיצער פון דער קאמיסיע פון אלטערטומער אין סיריע און פאלעסטינא; ערען־מיטגליד פון דער פאריזער אקאדעמיע פון וויסענשאפטען.

סיר עדוואַרד — ארבעאלאג פון דעם בריטישען מוזעום.

(אלע דריי אלטע געלערענטע, אינטימע פרוינט און מיטגלידער פון דער קאמיסיע פון דער דערפארשונג פון די אריענטאלישע אלטערטומער.)

פירסט פאטריציום — א מיטעליארigער, פעסט־געבויטער, שטאלצער הער פון הויכען מיליטערישען ראנג.

דער אלטער הער — פעסט־מיסטער. א דיקער אלטעטשקער, פון הויבען מיליטער־רישען ראנג, אריענטאליש געקליידעט.

עוא דו רייטאן — די יונגע טאכטער פון לוסיען דו רייטאן.

די הויכע פרויען־מאסקע.

אן ארבער — א דינער.

דאס פאלק — די שומרונים.

ציוויל און מיליטעריש געסט — מענער און פרויען.

ארט — שומרון.

צייט — היינט.

ערשטער אקט

(עס הערט זיך אַ שטיל מאַנאַטאַן געזאַנג. דער פאַרהאַנג הויבט זיך אויף פאַמעלאַך און דעקט אויף פ א ר אַ בלוילאַך־נעבעלדיג דורכזיכטיגען פאַרהאַנג: —

דעם דיכטער — אַ הויכען מענשען, מיט אַ פיל באַזילבערטער באַרד און לענגלאַכע לאַקענס, אין אַ לאַנגען שניי־ווייסען מאַנטעל מיט אַ צוריקגעלייגטען קאַפושאַן אויף די אַקסעל. ער שטייט מיט אַן אַנטבלויזטען קאָפּ, אין ערפורכט געבויגען און הערט זיך צו צום שטילען מאַנאַטאַנעם געזאַנג. דאָס קלייד איז פון פאַרעטט צונויפגענומען אין פאַלדען, פון זייטע ניט געזעענע העגט; די פיס אין סאַנדאַלען אַנגעטאָן.

די מוזע — אַ יונגע, שיינע פרויען־געשטאַלט שוועבט איבער דעם דיכטער פון אַ לירע ארויס, אין גאַלדענעם שיין געהילט.

ח י נ ט ע ר דעם בלוילאַך־דורכזיכטיגען פאַרהאַנג, אויף דער בינע, שפּרייט זיך אוים אַ גרויע, טרוקענע געגענט. צווישן בערג־קייטען ציען זיך רעכטס און לינקס. צווישען די בערג, ביים האָריזאָנט, פאַרוואַנדעלט זיך דער דורכגאַנג אין אַ ברייטען טאָל. אין טאָל זעט זיך די אַלטע שטאָט ש כ ם: קרומע, שמאַלע געסלאַך, קליינע הייזלאַך און צעווואַרפענע חורבות אין אַלטען אַריענטאַלישען סטיל; דאָ און דאָרט דער בלישצענדער קופּאָל פון אַ מעטשעט; דער צלם־שפּיץ פון אַ קלויסטער און, אין אַ פאַרוואַרפען ווינקעל, דער ברייטער פאַסאַד פון אַן אַלטער שול. אין חינטערגרונט פון דער שטאָט, אין טאָל, זעען זיך אַראַנזש־גערטנער און אַרום דער שטאָט אויפצעלנע גרופּעס פון צעדער־און אויבערט־בוימער.

ביי די בערג רעכטס זיינען צעווואַרפען עטלאכע לייוועטענע געצעלטען און נעענטער פאַרויס ציט זיך אַן אַלטע צעוואַלגערטע וואַגן. ביי דער וואַגן היינגט אויף אַ דרויי־פּיסיגער שטאַנג אַ קעסעל מיט זודיגע וואַסער, פון אים זעצט אַ פּאַרע; אונטער'ן קעסעל גליט נאָך אַ האַלב־פאַרלאָשען פּייער. אויף די שטאַנגען היינגען עטלאַכע פעלכלאך. לעבען דעם שטאַנג איז אַ האַלב־פאַרשאַטענער ברונעם, ארומגעלויגט מיט ווייסע שטיינער אויף וועלכער עס זעען זיך פלעקען פון פריש בלוט. אויף די בערג לינקס, שטייען אויף דעם משופע־דיגען רוקען פון דעם באַרג, אַ גרויסע חורבה פון אַן אַלטען טעמפּעל; טיילען פון דער חורבה זיינען אינגאַנצען צעוואַרפען, אנדערע שטייען נאָך אונטערגעשפּאַרט מיט שטיינער. פון פאַרעטט זעען זיך נאָך גרויסע מאַסיוון קאַלאַנען מיט נידריגע פאַר־

טיקאם און חויכע ארקען, אין אלטען אריענטאלישען סטיל, חאלב רואי־ נירט, דער קופאל פון דעם טעמפעל אינגאנצען. ביים אריינגאנג אין די רואינען, צווישען די קאלאנעס, געפינט זיך נאך א שטיק פון אן אלטער מארמארנער טעראסע מיט עטלאכע ווייסע מארמארנע טרעפ שטארק צעוואלגערט. איבער די טרעפ, העכער אויף דעם בארג, שטייען צוועלף ווייסע שטיינער, און איבער זיי, נאך העכער, שטייט א גרויסער שטיינערנער מזבח. פון אונטער דעם מזבח ציט זיך אויף דעם בארג א נאטירלאכער גראבען און פון אים לויפט אן אויסברוקירטע רינע בארג־ ארא. בייזע זענען פריש געפארבט מיט בלוט. אויפ'ן מזבח ברענט א נר תמיד. איבער דעם מזבח, אויף א טייל פון דער צעוואלגערטער וואנט, חייבגט א קאסטבארער ארון קודש; איבער אים, אויף גילדערנע רינגע־ לאך, חייבגט אין פאלדען א רייכער גרינער דאמאשקענער פרוכת. העכער אויף דעם בארג זענען זיך די רואינען פון א קריסטלאכער קירכע און אויפ'ן שפיץ בארג שטייט נאך אן אלטער שלאס אין מיטעלאלטערלאכען גאטישען סטיל, מיט געבעל־שפיצען און פליגעל־טורעמס. פארוואנדעלט אין א מו־ סולמאנישער מעטשעט.

פארענט פאר די רואינען איז די געגענט וויסט, טרוקען און שטיי־ נערדיג. דא און דארט, רעכטס, געפינען זיך נאך די סימנים פון דעם אינעווויניגסטען חויף פון דעם אמאליגען טעמפעל און ערבערוויים לינקס, זעט זיך נאך די אויסווענדיגסטע שטיינערנע וואנט אבער שטארק צעוואלגערט. דא און דארט ליגען נאך גרודעס גרויע פארוויסטע שטיי־ נער פון איר. נענטער, פארויס ביי דער וואנט, זעט זיך א גרויסער נידע־ ריגער ערדענער אוועון. אין אים גליט א פייער. זיין חאלב־קוילאכ־ דיגע עפענונג איז טיילוויים פארשטעלט מיט א שטיין. נאך נענטער, לינקס, שטייט א קליינער, שטיינערנער מזבח, פון אים שלענגלט זיך א רויך, און ווידער איז אלץ ארום פארטריקענט, ערדיג, שטיינערדיג און וויסט.

צפניה — דער כהן גדול, אין א העל גריגעם סאמעטענעם מאנטעל, פון פארענט מיט קאסטבארע שטיינער באזעצט, מיט א רויטען גארטעל און א רויטען זוידענעם טורבאן, זיצט רעכטס פארזונקען אין טיפען רעליגיעזען עקסטאז; דעם קאפ מיט דער ווייסער בארד אויף דער ברוסט געבויגען, די הענט אנגעלענט אויף זיין לאנגען שטעקען.

בן זאב — אין א וויסען, זוידענעם מאנטעל מיט א רויטען גארטעל און א רויטען טורבאן, שטייט לעבען קליינעם מזבח, דעם שטעקען אין דער האנט, דעם קאפ טיף געבויגען.

דאם פאלק — די שומרונים, חאלב פארהונגערטע מענשען, מיט טונקעלע שטריבען — שוואנצע אדער גרויע בערד — אין וויסע ליוועענטענע

קיטלען, פֿאַרשוידען געגאַרטעלט און פֿאַרשוידענע טורבאַנען גרוי־
פֿירען זיך פֿאַמעלאַך; אויניגע זיינען נאַך בויי די שטאַנגען פֿאַר־
נומען, אַנדערע בוים ערדענעם אויוועז; נאַך אַנדערע לעשען אוים
די ליכט ארום די רואינען, אַבער אַלע ציען זיך צוביסלאַך אינ־
אייגעם און זינגען אין שטילען ליטורגישען מאַנאָטאָנעם געזאַנג.
דער דיכטער, אין עקסטאַטישער שטימונג, הערט זיך צו, די מוזע,
שוועבט איבער אים אין איר גלאַרייכען ליכט.

ד א ס פ א ל ק: — (אין כאָר) לית אלא — אלא אחד, אלה אחד!...

ס א ל א: — (זינגט.) ניטאָ קיין גאָט אויסער גאָט דעם אייניציגען!...

פ א ל ק: — (אין כאָר.) אלא אחד!...

ס א ל א: — ער האָט די וועלט באַשאַפֿען מיט זיין ווילען.

ד א ס פ א ל ק: — (אין כאָר.) אלה אחד!

ס א ל א: — די הימלען, די ערד און די ימים — האָט ער באַשאַפֿען!...

ד א ס פ א ל ק: — (אין כאָר.) אלה אחד!

ס א ל א: — די ליכטער אין די הימלען, די פיש אין די ימים, די
מענשען אויף דער ערד — האָט ער באַשאַפֿען.

ד א ס פ א ל ק: — (אין כאָר.) אלה אחד!

ס א ל א: — און איז פון זיין ווילען צופרידען געווען.

ד א ס פ א ל ק: — (אין כאָר) לית אלא, אלא אחד, אלה אחד!

ס א ל א: — ניטאָ קיין גאָט אויסער גאָט דעם אייניציגען.

ד א ס פ א ל ק: — (אין כאָר.) אלה אחד!

(לענגערע פויזע. גרופֿירען זיך פֿאַמעלאַך מער און מער.)

ד י כ ט ע ר: — מוזע, וואו זענען מיר?

מ ו ז ע: — אין אלטען לאַנד ישראל, דיכטער.

ד י כ ט ע ר: — און אָט די בערג, די ווייסטע און פֿאַרוואָגעלטע?

מ ו ז ע: — דאָס זענען שומרון'ס בערג.

ד י כ ט ע ר: — און ווער איז דאָס פֿאַלק דאָ, מוזע?

מ ו ז ע: — דאָס איז דאָס לעצטע איבערבלייבאכטס פון דעם אלטען
אפֿשטאַם פון דאָס פֿאַלק ישראל — די שומרונים, איצט צוויי הונדערט
און פופציג נפשות קוים אין צאָל, די איניציגע און די לעצטע... אָבער נאָר
בין היינט באַהאַלטען זיי דעם גלויבען און מנהגים פון זייערע אלטע אבות,
און זייער געזאַלבטער כהן גדול און די זקנים פון זייער קליינטשיק פֿאַלק
זענען נאָך איצט זייערע וועג־ווייזער און פירער פֿאר גאָט און לייט. אהער,
צום הר גריזים, וואָס איז זיי אזוי הייליג, ווי דער בערג סיני ביי זייער
הויפּט־שטאַם, די בני ישראל, קומען זיי נאָך איצט יעדעם יאָר, דעם פער־
צענטען אין חודש ניסן, צו בריינגען צו גאָט דעם אלטען קרבן פּסח.

(דאס פאלק, שוין גרופירט, ציט זיך פאמעלאך צום דורכגאנג פון די בערג מיט כאר געזאנג.)

ד א ס פ א ל ק : — (אין כאר) ליט אלה — אלא אחד, אלה אחד!

(דער דיכטער הערט ווידער אין עקסטאטישער אנשטרענגונג.)

ס א ל א : — ניטא קיין גאט איבער גאט דעם איינציגען.

פ א ל ק : — (אין כאר.) אלה אחד!

סא ל א : — פון די פעלקער אויסדערוויילט, מיט זיין ווילען —

פ א ל ק : — (אין כאר.) אלה אחד!

ס א ל א : — האט פון מצרים אונז באפרייט, דער גרויסער שעפער!

פ א ל ק : — (אין כאר.) אלה אחד!

ס א ל א : — דורך דעם מדבר דורכגעפירט אין אונזער לאנד אריין, און זיין געבאט צו היטען — האט ער שטרייג אנגעזאגט.

פ א ל ק : — (אין כאר.) אלה אחד!

ס א ל א : — ברייגען מיר דעם קרבן פסח היינט, ער זאל פון זיין ווילען צופרידען זיין!...

פ א ל ק : — (אין כאר.) ליט אלה — אלא אחד, אלה אחד!

ס א ל א : — ניטא קיין גאט אויסער גאט דעם איינציגען.

פ א ל ק : — (אין כאר.) אלה אחד!

מ ו ז ע : — דו הערסט, דיכטער, דאס ברייגען זיי דא איצט דעם קרבן פסח, דאס אור־אלטע פייער־אפפער. צו גאט יהוה פאר דער באפרייאונג פון מצרים...

ד י כ ט ע ר : — ווי וואונדערלאך עס איז דעם מענשען'ס זעל... א הייפעל מענשען, פון לעבען פארפיניגט ביז צום טויט, קוים צוויי הונדערט און פופציג אין צאל, וואס וועלען באלד, ווי זייער אלטער הויפט־שטאם אליין — דאס צעזייטע פאלק ישראל — אינגאנצען אונטערגיין, ברייגען נאר א צינד א דאנק־אפפער פאר זייער באפרייאונג! ווי וואונדערלאך און שיין!

מ ו ז ע : — אבער, דיכטער, פון וואנען דרינגסטו, אז זיי און זייער הויפט־שטאם, ישראל, וועלען אונטערגיין?

ד י כ ט ע ר : — זאגסטו עס מיר אליין ניט אינטער, מוזע, אין שטילע כודות אויפ'ן אויער?...

מ ו ז ע : — די מוזע פארמאגט בלויז בילדער, זכרונות פון דעם וואס איז שוין געשען. פארשטעלונגען פון דעם וואס וועט נאך געשען. זיי וועל איך פאר דיר אויך אויסשפרייטען. און ווילסטו, דיכטער, דעם גורל פון אט די מענשען אויף די טויערען פון דער צוקונפט שרייבען, דאן באטראכט די בילדער און די געשטאלטען און דרינג דורך דאס לעבען וואס זיי פירען זייט טויזענטער יארען און זע דעם קאמף וואס זיי קעמפען, א קאמף פון

צוויי באזונדערע וועלטן. לייען דעם קאמף, דיכטער, און באשייד: איז ער אן אומזיסטער אדער עפעס נייעס מוז פון אים אנטשטיין? און אין דיין באשייד, דיכטער, ליגט אויך דאס שליסל צו דאס רעטענויש: צי וועט דאס צעזייטע און צעשפרייטע פאלק לעבען אדער אונטערגיין...

ד י כ ט ע ר: — איך בין דיין קנעכט, געליבטע פון מיין זעל, איך בין פון גאט באשוואירען, דיר געהארכזאם צו זיין...

ד א ס פ א ל ק: — (אין כאר הערט זיך שוין ווייט פון צווישען די בערג) ליט אלה — אלא אחד, אלה אחד!

(דער דיכטער גייט פאמעלאך פארביבער; די מוזע שוועבט איבער אים אין גלאררייכען ליכט; דער בלויער נעבעל־פארהאנג גייט אויף.)

ס א ל א: — (ווייט צווישען די בערג) ניטא קיין גאט אויסער גאט דעם אייניציגען.

פ א ל ק: — (אין כאר.) אלה אחד!

צ פ נ י ה: — (חויפט אויף דעם קאפ צום הימעל זייער פאמעלאך. אין רעליגיעזען עקסטאז) אלה, אלה אחד!

ד א ס פ א ל ק: — (שוין ניט געזען, פון הינטער די בערג) ליט אלה — אלא אחד, אלה אחד!

צ פ נ י ה: — (שטויסט פאמעלאך אויף, חויבט ביידע הענט מיט'ן קאפ צום הימעל) נעלויבט זאל זיין זיין נאמען, אלה, אלה אחד! (וויל גיין.)

ב ן ז א ב: — (וווייזט אויפ'ן קליינעם מזבח) דער אפפאל פון דעם קרבן, כהן גדול, איז שוין פארברענט. די זון וועט זיך באלד זעצען הינטער די בערג. דו זעסט, צפניה, עס שפרייטען זיך שוין אוים די שאטענס פון דער נאכט אין טאל.

צ פ נ י ה: — (אין רעליגיעזען עקסטאז) נעלויבט זאל זיין נאמען, אלה, אלה אחד! (גייט.)

ב ן ז א ב: — (מיט אימפולסיוויער באוועגונג) צפניה, כהן גדול!

צ פ נ י ה: — (בלייבט שטיין) וואס ווילסטו דען, מיין זון? דאס פייער גליט נאך אינ'ם אויווען; דער קרבן פסח וועט נאך שעה'ן לאנג ניט פארטיג זיין. לאמיר גיין, בן זאב, איך ווייל דערווייל זיך צוגרייטען צו מיין לעצטער עבודה.

ב ן ז א ב: — איך ווייס, כהן גדול, דער קרבן האט נאך צייט... אבער, צפניה, איך ווייל דיר זאגען, אז דיין ברודער אהרן'ס זון, אוריה, איז אונז פרעמד. ערשט נעכטען איז ער צו אונז צוריקגעקומען פון ווייטע, פרעמדע לענדער; איך ווייס, דו האסט נאך אים געשיקט; אזוי האסטו געוואלט; דיין ווילען, כהן גדול, איז אונז הייליג. אוז עס קען אויך זיין, אז דו פארנעמסט זיין יונגע וואריימע נשמה בעסער אויידער מיר, די זקנים פון דיין

באלק... אונז אבער, צפניה, איז אוריה פרעמד... מיר האבען פאר אים מורא!...

צ פ נ י ה: — (ערשטוינט) מורא נאר?!

ב ן ז א ב: — יא, כהן גדול, מורא האבען מיר פאר אים; אוז דו — דו ווילסט נאר הייגט, אין אייליגניש, דערפילען דיין באגער אוז זאלבען אים פאר גאט'ס דערווייטען כהן גדול אוז מאכען אים פאר'ן פירער פין דיין פאלק... שטרענג אז דיין אלטע ראיה, כהן גדול, אוז קוק זיך בעסער צו; נייג צו דיין אויער, צפניה, אוז הער זיך בעסער איין; פארנעם דעם ווילען פון דיין פאלק, צפניה, כהן גדול.

צ פ נ י ה: — (אין הייליגען עקסטאז) א! בן זאב, געלויבט זאל זיין דער נאמען פון אלה דעם בארעמהארציגען, וואס איך בין זוכה שומרונ'ס אינגסטען יורש נאר מיט מיינע אלטע הענט צו זאלבען אוז איידער איך שלים צו די אלטע מידע אויגען מיין אייגען בלוט צוריקצוקערען צום מזבח פון גאט... געדענק, בן זאב, צו אים געהערט ער; עס איז זיין רעכט פון לאנגע דורות אז אוז עס מוז אזוי געשען; אזוי ווי גאט!...

ב ן ז א ב: — (מילדער) איך ווידערשפעניג דיר ניט, כהן גדול, איך זאג נאר, פון זינט דאס פאלק האט אים דערזעז, רעגט זיך אין זיין ברוסט א ווידערווילען...

צ פ נ י ה: — דאס פאלק זאל הערען אוז געהארכען!... (טאן ענדערונג) אבער ווייסט איר דען ניט אלע, ווי לאנג איך האב געוואלט מיט מורא אין מיין הארצען; ווי לאנג איך האב פאר גאט'ס געצעלט מיט תפלות אוז מיט טרערען געציטערט אוז געבעטען ער זאל מיין קול דערהערען אוז זאל אים אומקערען צוריק צו אונז?

ב ן ז א ב: — (מיט א ביסעל חניפה) איך ווייס, כהן גדול. מיר פלעגען אפט דיר זען, אין טונקעלען בין־השמשות, דעם גרויען קאפ געבוינגען צו די חורבות די הייליגע, שעפצענדיג א תפלה אין דער שטיל. דאס שטילע מורמלען פלעגט אין אויער ווי א מזמור זיך צעטראגען אוז פלעגט צעגיסען זיך אין אונזערע נשמות; אוז גערירט פון דיין געבעט, פלעגען מיר מתפלל זיין מיט דיר, אבער, צפניה, כהן גדול, דאס איז געווען נאר איידער מיר האבען אים דערקענט, אוריה'ן דיין ברודער אהרן'ס זון; איצט אבער ווייסען מיר, אז ער איז אונז א פרעמדער.

צ פ נ י ה: — מיין ברודער אהרן'ס זון איז אייך א פרעמדער? אלה בארעמהארציגער! איר לעסטערט, זקנים פון מיין פאלק! פארשטייט איר ניט, אז איצט ערשט קען איך שטארבען רואיג, דען ער איז דאך דער אויינציגער, בן זאב, וואס קען אייך מיט'ן ליכט פון זיין נשמה פירען אויף די שטעגען פון גאט.

ב ן ז א ב: — ווער ווייסט צי קען ער גאט!

צ פ נ י ה : — (עמפאַטיש) ער איז אוריה, שומרונ'ס זון, און וועט זיין גאָט דערקענען... און יענע האַנט וואָס האָט געפירט זיין פאָטער אהרן צו שטאַרבען פאַר זיין גאָט, וועט אויך אים פירען צו לעבען פאַר זיין פאַלק און פירען אייך אין אלה'ס גרויסע וועגען... האַלט מיך ניט אָפּ, בן זאב. לאַנג וועט שוין ניט דויערען און איך וועל דעם טויט אַנטקענענגיין; איך פיל ער קומט — דער טויט!... א גאַנצען טאָג היינט זע איך אָפּט א ליכט פאַר מיינע אַלטע אויגען. איך מאַך זיי צו... און ס'וועט מיר ליכטיג... א העלער פאָס פּארשפּרייט זיך אין דער לייג און מיט זיין שיין באַ־ לויכט ער מיר דעם וועג — אַהין... (אין טיפער מיסטישער שטימונג) דו הערסט, בן זאב? הער!... עס שאַלט א טראמפייט און רופט... פארהאַלט מיך ניט!.. ניי, טייל באַצייטענס אָפּ דעם חלק קרבן פּסח פאר דעם אַלטען ווייזר א מתנה — היינט איז זיין גרויסער יום טוב פעסט — און דאָס איז דאך דאָס טייערסטע וואָס מיר פאַרמאַגען צו געבען אים פאר זיין נענאד צו אונז... זאַלען עס די טרענער ברייגען אין גאָרטען פון פאַלאַץ און דו לייג עס, ווי פון יאָר צו יאָר, צו זייע פים מיט ערפורכט צו זיין הערשאפט אויף דער ערד. און וועז בן זאב, די זון וועט פארזינקען אין דער נאכט, באַפעל דעם פאַלק צום בית התפילה קומען; היים אנצינדען די ליכט אין אַלע מנורות; זאַל פלאַקערען דאָס פייער אויף די בערג און זאַל דאָס גאנצע פאַלק פארזאַמלען זיך אהער; און איידער דו וועסט אויסטיילען דעם פאַלק דעם קרבן פּסח וועל איך מיין לעצטען וואונש דערפילען, מיין אייניציגען באַגער: אוריה'ן די כהונה גדולה איבערגעבען... אזוי וויל גאָט!... נעלויבט זאַל זיין זיין נאַמען..נעלויבט דער וויגען פון אלה, אלה אחד! (אָפּ.)

ב ן ז א ב : — (פארבייסען) אזוי וויל גאָט!... הם... אזוי וויל ער, צפניה. דער כהן גדול פון מיין פאַלק... (וויל גיין. דערזעט ווי עס קומען פון די בערג דו ריימאַן, סיר עדוואַרד און דער אַראַבער, געלאַדען מיט שטיקלאַך אַלטע טאַוולען, לויפענע כלים און אַנדערע אויסגעגראַבענע חפצים) א! די אַלטע הארען קומען. (פויזע.) אפשר? (ציט זיך צוריק הינטער די רואינען.)

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — (זעט ווי דער אַלטער צפניה פאַרשווינדט. צע־ טראַגען; אויף גיך צו דעם אַראַבער) אבא, אבא, גיכער! לייג אַוועק די טאַוולען און קער מיר אום דעם אַלטען פריסטער. איך וויל אים זען.

א ב א : — (לייגט אַוועק די זאַבען פויל, ניט רירעוודיג) דו ווילסט אים זען, האר! באַלד, אָט וועל איך גיין... באַלד!

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — אַבער גיכער, אבא, גיכער; ווי דו רירסט זיך! און גיב נאָר אַכטונג, צעברעך מיר ניט דעם טאַוועל און רייב ניט אָפּ די אויפשריפט! (ער נעמט ביי אים דעם טאַוועל.)

א ב א : — איך רייב ניט אָפּ... ער רייבט זיך אָפּ אליין...

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — אך, ווי אומנעשיקט דו ביסט! ... זע נאר, זע! אן אות האסטו פארמעקט — זעסט!

א ב א : — (קוקט זיך צו מיט פאַרוואונדערונג) אן אות? ! ... פאר־מעקט! ... איך שוועור ביים נביא'ס באַרד, מיין האר, איך האָב עס ניט פאר־מעקט...

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — נו, גיי שוין, גיי; און אייל זיך צו; דו וועסט אים ניט דעריאָגען ווי דו קלייבסט זיך...

א ב א : — (פאַרליגט פאַמעלאַך אַ האַנט אין אַ האַנט אין די אַרבעל) איך גיי מיט אלאַ'ס הילף, מיין האר — און וועל אים דעריאָגען! ...

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — (שרייט אים נאָך) אָבער גיכער, גיכער, אבא!

ב ו ז א ב : — (מרעט ארויס מיט נאָר אַן עלטסטען; שטיל) מיר וועלען פרואווען! ... (חויך) זייט נעגריסט, איר אלטע האַרען!

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — (צו דו רייטאן) אָ! אט זענען שומרון'ס עלטסטע דאָ!

ד ו ר י י מ א ן : — זייט איר אויך נעגריסט אין גאט'ס נאָמען, שומרון'ס עלטסטע!

ד ע ר ע ל ט ס ט ע ר : — זייט נעגריסט!

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — (מיט אָנגערוקטע ברעמען, קוקט איבער די ברילען) נו! ... האָט איר שוין באשלאָסען? פארקויפט איר אונז אייער אלטע ספר תורה?

ד ע ר ע ל ט ס ט ע ר : — מיר, די זקנים פון דאָם פאָלק, זענען באַ־רייט צו דערפילען אייער פארלאַנג.

ד ו ר י י מ א ן : — (דערפרייט) ווי! ? איר אויך; און דער אלטער פרימטער אויך?

ב ו ז א ב : — (אומרואיג, מיט האַנט באַוועגונג) ניין, מיינע אלטע האַרען! מיר זיינען נאָר ניט אייניג צווישען זיך; ניט אלע קענען אזוי נרינג זיך שיידען מיט אונזערע אלטע הייליגטומער! דער אלטער צפניה זיכער ניט...

ד ע ר ע ל ט ס ט ע ר : — מיר וועלען שוין צווישען זיך דורכקומען — ער אויך... אָבער דעם אלטען צפניה — אים זאלט איר צווינגען צו טאָן וואָס מיר פארלאַנגען, אויב איר ווילט דאָס אלטע ספר האָבען.

ד ו ר י י מ א ן : — וואָס הייסט צווינגען? איך פארשטיי נייט, עלטסטער האר.

ב ו ז א ב : — עס וועט אייך אפשר פרעמד זיין, מיינע האַרען, דאָך וועט איר עס פארשטיין; איר האָט די מאַכט און קענט אויף אים ווירקען ער זאל זיך אפזאגען פון דעם וואָס ער ווילּ היינט נאָך טאָן...

סִ י ר עִ ד ו ו א ר ד : — (צעטראָגען) וואָס ווילּ ער דעָן טאָן?

ב ו ז א ב : — ער ווייל נאך היינט, ביים לעבען, זאלבען, אנשטאט מיד פאר'ן כהן גדול פון מיין פאלק א יונגען מאן, א פרעמדען און ברייגנען אומרו, קריג אוו מרידה אין אונזער אלטען שטאם... אוו זאל עם אים ג־לינגען, וואר ווייסט וואם ס'קען געשען...

ד ע ר ע ל ט ס ט ע ר : — אוו צי וועט איר דעמאלט דאם אלטע ספר קריגען? פארווערט אים... וועלען מיר שוין זען, אז איר זאלט דאם ספר האבען...

ד ו ר י י מ א ן : — אים צווינגען... ווי קענען מיר?

ב ו ז א ב : — דאם זאלט איר בעסער ווייסען, מיינע הארען. וואם מיר בעטען איז הילף פון אייך. העלפט אונז, אלטע הארען! אוו וועו די שעה וועט קומען אוו צפניה'ס נשמה וועט אין הימעל רו געפינען, וועלען מיר אליין א כהן גדול זאלבען; זאל אלץ אין אונזער לעבען ביים אלטען בלייבען. ווי עם איז פון דורות אן ביי אונז געווען!...

ד ע ר ע ל ט ס ט ע ר : — דעמאלט וועט איר אויך דאם ספר קרייגן; איך זאג אייך צו... מיר וועלען דעם פאלק דערציילען, אז איר האט אונז פון א גרויסען אומגליק אויסגעהיט; אוו דאם פאלק אליין וועט זיין מיט אונז — די עלטסטע.

ד ו ר י י מ א ן : — מיר זיינען תמיד גרייט צו העלפען אייך, זקנים פון דאם פאלק, דאך זע איך ניט דעם וועג צו קענען אים פארווערען אין זיין רעכט צו טאן וואם ער פארלאנגט.

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — (שלאגט איבער) א! קאלעגע, איך האב א פלאן... וואהאפטיג, א פלאן... מיר וועלען נאך היינט ביים וויזיר'ס פעסט א ביטע אים דערלאנגען, אז ער זאל אים פארווערען צו האנדלען געגען זיין פאלק'ס וויללען!... הא? ! וואם זאגט איר, עלטסטע?

ד ע ר ע ל ט ס ט ע ר : — א פלאן!... א פלאן!... מיין הער!...

ב ו ז א ב : — (אומרואיג, צום עלטסטען) וואם רעדסטו, וואם? ניין, מיינע הארען! דעם וויזיר'ס א פארבאט — ווער ווייסט צו וואם דאם קען פירען.

ד ו ר י י מ א ן : — גערעכט! מען דארף זיך ערנסט איבערלייגען.

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : אך, אך!... עס קען ניט שאטען... דאך, באלד קומט דער פריסטער אליין; איך האב געשיקט נאך אים; וועלען מיר מיט אים אליין פארהאנדלען: אפשר וועט ער איינגיין צו טאן וואם איר פאר־לאנגט.

ב ו ז א ב : — ניט ער... דאך האט איר געשיקט נאך אים; קענען מיר דא ליינגער ניט פארבלייבען. מיר מוזען גיין... פרידען צו אייך, אלטע הארען! טוט אלץ וואם איר קענט צו העלפען אונז. אבער זעט אונז קיין שלעכטס ניט צו טאן...

ד ו ר י מ א ן : — מיר וועלען דאָס בעסטע טאָן, עלטסטע!

ד ע ר ע ל ט ס ט ע ר : — אוֹן מיר וועלען אונזערם טאָן... פרידעז צו אייד, איר אלטע האַרעז!...

ד ו ר י מ א ן : — פרידעז אויך צו אייד, שומרון׳ס עלטסטע! (בן זאב און עלטסטער אַפּ.) (צו סיר עדוואַרד) דער אלטער פּריסטער, סיר, איז א שטאַרקער, פרומער מענש; איך קען אים גוט. עס וועט מיט אים ניט גרינג זיין צו פּארהאַנדלעז.

ס י ר ע ד ו א ר ד : — איך קען אים אויך; אַבער ניט אייביג וועט ער לעבעז... איר האָט געהערט: ער ווילּ אלייז, נאָך היינט, א יונגעז פּריס־טער זאלבעז; זאל ער נאר!... די יונגע האַבעז שוין ניט דעם פעסטעז גלויבעז וואָס די אלטע. נאר געדולד, קאלעגע; פּריער אדער שפּעטער וועט א ווינקל אין מוזעאום ערבעז זייער אלטע תורה... איך האָב אויף דעם מיין קאַפּ געלייגט. (פּלוצלונג, מיט מאַדנער באַגויסטערונג) א־א־א! אוֹן שטעלט אייד פּאר, קאלעגע, וועז צווישעז אלע אלטע שריפּטעז, אין בריטי־שעז מוזעאום, וועט ליגעז אויך די עלטסטע פּוז אלע פּארמעט־שריפּטעז, גאָט׳ס תורה — דער אלטער פּערגאַמענט!...

ד ו ר י מ א ן : (מיט גראציעזער וואַרימקייט) עס וואלט געווים א גרויס פּאַרדינסט געוועז, סיר עדוואַרד!

ס י ר ע ד ו א ר ד : — (באַקוקט דעם טאָוועל) אַך, דער אומגעשיקטער בארבאר; ער האָט דעם שפּיץ פּוז טאָוועל אפּגעבראַכעז אוֹן האָט אז אות פּארמאקט. (עווא דו רייכמאן קומט פּוז די בערג; לעבעדיג, שוועבענדיג שטעלט זי זיך אַפּ אוֹן הערט זיך צו א ווילע.)

ד ו ר י מ א ן : — (קוקט מיט סיר עדוואַרד אויפ׳ן טאָוועל) ווירקלאַך, ווי אומגעשיקט ער איז...

ע ו א ד ו ר י מ א ן : — (תאַלב זינגענדיג) ווי אלע דאָ אין אלטעז אריענט: פּוילּ אוֹן אומגעשיקט אוֹן טויט... כא־כא־כא!...

ד ו ר י מ א ן : — (קוקט זיך אום) עווא, דא?! ווי קומסטו אהער?

ע ו א ד ו ר י מ א ן : — (צערטעלט אים, שפּילעריש) איך האָב אין די בערג געוואַנדערט, פּאַטער, אוֹן האָב דאָס אלטע גרויסע פעסט געזעז.

ד ו ר י מ א ן : — (לאַשצעט זי) דו האַסט דאָס פעסט געזעז, עווא, וואו?

ע ו א : — (שטיפּעריש) הינטער די בערג פּארבאַרגעז האָב איך אלץ געזעז; אבער ווי וויסט איז דא די געגענט!

ד ו ר י מ א ן : — עס איז א נעגענט, קינד, פּוז א לאַנג פּארטי־לינט פּאלק.

ע ו א : — אוֹן דא ווילּ אוריה לעבעז? האַ־האַ־האַ! (צפּניה אוֹן אבא ווייזעז זיך אין דעם דורכגאַנג פּוז די בערג.)

ד ו ר י י מ א ן : — ששש!... עווא, דער אלטער פריסטער קומט. ער דארף דיך דא ניט זען. גיי, טאכטער, פארווייל אביסעל אין געצעלט פון דער אמבאסאדע און גרייט זיך צו. היינט איז דער גרויסער טאנץ־פעסט איז ווייזי׳ס נארטען. דו וועסט זיך דארט פיל אמוזירען און פרייד און לוסטיקייט נעניסען איז פולער מאס... מיר וועלען אויך דארט זייז.

ע ו ו א : — אך, יא — איך גיי. היינט איז דעם ווייזי׳ס טאנץ; איך האב כמעט פארגעסען... (גיט, בלייבט שטיין אויף א סעקונדע; צעלאכט זיך) הא־הא־הא!... און דא וויל אוריה לעבען... הא־הא־הא!... (שנעל אף).

ד ו ר י י מ א ן : — (ווייזט) סיר עדוארד, דער אלטער פריסטער קומט!

ס י ר ע ד ו א ר ד : — (גיך) מען דארף מיט אים לאנג ניט בארי־האנדלען: יא—יא; ניין—ניין. איך וויל נאך היינט דעם טאווול דעשיפ־רירען. עס מוז אן אוצר זיין... אן א־ו־צ־ר!...

ד ו ר י י מ א ן : — איך זאל עס גלויבען, סיר! (גייען ביידע אנטקעגען צפניה׳ן.)

צ פ נ י ה : — (קומט אן) פרידען צו אייך, איר אלטע הארען, פון די ווייטע מערב־לענדער. איך האב פון אייער קנעכט פארנומען זיין שליחות און האב זיך אומגעקערט צו אייך. זאגט וואס איר פארלאנגט!

ד ו ר י י מ א ן : — פרידען אויך צו דיר, גרויסער פריסטער! דארף איך דיר דען ווידער זאגען וואס מיר פארלאנגען?... מיר האבען אייך דעם פארשלאג שוין געמאכט; מיר ווילען אייער אלטע תורה קויפען, פריסטער...

צ פ נ י ה : — (אומרואיג, א טריט צוריק) ו־ו־י־ד־ע־ר!...

ס י ר ע ד ו א ר ד : — יא, יא!... ווידער... געווים ווידער!... איר האט אן אלטע שריפט, דעם עלטסטען עקזעמפליאר וואס איז דער וועלט באקאנט. וואס טוג עס אייך? א נייע תורה קען אייך דיזעלבע ניצען ברייגען, און פאר דער אלטער ספר־תורה, פריסטער, זאגט נאר אייער פרייז... מיר וועלען גוט באצאלען!

צ פ נ י ה : — איר טוט מיר וויי!... איר, הארען פון די פרעמדע לענדער! ביי אייך איז אלה׳ס תורה, גאט דעם איינציגענם געבאט, א „שריפט" צום פארקויפען. האנדלען, ווילט איר, זאל איך מיט גאט׳ס וואר?

ד ו ר י י מ א ן : — (העפלאך, פרוינדלאך) ניין, ניין... פארשטיי אונז, פריסטער: מיר זאמלען דא די אלטע אוצרות פון די מזרח־לענדער, די זכרונות פון די פעלקער וואס האבען דא אמאל געלעבט און מיר באהאלטען ויי פאר די דורות פון דער צוקונפט...

ס י ר ע ד ו א ר ד : — (פאלט אים אריין אין די רייד מיט א מין

וויסענשאפטלאכער התלהבות) פארשטייסט, מיר זאמלען יעדע אלטע זאך: א שטיקעל טאוועל, אן אלט געפעס, א טאפ — א ליימענעם — א ווארט, אן אות, אן אפגאט, לערנען מיר מיט פליים אן שטעלען אוים ביי אונז אין די מוזעען, ווי געטער הייליגע וואם מיר פארערעז...

צ פ נ י ה: — (צוקט מיט די אקסעל, דערשטוינט) איך פארשטיי אייך ניט, איר גאונים פון די פרעמדע לענדער! ווי קענט איר דען א שטיקעל ליים, א שטיין, א כלי — אן אפגאט גאר, פון מענשענס הענט געמאכט — ווי גאט דעם הייליגען פארערען? זענט איר דען געצעון־דינער, איר גאונים פרעמדע? מיר גלויבען ניט אין געצעון... גאט איז איינער און זיין תורה איז דאס הייליגסטע וואם ער האט אונז — זיין פאלק — געגעבען.

ד ו ר י י מ א ן: — (ווייך, עדעל) ריכטיג, גרויסער פריסטער! אבער דאס איז אלץ אמאל געווען. זעסטו דען ניט, פריסטער, אז דיין פאלק פארשווינדט? וואס אין דען פון דיין פאלק געבליבען? א הייפעל ארימע באהונגערטע מענשען — אן א היים — פארפאלגט פון אלע פעלקער... דו קענסט דיין פאלק ניט רעטען; עס שטייט אויפ'ן שוועל פון אונטערגאנג... אבער ברויט, צו שטילען דעם הונגער פון די עלענדע, קענסטו זיי נאך געבען. מיר אייראפעער שיצען דיינע ברידער: מיר האבען מיטלייד מיט דיין פאלק און ווילען דעם אויך העלפען; ווילסט דו אים דען ניט העלפען?

ס י ר ע ד ו ו א ר ד: — (פאלט אים אריין אין די רייד) און דו וואלסט אויך געקענט: פארקויף די אלטע שריפט און איר וועט האבען גענוג... און גענוג איז אלץ... ברויט און גליק... (פלוצלונג פאלט ער אריין אין ווייכע־שאפטלאכער באגייסטערונג) א־א־א! קאלענע! איך קוק אזוי אויף אים און טראכט: וועז איך וואלט נאר געקענט א מת פון זייער שטאם פארבאל־זאמירען און אונטער גלאז אין בריטישען מוזעאום שטעלען, וואם פאר א פארדינסט דאס וואלט געווען פאר'ן פארשריט פון דער מענשהייט אויף דורות לאנג צו באהאלטען דעם עלטסטען פון אלע טיפען פון די העברעער. א!...

ד ו ר י י מ א ן: — (מיט א ליב שמייכעל) א! וועז איר וואלט געקענט, סיר עדוואַרד!

צ פ נ י ה: — (אומגעדולדיג) איך פארשטיי ניט אייער שפראך, חכמים און געלערענטע. אבער גאט'ס תורה איז דאס ליכט וואם ווייזט אונז אן דעם וועג אין לעבען. מיר קענען ניט דאס ליכט פון אונזערע אייגען פארקויבען אייך פאר געלט; מיר האנדלען ניט מיט דעם וואס איז דאס הייליגסטע ביי אונז...

ד ו ר י י מ א ן: — ניין, פריסטער, ניט פאר דאס געלט אליין; צו־ליב דעם קיום פון דיין פאלק, וואלסטו ערארפט דאס טאן. וואלסטו דען ניט געוואלט, אז צווישען פעלקער, טויטע און פארגעסענע, זאל אויך דיין

פאלק, איז דורות ארום, דורך זיינע שריפטען, טאוולען, טעפ און כלי־זיין אלערליי, תחית המתים אויפשטיין?

צ פ נ י ה: — (פארוואונדערט, צוקט מיט די אקסעל) תחית המתים זאגסטו, האר?... ווי קען עס זיין? קענען דען די טעפ — די לייטענע, די טאוולען — האלב צעבראכענע און די כלי־זין פון שטיין און ערד — וואס קערען זיך צוריק צו דער ערד — דעם מענטשענ׳ס לויטערע נשמה, דעם פאלק׳ס רוח אלהים צום לעבען ווידער ברייננען? איך פארשטיי אייך ניט, חכמים פון די מערב לענדער, און קען ניט, מיינע הארען, מיט אייך באראוויילען ליינגער; איך וויל נאר היינט, איידער עס ווערט צעטיילט דער קרבן פסח, דאס גרעסטע אויפטאן פאר מיין פאלק: א יורש אין גאט׳ס דינסט אים געבען. פרידען זאל צו אייך זיין, איר פרעמדע געסט! שטערט אונז ניט; איך וויל אליין פארבליבען אין דער שטיל, פאר גאט א וויילע לויטערען מיין זעל. (ער גייט לאנגזאם אוועק; זיי בליבען אויף א מינוט אין א פארלעגענהייט, דער ארעבער טראגט איבער די לעצטע חפצים.)

ד ו ר י י מ א ן: — (וווייזט אויף צפניה׳ן) פארווערען אים, אדער נאר דראען אים... הם!... ווי קענען מיר?!... סיר עדוואַרד?

ס י ר ע ד ו ו א ר ד: — אה, ניין... זאל ער נאר דעם יונגען פריסטער זאלבען... דער וועט זיך זיכער בויגען און עס וועט שוין רעכט ווערען... דאך פרואווען מע מעג אויך דעם וויזיר׳ס הילף... עס וועט ניט שאטען... גערולד, גערולד, קאלענע... (ביידע אפ, דער ארעבער שלעפט זיך פויל נאך זיי; פון דער אנדערער זייט קומט בן זאב מיט עטלאבע עלטסטע שומרונים, אויילענדיג פארבי.)

ב ן ז א ב: — (גייענדיג, אויפגערעגט) איר האט געהערט? נאך היינט וויל ער אונז א יורש געבען, א כהן גדול זאלבען; אוריה׳ן וויל ער זאלבען... א! דער אלטער צפניה!...

ד ע ר ע ל ט ס ט ע ר: — וועז ניט דער אלטער צפניה, וואלטען מיר פארקויפט דאס אלטע ספר צו די פרעמדע הארען און מיט׳ן געלט דעם שבת קודש אפנעהיט; ניט דערלאזט אז אונזערע ארימע און נויטבאדערפ־טיגע זאלען אויף א פולער וואך שוין האנדלען פאר׳ן טויער פון דער שטאט... ווייי צו אונז...

ב ן ז א ב: — וועז ניט דער אלטער צפניה, וואלט אוריה, א פרעמ־דער, וואס האט געלעבט צווישען פרעמדע פעלקער און פון זיי מנהגים פרעמדע און מידות פרעמדע אין זיין בלוט איינגעזאפט, קיינמאל ניט גע־וואלען אונזער כהן גדול, אונזער פירער פאר גאט און לייט, וואס זאל אונזער תורה לערנען און חכמה געבען...

ע ל ט ס ט ע ר: — וויי, וויי צו אונז!...

ב ו ז א ב : — (גייענדיג מיט זיי) פרעמדע תורות און פרעמדע הכמות וועט ער אונז לערנען. אזוי וויל צפניה...

ע ל ט ס ט ע ר : — מאלע וואס ער וויל? מען טאר עס ניט דערלאזען...

ב ו ז א ב : — וועט איר עס דערלאזען, זקנים?...

א י י נ ע ר : — ניין, ניין!...

ב ו ז א ב : — וועט איר שווייגען, עלטסטע?...

א ל ע : — ניין... ניין!... זאג, וואס זאלען מיר טאן?

ב ו ז א ב : — קומט, לאמיר גיין צום פאלק — דעם פאלק דערציילען, אוידער עס איז צו שפעט. (ער גייט, זיי נאך אים. פון דער ווייטענס דערהערט זיך דאס שפילען אויף א פייפעלע. אלע בליבען שטיין פארגאפט. דאס פייפעלע דערנענט זיך, הערט אויף און עס הערט זיך א שטיל געזאנג.)

ב ו ז א ב : — (מיט שרעק און אויפרעגונג) גאט!... אלה אחד!... דאס איז די קריסטין!... איר הערט?!... די פרעמדע נוצרית — דא — איז די הויפען פון אונזער בית־המקדש; איצט, ביים חג פון קרבן פסח!...

ע ל ט ס ט ע ר : — (מיט שרעק) א קריסטין?!...

א ן א נ ד ע ר ע ר : — (אויך אזוי) א טמאה נוצרית!...

ב ו ז א ב : — ווי צו אונז, ווי!... (פארשטעלט זיך מיט די הענט די אויערען).

א ל ע : — ווי, ווי!... (אויפגעבויגען, מיט פארשטעלטע אויערען, גיך פאראיבער. דאס געזאנג קומט נענטער מיט צושפיל אויפ'ן פייפעלע.)

ע ו ו א : — (קומט זינגענדיג) איך וועל אויף דיר וואכטן, ליבסטער,
ביז די זון וועט אונטערגיין;
און אין דעם טונקעלען שאטען, ליבסטער,
וועלען מיר נאר זיין אין צווייען...
און די שטערען
וועלען ווערען
עדות שטומע,
עדות פרומע,
פון מיין ליבע, ליבסטער!... (שפילט צום לעצטען מאל אויף דאס פייפעלע.)

איך וועל אויף דיר וואכטן, ליבסטער,
אין דיר מיט ליבע — לוסט צו נערען
און דיין שטילע טרוימער־זעלע
צו דאס גרויסע לעבען קערען!...
און די שטערען (און אזוי ווייטער,)
(דערהערט טריט, קוקט זיך איין און זינגט,)

א!... ער קומט, ער קומט, מיין ליבסטער,
ליגען וועט ער אויף מיין ברוסט;
מיר וועט ער ליבען אוּן געניסען
פּוּן דעם קוואל פּוּן ליבע־לוסט!...
אוּן די שטערען (אוּן אַזוי ווייטער.)

(קוקט זיך גוט אויס אוּן מיט אַ פּינגער אויפֿ'ן מויל:)

ע ו ו א: — ששש!... ער קומט ניט אַליין... (ציט זיך פּאַמעלאַך צוריק הינטער די שטיינער אוּן טרילט אין האַלב־טאָן: „אוּן די שטערען וועלען ווערען עדות שטומע, עדות פּרומע פּוּן מיין ליבע, ליבסטער". פּאַרשווינדט, אוריה קומט אָן מיט דר. אשבנזי. דר. אַשבנזי אייראָפּויאיש געקליידעט מיט אַן ענגלישען זומער־הוט אויפֿ'ן קאָפּ; אוריה האַלב־אייראָפּויאיש אוּן האַלב אַריענטאַליש געקליידעט, מיט אַ זיידענער אָבּייע אוּן אַ ווייסען זיידענעם טורבאַן.)

ד ר. א ש כ נ ז י: — (האַלטענדיג אין רייד) יאָ, אוריה, דאָס איז די נעגענט. איך וועל דיך ניט פּאַרהאַלטען לאַנג. סיר עדוואַרד האָט דאָ אַ וויכטיגען טאַוועל געפּוּנען אוּן איך דאַרף אים נאָך הייַנט זען.

א ו ר י ה: — (קוקט זיך אַרום, פּאַרזאָרגט) אָט דאָ איז די נעגענט... אוּן איך בין ווידער דאָ!... ווידער אין מיין אַלטער היים!...

ד ר. א ש כ נ ז י: — (האַלב איראָניש) הם!... אין דיין אַלטער היים! (זייער ערנסט, אין האַלב־טאָן, צעצויגען) אָט דאָ, אוריה, אין דיין אַלטער היים, האָבען זיי אים דער'הרג'עט!...

א ו ר י ה: — נאָט!...

ד ר. א ש כ נ ז י: — דאָ האָט דיין פּאָטער דיך צום לעצטען מאָל נעבענטשט אוּן האָט דיך מיר פּאַרטרויט. דו זעסט די הייל, אוריה, אין איר זענט איר געווען צוויי טעג באַהאַלטען פּוּן די גרויזאָם ווילדע מענשען.

א ו ר י ה: — א! נאָט!... עס שטייט מיר פּאַר די אויגען זייַן הייליג געשטאַלט.

ד ר. א ש כ נ ז י: — ער איז א הייליגער געווען. אָבער וואָס האָט אים נעגילט זייַן הייליגקייט, זייַן גרויסע זעל, ווען די ווילדע מאָסען, אַזוי ווי צערייצטע חיות פּוּן פּרישען בלוט־נערוד, זענען די שטילע שטאָט באַפּאַלען? אָך, אוריה, אין יענעם ווילדען טומעל פּוּן רציחה אוּן טייוועלשען געלעכטער פּוּן די האַרדען האָבען זיך פּאַרמישט די ווייַ־געשרייען פּוּן דיינע זקנים ביז טויט געפּלאָגטע, פּוּן קינדער ווילד געטראָטען מיט די פּיס אוּן פּוּן פּרויען אומבאַשיצטע, געשענדעטע אין די גאַסען. עס איז נאָכט געוויען. א שווארצער הימל האָט באַדעקט די שטאָט אוּן שארפע, פינקעלדיגע שׂטערען, ווי מיליאַרדען וואַנזיניגע אויגען, האָבען אַראָפּגעקוקט אויף דעם ווילדען טאַנץ פּוּן מאָרד אוּן תאוה, ביז גרויסע זיילען רויך פּוּן שרייפות אין די גאַסען האָבען ווי דיקע גרויע וואַלקענס פּארשטעלט די בייזע שטע־

רעז־אויגען אוו אלץ איז געווען נאר בראנד אוו טומל; א העלישער גע־מיש פוו ווילדען געלעכטער, ווייב־געשרייען אוו יללות...

דיין פאטער, וויסענדיג ווי אנמאכטיג עם איז דיין פאלק, איז פוו שטאט מיט דיר אהער אנטלאפען, דיר דא צו רעטען פוו דעם טויט... אוו דא האב איך דאמאלם אייך געפונען פארשמאכט פוו דארשט אוו הונגער...

אין דערזעלבער נאכט, אוריה, האבען די ווילדע מחנות אהער געצויגען. דאם טעמפעל פוו דיין פאלק צו לעסטערען אוו פארברענען... דאז, אוריה, האט דיין פאטער, דא אין דער הייל, מיט ציטערדיגע הענט באהאלטען די לעצטע הייליגטומער פוו אייער שטאם... דערנאך, מיט אויגען שטילע, פול מיט טיפען טרויער, האט ער דיר געבענשט אוז מיט א שטיל געבעט צום הימעל מיר באשוואוירען דיר צו פלעגען אוו ערציען; אוו אליין איז ער צוריק אוועק צו זיינע ברידער, אוועק שטארבען פאר זיין גאט אוו פאר זיין פאלק...

א ו ר י ה: — א, גאט, ווי פורכטבאר אוו ווי הייליג איז זיין מארטירער־געשטאלט!

ד ר. א ש כ נ ז י: — צוואנציג יאר זיינען אוועק... איך האב זיין וואונש געהיט אין יעדען פרט... איך האב דיין זעל געפלעגט אוו האב געהאפט, אוריה, אז דו וועסט פארגעסען דאם אלטע טויטע לאנד, דאם פאלק וואם האלט ביים אונטערגאנג, אוו לעבען וועסטו מיט ליבע צו די מערב לענדער; מיט'ן לעבען פוו די פעלקער, וואו איך האב דיך דער־צויגען אוו געפלעגט דיר.

א ו ר י ה: — באשיצער!... לערער!... פרייגט!... עם לעבט אבער אין מיין נשמה ווידער אויף דאם אלטע לאנד, דאם אלטע גרויסע לעבען... פאר־טריקענט אוו פארדארבט. זייט טויזענטער יארען ווייסט ליגט דאם לאנד פוו מיין קינדהייט, פוו מיינע אבות... איך ווייס!...

דאך, לערער, דא האט מיין מוטער מיך געבוירען, געזויגען אין דעם שאטען פוו דעם צעדער: דא האט מיין פאטער דעם גאט פוו גרויסער זעאונג מיט התלהבות געדינט; דא האט ער זיין הייליגטום געהיט אוו דא איז ער א מארטירער־טויט געשטארבען...

אוו איצט, ווען דער אלטער צפניה האט מיך גערופען צו די אלטע בערג, ווי מאכטיג האבען אויפגעלעבט אין מיר די שלעפעריגע כחות אוו פארלאנגען אוו ווידער ווילט זיך מיר א נייעם לעבענס־טרוים וועבען פוו די אלטע זילבער־פעדים, אים לעבען אוו וועבען...

ד ר. א ש כ נ ז י: — וועסטו אבער קענען לעבען דא, וואו אלץ איז שוין אפגעלעבט אוו טויט?...

א ו ר י ה: — לערער!...

ד ר. א ש כ נ ז י: — דיין לאנד איז טויט, אוריה, צעשטערט פוו

פייער און שווערד; דאָרט וואו עס האָט אמאָל דער אייל־בערט בוים גע־גרינט און פורפור־רויט געפינקעלט האָט די אַראַנזש פרוכט, אין צירקלען גילדערנע פון זון שיין געפלאַכטען, דאָרט שפילט דער ליכט־שטראָל איצט נאָר מיט'ן וויסען קאָלף און שטיין פון חורבות אַלטע און פאַרוויסטע...

א ו ר י ה: — (אין שטאַרקען קומער) א, לערער!... פאַרוואונדעט ניט נאָר מער מיין הארץ וואָס איז שוין אַזוי אויך פול מיט וואונדען... איך זע ווי וויסט עס ליגט דאָס לאַנד פון מיינע אָבות — דאָך לעבט מיין פאָלק, דער אַלטער שטאַם לעבט נאָך...

ד ר. א ש כ נ ז י: — דיין פאָלק איז אויך אמאָל מיין פאָלק געווען, אוריה. אָבער ווי דיין לאַנד אַזוי איז אויך דיין פאָלק פאַראורטיילט צום אונטערגאַנג; און עס ליגט ניט אין דיין מאַכט עס צו ראַטעווען, אוריה!

א ו ר י ה: — דאָס בין איך, לערער, אין דער פרעמד מאַכטלאָז גע־ווארען, געגערט פון פרעמד בלוט, געפלעגט פון פרעמדען גייסט!... אָבער איצט ציט דאָס הארץ די קרעפטען ווידער פרואוועו; עס פלאַטערט די נשמה דאָס לעבען ווידער פאַרצונעמען און ווידער שפינען דעם אַלטען טרוים פון פרידען, מענשען־ליבע, גערעכטיגקייט און גליק... דעם אַלטען חלום פון מיינע גייסטיג־גרויסע אָבות... (עוואָ דו רייכאן קומט אָן פון די רואינען.)

ד ר. א ש כ נ ז י: — ניט דא, אוריה!...

א ו ר י ה: — פאַר וואָס ניט דא?! (פעסט) דא... אין לאַנד פון מיינע אָבות, אין אַלטען אריענט!...

ע ו ו א: — (ליגט אירע געשלאָסענע הענט אויף זיין אַקסעל) און איך, אוריה?...

ד ר. א ש כ נ ז י: — (דערשטוינט) פרייליין דו רייכאן!

א ו ר י ה: — עוואָ!...

ע ו ו א: — (שטיפעריש) איך האָב אויף דיר געוואַרט, אוריה. (צו ד־ר. אשכנזי) איר וואונדערט זיך, הער דאָקטאָר? (האַלב זינגענדיג פאַרשויט) זים און לוסטיג איז די ליבע און אָן שרעק איז די יוגענט!... כא־כא־כא!...

ד ר. א ש כ נ ז י: — הם... כ'פארשטיי... וואו איז אייער פאטער, פרייליין?

ע ו ו א: — מיט סיר עדוואַרד איז דאָס געצעלט פון דער אמבאסאדע.

ד ר. א ש כ נ ז י: — דאָן מוז איך גיין. (אויפ זיך) צום ווידערזען, צום ווידערזען, פרייליין. (פארנייגט זיך. גיך אָפ.)

ע ו ו א: — (האַלט אוריה'ס קאָפ אין אירע הענט און קוקט אים ליבלאָך אין די אויגען) איך האָב געוואַרט אויף דיר, אוריה, און האָב געהערט אָז רו ווילסט דא בלייבען לעבען...

א ו ר י ה: — (מיט געבעט) עוואָ, עס ציט מיך צו מיין לאַנד...

ע ו ו א : — אבער ווי וועל איך דא קענען לעבען אין דער טויטער, ווים־טער וועלט? ווילסטו איך זאל שטארבען דא? ליבער, ליבסטער... דו וועסט זיך אומקערען מיט מיר א היים צום לעבען...

א ו ר י ה : — צווינג מיך ניט, געליבטע, מיר מוזען לעבען דא!...

ע ו ו א : — (צערטעלט אים) אך, אוריה... דו האסט מיך מער ניט ליב...

א ו ר י ה : — (דריקט זי צו זיך) איך האב דיך ליב ווי פריער, עווא!

ע ו ו א : — ניין, דו האסט, הפנים, שוין פארגעסען יענע זיסע, שטילע ליבעס־שטונדען, אין מיין פאטערס גארטען אויפ'ן בארג, ווען אונטען האט די גרויסע שטאט פאריז געפלאטערט מיט איר לעבען.

א ו ר י ה : — איך האב זיי ניט פארגעסען.

ע ו ו א : — געדענקסטו נאך די וואונדערשיינע נעכט?... געדענקסט — טויזענטער ליכט געפלאכטען אין א נעץ, האבען אונטען, אין דער שטאט, באלויכטען אלע גאסען און מענער לוסטיגע און פרויען אויסגעצירטע האבען זיך ווי לעבעדיגע שטראמען באוועגט אין גרויסער לעבענס־בריידע און האבען אונז, אין טונקעלען שאטען אויפ'ן בארג, געוועקט צו ליבע און געגנוס... און הארץ אויף הארף, אוריה, האבען מיר געוועקט צו ליבע און דעם טרוים פון ליבע... פון ליבע און פון לעבען... אך, אוריה, דו האסט עס שוין פארגעסען!

א ו ר י ה : — (דריקט זי לוידענשאפטלאך צו זיך) איך האב עס ניט פאר־געסען...

ע ו ו א : — (פארשווט, שטיפערויש) האה־האה!... און דאך? דאך ווילסטו בלייבען דא: פארשמאכטען צווישען ווילדע... ניין, ניין, אוריה! (ציט אים שטיפעריש מיט זיך) קום געליבטער!... (וואפט זיך צו דער ערד אויף די שטיינער פון די רואינען, שלעפט אים מיט זיך; ער פאלט אין איר שוים; זי טוליעט זיין קאפ צו איר ברוסט און קושט אים און האלוט אים ליי־דענשאפטלאך. אין עקסטאז) אך, טייערער, ליבט דען ניט דיין הארץ ווי מיינס? ליבסטו ניט דאס לעבען?...

א ו ר י ה : — (צערטעלט זי און דריקט זי צו זיך לוידענשאפטלאך) עס ליבט, עווא, עס ליבט און בלוטעט!...

ע ו ו א : — (זייער פארשויט) בלוטעט? האה־האה!... (האלב זינ־גענדיג)

טריפט, טריפט, טראפענדלאך,
בלוט פון ליבסטענס הארצען...
אה! (ערשטיש, דריקט אים לוידענשאפטלאך צו זיך)
ס'מאכט די ליבע שטארקער, זיסער דעם גענוס!...

(ציט אים צו זיך און קושט אים; ער הויבט זיך האלב אויף און דריקט זיך אויך צו איר).

א ו ר י ה : — עווא, עם ציט מיך אבער צו מיין פאלק.

ע ו ו א : — ביי אים ווערטו פארשמאכטען, ליבסטער. איך וועל דיר לעבען געבען, ליבע און געטום... דען ווער קען בעסער ליבען, צערטלען און פארוויגען אין געטום — ווי עווא? !... און ווער קען בעסער רייצען די נשמה צו לעבען און צו ליבען, ווי פראנקרייכם פרייע טעכטער!... (דריקט אים ליידענשאפטלאך צו זיך; אימפולסיוו כאפט ער זי ארום און בויעט שליסען זיך אין א שטארקער ליידענשאפטלאכער אומארמונג. פויזע. פלוצים פלאקערען אויף צוויי פייערען אויף די שפיץ־בערג; אוינציגוויים ציגדט אן א שמרוני די אויל־לעמפלאך ארום דעם אינערען ארויינגאנג פון די טעמפעל־רואינען, די קאלאנען און די ארקען; אייניגע שמרונים, מיט גרויסע ברענענדיגע פאקעלען, שטיגען זיך פון בויטען זייטען טרעפ און די צוועלף ווייסע שטיינער, א שומרוני ציגדט אן די לעמפלאך ארום דעם אינערען קודש. לאנגזאם הערט זיך פון די געצעלטען פון די שמרונים דאס שטילע געזאנג.)

פ א ל ק : — (אין כאר) ליט אלה — אלה אחד,
אלה אחד!

ס א ל א : — ניטא קיין נאט אויסער נאט דעם אייניציגען.

פ א ל ק : — (אין כאר)
אלה אחד!

א ו ר י ה : — (ווי דערוואכט) ווי? ! הער איך עס אין חלום, דאס אלטע ליד? האט עס מיר די ליבע אייניגעראמט אין אויער? !... עווא, האסטו עס אויך געהערט?

ע ו ו א : — (דריקט אים צו זיך) כ'האב געהערט, געהערט, געליבטער.

א ו ר י ה : — געהערט? !... עווא, איז דען ניט מעגלאך, אז זיסער זאפט פון ליבע זאל דערטרינקען די נשמה? פאר'סמ'ט דען ניט אמאל די לוסט די זעלע? עווא, דו האסט עס אויך געהערט — דאס אלטע וואונדער־ליד! (שטויט גיך אויף, זי נאך אים).

ע ו ו א : — איך האב עס אויך געהערט — דאס אלטע ליד פון אלטען געטער־דינסט... אבער, ליבסטער, איך וויל דיר נייע געטער געבען. איך וויל מיט דיר דעם גאט פון ליבע דינען... אך, אוריה, (דריקט אים צו זיך שטארקער און שטארקער) קום אוועק פון דאנען; קום אהין וואו ס'לעבט דאס לעבען... היינט איז דעם וויזיר'ס פעסט; קום אהין מיט מיר; דארט וועלען מיר פריי און אומגעשטערט זעטיגען די אנגסטען פון באגער. א, איך וועל דיר ליבען, ליבען, ליבען... (קושט אים ליידענשאפטלאך).

א ו ר י ה : — (מיט געוואלטיגער לוידענשאפט דריקט זי צו זיך און קושט זי) עווא, כשוף־מאכערין!... פרוי!... איך וואר פאר'שכור'ט פון דיין לאסקע: עס סמ'ט מיך דער דופט פון דיין פארשייטען צויבער... אוו לעבען וויל איך, לעבען!... (קושט זי שטארק. פויזע. דערזעט די פייערען אויף די

בערג) זע, עווא, זע! עס פלאקערען די פייערען אויף די בערג; דער אל־טער צייכען רופט דאס פאלק צום בית התפילה. און זע, דאָרט גליט דאס פייער פון קרבן־פסח — א צייכען פון דערליזונג, א רעטונגס־אפער פאר מיין פאלק... דאד, מיין פאלק גייט אונטער... און מיד ציט אזוי צום לעבען; פארפירעריש באצויבערט מיד דיין שוינקייט און דיין מאכט; דיינע אויגען, ווי כשוף־פייערלאך אין וואלד, נאָרען מיד און רופען מיד צום לעבען... איך וויל לעבען, עווא, דיין אטעם איינציען אין זיך, אטעמען, אטעמען מיט דיר... (קושט זי שטאַרק).

ע ו ו א: — (אין דער אומאַרמונג, אין העכסטען עקסטאז) און דו וועסט גליקלאך זיין!...

א ו ד י ה: — און איך וועל גליקלאך זיין!... (מאַמענטאַנע פויזע. די לבנה שווענדט לאַנגזאַם איבער די בערג, ליונקס; א שווארצער שאטען שפרייט זיך אויס, רעכטס, און אונטער דעם שאטען זאמעלט זיך דאס פאלק. עווא און אוריה פארשווינדען שנעל.)

פארהאנג פאלט.

צוויי טער אקט.

(טיפע, ווייטע טאַנץ־מוזיק און ניט קיין איבעריג ניכטערער כאַר־געזאַנג בלענדען זיך אויף אַ ווייל אינאיינעם.

דער פאַרהאַנג גייט אויף פאַמעלאַך און דעקט אויף:

אַ וואונדערלאַכען גאַרטען אַרום דעם פאַלאַץ פון דעם וויזיר פון שמרון אין דער אומגעגענד פון דער אַלטער שטאַט שכם. אין איינצעלנע און אין גרופּען זענען צעוואַרפען אין דעם גאַרטען: יוקאליפּטען, צעדער, פּאַלמען און קאָקוסען. ער־טערווייס אויך אַראַנזשען, ציטראָנען, טייטלען און פּייגען בוימער. בייטען פון האַלב־טראָפּישע בלומען און פלאַנצען אין וואונדערלאַבע פּאַרבען ליגען אַרום קלענערע און גרעסערע קאָליירטע מירמעלשטיין פּאָנטאַנען, פון וועלכע עס שפּראָצען, אונטער דער עכמישטער בענגאַלישער באַלייכטונג פון דעם גאַרטען אין רעגענבויגען קאָליירן, דינע טוי־שטראָמען אַרויף. אויבען פאַרבייגען זיי זיך גראַציעז און סאַלען אַראָפּ מיט שטילען געפליסטער אין די וואַסער־באַסיינען אונטען.

צווישען די בוימער און בלומען־בייטען ציען זיך אַלבאַסטער־סטעזשקעס; ערטערווייס, אין האַלב באַהאַלטענע וויגקלען, שטייען נידעריגע דיוואַנען מיט פּערזישע טעפּיכער געדעקט און קאָליירטע זיידענע באַלדאַכינען איבער זיי.

אַ ברייטער וועג פון אויסערגעווייניגטלאַכען וווייסען מאַרמאָר ציט זיך פון צווישען די בוימער, איבער דער לוינג פון דעם גאַרטען ביז די וווייסע מאַרמאָרנע טרעפּ פון דעם פּאַלאַץ. אין מיטען פון דעם וועג איז אַ גרויסע טעראַסע, אַרום דעם שענסטען פאַנטאַן פון דעם גאַרטען — דעם „פאַנטאַן פון ליבע". געהילט אין דעם טוי פון אומציליגע שטראָמען פליסט און פליסטערט, אין אַ דעמערענדען בלוילאַבען ליכט, דאָס קריסטאַלענע וואַסער פון צוויי דערוואַקסענע אַל־באַסטער־פיגורען, אַ מאַן און אַ פרוי, אין לויידענשאַפטלאַבער אומאַרמונג און צע־גיסט זיך אונטען אין דעם גרויסען באַסיין, איבער קלייניע נאַקעטע קינדערלאַך, אין פּאָזעס, ווי זיי וואַלטען זיך אין אים געשפּילט אוו געפליעסקעט.

דער פאַלאַץ איז פון דרייַ זייטן; אָפען אין גאַרטען אַריין. פון צוויישען די אויסערע און ברייטע קאָלאָנען בלענדען אין גאַלד און אין פּאַרבען די אינע־וויניגסטע זאַלען פון דעם פּאַלאַץ, דעקאָרירט אין אַלטען אַראַבישען סטיל מיט אומציליגע גילדערנע אויפשריפטען פון דעם קאָראַן אויף די מאַרמאָרנע וועגט און קאָלאָנען. דאָס גאַנצע טונקט זיך אין טייכען פון העלער באַלייכטונג וואָס שטראָמען אַרויס פון קריסטאַלענע קאַנדעלאָברעס און הענגליכטער, און איז אין שׂראָפען קאָנטראַסט מיט דער מאַטער בענגאַלישער ליכט פון די קאָליירטע לאַמטער־פּעס, אין וועלכען דער גאַרטען איז אויסגעטונקען.

דאָס האַלב שכור'ע געזאַנג וועלט פאַרטרונקען פון טאַנץ אין זאַל, וואָס ענ־דיגט זיך שוין, ציוויליע און מיליטעריש העכער, אין אייראָפּייאישע און אַריע־

טאלישע קאמטיומען און יוניפארמען, מיט דאמען אין פארשיידענע באל־טאנץ־קלויז־דער און האלב־מאסקעס. צעשפרויטען זיך פארווייס און גרופענווייס איבער דעם גארטען, אין פארבארגענע אלייען, אדער, אין ראמאנטישע פאזעס, אויף די ני־דעריגע דיוואנען — אלע מיט רעש'יגער פרייד, געפילדער און געלעכטער...

א האלב שכור'ע גרופע אפיצירען פון פארשיידענע נאציאנען, מיט באקאלען אין די הענט — טיול זיצענדיג, טיול שטיוענדיג — ארום א טיש מיט לוידיגע און אנגעפילטע וויין־פלעשער און פאסיגער דינערשאפט, טרינקען און זינגען אין כאר, אקאמפאנירענדיג זיך צום זין פון די ווערטער מיט שפארען, בעכער־ און שווערדען־קלאנגען).

כ א ר פ ו ן א פ י צ י ר ע ן : — (זינגען)

ווי־וואַ !... ווי־וואַ... קאמעראדען ! (שפארען־קלאנג)
לוסטיג נאר אין לוסטיגען געזאנג,
זינגען מיר, טרינקען מיר
דאם גאלדיג־זודיגע געטראנק...
קלינגען מיט די בעכער צו ! (בעכער־קלאנג)
שווערען מיט די שווערדען צו (שווערדען־קלאנג)
דאם טרינקען זאל געדויערען אייביג !... אייביג !...

(טינקען, לאכען, שפאסען ; אויניגע האלב שכור ; אנדערע טרייבען אונטער די דינערשאפט אנצופילען די באקאלען. פירסט פאטריזיוס קומט מיט די געסט. קוקט זיך ארום ווי ער וואלט וועמען געזוכט. דערזעט די גרופע טרינקענדיגע אפיצירען און גייט צו זיי.)

פ א ט ר י צ י ו ס : — א ! לוסטיגע געזעלען !... (זיי באגעגענען אים מיט פרויד־געשריי).

א י י נ י ג ע : — פא־ט־ריצי־וס !...
א ן א פ י צ י ר : — פירסט פאטריציוס !...
א ל ע : — קומט, טרינקט מיט אונז, פאטריציוס !...
פ א ט ר י צ י ו ס : — א כוס אהער !... (מען דערלאנגט אים א כוס).
היינט זאל מען לוסטיג זיין קאמעראדען !

היינט זאל מען טרינקען, טאנצען, לעבען ; היינט זאל מען פאר דער ליבע טרינקען... (הויבט אויף זיין כוס) מיר טרינקען פאר דער ליבע, לוס־טיגע געזעלען !...

א ל ע : — (הויבען זייערע באקאלען צו זיינעם) מיר טרינקען פאר דער ליבע איינס !

כ א ר פ ו ן א פ י צ י ר ע ן : —
ווי־וואַ !... ווי־וואַ !... קאמעראדען !
לוסטיג נאר, אין לוסטיגען געזאנג,
זינגען מיר, טרינקען מיר

דאָס גאָלדיג־זודיגע געטראָנק...
קלינגען מיט די בעכער צו!
שוועדען מיט די שוועדען צו!
די ליבע זאָל רעגירען אייביג!... אייביג!...

(טרינקען, טומלען, לאַכען: אויניגע זיינען שוין שכור; אַנדערע טרייבען אונטער די דינערשאַפט אַנצופילען די באַקאַלען.)

פּאָטריזיוס: — (אין הויכער שטימונג). ווי גוט דאָס לעבען איז, געזעלען!

היינט טרינקען מיר און זינגען און טאַנצען אויך דעם זיוונים־טאַנץ
און וועלען זיך די ליבע פון די שענסטע פרויען געווינען איז דעם טאַנץ!

אפּיצירן: — היינט טאַנצט מען אויך דעם שוועדען־טאַנץ, פּאַטריציום!

דעם אלטען פעלקער־טאַנץ פון לוסט און לעבען!...

פּאָטריזוס: — ניין קאַמעראַד, דער שוועדען־טאַנץ איז היינט ניט מער דער טאַנץ פון לוסט און לעבען. היינט איז דאָס שוועדע דער סימבאָל פון דער מאַכט וואָס וועט די וועלט באַהערשען!...

אשכורעראפּיצירן: — (שטרעקט אויס דאָס שוועדע) הם!... הם!... מיר טרינ—קען. הם... פּאָר'ן שוועדע!

פּאָטריזיוס: — געראַטן, געזעלן... (הויבט הויך דעם כוס) מיר טרינקען פּאָר'ן שוועדע!

כאָר פון אפּיצירען: —
ווי־וואָ!... ווי־וואָ!.. קאַמעראַדען!
לוסטיג נאָר, אין לוסטיגען געזאַנג.
זינגען מיר, טרינקען מיר
דאָס גאָלדיג־זודיגע געטראָנק...
קלינגען מיט די בעכער!
שוועדען מיט די שוועדען צו!
דאָס שוועדע זאָל טריאומפירען אייביג!... אייביג!...

(טומלען, שפּאַסען, לאַכען, ווי פריער. עוואָ און אוריה האָבען זיך אויסגעטוילט פון די געסט. זי איז אין דער קלוידונג פון אַן אַפּראָדיטען פּאַרק־פיגעלע מיט בעפּינטעלטע פליגעל און לענט זיך אין גאַנצען אויף זיין אָרעם; ער איז אין אַ ווייסער זיידענער אבייע און ווייסען טורבאַן געהעפט אין זילבער; אַ קורץ שוועדע אונטער דער אבייע און אַ דרייקאַלירט בענדעל פון מיליטערישער אויסצייכענונג אויף דער ברוסט. זיי קומען נענטער, קוקען אויף דער גרופּע זינגענדיגע אַפּיצירען אַ ווייל און קערען זיך אַפּ מיט פּאַראַכטונג. זי האַלט אין ארעם אָרום זיין האַלז און לאַשטשעט אים שטיפּעריש.)

פּאָטריזיוס: — (אין זייער געהויבענער שטימונג וואָרפט זיין כוס

צום טיש) געגוג, געזעלעז! איך מוז שוין גיין. הוינט בין איך אויף דער וואַך!... איך ווילֿ א מאַסקע היטען, וואַם איך ווילֿ אין טאַנץ געווינען! (מיט האַנט־סאַלוט) צום ווידערזען, קאַמעראַדעז!

א ז א פ י צ י ר: — צום ווידערזען, פירסט! אוז זאלֿ אייך נאַט באַגליקען אין אייער וואונש...

א ל ע: — (אין שבור'ן דיסאַנאַנס, טומלען) צום ווידערזען, פירסט! צום ווידערזען! (פאַטריזיוס קוקט זיך אַרום; קוקט מיט פאַרדאַכט פון הינטען אויף אוריה'ן אוז עוואַ'ן אוז פאַרשווינדט. די אַפיצירען טומלען נאַך אַביסעל, זינגען אין דיסאַנאַנס „ווי־וואַ, ווי־וואַ, קאַמעראַדען" אוז צעגייען זיך; אויסניגע שלאַפען אויז בוים טיש).

ע ו ו א: — (לאַשטשעט אוריה'ן אוז שפילט זיך שטיפערוש מיט אים) אך, אוריה!... דיר איז נאָר ניט צו מוט הוינט!..

א ו ר י ה: — (ווערט זיך אַקעגען אירע לאַסקעס) לאַז מיך, עווא, לאַז מיך אַליין מיט מיינע געדאַנקען!...

ע ו ו א: — (שטיפערוש) נו, ניי, ניי!... איך האַלט דיך ניט... (שטיפערוש לייגט אַרום אירע הענט אַרום זיין נאַקען; פאַרשויט) דאָך, אוריה!... ווי גוט עם וואַלט געווען, נאָר דער פרייד אין טאַנץ־זאלֿ, וואַם האַט אזוי נעריצט די לוסטיגקייט פון לעבען, ערגעץ אין א ווינקעלֿ פון דעם אַלטען גארטען זיצען אין דער נאַכט אוז טרוימען פון דער ליבע!...

א ו ר י ה: — איך האַב די פרייד אין טאַנץ־זאלֿ ניט געטיילט!...

ע ו ו א: — האַ־האַ־האַ!... דו האַסט דאָך ניט געטאַנצט! (שטיפערוש) א! דו שלעכטער, דו האַסט מיר אויף פרעמדע הענט געלאַזט...

א ו ר י ה: — (עמפאַטיש) עווא... כ'האַב אַנדערש ניט געקאַנט! כ'האַב דאַרט אין זאלֿ קיין אַרט זיך ניט געפונען. איצט לאַז מיך: איך ווילֿ מיר רעכענונג נעבען... איר פילֿ, עווא, איר האַב א שווערען חשבון מיט מיין זעלֿ... כהאַב מורא, כ'האַב צו גיך געלאַזט זיך באַהערשען פון דיזן פאַרלאַנג צו זוכען דא די פרייד פון לעבען... כ'גענפין מיר דא קיין אַרט ניט!

ע ו ו א: — (לאַזט אים אַף, ערנסטער) נו גיי! באַרואיג זיך... אוממענלאַר אבער, אוריה, דו זאלֿסט די פרייד פון לעבען ניט געפינען דא, וואו אלץ לעבט און פרייט זיך! ליבסטייר, די וואַהט מיט מיר איז נרויסטו טאַנץ פון ליבע גיין, דאַרט וועסטו צוריק געפינען די פרייד פון דיין נשמה! איצט גיי. ליבסטער. גיי! איך וועלֿ דערווילֿ איז די אלייען אביסעלֿ שטיפען מיט די מאַסקעס אוז די געסט; אוז דו בארואיג זיך... איך וועלֿ דיר ניט שטערען.

א ו ר י ה: — (נעמט אַריין איר קאַפּ אין זיינע בוידע הענט. קוקט איר טיף אין די אויגען) א, ווי גוט דו ביזט. געליבטע. (הויבט פאַמעלאַך איר מאַסקע אויף אוז קושט זי שטאַרק) נו, גיי!... שטיף דיך ווי דו ווילֿסט... (באַליט

זי ביז צו דער אַלייע. מיט שטראַלענדיגע ליבעס־באַוועגונגען געזעגענט זי זיך מיט אים און פֿאַרשווינדט; ער קערט זיך פּאַמעלאַך אום; פֿאַרטיפֿט זיך בים־לאַכוויים אין געדאַנקען און גייט אַזוי פֿאַריבער. פֿון דער אַנדער זייט קומען אַן דר. אַשכנזי און לוסיען דו רויממאן.

ד ר . א ש כ נ ז י : — גוט האָט איר געטאָן, קאַלענע, וואָס איר האָט סיר עדוואַרד ניט דערלאָזט צו וועגדען זיך צום וויזיר, ער זאָל אונז העלפען קריגען דאָס אַלטע ספר פון די שמרונים. עס וואָלט נעווען אַן אומרעכט אויף די אַרימע מענטשען אויפצורייצען די שטאָטס מאַכט...

ל ו ס י ע ן ד ו ר י י מ א ן : — אַן אומרעכט אוו א זינד! אזן ס'איז אויך ניט נויטיג... דאַך, סיר עדוואַרד האָט קיין בייז ניט געמיינט.

ד ר . א ש כ נ ז י : — א, איך וויים. ער איז נאָר אין דעם פאַל, ווי אַלע מאַל, דער אַלטער גוטער, ענגלענדער... ביי וועמען עס איז פאַר יעדער זאַך נאָר איין באַוואַרעניש־אַרט פאַראַנען — דער בריטישער מוזעאום... כע־כע!

ל ו ס י ע ן ד ו ר י י מ א ן : — יא, אַבער מיר זיינען אייראָפּייער, קאַלענע, די טרעגער פון דער העכסטער מענשליכער קולטור, און דאַרפען דאָ, אין אַריענט, ניט שטערען דאָס פרידליכע לעבען פון די האַלב פאַר־ווילדעטע פעלקער. מיר דאַרפען זיי העלפען.

ד ר . א ש כ נ ז י : — דאָס טוען מיר־אויך!... א! איר זאָלט אַבער געווען זען, קאַלענע, ווען איך האָב סיר עדוואַרד'ן דערציילט וועמען דער אַלטער פּריסטער צפניה ווייל מאַכען פאַר'ן יונגען פּריסטער — כע־כע־כע!... האָט ער שיער געטאַנצט פאַר פרייד... ער איז געווענען זיכער אַז דעמאָלט וועט אים נאָר אַן מי געלינגען קריגען פאַר'ן בריטישען מוזעאום דאָס אַלטע ספר תורה.

ל ו ס י ע ן ד ו ר י י מ א ן : — איך זאָל עס אויך דענקען! אוריה איז אַן אייראָפּייער.

ד ר . א ש כ נ ז י : — (איראָניש, צעצויגען) אַן אייראָפּייער!... וואָס ציט צוריק צו האַלבער ווילדקייט... דאַך סיר עדוואַרד וועט אים שוין צורו־ניט לאָזען. ער זוכט אים שוין ארום... ער ווייל פון אים אַליין דעם צוזאַג האָבען הייַנט נאָר...

ל ו ס י ע ן ד ו ר י י מ א ן : — אוריה איז מיט עוואַ'ן דאָ ערגעץ אין די זאַלען, אַדער אין די אַלייען פון דעם גאַרטען...

ד ר . א ש כ נ ז י : — ער וועט אים שוין געפונען... אַבער עס פאַר־שאַפט מיר זאָרג!... איך האָב אוריה'ן צו לאַנג ערצויגען און געפלעגט אין אונזער גייסט צו קעגען גלייכגילטיג זען אים צוריקקערען צום האַלב פאַר־ווילדטען לעבען... און סיר עדוואַרד וועט אים, פאַרקערט, נאָר מוט צו־

נעבען דערצו. כדי צו ערבען פאר'ן בריטישען מוזאום זיין אלטע ספר־תורה.

א ו ר י ה : — (קומט מיט סיר עדוואַרד; סיר עדוואַרד אומרואיג, אומצופרידען) דאס פאלק אליין, סיר עדוואַרד, דארף באשטימען; ניט דער פריסטער צפניה און ניט די עלטסטע... דאס אלטע ספר־תורה געהערט דעם פאלק!

ל ו ס י ע ן ד ו ר י י מ א ן : — (דרייט זיך אום) אט זיינען זיי, הער דאקטאר.

ד ר . א ש כ נ ז י : — כ'האב געוואוסט סיר עדוואַרד וועט אים שווין געפינען.

ס י ר ע ד ו א ר ד : — (מיט גיכער האנט־באוועגונג) שווין געפונען, שווין געפונען! אבער ער פארשטייט גאר ניט אז ער דארף ווירקען אויפ'ן פאלק לויט מיר פארלאנגען, וועז ער וועט פריסטער זיין...

א ו ר י ה : — אבער איך בין נאך ווייט דערפון.

ס י ר ע ד ו א ר ד : — זיי זאגען דאך אזוי!

א ו ר י ה : — אך, דאס זיינען נאר קלאנגען...

ס י ר ע ד ו א ר ד : — (שמייט ניט אפ) אבער זאל עס געשען, דעז מוז דאס אלטע ספר באשיצט ווערען; עס איז אן אלטער אוצר...

א ו ר י ה : — (אביסעל אויפגעריצט; עמפאטיש) און זאל עס געשען, דעז מעגט איר וויסען, סיר, אז אונזער פאלק אליין וועט וויסען ווי צו שיצען זיינע אוצרות, די אלטע ווי די נייע; און וועט אליין זיך בויען אייגענע מוזעען!...

ס י ר ע ד ו א ר ד : — טע־טע־טע!... אייגענע מוזעען... אוצרות זיינען זיכערער אין בריטישען מוזאום; דארט זיינען עקספערטען דא, מיין יונגער פריינד, וואס וויסען ווי צו האלטען זיי...

ד ר . א ש כ נ ז י : — איר קריגט זיך שוין... באציטענס!

ס י ר ע ד ו א ר ד : — (מיט אנגערוסטע ברעמען, קוקט אריבער די בריללען) קריגט זיך... ער ווייסט דאך גאר ניט אויפ וואסער וועלט ער איז... און ווייסט אליין ניט וואס ער ווילל... אבער ס'וועט שוין רעכט ווערען. איצט האב איך ניט קיין צייט; איך אילל זיך... אבער מיר וועלען זיך נאך היינט זען. קאלעגען. וועז איך וועל דעם גאנצען טאוועל האבען איבערזעצט; זוימט אייך דא ניט לאנג... (גיך) דערווייל, צום ווידערזען... איך האב קיין צייט ניט!

ל ו ס י ע ן ד ו ר י י מ א ן : — נאר איר אילט זיך, סיר! (מיט האנט־כאליוט) צו ווידערזען (דר. אשכנזי און אוריה פארניגען זיך. סיר עדוואַרד גיך אפ; דו רייטאן צו אוריה'ן) ווי קומט עס וואס איר זענט אליין? איר זענט דאך עוא'ס באגלייטער היינט!

א ו ר י ה : — נעקומען בין איך ווי איר באגלייטער... מיט איר אינאיי־
נעם פרייד נעפינען אויפ'ן פעסט!...

ד ר . א ש כ נ ז י : — אך, יא! דא איז פרייד פאראנען!...

א ו ר י ה : — איך האב אבער די פראבע ניט אויסגעהאלטען... און זי
איז געצוואונגען איצט צו זוכען פרייד מיט אנדערע פריינד... מיר איז ניט
צו מוט דא!...

ד ר . א ש כ נ ז י : — ניט צו מוט?!...

ל ו ס י ע ן ד ו ר י מ א ן : — (ליבלאך) א! ליבער פריינד, דא
דארף מען די פרייד פון לעבען פילען!

ד ר . א ש כ נ ז י : — דא איז זי שטארק פארפוצט; באדעקט מיט
שימער און מיט גלאנץ!

א ו ר י ה : — (שלאגט אים איבער) איר מיינט מיט שכרות, לערער, מיט
תאוה און מיט טאנץ...

ל ו ס י ע ן ד ו ר י מ א ן : — ניין! דאס איז דאך דאס העכסטע
לעבען... פון לוקסוס, רייכטום, מאכט!... עס איז אבער אויך דאס שענסטע
לעבען און דאס פרעכטיגסטע... מע דארף עס קענען שאצען!

ד ר . א ש כ נ ז י : — מען דארף דעם קערן קענען פילען.

א ו ר י ה : — ס'קען זיין, איר זענט גערעכט... מיך אבער לאקט דער
טערן ניט; מיך בלענדעט ניט דער לוקסוס און די פראכט! מיך שטויסט
אפ דאס גאנצע לעבען — דאס ווילדע, חיה'שע, פאר'שכור'טע...

ד ר . א ש כ נ ז י : — דו איבערטרייבסט, אירי!... און ס'איז דא אן
אנדער לעבען אויך — דאס לעבען פון די בריטערע מאסען פון די פעלקער.

א ו ר י ה : — איך קען אויך יענעם לעבען. איך האב אליין געלעבט אין
דעם. אבער דארט, אלטער לערער, פירען די מענטשען פאר'ן לעבען א
שווערען קאמף. דארט זענען מערסטענס טרערען!... און קומט די פרייד
אמאל — אמאל גאר די פארצווייפלונג — ווערען ווילד די פעלקער־מאסען
און דארט, ווי דא, איז שכרות, לוסט און תאוה דער ווילדער אויסדרוק פון
דער פרייד אין לעבען... מיר זיצ ניט צו אט דער פרייד, מיך זיצ ניט צו
אט דאס לעבען. מיר חלומ'ט זיך אנאנדער לעבען!

ד ר . א ש כ נ ז י : — איי, אוריה, דאס לעבען וואס דיר חלומ'ט זיך —
דאס אלטע מיסטיש־טרויעריש לעבען, וואס איז אמאל דא, איז אלטען
אריענט, איז בלייבען ליכט, איז סודות'דיגע נעכט, איז שאטענס געטליכע
נעבוירען געווארען און האט דעם גאט פון דיינע אלטע אבות איבער דער
וועלט געזעצט. האט שוין לאנג זיין וועדט פארלוירען, האט זיך איז די
מערב־לענדער פארשמאלצען מיט דאס זוניגע און ליכטיגע און פריידיגע
איז לעבען...

א ו ר י ה : — פארשמאלצען, זאגט איר, לערער?! פארביטען, זאלט

איר זאגען, האבען עס די מענשען, אין דאם געיעג: נאר לוסט און פרייד, אויף אלטע געצעון־דינסטען — אויף היידענישע זיטען אוו פארלאנגען... אוו דינען פריי דעם גאט פון שכרות — דעם אלטען באקכוס — אוו די אפרא־דיטעז־טעכטער... די טעכטער פון דער תאוה, וואס איז ניט פרייד פון דער נשמה, נאר אלטע, ווילד באטרונקענע פעלקער וואקכאנאליען... אוו אט דאס לעבען דעקעז זיי נאר צו מיט דער לערע פון א דערלייזער, וואס איז דער היפר פון אזא לעבען... מיד ציט ניט צו דאס לעבען!...

ד ו ר י מ א ן: — (פארוואונדערט, צוקט מיט די אקסעל) עס איז מיר נייי!... דאס קלינגט אין דעם דאס ווארהייטלאכע ווארט! אבער, פריינד, אין אונזער לעבען איז פארט ניט אלץ זינה. ס'איז דא אין דעם אי שיינס, אי אייד־עלעם צו באוואונדערען אוו צו שאצען!...

א ו ר י ה: — דאס גוטע שאץ איך אויך... אבער ציען — ציט מיך צו יענעם לעבען וואס מיינע אבות, דער דור פון גרויסע לערער אוו נביאים, האבען אמאל, אין אלטען אריענט, מיט טיפער ליבע צום שטילען גליק, צו פרידען אוו נערעכטיגקייט — מיט פייערדיג ווארט נעפריידיגט אוו געלערענט! צו ענעם לעבען ציט מיך!..

ד ר. א ש כ נ ז י: — אך! עס איז שוין אבער דעמאלט נאר א שיינער טרוים געווען — א פרומער וואונש בלוין!

א ו ר י ה: — עס איז נאר היינט דאס העכסטע אוו דאס שענסטע צו וואס די מענשען שטרעבען (עס הערען זיך פרייד־ אוו טומעל־געשרייען גע־מישט מיט געלעכטער) אוו עס שטרעבט צו דעם מיין זעל... דאס לעבען דא איז מיר צו לאסט אוו איד וואלט שוין לאנג דאס פעסט פארלאזען, וועז ניט עווא...

ל ו ס י ע ן ד ו ר י מ א ן: — א! דאס ליבע קינד!... (א גרופע מאסקען אוו געסט קומען מיט טומעל אוו געפילדער. אלע דריי ציען זיך צוריק אוו מאכען פאר זיי א וועג. דר. אשכנזי אוו דו ריימאן נעמען אפשייד פון אוריהן מיט האנט־סאליוט; ער פארניגט זיך; זיי גייען גיך עווק; ער גייט פאמעלאך, פאלט ווידער ארויז אין טיפע געדאנקען אוו גייט אזוי פאריבער. עווא דו ריימאן קומט מיט דער גרופע געסט צולעצט. זי לויפט פארוים פאטריזיום אוו רייצט זיך מיט אים פארשיידט.)

ע ו ו א ד ו ר י מ א ן: — א!... ניט געכאפט, פירסט! ניט גע־כאפט.

פ א ט ר י צ י ו ס: — ווארט, איך וועל דיך נאך כאפען! (גיט זיך א דריי אוו כאפט זי) אט, שוין געכאפט!... (זי דרייט זיך קונציג אוים).

ד ע ר א ל ט ע ר ה א ר: — (מיט וווייסער זיידענער אוו גאלד־געשטיק־טער פעסע אויף דעם קאפ) ע... הע־הע־הע!... ניט איצט, פירסט, איצט גייט ניט אין קיין כאפערלאך!

ע ו ו א : — (רייצט זיך) דאך, ניט געכאפט!...

א ג ר ו פ ע ד א מ ע ן־מ א ס ק ע ן : — (כאפען שטיפערייש דעם אלטען האר) שוין געכאפט! איצט געכאפט, פעסטמייסטער!

ד ע ר א ל ט ע ר ה א ר : — (לאכט גוטמוטיג) אבער וואס אייליט איר זיך אזוי? שפעטער ביים אלטען זיווגים־טאנץ וועט איר זיך אלע קענען כאפען אוז אין דער פרייד פון ליבע א זיווג זיך געווינען...

ד י ג ר ו פ ע ד א מ ע ן־מ א ס ק ע ן : — (שלעפען אים שטיפערייש אוז מיט געלעכטער אין אלע זייטען) שוין איצט... איצט געכאפט אוז פאר־פאלען!...

ד ע ר א ל ט ע ר ה א ר : — געכאפט, געכאפט... כע־כע־כע!... אבער א זיווג — ניט פאר קיינער!...

ע ו ו א : — (שטיפעריש) מיר וועלען גורל וואַרפען.

ד ע ר א ל ט ע ר ה א ר : — ע, הע־הע־הע!... עס וועט אייך נאר ניט העלפען. צו אלט, מיינע דאמען, צו אלט!...

ע ו ו א : — דאן קויפט זיך אוים, פעסטמייסטער, אוז רופט צום זיווג־טאנץ: די ליבע ז'אומגעדולדיג... זי ווייל ניט ווארטען!...

ד ע ר א ל ט ע ר ה א ר : — בינדט זי שטארקער... כע־כע־כע! זאל זי זיך נאר ניט בונטעווען... אוז א ווייליע נאך ווארטען! הע־הע! (עס הערט זיך ווי עס עפענען זיך ערגעץ מויערען אויף) פרייער זאלען די געשאנקען אוז מתנות צום וויזיר'ס קאמער קומען. איר הערט, די וואך האט שוין די מויערען געעפענט אוז די טרעגער וועלען באלד פארבייגיין. דאן רוף איך אייך צום טאנץ אוז חתן־כלה וועלען זיך קענען כאפען...

פ א ט ר י צ י ו ס : — (צו עוו'ן, זיך רייצענדיג) איך וועל דיך, כלה שענסטע, כאפען אינ'ם טאנץ...

ע ו ו א : — (רייצט זיך מיט אים, זייער שטיפעריש) קיין מאל ניט: הא־הא־הא!... קיין מאל ניט...

פ א ט ר י צ י ו ס : — דאס וועלען מיר נאך זען; דו רייצסט מיר צו־פיל מיין באגער!

א מ א ס ק ע : — אהא! די כלה שענסטע רייצט צופיל דעם באגער פון דעם חתן־בחור... הא־הא... (אלע לאכען מיט טומעל.)

ד ע ר א ל ט ע ר ה א ר : — ע! חתן־בחור פירסט, גיט אכטונג!... אין אייערע לענדער מוז מען פריער פון איין זיווג פטור וועדען, איידער מען כאפט אז אנדערען! וועז ניט, כע־כע־כע!... שמעקט עס מיט סכנה פאר'ן כאפער... כע־כע...

א ל ע : — (לאכען מיט טומעל) גיט אכטונג, פירסט.

פ א ט ר י צ י ו ס : — (פארביסען) אבער, הויכגעשאצטער פעסט־מייסטער, איצט זענען מיר דאך אין אייערע לענדער, וואו אלע איז [illegible]

אוו מחמד זייז נביא... אוו מחמד׳ס גן־ערז איז פוז אלא׳ס געגאד אלייז נעהייליגט אוו געשיצט! האַ־האַ!

א ל ע: — (טומלען אוו לאַבען) אַ! פעסט־מייסטער באַזוגט, האַ־האַ־האַ!...

א מ א ס ק ע: — דאַד, פירסט, וועז עס רייצט דאַס בלוט צופיל... איז אַפילו א קריסט אין רוים — א פרומער מחמד׳אַנדער, כא־כא־כא! (אַלע טומלען אוו לאַבען; פוז די טויערען קומען פאַרווייס, מיט זייערע פירער, די טרעגער. אויף שטאַנגען איבערגעלויגט איבער די אַקסלען טראַגען אייניגע גרויסע טרויבען־צווייגען. אַנדערע אַליוועז, אַראַנזשעז־ אוו טייטלען־צווייגען, נאַך אַנדערע מאַנדלען־ אוו באַקסערען־צווייגען; אַנדערע טראַגען אויף די שטאַנגען קעסטלאַך מיט וואַל, זיידענס אוו קליינע געשמיקטע טעפּיכער אוו אַנדערע גרעסערע געשאַנקען. די פירער וווייזען זיי דעם וועג פאַרבי די טרעפ ביז זיי פאַרשווינדען הינטער דעם פאַלאַץ. צווישען די טרעגער קומען אויך צווי שומרונים וואָס טראַגען אויף א שטאַנג די הינטערשטע טייל פוז א לעמעל. פאַרווס זיי גייט בן זאב, זייער וועג־ווייזער; אַרום די טרעגער קלייבען זיך די געסט וועלכע באַגעגענען זיי מיט פרייד־יג אויסגעשרייען, שפּאַסיגע באַמערקונגען אוו געלעכטער אוו פאַרשוינדען מיט זיי ביסלאַכווייס אין דעם פאַלאַץ.)

א ג א ס ט: — (וווייז) זעט נאָר... זעט די גרויסע רויטע טרויבען. (צו א פרויען מאַסקע) זיי האַבען זאַפט געגוג צו פאַרבען רויט די פרויען־באַקעז...

ע ו ו א: — אוו וויין געגוג צו פאַרטומלען אייך דעם שכל ניט צו וויסען וואָס איז עכט אוו וואָס איז פאַרפאַרבט. האַ־האַ־האַ! (אַלע לאַבען.)

א מ א ס ק ע: — זעט, זעט! באַקסערעז... א גאַנצער בוים מיט באַקסערעז. (אַלע לאַבען.)

א פ ר ו י ע ז מ א ס ק ע: — אוו וואָס איז דאָס?

ע ו ו א: — (פאַרשייט) האַ־האַ־האַ!... דער הינטער־חלק פוז א לאַם!

א פ ר ו י ע ז מ א ס ק ע: — געברוינט ווי א געבראַטענס... (אַלע לאַבען.)

ע ט ל א כ ע ש ט י מ ע ז: — פעסט־מייסטער! וואָס איז דאָס? אויך א מתנה פאַר׳ן וויזיר?

ד ע ר א ל ט ע ר ה א ר: — (דראַפּ גוטמוטיג מיט׳ן פינגער) ע! לאַכט נאָר ניט; כע־כע־כע, דאָס איז דעם וויזיר׳ס חלק פוז אַן אַפּערונג בייס אַלטען פּסח־פעסט פוז די שומרונים...

ע ו ו א: — א! איך האָב דאָס אַלטע פעסט געזען. (צו פאַטריציוס, זיך רייצענדיג) פירסט! בעט א ביסעל וויסע וואָל ביי יענע טרעגער.

א מ א ס ק ע: — וואָ סדאַרף דער פירסט די וויסע וואָל?

ע ו ו א : — אויבצואווייקלען זיין גרויסע ליבע — זי זאל זיך ניט פארקילען... (אלע לאכען.)

פ א ט ר י צ י ו ס : — (געריפט) איך וועל זי בעסער אין אייערע צארטע קושען ווי קלען... ס'וועט מיר ליבער זיין...

ע ו ו א : — אויב ס'וועט אייך געלינגען... כאכא! (אלע לאכען; פאטריציוס געריפט.)

פ א ט ר י צ י ו ס : — ס'וועט מיר שוין געלינגען... (ער ציט זיך צוריק אין אן אלייע. די געסט פארשווינדען ביסלאכווייס מיט די טרעגער הינטער'ן פאלאץ. עווא טיילט זיך אוים; אין זייער א געהויבענער שטימונג, האלב גייענדיג, האלב שוועבענדיג טרילט זי שטיל)

ע ו ו א : — טראלאלא! טראלאלא!...
האב איך מיר געשטיפט א ביסעל אוז געלאכט!
פון א קרבן'ס לוסט אוז ליבע שפאס געמאכט!
טראלאלא! טראלאלא!...
איצט זאל דער ליבסטער
טרינקען פון דער ליבע ווי פון ווין
אוז אין דעם זיווג'ס טאנץ
מיט מיר ווידער לוסטיג זיין!...
טראלאלא! טראלאלא!...

יואו־זשע איז דער ליבסטער?! (קוקט זיך ארום, זוכט אים אביסעל, ווייל שוין פארשווינדען; פאטריציוס קומט אן פון הינטען; מיט א גיבער באווגונג כאפט ער זי; זי דרייט זיך גיך אוים אין זיינע ארימס אוז פאשט אים שטיפערייש מיט דעם פליגעל.)

ע ו ו א : — לאזט אפ!

פ א ט ר י צ י ו ס : — א! פארך־פייגעלע, דו וועסט ניט אוועקפליען אזוי גיך... ניט אומזיסט בין איך דיר נאכגעפלויגען פון פאריז אהער.

ע ו ו א : — (ראנגעלט זיך אוז לאכט פארסירט) האהאהא! אומזיסט. פירסט. אומזיסט! (באפרייט זיך אביסעל; אין האלב זינגענדיגען טאן) ניט אייך וועט געלינגען צו בינדען מיינע פליגעל אין ניט איר וועט פענטען מיין לעבען אפילו מיט גאלדענע שטריק...

פ א ט ר י צ י ו ס : — (אונטערטעניג) פאר וואס דען ניט?

ע ו ו א : — האהאהא! ווייל איך ווייל ניט, פירסט!

פ א ט ר י צ י ו ס : — א! איך קען דאס ליד: איך האב עס אפט געהערט... אבער דו וועסט פון מיינע הענט ניט אנטרינען מער אוז דיין מאסקע, עווא דו רייזאז, פארשטעלט דיך ניט.

ע ו ו א : — (שוידערט אויף אין זייער ארעמס) אוז ווייסט איר יא, פירסט. וועד איך בין, מעגט איר דאך ווייסען, אז איר קענט מיין לעבע ניט

געווינען. (פאטשט אים מיט די פליגעל) לאזט אפ! איר קענט מיר ניט געבען אין לעבען קיין פרייהייט און קיין גליק.

פאטריציוס: — (מיט גרויס לוידענשאפט, דריקט זי צו זיך) איך קען, עווא דו ריימאו, איך קען!

עווא: — (לאכט פארסירט) איר זענט פון זינען אראפ; ווער זאל עס דען בעסער וויסען?...

פאטריציוס: — איך!... וואס איז דען ליבע, ווייב, אן פאלשקייט און אן ליגען? אן יענער פארהאדי וואס שווערט אייך אייביגקייט און טרייקייט? ליבע, עווא דו ריימאו, איז נענוס... נענוס אין עראס, ווייב! און וואס איז לעבען, גליק אן בלענדעניש און טרוימען? ווידער נענוס... נענוס פון רייכטומער און מאכט און הערשאפט איבער קנעכט... נענוס פון שטאל, צער ערע און פארערונג. איך קען דאס אלץ דיר געבען מיט דער פולע, האנט און גרויסער מאס. (זייער לוידענשאפטלאך) איך קען נענוס דיר געבען, ווייב, הימעלשען נענוס אין יענעם ליבעם טאנץ, וועו עס גליט די לוסט פון לייב צו לייב... איך קען נענוס דיר געבען, קינד, פון ערע און פארערונג פון לאנגע דורות שטאלצע העלדען און מוט פון איידעל בלוט... נענוס פון ריזיגע פארמעגענס — פון מאכט און הערשאפט... זאג וואס דו בא־נערסט — קיין פרייז איז ניט צו גרויס...

עווא: — (באפרייט זיך אלץ מער פון זיינע ארימס און קאקעטירט אין טאן ענדערונג) אך, פירסט, ווי עס פלאמט אין אייך די ליבע... אבער דער פרייז וואס זאל די ליבע קויפען, פירסט, דארף די ליבע זיין ווערט... איך ווייל נאר שלעסער, קיניגלאכע שלעסער!

פאטריציוס: — (לוידענשאפטלאך און אונטערטעניג) איך האב דאס אויר. איך האב א שלאס, א קיניגלאכען שלאס, הויך אויף די בערג פון יענער קייט וואס זוימט דעם ים אין זידלאכען טירקל. א שלאס מיט טורעמס ביז אין הימעל און גענבעל־שפיצען, וואס באדען זיך אין פריען מאר־גען אין די נעבלען פון דעם הימעל און גולדען זיך מיט בלישץ און גלאנץ איז דער ערשטער זון־רויט. איך האב א וואונדערלאכען שלאס, וואס שפי־געלט זיינע טורעמס און די גענבעל־שפיצען אין דעם העלען אוועגט אפ, אין די בלויע כוואליעס פון דעם ים, ווי ריזען מאכטיגע אויף וואך געשטעלט פון אלע קעניגטומער — דער פראכט און שטאלץ פון אלטען ביזאנטעם! דארט האבען דורות פון מיינע אבות געקיניגט און געהערשט — אין בלוט פארטרונקען פיינט. איז ווייז געבאדען פרייגט — דו דארפסט דאס ווארט נאר זאגען און די שאטענס פון די הערשער אויף די אלטע טראנען וועלען דיר געהארכזאם זיין...

עווא: — (שפילעריש, קאקעטירט נאך מער) ווי שיין, פירסט, דאך... נ־ט דאס אליין קען ליבע קויפען... נאר אלטער שטויב פון אפגעלעבטע

טראַנען. האַ־האַ־האַ!... איך וויל נאָר נאָלד אוּן קנעבט אוּן איידעלשטיינער, פירסט!

פ א ט ר י צ י ו ס: — (גיך) איך האָב עס אַלץ... (ווידער אין לויזנ־שאַפטלאַבער אונטערטעניגקייט) איך האָב א האַלזבאַנד, קינד — אַן אוצר אוּן א הויליגטום, דאָס זעלטענסטע אין אַלע עקען פוּן דער וועלט — די הויליגע העלענא האָט אים אויף איר האַלז אוּן בלויזער ברוסט געטראָגען.

ע ו ו א: — (מיט געמאַכטער ערפורכט) די הויליגע העלענא!...

פ א ט ר י צ י ו ס: — יאָ!... פערעל ליבטיגע, ווי טרערען די גרויס, זענען אין אים אין נאָלד געפאַסט אוּן עמעראַלדען־שטויב, ווי גרינע זאָמד, איז צעשאַטען איבער זיי. אין לאַפּיס־שטיינער אוּן קויליען־שוואַרצע דימענ־טען שפּרייט זיך דער צלם אוים אויף דער בלויזער פרויען ברוסט מיט קרים־טען־חן אוּן קריסטען־ליבע פאר אַלע מענשען־קינדער... איך האָב א די־אַדעמע פוּן אפּאַל־שטיינער אוּן וואונדער־בריליאַנטען, געשליפען אוּן געוועצט פוּן מייסטער הענט, אין גילדערנע פערדים געוועבען. א קרוין אוּן סצעפּטער האָב איך פוּן אַלט־קאַסטיליענ'ס טאָפּאַז אוּן ציילאַן רובינען — רויט ווי בלוט — וואָס פינקלען אין דער פינסטער מיט געלבלאַך פייעריגען שיין, ווי וועלפיש הונגעריגע אויגען... אוּן קנעבט האָב איך אוּן דינסטען, אין אַנגסט פוּן טויט באַרייט צו דינען דיר. (זייער לייזנשאַפטלאַך. ציט זי צו זיך אוּן וויל זי קושען) זאָג נאָר דאָס וואַרט... נאָר ליבע וויל איך... געוּנוס — געוּנוס פוּן דיינע פרויען צויבערס...

ע ו ו א: — (א ביסעל אומרואיג, ווערט זיך קעגען זיין לויזנשאַפּט) אַ! ניט מער ווי דאָס פאַרלאַנגט איר, פירסט! (לאַכט פאַרסירט) האַ־האַ־האַ! איר האָט זיך אַבער צו שפּעט דערמאַנט...

פ א ט ר י צ י ו ס: — די ליבע פוּן א פרוי צו געוויינען איז קיינמאָל ניט צו שפּעט!

ע ו ו א: — (אומרואיגער, ערנסטער) איר דענקט אזוי? נא, לאָזט מיר אַף, פירסט! געוּנג געשפּאַסט... איך וועל אייך אויסזאָגען א סוד. (אין האַלב טאָן) איך האָב מיין ליבע שוין פאר'קנס'ט; איך האָב אַן אַנדערען ליב. א גרויסע. איידעלע זעלע.

פ א ט ר י צ י ו ס: — (לאָזט זי אימפּולסיוו אַף, ווי ער וואָלט זי אַף־געשטויסען) דו האָסט אַן אַנדערען ליב?! אַן איידעלע זעלע? דאָן וועט ער מיר ווירדיג דעם וועג אָפּטרעטען...

ע ו ו א: — איר שפּאַסט, פירסט?

פ א ט ר י צ י ו ס: — ביי גאָט, עס איז מיר ניט צו שפּאַס!... ער וועט דעם וועג מיר פריי מאַכען; וועל ניט, וועל איך זיין איידעלע זעלע מיט אָט דעם שוועבד פוּן בריטען וועג אוועקשאַרען אוּן פריי וועט מיר דער וועג זיין צו דיין ליבע אוּן געוּנוס...

ע ו ו א : — (אומרואיג, אָבער עמפאַטיש) איר וועט זיך ניט דער־ווענען. פירסט!

פ א ט ר י צ י ו ס : — איך שווער!... (פון די טרעפ פון דעם פאַלאַץ שאַלט א טראַמוויט) אָט רופט מען צו דעם טאַנץ, דו הערסט, עווא דו ריימאן, איז זיווג־טאַנץ וועל איך דיך כאַפּען און דיין ליבע וועט מיר נעהערען: נאָר מיר!

ע ו ו א : — איך וועל דעם טאַנץ ניט טאַנצען... (עס קומען עמלאכע געסט צוריק פון הינטער דעם פאַלאַץ.)

פ א ט ר י צ י ו ס : — (אין תאַלב טאָן) דו וועסט זיך פון דיין גורל ניט אויסדרייען; מיט גוטען, אויב דו ווילסט; מיט בייזען, אויב ס'מוז זיין — נעהערען וועסטו מיר.

ע ו ו א : — (עמפאַטיש) איר זענט א נאַר, פירסט!... ניטא די מאַכט וואָס קען מיך נויטען צו אייער ליבע... און וועט איר זיך דערוועגען דאָס שווערד צו הויבען אויף מיין ליבסטען, גיט אכט!... עווא דו ריימאן קען האַסען פונקט ווי ליבען. (עס קומען מער געסט מיט'ן פעסט־מוסטער פון הינטער דעם פאַלאַץ, מיט טומעל, געלעכטער און רוידעריי; מיט זיי קומען אויך צוריק די טרעגער מיט זויערע פירער, מיט לוידיגע שטאַנגען און גייען צום טויער פון וואַנען זיי זענען געקומען; עווא פאַרלירט זיך צווישען די געסט; זובט אוריה'ן מיט'ן בליק, געפינט אים ניט און פאַרשווינדט; פאַטריציוס וואָגט איר ניט נאַכצוגיין און ציט זיך צוריק אין אַן אַנדער ווינקעל).

ד ע ר א ל ט ע ר ה א ר : — איילט זיך ניט אזוי; עס איז ערשט דער ערשטער רוף צום גרויסען זיווגים־טאַנץ. דאָך, איר, מיינע דאַמען, גייט אין די פרויען־זאַלען און גרייט זיך צו: פוצט זיך, שמינקט זיך... הע־הע! זאָל די ליבע אונטער דער מאַסקע וואָס שענער זיין... און איר, מיינע הערען, נייט אין די רויך־צימערען רויכט דעם שמעקעריגען נארגילע און שארפט די פיס צום טאַנץ... די ליבע רייצט זיך מיט'ן כאַפּער... הע־הע! מען דארף פלינק און שארף זיין אויף די פיס... (מערערע געסט אין מאַסקען גייען ארויף צו די זאַלען פון דעם פאַלאַץ; אוריה קומט פאַמעלאַך פון אן אַלעע, ווי פריער געשטימט; שטעלט זיך אָפּ בייַ אויענעם פון די קלויטע פאַנטאַנען טיף אין געדאַנקען. דער אַלטער האַר צו א הויכער מאַסקע); טאַנצט איר אויך אין זיווגים־טאַנץ?

ד י ה ו י ב ע מ א ס ק ע : — וואָס איז דען מיין נשמה ניט פון פרייד געמאכט? איך וויל אויך מיין זיווג כאַפּען אינ'ם טאַנץ...

ד ע ר א ל ט ע ר ה א ר : — זאָל אייך אלאה העלפען; עס וועט אביסעל שפּאַס זיין: הע־הע!

א מ א ס ק ע : — אויב עס וועט באשערט זיין... וועלען מיר אלע אונזערע זיווגים כאַפּען אינ'ם טאַנץ.

ד י ה ו י כ ע מ א ס ק ע : — עס איז שוין אין די הימלען פריער באשטימט געווארען, איך זאל מיין ליבסטען כאפען היינט אין טאנץ...

(אלע פארשוינדען אין די זאלען פון דעם פאלאץ; פון די טרעגער מיט די פירער טיילט זיך אויס בן זאב מיט זויגע טרעגער).

ב ן ז א ב : — גייט צו די טויערען, טרעגער, און ווארט אויף מיר פון יענער זייט. איך ווייל א רגע דא פארוויילען. איך ווייל דעם עלצטען פון די פרעמדע הארען זען. זיי זענען אלע דא. און וויסען ווייל איך צו האבען זיי חלילה ניט פאר'מסור'ט אונז פאר'ן ווייזיר... זיי האבען מיר מיין רו פאר־שטערט פון זינט עס איז מיר איינגעפאלען הילף פון זיי צו בעטען אנטקעגען צפניה'ס איינגעשפארטען ווילען... גייט, טרעגער, איך וועל באלד זיין מיט אייך. (זיי גייען צו די טויערען; ער קוקט זיך ארום; מאכט א פאר שפאן ווי ער וואלט געזוכט אימעצען מיט די אויגען און טרעפט זיך פלוצלונג פנים אל פנים מיט אוריה'ן).

ב ן ז א ב : — (א פארציטערטער) אוריה!... דא! ביים וויזיר'ס טאנץ־פעסט! אלה באדעמהארציגער!... (אביסעל רואיגער) אדער האסטו דען אויך, ווי איך, באזונדער פון דיין פאלק, צום הערשער'ס פים געבראכט גע־שאנקען היינט? ווי קומסטו אהער? וווייסט צפניה, דער כהן גדול פון דאס פאלק, אז דו ביסט דא?

א ו ר י ה : — (אביסעל פארלוירען, טרעט צוריק א שפאן) ניין, עלצטער פון מיין פאלק, דער אלטער כהן גדול וווייסט ניט וואו איך בין. און ניט צו ברענגען מתנות פאר'ן ווייזיר בין איך אהער געקומען. איך בין געקומען, עלצטער, די פרייד פון לעבען צו געפינען דא און זי גענישען...

ב ן ז א ב : — (פאטשט מיט די הענט) אלה, אלה אחד!... שומרנ'ס זון, א כהן פון זיין פאלק, אין דינסט ביי דיין מזבח, איז אהער געקומען די פרייד פון לעבען צו גענישען, צווישען פרעמדע פעלקער וואס דינען פרעמדע נעטער אין תאוה, שכרות און אין טאנץ... עס קען ניט זיין... דו מאכסט חוזק אוריה פון דיין פאלק און פון דיין גאט!...

א ו ר י ה : — דו זאלסט אזוי ניט רוידען, עלטסטער! דו קענסט עס ניט פארשטיין, אבער ווי קען איך דען לייקענען? עס איז דער ריינער אמת.

ב ן ז א ב : — דער ריינער אמת? ווי! וווייסטו דען ניט, נאך וואס דער אלטער צפניה האט דיך אהער צוריק צו אונז געפופען?

א ו ר י ה : — איך וויים!

ב ן ז א ב : — דו וווייסט?! און דאך ביזטו אהער געקומען פון פרעמ־דען לעבען און פרעמדער פרייד גענישען?...

א ו ר י ה : — ניט פון פרעמדער פרייד... איך האב געהאפט די פרייד פון מיין נשמה צו געפינען דא.

ב ן ז א ב : — פון דיין נשמה ? ! א ! איך האָב אין מיין בלוט נעפילט, פון זינט דו ביזט אהער געקומען, אז דו ביזט אונז א פרעמדער און קענסט ניט אונזער גאָט...

א ו ר י ה : — דו טוסט מיר אומרעכט, עלצטער ! איך קען מיין גאָט און בין ניט פרעמד מיין פאָלק... עס ציט מיך צו מיין פאָלק, צו לעבען פאָר מיין פאָלק ! דאָך לעבט אין מיין נשמה די לעבענס־פרייד וואָס פילט אָן יערער מענשענ׳ס הארץ און ווייל ניט רוען... און אין דעם קאמף ווער איך צעריסען און פארצערט... א ! דו פארשטייסט עס ניט !...

ב ן ז א ב : — גאָט, וואָס פאָר אן אומגליק עס איז אויף אונז געקומען... צוויי זין פון זעלבען פאָלק — בין איך אהער געקומען, אויפ׳ן פרעמדען פעסט, אין דערנידערונג צינז צו לייגען פאָר דעם הערשער׳ס פים און ער, — ווי איינער פון זיי, פון פרעמדען לעבען און פרעמדער פרייד געניסען... אָבער זאָג, ווי קענסטו מיט הענט אין זינד פארשמירט און די נשמה אין דער תאוה פאָר פרעמדע פריידען דורכגעווייקט, קומען פאָר דעם אלה אחד פון דער וועלט און דינען אים ?... און פירען אין זיינע וועגען זיין אויסדערוועלט פאָלק ? !...

א ו ר י ה : — עלצטער, פארשטיי מיך דאָך ! אין קאמף און אין ליידען שלאָגט זיך מיין נשמה... און איך זע דעם וועג נאָך ניט...

ב ן ז א ב : — דאָן קום מיט מיר צו אים, צום כהן גדול פון דאָס פאָלק, און זאָג אים. זאָג זיך אָפּ צו ווערען גאָט׳ס געזאָלבטער כהן גדול און דינען אים ביים הייליגען מזבח. און ווען די צייט וועט קומען וועט אנאנדערער, א ווירדיגערער פון דיר, פארנעמען צפניה׳ס אָרט.

א ו ר י ה : — זיך אָפזאָגען ? !... אין שוואכמוטיגקייט זיך פארלייקענען ? ארויסרייסען דאָס שטרעבען פון דער זעל צו שאפען א נייי לעבען ? שלום מאכען מיט דאָס אלטע און פארפוילטע, וועו די זילבער־קלאנגען פון אונזערע גרויסע אלטע אבות רופען, אין אייגקלאנג מיט דער צייט דאָס לעבען נייי און אנדערש מאכען... ניין, עלטסטער פון מיין פאָלק, איך וועל מיט דיר גייען... און וועל זיך פון דעם שטרעבען פון מיין זעל ניט אָפּזאָגען. איך וועל זיך יעדער מאכט און יערער שטרעבונג אנטקעגענשטעלען און וועל דעם קאמף געווינען...

ב ן ז א ב : — איך אָבער, אוריה, וועל גיין צום פאָלק און וועל אים דיינע זינד דערציילען. צפניה, דער כהן גדול, איז טויב ; דאָס פאָלק אָבער וועט הערען און וויסען וואָס צו טאָן. עס וועט דיך ניט דערלאָזען מיט דיינע זינדיגע הענט באירען דעם מזבח פון אונזער גאָט, פון אלה, אלה, אחד !...

א ו ר י ה : — וויילסטו מיך דעו שרעקען, עלצטער, און אָפשרעקען פון זיך אליין ? דאָס פאָלק וועל איך אליין מיין זעל אויפרעקען און זאָל עס זען

ווי גרויס עס איז מיין ליבע צו אים, ווי גרויס דער שטרעבען צו דינען אים מיט יעדען טראָפען בלוט...

ב ן ז א ב : — (פֿאַרביסען) דאָס פֿאַלק וועט ניט גלויבען... דו ביזט דעם פֿאַלק א פרעמדער!... (טראָמייטען־שאַל פון פֿאַלאַץ; בן זאב דערשראָקען גייט אָפֿ).

א ו ר י ה : — (ווי דערשלאָגען, פֿאַמעלאָך, צעצויגען) א פר־עמ־דער!... (מאַסקען און געסט קומען מיט געפֿילדער און לויפֿען צום פֿאַלאַץ).

מ א ס ק ע ן א ו ן ג ע ס ט : — צום טאַנץ... צום טאַנץ... קומט דינען גאָט אין ליבע און אין טאַנץ!... (עוואָ קומט צולויפֿען מיט די מאַסקען און געסט און שרייט אויך אין גרויסער פרייד).

ע ו ו א : — צום טאַנץ... (דערזעט אוריה'ן, פֿאַרוואָרפֿט די חענט אָרום זיין נאַקען) אָ!... אוריה, קום דינען גאָט אין ליבע און אין טאַנץ.

א ו ר י ה : — (קוקט איר גלייך אין די אויגען, מאַפֿעלאָך) דאָס זיינען געצעון־דינסטען, עוואָ!...

ע ו ו א : — נאָר אַלץ ניט פריי, ניט פרייַלאָך... נאָר אַלץ פֿאַרטיפֿט אין זאָרג? באַזעלט דיך גאָר די פרייד ניט היינט, אוריה?

א ו ר י ה : — ס'איז א פרייד א געקינצעלטע, געליבטע; זי קומט ניט פון דער פרייער זעל.

ע ו ו א : — אָ! איך פֿאַרשטיי ניט דיין געמיט. נו, זאָל דיין פרייד אָן אַנדערע זיין, ווער שטערט דיר דען? אָט זע, אוריה, אין מיר טאַנצט און קוועלט פֿאָר פרייד יעדער אבר... קום טאַנץ מיט מיר, אוריה!

א ו ר י ה : — ניט היינט... און ניט דאָ, געליבטע.

ע ו ו א : — דו שרעקסט מיך היינט. פֿלעגסטו דאָך אמאָל, דאָרט ביי אונז, האַרציג טיילען מיט מיר די פרייד פון לעבען. האָט דען דאָס אָרט, דאָס לאַנד פון דיין פֿאַרוויסטער היים דערשטיקט אין דיר יעדע פרייד פון לעבען?

א ו ר י ה : — ניט דאָס אָרט און ניט דאָס לאַנד... דאָס לעבען, עוואָ!

ע ו ו א : — דאָס לעבען? ווי קען דען לעבען זיין אָן פרייד? (זי צער־טעלט אים און קושט אים) נו, זאָל די פרייד וואָס פילט מיין לעבען אַריבער־גיין אויך אין דיין זעל; קום, פרעי זיך מיט מיר, טאַנץ מיט מיר, אוריה...

א ו ר י ה : — (אין קאַמף) איך — קען ניט...

ע ו ו א : — ווי־זשע וועסטו קענען לעבען אָן פרייד אין דער נשמה, אָן לעבענסלוסט, אָן זיסער מוזיק וואָס צערטעלט טיף די זעל און צוקט יעדען נערוו און מוסקעל, אין ווירבעל פון דעם טאַנץ? ווי וועסטו קענען לעבען אָן ליבע און אָן פרייד?

א ו ר י ה : — (פאַרטראַכט) ווי וועל איך קענען לעבען? (טאָן ענדערונג) איך וויל עס נאָר ניט, עווא! ...

ע ו ו א : — אוז דאָך, זינט דו ביזט אהער געקומען, ביזט דו נאָר אנדער מענש געוואָרען. ווי עס וואָלט א שווערע לאסט אויף דיין געמיט געלעגען; ווי עס וואָלט א חלום דיך פארפאָלגט (שטיפערייש, פאַרשוויט) נו, געגוג דיר שוין, אוריה... הער בעסער, אוז גרויס זיך מיט דיין גליק: אט האָט מיר ערשט דער פירסט פאטריציוס מיט פיבערישער ליידענשאפט געשוואירען ליבע, כא־כא־כא! ... אוז שלעסער קענילעכע, אוז קרוינען אלטע אוז האלובענדער פוז איידעלשטיינער — דעם גאנצען שטאָלץ פוז זיינע אבות האָט ער צו מיינע פיס געלעגט. אוז דו ביסט נאָר ניט שטאָלץ דערמיט וואָס דו פארמאָגסט עס אלץ... איך האָב ד י ך דאָך ליב!

א ו ר י ה : — איך וויים... אוז דאָך...

ע ו ו א : — וואָס — דאָך? (טאָן ענדערונג) קום טאָנץ מיט מיר, אוריה! אוז טאָנץ ביז עס וועט די פרייד פוז לעבען זיך אומקערען צו דיר.

א ו ר י ה : — (מיט געבעט) עס גייט מיר ניט קיין טאָנץ, עווא! (אָנטשלאָסען) דו ביזט גערעכט: מיין זעל איז ווייט פוז יעדער פרייד פוז לעבען דא; עס וועגט אויף מיר א שווערע לאסט; עס חלומ'ט זיך א וואונדערלאכער חלום, וואָס וועט דאס לעבען ווערען. ווען ס'וועט דער מוט אוז ווילען זיין... איך האָב דעם מוט אוז ווילען, עווא! ...

ע ו ו א : — א חלום! (טאָן ענדערונג) קום לעב מיט מיר די ווירקלאכקייט... קום טאָנץ מיט מיר, אוריה... טאָנץ מיט מיר דעם אלטען זיוונג־טאָנץ...

א ו ר י ה : — (צערטעלט זי טרוימעריש) ניט איצט געליבטע! אמאָל, זיען ס'וועט אין פרידען א פרעי אוז גליקלאָך לעבען בלייַען אויף די בערג אוז טאָלען אוז קוועלען וועט די פרייד פוז יעדער מענשענ'ס זעל, וועל איך מיט דיר, געליבטע, אין גרינעם טאָל, מיט זילבער שיין באָאסען, אינאיינעם מיט די זין אוז טעכטער פוז מיין פאָלק, מיט פרייען כאר־געזאנג, דעם ווינט אנטקעגענטאָנצען... אוז ס'וועט דער טאָנץ, געליבטע, פוז דער נשמה זיין... ניט איצט... איצט רופט א גרויסער חוב, א וואונדערלאכער שטרעבען!

ע ו ו א : — א! איך וועל ביז דעמאָלט ניט דערלעבען. איך וועל דערשטיקט ווערען פוז אומעט אוז פוז פיין.

א ו ר י ה : — (מיט געבעט) עווא! ... (קורצע פויזע) דאָך! ... (לאָזט זי אימפולסיוו אָפ) דו ביזט גערעכט! עס ליגט צעשיידען דער וועג פוז אוכזער לעבען: דיך ציט צו פרייד, געזאנג אוז טאָנץ, צום ענדס פוז לעבען;

מיך ציט צו שווערער ארבעט... צו שאפען אויף דאס ניי און בויען אויף דאס ניי — דאס נייע לעבען...

עוא, איך האב דיך ליב... און די ליבע האט מיך אויף א מינוט ניט פארנארט! איך קען אבער מיט איר מיין זעל ניט דערשטיקען; איך קען ניט מיטגיין מיט דיר אין דיינע וועגען... מיר מוזען זיך צעשיידען!...

ע ו ו א: — נאט!... ווי קענסטו עם גאר אויף דיינע ליפען ברענגען? ווי וועל איך דען קענען לעבען אן דיין ליבע? ווי וועסטו, אוריה, לעבען אין דער שיידונג?

א ו ר י ה: — איך וויים. עס וועט ניט גרינג זיין, עוא, ניט דיר, ניט מיר!... עס מוז אבער געשען!... (וויל גיין).

ע ו ו א: — (לאזט אים ניט) אוריה!

א ו ר י ה: — ס'איז ניטא קיין אנדער וועג...

ע ו ו א: — (פאביטערט) נאט, איך האב געפילט, אז דו ביזט שוין ניט דער וואס האט מיך פריער געליבט מיט אזא פייער; כ'האב אבער ניט גלויבט, אוריה, דו זאלסט מיך קענען פארבייטען אויף א חלום!...

א ו ר י ה: — עס איז ניט קיין חלום, עוא, עס איז דער העכסטער שטרעבען פון מיין זעל!

ע ו ו א: — (אימפולסיוו) א חלום... א חלום... פאר וועלכען דו בריינגסט מיך פאר א קרבן!

א ו ר י ה: — וואס רעדסטו, עוא?

ע ו ו א: — (פארביסענער) ווי וואלט געווען, ווען איך וואלט דיך פארביטען אויף יענער לוסט און ליידענשאפט, אויף יענע רייכטימער און פריידען וואס האט מיר ערשט דער פירסט פאטריציוס געאפערט?!

א ו ר י ה: — עוא, פארשטייסטו מיך אויך ניט?! ווען איך וואלט דיך פארביטען אויף אנאנדער פרוי, וואלסטו געקענט מיך שוינען, האסען און פאר דיין באליידיגטען געפיל, פון מיר אפילו די ביטערסטע נקמה נעמען... אבער, עוא, דו וניסט דאך, אז דאס איז ניט אזוי... פילסטו דען ניט ווי מיין נשמה ווערט צעריסען אין קאמף פון ליבע און שטרעבען?!... ניי, לעב דיין לעבען און לאז מיך טאן מיין ארבעט און מיין פליכט!... (וויל ווידער גיין).

ע ו ו א: — (קלאמערט זיך אויף זיין ברוסט) נאט, דאס קען ניט זיין; ס'וועט קיינמאל ניט געשען... (פויזע; טראמויטען־שאל; עוא הויבט אויף דעם קאפ און קוקט זיך ארום; פון פאלאץ קומען עטליבע אריענטאלישע מוזיקער מיט סטרונע און צימבעל אינסטרומענטען און זעצען זיך אויף קליינע טעפיכער ביים פאנטאן; זיי פאלגט באלד במעט לויפענדיג א גרופע מענער אין וויסע קאסטיומען, מיט זייער לידער פארויס, זייער רייך און אריענטאליש געקלוידט; אלע

מיט אנטבלויזטע שווערדען געהאלטען אויבער'ן קאפ; נאר זיי קומט, אין דער זעלבער מעמפא, א גרופע מויזלאך אין פארשויטע טאנץ־קאסטיומען, האלב מאסקען און ווייסע טיכלאך הויך געהאלטען אין איין האנט; פארוים זיי קומט זייער לידערין אויך אזוי, נאר זייער רייך אריענטאליש געקליידט. אלע פארמירען זיך זייער גיך צום טאנץ ביים „פאנטאן פון ליבע" אונטער דער מוזיק פון אריענטא־לישען ארקעסטער, וואס גייט ביסלאכווייס אויבער צו אלגעמיינער טאנץ־מוזיק, ווען דער גרופען־טאנץ גייט אריבער אין אן אלגעמיינעם טאנץ פון גאסט און מאסקען. גאסט און מאסקען קומען פון אלע זייטען מיט יובעל געשרייען: „צום טאנץ!" "צום טאנץ!")

ע ו ו א: — זע, אוריה, ווי עס קוועלט די פרייד פון לעבען... קום, לאמיר זען דעם טאנץ. (ער גייט מיט איר א שפאן־צווייז פארוים און ביידע בליי־בען שטיין. זי האלט אים ביי דער האנט; טראמייטען־שאל צום טאנץ).

ד ע ר ל י ד ע ר: — (טאנצט דעם אריענטאלישען שווערדען־טאנץ און זינגט צו פון צייט צו צייט אין פאסיגען רעטשיטאטיוו; די מענער מיט די אנט־בלויזטע שווערדען אין אקאמפאנירענדע באוועגונגען צו זיין טאנץ):

מיר טאנצען דעם אלטען שווערדען־טאנץ!
דעם טאנץ פון פעלקער־פרייד און געטער־דינסטען!...

ד י ל י ד ע ר י ן: — (ווי דער לידער, טאנצט מיט דעם ווייסען טיכל אין דער הויך; די מיידלאך אקאמפאנירען מיט פאסיגע באוועגונגען צו איר טאנץ):

מיר טאנצען דעם אלטען זיוונגים־טאנץ!
דעם טאנץ פון פרייד און ליבע!...

ד ע ר ל י ד ע ר: — אונזער צייכען איז דאס שווערד, — דער צייכען פון דער מאכט!
און מיט דער מאכט באשווערען מיר אייך,
שענסטע טעכטער פון שומרנ'ס טאלען,
אונז צו געהארכען אין דער ליבע!...

ד י ל י ד ע ר י ן: — אונזער צייכען איז די אומשולד — די אומ־שולד פון דער כלה־שיין
און ווילט איר, מענער, מיר זאלען אייך געהארכען
אין דעם ענגעם פון דער ליבע;
כאפט אונז אין דעם זיוונגים־טאנץ...
(די מענער אויסער דעם לידער שיידען די שווערדען; טאנצען אנט־קעגען די מיידלאך מיט פרייד געשרייען).

ד י מ י י ד ל א ך: — כאפט אונז... כאפט אונז!...

ד י מ ע נ ע ר: — מיר וועלען... מיר וועלען... (ביסלאכווייז פאר־שפרייט זיך די לוסטיגקייט פון די פארלאך, אונטער אלגעמיינער טאנץ־מוזיק,

אויף די מאַסקעס און געסט; מענער טאַנצען אַנטקעגען פרויען, יובעל און פרייד געשרייען: „כאַפּט אונז"; „כאַפּט אונז"; „מיר וועלען; מיר וועלען אייך כאַפּען"; עוואַ האַלט אוריה'ן פאַר דער האַנט; זי שטייט אַבער ניט איין אויף אַן אַרט; מיט ברענענדיגע אויגען שוועבט זי אַרום; מאַכט טאַנץ־באַוועגונגען; פּראַווט אָנצינדען אוריה'ן מיט איר לוסטיגקייט — עס גלעזינגט איר ניט; זי קוקט זיך אָפּט אַרום און קעמפט אויגענשיינלאַך מיט זיך אַליין. טראַמייטען־שאַל. די פּאַרלאַך וואַס האַבען זיך געכאַפּט, קושען זיך פּאַרשויט און טאַנצען אַוועק צום פּאַלאַץ. די לוסטיגקייט באַראויגט זיך אַ ביסעל. לענגערע פּויזע).

ע ו ו א: — קום טאַנץ מיט מיר, אוריה!...

א ו ר י ה: — עס גייט מיר ניט קיין טאַנץ!...

ע ו ו א: — אַ! דו שטויסט מיך אין די אַרעמס פון מיין פאַרפאַלגער; פאַטריציאום האָט געשוואירען צו כאַפּען מיך אין טאַנץ...

א ו ר י ה: — (כאַפּט זי אימפּולסיוו אָן מיט די הענט ביי די אָקסעל) עווא! דאָס וועט אים קיינמאָל ניט גלעזינגען!... (טראַמייטען־שאַל ווי פריער; די מענער אַנטבלויזען די שווערדען; די מיידלאַך הויבען אויף די טיכלאַך און טאַנצען מיט מער און מער אזארט).

ד ע ר ל י ד ע ר: —

מיר טאַנצען... און וועלען אייך געווינען אינ'ם טאַנץ.
איר מוזט דאָך אונז געהערען און אונז הייליג שווערען
ביז אין קבר טרייהייט און געטרייקייט...

ד י ל י ד ע ר י ן: — (טאַנצט מיט מער און מער אזארט)

מיר טאַנצען... נו, כאַפּט אונז אינ'ם טאַנץ!
מיר וועלען אייך געהערען, מיר קענען זיך ניט ווערען
און ביז אין קבר שווערען טרייהייט און געטרייקייט...
אזוי איז דאָס געבאָט!...

(אַלע גרייטען זיך צום פּאַרוויז טאַנץ; עווא לאָזט אָפּ אוריה'ן; קוקט זיך אומרואיג אַרום; שטייט ניט איין אויף אַן אַרט).

ד ע ר ל י ד ע ר: —

דאָך וועלען מיר נאָך האַלטען וואַך איבער אייך,
היטען אייך פון דער זינד און צוימען אייך,
און אין דער וואַך, רו און גליק געווינען!...

ד י ל י ד ע ר י ן: —

דאָך, ווי וועט זיין דעם היטער...
וואַס וועט פון אונזער ליבע מאַכען שפּאַט און לוסט...
בייז איז די נקמה; מיט גאָל דאָס פרויען האַרץ;
גיפט מישט עס אין דעם בעכער פון זינדיגען פאַרבראַכער.

צו שטילען ווייטאג און פיין אין דער ברוסט...

נו, כאפט אונז אין דער ליבע... געווינט אונז אין דעם טאנץ!...

(די מענער שיידען די שוועדען; די מיידלאך הויבען אויף די טיכלאך און אלע טאנצען פארווויים ווי פריער. דער טאנץ פארשפרויט זיך מיט גרויסען אזארט).

ע ו ו א: — (ציטערט פון אויפרעגונג) אוריה, קום טאנץ מיט מיר!... באשיץ מיך אין דעם טאנץ... (שפרינגט אימפולסיוו ארויין אין טאנץ; אוריה פאלגט איר נאך א שפאן־צוויי; בלייבט שטיין; אנגעשטרויפט היט ער זי מיט די בליקען און מיט קארעספאנדירענדע באוועגונגען צו איר טאנצען).

פ א ט ר י צ י ו ס: — (מיט טיוועלשער פרייד צו אן אפיצער) א! קאמראד, זי האט ניט אויסגעהאלטען און זי וועט מיינע זיין (וואדפט ארא־פ דעם אויבערשטען מאנטעל) נא, האלט!... (שטויס א מיכט, אומכאשלאסען, קוקט זיך ארום; צעריצט שפרינגט ארויין אין טאנץ; טאנצט מיט גרויסער לוי־דענשאפט אנטקעגען עוואן; לאווירט צו כאפען זי; זי מיידט אים אוים און טאנצט קעגען אנאנדערען. אוריה אין שטארקער אנשטרויינגונג היט יעדע באוועגונג זייערע מיט צוגעפאסטע באוועגונגען כמעט אומכאמערקט פאר זיך אליין. פאטרי־ציוס, אלץ מער און מער גערייצט, פארפאלגט עוואן מער און מער. זי איז אויך מער גערייצט און מיידט אים מער עקשנות'דיג אוים; זי איז אבער כמעט אן כחות. לענגערע פויזע פון גרויסען אזארטען טאנץ. פארלאך כאפען זיך אין טאנץ און פארשווינדען פארשיידט צום פאלאץ. פאטריציוס מאכט א ווילדען פארזוך צו כאפען עוואן; ער כאפט זי כמעט, אבער אוריה פארצאמט אים דעם וועג. טרא־מייטען־שאל; אין פאטריציוס הענט פאלט ארויין די הויבע מאסקע; עוואן אן כחות פאלט אין אוריה'ס ארימס; ער טראגט זי כמעט אויף די הענט ארויס א פאר שפאן).

פ א ט ר י צ י ו ס: — (אין שטארקער אויפרעגונג, ווייל אפשטויסען פון זיך די הויבע מאסקע; זי לאזט זיך ניט) ניט אייך האב איך געמיינט!...

ד י ה ו י ב ע מ א ס ק ע: — (שטאלץ) דאך!... מיך האט איר געכאפט... איר וועט דעם אלטען מנהג, הער, ניט וואגען צו ברעכען... מיך האט איר אין דעם אלטען זיווגים־טאנץ געכאפט און מיינער זייט איר!

פ א ט ר י צ י ו ס: — ניין, איך האב אנאנדערע ליב און קען אייך ניט געהערען...

ד י ה ו י ב ע מ א ס ק ע: — (געלאסען) איך גלויב עם ניט! ווי האט איר דען אין זיווג־טאנץ געטאנצט?

פ א ט ר י צ י ו ס: — (אביסעל דערשראקען, צוריק געזעצט) איך שווער ביי ריטער־ערע!

ד י ה ו י ב ע מ א ס ק ע: — (אירגיש) ביי א י י ע ר ריטער

ערע! (בויגט זיך אָביסעל אַן; תויבט אויף די מאַסקע אויף אַ סעקונדע און לאָזט אים שטאָלץ אָפּ) וועלן האָט איר פאַלש געשוואוירען, פירסט, הייגט, צי דער־מאָלט!...

פּאָטריציוס: — (אַ פּאַרציטערטער, אַ טריט צוריק) גאָט, איר — דאָ?!... (אַ ביסעל רואיגער, אין האַלב־טאָן) אָבער ניט דאָ איז דאָס אָרט צו שענדען מיך און מאַכען מיך צו שפּאָט.

די הויכע מאַסקע: — (שטאָלץ און פּאַדערענדיג) דאָ האָט איר מיך אין טאָרן געוואונען און דאָ, כאָטש, נאָר צום שיין פּאַר לייט, ניט צו מאַכען מיך צו שפּאָט, וועט איר מיר הייגט געהערען...

פּאָטריציוס: — זייט גנעדיג!

די הויכע מאַסקע: — איך בין עס צופיל מאָל געווען (באַפּעלערויש) הייגט וועט איר מיינער זיין, אויב איר ווילט ניט, אין קייטען, אויף דאָס נאָר מיר ליבע שווערען.

פּאָטריציוס: — (אונטערטעניג) אויב עס מוז אזוי זיין, דאַן אין אַלטער ריטער־וועלט, זאָל עס אזוי זיין... איר זאָלט מיר נאָר די פריי־הייט געבען נקמה דאָ צו נעמען.

די הויכע מאַסקע: — איר זענט פריי. (דרייט זיך אַוועק פון אים; ער זוכט עוואַן מיט די בליקען; דערזעט זי מיט אוריה'ן; גייט אויפ־גערעגט צו זיי; עוואַ צערטעלט און לאַשצעט אוריה'ן).

פּאָטריציוס: — (אין שטאַרקער אויפרעגונג כאָפּט זיך צום שוייד פון זיין שווערד) אַ שמרוני מיר אין וועג?!... (צו אוריה'ן) וועך ביזטו דען וואָס האָט געוואָגט דאָס שענסטע מיידעל זיך צו רויבען אין דער ליבע!...

אוריה: — (קוקט אים אָן דערשטוינט) וועך איך בין? איך בין שומרנ'ס זון און בין שטאָלץ דערמיט. אָבער וועך ביזטו דען, הער, איך זאָל דיר דאַרפען רעכענונג אָפּגעבען פון מיין ליבע!?

פּאָטריציוס: — ניט דיר וועל איך דערציילען וועך איך בין (חויבט אויף די שוייד מיט'ן שווערד און ווייל אים שלאָגען).

עוא: — (דערשראָקען, שטעלט זיך צווישען בוידע, שיצט אוריה'ן; צו פּאָטריציוס) איר וועט זיך ניט דערוועגען... (צו אוריה'ן, פּאַרסירט) דער פירסט פּאָטריציוס שפּאָסט! האַ־האַ־האַ! ער האָט מיר היינט געשוואוירען ליבע; ער האָט דאָך ניט געוואוסט, אז איך האָב אנאנדערען ליב.

אוריה: — פירסט פּאָטריציוס...

פּאָטריציוס: — דיך האָט זי ליב?!

אוריה: — וואָס גייט עס אייך דען אָן?

פּאָטריציוס: — וואָס ס'גייט מיך אָן?! דו טרעט מיר אויס דעם וועג, פּאַרהאַסטער מענש.

א ו ר י ה : — זענט איר ביים זינען, הער!

פ א ט ר י צ י ו ס : — (אין גרויסער אויפרעגונג) טרעט מיר אויס דעם וועג, שמרוני; וועז ניט, ביי גאָט, באצאָלסטו מיט דיין לעבען... (הויבט הויך זיין שייד און שווערד, אין ווילדען אַנגריף, אים צו שלאָגען; עווא באשיצט אים; עס קומען זיך צונויף געסט אין מאַסקען).

ע ו ו א : — ווי וואָגט איר ביים וויזיר'ס עפענטליכען פעסט?!

א ו ר י ה : — (אין אימפולסיווער באַוועגונג צו באַשיצען זיך, כאָפט דאָס העמעל פון זיין שווערד) איך האָב אין אייערע מערב לענדער אויך די קונסט פון שווערדען געלערנט און קען זיך וואויל באשיצען אין ערען־קאמף!

ש ט י מ ע ן : — א שווערדען־קאמף... א שווערדען־קאמף... (געסט און מאַסקען קלייבען זיך ארום).

ע ו ו א : — (א פאַרציטערטע) אוריה, אום גאָטעס ווילען!... פירסט, וואָס ווילט איר טאָן?

א ו ר י ה : — (ציט דעם שווערד האַלב פון דעם שייד) איך ווייל מיין ליבע און מיין לעבען שיצען... איך ווייל דיך באשיצען, עווא!...

פ א ט ר י צ י ו ס : — (מיט שטאָלץ) ניט מיט דיר, פאַרהאסטער שמרונ'ס זון, וועל איך, פאטריציום, דער יורש פון אלטע ריטער־שטאמען, אין שווערד־געפעכט זיך מעסטען... טרעט מיר אוים דעם וועג, עווא דו רייטאן, איך וועל אים ווי א הונט דערשלאָגען. (הויבט די שייד הויך צו שלאָגען אים).

ע ו ו א : — (ציט זיך אוים אין איר גאַנצער ליינג) אוממענש, איך וועל דיך מיט די הענט דערשטיקען... (פאַטריציום מאַכט א שפאַן צוריק).

א ו ר י ה : — (שטייט א סעקונדע ווי ער וואָלט זיך אויף עפעס באַשלאָסען; לאָזט דאָס העמעל פון שווערד; עס פאַלט צוריק אין שייד) איך קען ניט, דורות רופען מיך... דאָס שווערד אין אקעראייזענס צו איבערשמידען!... איך וועל קיין בלוט ניט זוכען, עווא!... (ציט זיך איילענדיג צוריק; עווא גיך נאָך אים, בויידע אפ).

פ א ט ר י צ י ו ס : — (מיט פאַראַכטונג) דער פייגלינג! ער האָט אויך דאָס שווערד באַלויידיגט! עס זאָל אים ניט געשענקט זיין... קאמעראדען, וואר גייט מיט מיר? מיר וועלען אים און זיין געזינדעל אויך אין זייער הייל געפינען און צום טויט דערשלאָגען... נקמה, קאמעראדען... (לעבע־דיגער טראמיטען־שאל).

ש ט י מ ע ן : — א!... צום פעסט־טיש! דער רוף צום פעסט־טיש. (מאַסקען און געסט טאַנצען פאַרווירם צום פאַלאַץ).

ד י ה ו י ב ע מ א ס ק ע : — (רירט אן פאַטריציום אקסעל) איר וועט

מיך, פירסט, אין טאַנץ באַלויטען צום פעסט־טיש. דאן וועט אַיר ווידער פרוי זיין.

פ א ט ר י צ י ו ם : — (מיט טיפער פאַרניגונג) איך וועל עס, פירסטין טאַן אוו, געזעלען. מיר וועלען אונזער נקמה שפעטער נעמען! ... (פאַרלאַד טאַנצען צום פאַלאַץ; פאַטריציוס טאַנצט מיט דער הויכער מאַסקע).

פ א ר ה א נ ג פ א ל ט

דריטער אקט

(דער פּאַרחאַנג גייט אויף פּאַמעלאַך און דעקט אויף די געגענד ביי די בערג און די טעמפּעל רואינען, ווי פריער, נאָר שפּעט אין דער נאַכט. אונטער דעם שאָטען פון די רואינען פון דעם טעמפּעל זאַמעלט זיך דאָס פּאָלק. עווא און אוריה קומען אָן אין ליכט, לינקס. בן זאב טרעט אַרויס רעכטס, אין שאָטען; דערזעט אוריה'ן מיט עווא'ן).

ב ן ז א ב : — (דערשראָקען) אָ! ... אוריה מיט דער קריסטין דאָ? ! ... גאָט! ... (עווא טרעט גיך צוריק הינטער די רואינען; אוריה בליבט שטיין אַליין, דעם קאָפּ טיף געבויגען).

ב ן ז א ב : — (מיט איינגעהאַלטענעם בעס, שטרייענג) אוריה, זון פון אהרן כהן גדול, איך זע דו ביזט שוין דאָ ... און ניט אַליין ... (קאָנטראָלירט זיך) גיי, אַלזאָ, און מאַך דיך גרייט!

א ו ר י ה : — (הויבט פּאַמעלאַך אויף דעם קאָפּ) גרייט, צו וואָס, עלטסטער פון מיין פּאָלק?

ב ן ז א ב : — דעם כהן גדול'ס ווילען וועט דערפילט ווערען. ער האָט מיך געשיקט דיר זאָגען, אַז עס וועט נאָך היינט געשען ... אויף זיין באַפעל פּאַרזאַמעלט זיך דאָס פּאָלק און ער אַליין וועט באַלד דאָ זיין. ער וועט דיר די כהונה איבערגעבען ...

א ו ר י ה : — (פּאַרציטערט) היינט! ... שוין! ...

ב ן ז א ב : — (גיפטיג) אַווי ווייל ער; זיין ווילען איז דאָך הייליג ... גיי, טובל זיך פון דיינע זינד און גרייט זיך צו!

א ו ר י ה : — (הויבט אויף דעם קאָפּ צום הימעל) גאָט! ... (קורצע פויזע. עס הערט זיך דאָס מאַנאָטאָנע געזאָנג „לית אלה — אלה אחד!" ער שטעלט זיך אָן און הערט זיך צו אַ וויילע).

א ו ר י ה : — (פאַמעלאַך) דורות רופען מיך ... (פאַרשווינדט).

ב ן ז א ב : — (מיט אַן אויסגאָס פון כעס) שמרונים, עלצטע! האָט איר געזען די קריסטין דאָ מיט אים, מיט אוריה'ן? ווויי, ווויי איז אונז. (גרינגע אומרואיגקייט אין פּאָלק מיט אויסרופען: „וואו" ? ! . . ווער! . . . א קריס־טין"... סיר עדוואַרד מיט אַ צעשפּענטען פּאַרמעט אין דער האַנט קומט פון די געצעלטען. נאָך אים דו רייזאן, דר. אַשבנזי און דער אַראַבער מיט אַ לאַמטערען אין דער האַנט. דאָס פּאָלק זאַמעלט זיך ביסלאַכווייז פּאַרוים).

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — (צעשטרייט, גיך, אַזוי ווי ווערענדיג זיך קעגען וועמען) לאָזט מיך ... איך מוז דעם פּאָלק עס איבערלעזען! ...

ד ו ר י מ א ן : — (מיט געבעט אין קול) אָבער, סיר עדוואַרד, מיר דאַרפען זיי ניט שטערען... עס איז דאָך זייער פעסט!...

ס י ר ע ד ו א ר ד : — אַך, לאָזט צו רו, קאָלעגע, דאָס פעסט איז נאָך ניט אין גאנג... און עס קען אויך שפּעטער זיין; און דאָ איז אַן אוצר, אַן אלטער אוצר. זאָלען זיי עס הערען און אַליין פּאַרשטיין ווי נויטיג עס איז פאַר זיי צו זאַמלען זייערע אלטע שריפטען און אלטע אוצרות און באַהאלטען זיי אין אונזערע מוזעען. (שטעלט זיך אין דער פּאָזע צו לייענען).

ד ר. א ש כ נ ז י : — דאָך ניט איצט, קאָלעגע...

ס י ר ע ד ו א ר ד : — וועו דען? איצט... וועו דאָס גאנצע פּאָלק איז דאָ. (צום אַראַבער) אבא, אבא, לייכט מיר צו. (דאָס פּאָלק שפּאַרט זיך אַרום אים פון דערווייטענס; צפניה וויזט זיך אויף די רואינען פון דעם טעמפּל; גייט פּאַמעלאַך; בלויבט שטיין אין דער תוך אויף א שטיין און הערט זיך צו; אוריה קומט פון דער זייט; בלויבט שטיין כמעט אומבאַמערקט הינטער דר. אשכנזי; עווא ווייזט זיך אויך א ביסעל שפּעטער הינטער די שטיינער און בלויבט די גאנצע צייט אומבאַמערקט.)

ס י ר ע ד ו א ר ד : — (גרייט צום לעזען) הערט אויס, שומרונים. הערט אַלע אויס, וואס אייער אלטער נביא זאגט צו אייך: (דאָס פּאָלק קלויבט זיך נענטער.)

א י י נ י נ ע פ ו ן ד ע ר מ א ס ע : — אן אלטער נביא...

א נ ד ע ר ע : — לאָמיר הערען!...

ק ו ל ו ת : — לאָמיר הערען!...

ס י ר ע ד ו א ר ד : — (אין דער פּאָזע, אבא לייכט אים צן, לעזט:)

„און גאָט האָט מיר געהייסען: רייד צו זיי;
„אַנטפּלעק זיי...
„איר וועל אייך נאָך פּאַר זיגער מאכען,
„פּאַר זיגער איבער דאָס לעבען.
„ניט מיט'ן שוועכט אויפ'ן שלאַכט-פעלד,
„מיט מענשענ'ס בלוט באגאסען,
„וועל איך אייך צו זיגער מאכען!...
„וועו איז די קלאַרע וואסערען פון ירדן
„וועט איר זיך רייניגען און טובלען
„און אפּוואשען די הענט פון בלוט און שלעכטע טאטען
„און רייניגען און לויטערען די זעל פון טונקעלע באגערען!...
„דאָ, וועל איך דיך פּאַר'ן זיגער מאכען איבער שונאים
אומגעציילטע!"

ס י ר ע ד ו א ר ד : — (צום אַראַבער) אבא! שטיי ניט ווי א גולם; לייכט מיר צו אט דא!

ד ע ר א ר א ב ע ר : — אט דא ! (טוט אווי.)

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — (לעזט.)

„און וועז איר וועט אמת'דיג און תמימות'דיג און ריין זיין

„און ריין וועט זיין די זעל און קלאר, ווי ריין און קלאר עס איז

„דער ערשטער זון־שטראל וואס קושט זיך אין פרימארגעז

„מיט דעם שניי־שפיץ פון לבנון...

„דאז וועל איר אייך פאר זיגער מאכען !

„און זאג זיי, נביא, זאג ; דו האסט מיין שטים פארנומען :

„אז זיגען וועט און וועט באזיגען די ריינע זעל

„דעם לוסט־באגער נאך בלוט און גאלד און לוסט...

„און זיגען וועט דאס לעבען. דאס אייביגע.

„וואס וועט פון ריינע קוואלען פון דער זעל

„שטראמען אומגעשטערט אויף אייבינ...

„און דו, מיין פאלק, נעריניגט אין דעם שטראם פון לאנגע ליידען,

„וועסט זיין דער זיגער איבער פעלקער !...

„אזוי זאגט נאט, גאט דער אייניציגער...

„דער גאט פון אלע צייטען !..."

ס י ר ע ד ו ו א ר ד : — (צו אלע) אך ! דער אומגעשיקטער ארבער ! נראד דא האט ער דעם טאוועל אפגעבראכען ; אבער עס איז אן אוצר סאי ווי סאי... א זעאונג פון אן אלטען נביא. איך שיק עם היינט נאך, דורך טראנספארט, קיין לאנדאן, אין בריטישען מוזעאום... קום, אבא... (מיט אבא'ן גיך אף ; צפניה קומט נעענטער).

א ש ט י מ ע א י ן פ א ל ק : — איר הערט : א נביא !... א נביא האט נערעדט !... (געדראנג אין פאלק.)

צ פ נ י ה : — א נביא ? ! . . . דאס פאלק, מיט יראת הכבוד, מאכט אים א וועג) נייז, א הייליגער : געלויבט זאל זיין זיין נאמען, אלה, אלה אחר !

א ו ר י ה : — (צו דר. אשכנזי) אט ד א ס איז, אלטער לערער, דער חלום — די אייביגע ירושה פון מיין פאלק...

ד ר . א ש כ נ ז י : — אן אלטער חלום... א טויטער בוכשטאב, קינד, א שיינדעל איז מוזעאום !

א ו ר י ה : — נייז, ס'איז ניט אמת, לערער !... עס איז א זעאונג, א שטרעבען וואס וועט נאך וועז עס איז דאס לעבען גובר זיין !...

צ פ נ י ה : — (דערזעט אוריה'ן, דערנענט זיך צו אים מיט פרייד) א ! אוריה, דו ביזט אויך דא ! נעלויבט זאל זיין זיין נאמען. איך האב מיט אלה'ס נענאד דערלעבט די שעה צו פירען דיך צו דער עבודה פון גאט דעם אייג־

ציגעו אוו זאלבעו דיד פאר דעם כהן גדול פון דיין פאלק. די אלטע הארעו דארט דארפעו אונז ניט שטערעו. קום מיין זון!

א ו ר י ה: — (אימפולסיוו, מיט א טריט פארויס) איך גיי, כהן גדול! איך וויל מיין לעבעו ווידמעו יענעם גרויסעו שטרעבעו פון די אלטע הייליגע.

ש ט י מ ע ן פ ו ן פ א ל ק: — הערט!... הערט!...

ד ר. א ש כ נ ז י: — (חאלט אפ אוריה'ן מיט דער האנט אוים'ן אקסעל) אוריה! ניט דא, אין טויטעו טאל, אוו ניט דעם גוסס'דיגעו פאלק, דארפסטו דיינע קרעפטעו ווידמעו אוו אפגעבעו דיין לעבעו!... דארט, אין די מערב־לענדער, וואו דאס לעבעו איז פריש אוו גרויס; וואו די זוו מיט העלע שטראלעו ווארימט פעלדער, יונג־צעאקערטע, דארט דארפסטו דיינע זוימעו זייעו... דארט איז דיין ארט, אוריה, ניט דא!...

צ פ נ י ה: — (דערשטוינט) וואס הער איר, גאט!?... וואס רעדט איר, אלטער הער? (אין פאלק איז א שטילער, אומרואיגער מורמלען.)

ד ר. א ש כ נ ז י: — (אומגעאכטעט) דארט זענעו גערטנער דא, אוריה, מיט פירות זאפטיגע... דארט זיינעו פעלקער דא פול מיט מוט אוו לעבעו; דארט טראגט דער מענש דעם פארשריט אין דעם קאמף — דארט שאפט דער מענש דאס לעבעו... יענע פעלקער, אלטער פריסטער, דארף ער זיינע כחות ווידמענעו; דיין פאלק איז פוו דער צייט אלייז פאראור־טיילט צו אונטערגאנג אוו טויט...

א ו ר י ה: — א... לערער!...

צ פ נ י ה: — ווי?!... מיין פאלק פארארטיילט צו אונטערגאנג אוו טויט?!... ווער וואגט דאס אונז צו זאגעו? ווער וואגט די מאכט פוו גאט אויף זיך צו נעמעו אוו זאגעו, אז מיין פאלק מוז אונטערגיין?! ווער איז דער פאלשער נביא דא, וואס באט אונז אז צו לייענעו איז די שטערעו דאס מזל פוו מיין פאלק אוו זעו בנבואה זיין אונטערגאנג אוו טויט?...

ד ו ר י י מ א ז: — (וויך) זיי ניט געערגערט, גרויסער פריסטער, דיין פאלק איז אנמאכטיג אוו קעו דערפאר ניט לעבעו לייענגער!...

צ פ נ י ה: — (מאכטיג, מיט שטארקער באגייסטערונג) מיין פאלק, איר אלטע הארעו, לעבט זינט גאט דער אינציגער האט די וועלט באשאפעו אוו וועט לעבעו ביז זיין וויללעו וועט זי חרוב מאכעו...

ד ר. א ש כ נ ז י: — אלטער קינדער־גלויבעו...

ד ו ר י י מ א ז: — ווי אזוי דעו, אלטער פריסטער?

צ פ נ י ה: — (אין גוואלדיגעו עקסטאז) מיט אלה, אלה'ס חסד... מיט אלה, אלה'ס כח!

ד ר. א ש כ נ ז י: — (גערייצט) בלינדער גלויבעו!...

א ו ר י ה : — גרויסער, שטארקער גלויבען... הויך דערהויבט ער די נשמה... אוו פירט זי אומפארמיידלאך צו איר ציל !...

ד ר . א ש כ נ ז י : — פאר־פירט — זי !...

א ו ר י ה : — א !... וועו איך וואלט, ווי איר, געגלויבט אוו וואלט, ווי איר, געפילט, ווי גערעו וואלט איך אין אייער ועג געגאנגעו צו יענעם לעבעו פוו בלוט אוו קאמף... מיך פלאגט אבער די זעל : איך פיל אז אנדער וועג !... מיך ציט דאם הארץ צו יענע גרויסע אלטע ליכטער וואם האבעו צענדליגער יארהונדערטער מיט שיין די וועלט באגאסעו אוו האבעו אין דעם טאל — אויף די בערג פוו אלטעו אריענט — א טרוימעריש צויבער־בילד פוו שטילער מענשעו־ליבע, פוו פרידעו, יושר אוו גערעכטיגקייט גע־וועבט... אהין, יענעם לעבעו צו שאפעו, ציט מיך !...

איר רופט מיך אהין אין די מערב־לענדער, צו יענעם ווילדעו קאמף, צו בלוט, צו לוסט, צו גאלד... מיך אבער ציט צום הייליגסטעו, צום שטילעו מענשעו־גליק : צום גליק פוו א פארגרעסערטעו עקסטאז פוו יענעם זיסעו חלום... מיך טרייבט די זעלע דא צו לעבעו, דא צו וועבעו אוו שאפעו דעם הימעל־רייך פוו גליק אוו פרידעו — אויף דער ערד...

צ פ נ י ה : — א ! מיין זון... ווי די ריינע טראפענס פוו דעם אייבערט טריפעו דיינע וועדטער אויף מיין הארץ !...

א ו ר י ה : — א ! איר לערער ! איר שפאט פוו אונז — די טרוימער פוו דער וועלט... — מיין לאנד, זאגט איר, איז טוט, פארדארט זענעו אירע בעלדער ; פארשוואונדעו זענעו די גראזעו אוו די וועלדער, פארטריקענט איז דער באדעו, פארברענט פוו הייסע זונעו ליגט ער אין ימים זאמד פאר־וואנדעלט... — איך ווייס עס !

מיין פאלק זאגט איר, גייט אונטער... — אויך דאם ווייס איך ! אוו דאד, איך גיי !... איר גיי צום פאלק מיט יענעם נביא'ס גרויסעו גלויבעו, אז סוף כל סוף באזיגעו וועט די ריינע זעל דעם באגער פוו בלוט אוו גאלד אוו לוסט ; אוו זיגעו וועט דאם לעבעו, דאם לויטערע, דאם ריינע, דאם פרידלאכע לעבעו...

איך גיי, כהו גדול, איך גיי !... דורות רופעו מיך !... זאלב מיך מיט דעם אויל פוו גרויסעו גלויבעו, באלייכט דעם וועג מיר, גייסט פוו מיינע גרויסע אבות !...

בו ז א ב : — (צום פאלק, אויפריצענדיג) ער גייט !... ער גייט !... דער פרעמדער !...

ש ט י מ ע ו : — (אין פאלק מיט ערודער) ער גייט !... ער גייט !...

א ו י פ ג ע ר ע ג ט ע ש ט י מ ע : — (גאנץ הויך) אוריה גייט !

צ פ נ י ה : — (לאנגזאם, עקסטאטיש) געלויבט זאל זיין דיין נאמען

אלה, אלה אחד!... אוריה גייט צו דיין מזבח!... קום, אוריה! קום, מיין זון! (גייט, אוריה א שפּאן נאך אים).

ע ו ו א: — (לויפט צו אוריה'ן פון הינטער די רואינען; קלאַמערט זיך אן אים) אוריה!... אוריה!...

א ו ר י ה: — (ציטערט אויף) דורות רופען מיד, עווא!

ב ן ז א ב: — (אין גרויסער אויפרעגונג) א!... איר זעט, די קריסטין דא ביים בית התפילה!... ווויי, ווויי!... (געזודער אין פאלק.)

ד ו ר י י מ א ן: — (שטיל צו עווא'ן) טאכטער, דא איז טאבו פאר דער פרוי!...

ע ו ו א: — (קלאַמערענדיג זיך אן אוריה'ן) ניין, איך וועל אים ניט פארלאזען!

(גרויסער געזודער אין פאלק וואס שפּארט זיך פארויס.)

צ פ נ י ה: — (באמערקט עס, דערזעט עווא'ן; גיט א שפּאן צוריק) ווער איז די פרעמדע דארט, די פרעמדע אשה — ווער?

ב ן ז א ב: — (פארביסען) די פרעמדע, כהן גדול, איז א קריסטין, א נוצרית, א פרעמדע!...

ש ט י מ ע ן: — (אין געזודער) א קריסטין... א נוצרית... א פרעמדע!...

א ן א ו י פ ג ע ר ע נ ט ע ש ט י מ ע: — א טמא קריסטין ביים בית התפילה... ווויי, ווויי!...

א נ א נ ד ע ר ש ט י מ ע: — שיק זי אוועק, די פרעמדע!...

ד א ס פ א ל ק: — (מיט אן אויפרעגעדער באַוועגונג פארויס) שיק זי אוועק, כהן גדול!... שיק זי אוועק, די נוצרית!...

צ פ נ י ה: — (באפעלענדיג) פיר אפ די פרעמדע קריסטין, בן זאב, איז די געצעלטען פון די פרוען! (לויכטע באראויגונג אין פאלק.)

ע ו ו א: — (קלאַמערט זיך אין אוריה'ס אקסעל) אוי־ר־יה!...

צ פ נ י ה: — (דערשטוינט) אוריה, איז די פרעמדע קריסטין — דיר ניט פרעמד!?

ד א ס פ א ל ק: — (אין שטארקער אויפרעגונג מיט באַוועגונג פארויס) שיק זי אוועק, כהן גדול!...

(צפניה הויבט די הענט צום הימעל קעגען דער כוואליע פון פאלק. דאס פאלק רוקט זיך צוריק מיט אויסגעשרייען: „הערט!"... „הערט דעם כהן גדול!")

צ פ נ י ה: — (צו אוריה'ן) אוריה, דארף דען א פרעמדע, אוך נאך א קריסטין, שטערען אונז צו טאן וואס גאט געבאט?!...

א ו ר י ה: — (מיט געזאמעלטען מוט) צפניה, כהן גדול, זי איז מיר ניט קיין פרעמדע.

ב ן ז א ב: — די קריסטין — ניט קיין פרעמדע!...

ש ט י מ ע ן א י ן פ א ל ק : — ווי! ... ווי געשריען! ...
א ן א ו י פ ג ע ר ע ג ט ע ש ט י מ ע : — ער איז א פרעמדער! ...
ער איז אונז פרעמד! ...
ש ט י מ ע ן : — ער... ער... ער... איז א פרעמדער! ...
צ פ נ י ה : — (מיט גרויסער מאַכט צום פּאַלק) ער? ער איז אייך פּרעמד? ! אוריה, מיין ברודער אהרן׳ס זון — דער פון דור צו דור פון נאַט געזאַלבטען כהן! אוריה איז אייך פרעמד? ! ... (טאָן ענדערונג) אוריה, זון, קום מיט מיר: איך וועל דיך ביי די טרעפ פון בית התפילה זאַלבען און דאַן, ביים אַלטען הייליגען מזבח, מיט ריינער זעל פּאר גאַט, וועסטו אים דינען... קום, מיין זון...
א ו ר י ה : — (פּראַווט זיך באַפרייען פון עוואַ׳ן) איך גיי, כהן גדול, איך גיי! ...
ע ו ו א : — (קלאַמערט זיך אָן אים) אוריה, איך אויך... איך גיי מיט דיר! איך וועל דיך ליב האבען אומעטום און העלפען דיר אין לעבען...
א ו ר י ה : — (באַפּט זי קאַנוואולסיוו ארום) עוא, דו אויך? מיין ליבע און מיין לעבען! ... (זי פּאַלט אין זיינע אָרימס. מאַמענטאַן שטוינען אַלע. דאַס פּאַלק אין א מאַמענטאַנער באַוועגונג צוריק, וויגט זיך אין א ברויזענדער כוואַליע פּאַרוים; בן זאב פון פּאַרענט.)
ב ן ז א ב : — ווי! ... ווי געשריען! ...
ש ט י מ ע ן : — (אין שטורעמדיגער אויפרעגונג) ווי! ווי! מיט דער נוצרית! ווי! איז אונז!
צ פ נ י ה : — (אין שטאַרקען קומער, פּאַרוואַרפט דעם וויסען קאַפּ צום תימעל מיט פאַרמאַכטע אויגען) ג־א־ט! ... אלה־אחד! ... נעם צו מיין ראיה! די אלטע אויגען זאַלען עס ניט זען! ... (בלייבט אזוי שטיין אין דער פּוזע.)
א ו ר י ה : — (לאַזט אַפּ עוואַ׳ן; מיט אויסגעשפּרייטע הענט צום פּאַלק, א שפּאַן פּאַרוים) פּאַלק! שומרונים! ... זי וויל אויך איר לעבען שיינקען אייך! ... ליבען אייך און דינען אייך! ...
ד א ס פ א ל ק : — (מיט גוואַלדיער אויפרעגונג) די פרעמדע קריסטין! די טמא נוצרית! ... ווי! ווי! ...
ב ן ז א ב : — פרעמד בלוט וויל ער אין אונזער אלטען ריינעם שטאַם באַרמישען... און פרעמדע געטער דינען! ... סקילה! ... סקילה קומט אים, סקילה! ...
ד א ס פ א ל ק : — סקילה! .. סקילה... פאַרשטיינט אים! סקילה! ...
ב ן ז א ב : — (וואַרפּט א שטיין) נא! ... (שטיינער פליען פון אַלע זייטען מיט גוואַלדיגע אויפגעריצטע געשריען „סקילה, סקילה"; אוריה שטייט א ווילע מוטיג; פּראַווט גיין א שפּאַן פּאַרוים. דאַס פּאַלק, אין ווילדער אויפ־ריצונג, באַוואַרפּט אים מיט שטיינער; א שטיין טרעפּט אים — ער פאַלט.)

ע ו ו א : — (ווען אוריה פאלט) אָ! גאט!... (פאלט אין אָנמאכט אין די אָרימס פון דו רייכאן.)

ד ר. א ש כ נ ז י : — (לאזט זיך העלפען אוריה'ן) ב־אָ־ר־ב־אָ־ר־ע־ן!...

צ פ נ י ה : — (עפענט די אויגען; אין שרעקלאכער פארווירונג פאסט ער דאך די סיטואציע; ציט זיך אוים אין דער גאנצער לייגג פון זיין קערפער און טרעט העפטיג צוושטעון פאלק און אוריה'ן; בן זאב פארלירט זיר, דאם פאלק באוועגט זיך אומרואיג צוריק; אוריה שטייט לאנגזאם אויף.)

צ פ נ י ה : — נ־א־ט!... אלה — אחד!... היינט נאך האסטו מיר געווייזען דיין גרויסען חסד. גאט!... היינט האסטו דאס ליכט וואס דארף דעם טויט מיר בריינגען, פאר מיינע אויגען פארגעפירט... דאך האסטו מיר א רגע לייגגער נאך דאס לעבען געשיינקט... (אין עקסטאטישען געבעט־טאן) נ־א־ט!... אלה — אחד!... וואס איז געווען דיין ווילען?!... האסטו שטראפען מיך געוואלט — אדער בעגשען וויילסטו אונז — דיין אָרים זינדיג פאלק!... באווייז דיין גרויסען ווילען — גאט!...

א ו ר י ה : — צפניה!... גרויסער גייסט פון מיינע אלטע, פרייע בערג!... וויז מיר דעם וועג צום ליכט... איד וועל אין דיינע טריט דיר פאלגען! עווא, לערער, פאלק, מיד רופען דורות!... דער דראנג פון מיין נשמה רופט... איד גיי, איד גיי, כהן גדול!

צ פ נ י ה : — (אין שטארקען רעליגיעזען עקסטאז) געלויבט זאל זיין דיין נאמען אלה, אלה אחד!... (ער שפרייט אוים די הענט) עפענט אויף דעם ארון — קינדער פון מיין פאלק! (דער אָרון עפענט זיך) זינגט צו גאט זיין לויב־נעזאנג — אלה, אלה אחד!... (ביי די רואינען זינגט זיך שטיל "לית אלה אלה אחד". פון דעם ארון איבער דעם אלטען ספר, שטראמט אן אָראָם ליכט איבער דעם אלטען צפניה; בן זאב וואקעלט זיך צוריק און ציטערט פון שרעק; דאס פאלק, אין ערפורכט בוגט די קעפ; מאמענטאנער אומרואיגער טומעל הינטער די רואינען. פאטריציוס מיט עזעלען, מיט אנמבלויזטע שווערדען קומען פון הינטער די רואינען, וואקלען אבער מיט ערפורכט צוריק אין דער אָראָם פון ליכט. מאמענטאנע פויזע.)

צ פ נ י ה : — (אין דעם זעלביגען עקסטאז, שליסט די אויגען) קום, אוריה, גאט'ס ליכט איז ווידער דא! (גייט אין דאס ליכט, אוריה נאך אים) איך הער טראמייטען שאלען... מען רופט! אוריה, מען רופט מיד אהין!... (ביידע דערגרייכען די טרעפ אין דאס גלאררייכע ליכט; אוריה מיט א פוס אויף די טרעפ; צפניה לויגט זיינע הענט אויף אוריה'ס קאפ).

צ פ נ י ה : — געבענשט זאל זיין דיין נאמען, אוריה! (וויגט זיך א סעקונדע און פאלט צו די טרעפ אויף אוריה'ס הענט.)

ש ט י מ ע ן : — צפניה... צפניה איז טויט... טויט דער כהן גדול!

א נ ד ע ר ע ש ט י מ ע נ : — טויט !... טויט !... (דריקען זיך מיט ערפורכט צו די טרעפ.)

ש ט י מ ע נ : — אוריה... אוריה לעבט !...

א ש ט י מ ע : — געבענשט זאל זיין זיין נאָמען !

א נ ד ע ר ע ש ט י מ ע נ : — געבענשט... געבענשט זאל זיין אוריה !...

ש ט י מ ע נ : — אוריה !...

א ש ט י מ ע : — אוריה — כהן גדול !...

ד א ס פ א ל ק א י ן כ א ר : — (אין דער שטיל)

לית אלה — אלא אחד !

אלה אחד !

א ו ר י ה : — (גלויבט זיך אוים איבער צפניה'ס קערפּער : תויבט אויף דעם קאָפּ צום הימעל ; שטיל און פּאַמעלאַך :)

כ'וועל לעבען !... לעבען פּאַר מיין פּאָלק ;

און ווייטער וועבען זיין גרויסע נייסטיגע ירושה —

פרידען, ליבע, יושר און נערעכטיגקייט —

אין דאָס לעבען, אין דער אייביגקייט !

לית אלא — אלה אחד !

אלה אחד !

(לויגערער שופר־שאַל. אַלע הערען זיך צו אָנגעשטרוינגט ; חויך אויפ'ן באַרג שוועבט די מוזע אין איר פּריערדיג ליכט איבער דעם גע־בויגענעם קאָפּ פון דיבטער)

ד י מ ו ז ע : — דיבטער, דער שופר שאָלט !... וואָס קינדיגט ער אָן היין זעל ?

ד י כ ט ע ר : — כ'האָב געזען א זעאונג !... די יוגענט קומט דערלייזען די פּאַרפּאָלגטע און די לייענדע... און בויען א נייי לעבען אויף די אָלטע זיילען — ליבע, פּרידען און נערעכטיגקייט !...

ד א ס פ א ל ק א י ן כ א ר : — (זייער שטיל)

לית אלא — אלה אחד !

אלה אחד !

(פּאַרטאָג פאַלט פּאַמעלאַך)

די באַפּריאונג*)

איין אקטער

---

* צוערשט געדרוקט אין „דער אידישער קעמפער". 1907.

די באַפּריאונג

פּערזאָנען:

מאריטץ ראַקאָוו, 38 יאָר.
דינא אַבראַמאָוונאַ, זיין פרוי, 27 יאָר.
לעווערסאָן, מאָריצע'ס יוגענט־פרייַנט, 20 יאָר.
מאָריץ, אַ פּוילישׁ דינסט־מיידל ביי די ראַקאָוו'ס.

צייט — איצט: אָרט — ניו־יאָרק.

(אַ גרויס שיין צימער, ניט זייער רייך, אָבער זויבער און געשמאַקפּול מעבלירט. לינקס — אַ לאַנגער טיש מיט ביכער, זשורנאַלען און שרייבגעצייג; אָן עלעקטרישער לאָמפּ מיט אַ גרינעם אָבאָשור, אַ גלאָבוס און אַנדערע וויסנשאַפטלאַכע אינסטרומענטן; לעבען טיש אַ מאָרים־שטול. ביי דער וואַנט אַ פּיאַנאָ, לעבען איר אַ הויבער גאַז־לאָמפּ מיט אַ רויטען אָבאָזשור. אויף דער פּיאַנאָ — בילדער און סטאַטועטקעס. ווייטער לינקס אַ טיר מיט קאָליר־טע פּאָרטיערען. די וואַנט געגענ־איבער דאָס פּובליקום פירט צו אַ גרויס גלאָזערן פּאָרהויז מיט אַ טיר צו דער גאָס. צווישן בריוויטע, טיפּע, גלעזערנע פענסטער פון בוידע זייטען פּאָרהויז. איבער זיי הויגען פּאַנאָדערגענומען שווערע פּאָרטיערען. דורך די פענסטער פון פּאָרהויז זעט זיך די באַשניידטע גאָס — נאַקעטע באַשנייטע צווייגען פון בוימער אוז דאָס ברענענדע ליכט פון די גאָסען־לאָמפּען. רעכטס — אַ שמאָלע טיר, אַ קאָמין מיט ברענענדע שטיקער האָלץ אויף גליענדע קוילען. איבער'ן קאָמין—אויפ'ן „מענטעל־בים" — בריקאָברעק פון אַלערליי באַזונדערע סאַכן. אין די פענסטער סטאַטועטקעס, בלומענטעפּ.

אַוועק. דאָס צימער איז ניט העל באַלויכטען. דורך דעם לינקען פענסטער שלאָגען זיך דורך די בלאָסע שטראַלען פון דער לבנה. פון ערגעץ־וואו הערט זיך אַ קלאַרע ווייטערע שטימע אין דער אָריע פון טאָסקע. דינא — אַ געזונטע, שיינע פרוי — האָלט אין ענדיגען איר טואָלעט. אין די ערשטע מינוטען גייט זי אָריין און אָרויס רעכטס פון דער שמאָלער טיר. זי פּוצט זיך און האָלט שטיל אונטער דער זינגענ־דיגער שטימע; דאָן שטעלט זי זיך אַפּ לעבען טיש רעכטס. הערט זיך צו צום זינגען מיט אַ לייכטער פרייד אויף איר פּנים. מאָריטץ — אַ הויכער בריוטבוינערדיגער מאַן, מיט אַ בלאַס קריינקלאַך געזיכט, מיט קראַנקהאַפטער פּאָרב אין די באַקען, מיט גרויסע שוואָרצע, אַ ביסעל אויסגעפּאָלענע אויגען. ער האָט אַ שוינע, שמאָלע באָרד און איז ערטערוויים שוין גרוי. ער טראָגט אַ קורצען סאַמעטענעם זשאַקעט, לייכטע

מונקעלע הויזען און האַלב־לאַקירטע שטעק־שיך ; זיצט אין מאַרים־שטול אַנגעשפּאַרט אָן טיש מיט אַן אָפּענעם בוך אויף דער קני. איצט האָט ער אויפגעהערט צו לעזען, קוקט אויף זיין פרוי און הערט זיך צו צום זיסען געזאַנג. מאַמענטאַנע פויזע).

מ א ר י ט ץ . (פאַרהוסט זיך אַ ביסעל, רוט אָפּ. אטעמט שנעלער ווי געווייניט־לאַך, קוקט אַ פּאָר מינוטען אויף איר לעבעדיגער, זיך באַוועגענדיגער פיגור. דאָס זינגען הערט אויף.) וואָס־זשע, דינא, דו גייסט טאַקע היינט אין דער אפּערא ?

ד י נ א . געווים, דו זעסט דאָך, אז איך גרייט זיך צו. לעווערסאָן וועט מסתמא באַלד קומען נאָך מיר. (זי קוקט אויפ'ן זייגער) אָבער, עס איז נאָך דאָ גענוג צייט !

מ א ר י ט ץ . לעווערסאָן ? ! . . . האָט ער דיר דען צוגעזאָגט צו קומען נאָך דיר ?

ד י נ א . נו, געווים האָט ער מיר צוגעזאָגט. ווי דען, אַליין וועל איך גיין ?

מ א ר י ט ץ . (פאַרהוסט זיך אַ ביסעל) וואו האָסט דו אים דען געזען ?

ד י נ א . (קוקט זיך אום פאַרוואונדערט) וואָס איז דאָס פאַר א פראַגע ? וואָס אַרט דאָס דיך וואו איך האָב אים געזען ?

מ א ר י ט ץ . (קוקט אויף איר אַ ווייל) איך האָב געמיינט אז דו וועסט אפּלייגען דאָס היינטיגע גיין אין דער אפּערא אויף אַן אַנדערש מאָל.

ד י נ א . וואָס איז דען ?

מ א ר י ט ץ . גאָר ניט ! (פאַרהוסט זיך אַ ביסעל.)

ד י נ א . דו פיהלסט זיך אפּשר ניט גוט ?

מ א ר י ט ץ . ניין, ניין, איך פיל זיך ניט ערגער אוּן ניט בעסער ווי אימער . . . נאָר עפּעס אזוי, גלאַט . . . עס ווילט זיך מיר היינט ניט בלייבען אַליין . . . (פאַרהוסט זיך.)

ד י נ א . (אַ ביסעל מיט פאַרדרוס) אָך, גראַד היינט ! . . .

מ א ר י ט ץ . יאָ, עפּעס גראַד היינט ! . . . עס טוט מיר זייער באַנג, דינא, ווייל עפּעס גראַד היינט שיינסט די צו זיין אזוי אויפגעלייגט, דו זעסט אוים אזוי ליבלאַך . . . אזוי פריילאַך. א שאַד, כ'לעבען, א שאַד וואָס איך פיל זיך היינט אזוי מאַדנע . . . אָבער . . . (ער פאַרהוסט זיך.)

ד י נ א . אויפגעלייגט ? איך ? עס דאַכט זיך דיר. איך באַמערק עס נאָר ניט ! . . . אוּן אפּשר איז עס אמת. וואָס איז דער חידוש ? איך קלייב זיך גיין אין דער אפּערא — פיל איך זיך אויפגעלייגט . . . איך האָב דאָך דערוואַרט א ביסעל פאַרגעניגען. אין מיין לעבען האָב איך אזוי ווייניג באַר־געניגען . . . וואָס איז דער חידוש?

ד י נ א . (שטויסט אים אָפּ) אָ ! אָט וואָס ? איך פאַרשטיי דיך שוין. א האַנט אויף אַן אַקסעל, קוקט איר גוטמוטיג אין די אויגען אַ ווייל אוּן ציט די

וועלטער) יאָ, וואָס איז דער חידוש . . . איבערהויפּט נאָר אַז מען נייט מיט אים . . . מיט לעוועלסאַנ'עז ! . . .

דינא. (שטויסט אים אָפּ) אָ ! אָט וואָס ? איך פּאַרשטיי דיך שוין. דו הויבסט שוין ווידער אָן. עס טאָטשעט דיך שוין ווידער דאָס וועלעמעל — דער גיפט פון דיין נשמה . . . —דער גיפט וואָס האָט אַלע יאָרען פאַר'סמ'ט אי דיין לעבען אי מיין לעבען. איך פּאַרשטיי דיך שוין ! איך פּאַרשטיי פּאַר וואָס נראָד היינט גלוסט זיך דיר ניט בלייבען אַליין ! איך דאַרף נאָר לוידען. מיין לעבען דאַרף נאָר זיין איין גרויסע שווערע לאַסט פון מי און זאָרג. ביי־מאָג דאַרף איך געבען פּיאַנא־שטונדען — אויפצוהאַלטען דאָס הויז — דיינע פּאַרדינסטען קלעקען דאָר אויף גאָר ניט — בייגאַכט דאַרף איך זיך ניאַנטשען מיט דיר — אַפּהיטען דיין געזונט ; — אָט דאָס איז מיין לעבען, אָבער פּאַר־ענינגען, ווי קומט עס צו מיר ? ! (מיט פּאַרדרוס) געניסען פּאַרגענינגען טאָר איך ניט — דיר וועט פּלוצלונג דורכפּליען א משוגעת אין קאָפּ און דיר וועט זיך ניט וועלען בלייבען אַליין ! . . .

מ א ר י ט ץ . אָבער, דינא, איך... פּאַרלאַנג פון דיר גאָרנישט... און דיינע פּאַרגענינגען ווי איך דיר ניט שטערען. פּאַרקערט, וואָלט איך נאָר געקענט . . . א, וואָלט איך נאָר געקענט ! . . . וואָלט עטוואָס אנדערש געווען. דו אָבער, דינא, פּאַרשטייסט מיך גאָר ניט. מיר ווייזט זיך תמיד אויס אַז צווישען דיר און לעווערסאַנ'עז איז פּאַראַנען א מין נאַטירלאַכע פּריינטשאפט. אזא מין נייסטינג שטימונג . . . א . . . נו, ווי זאָל איך עס אָנרופען ? . . עס ווייזט זיך מיר אויס, דינא, אַז איר . . .

דינא. (שלאָגט אים איבער) ניט א וואָרט מער . . . איך בעט דיך, מאריטץ, רייד ניט צו מיר אזוי. איך ווע בעסער ניט גיין ; איך ווע בלייבען מיט דיר, אָבער אזעלכע רייד ווי איך ניט הערען, זיי באַליידיגען מיך . . .

מ א ר י ט ץ . אבער, דינא, דו פּאַרשטייסט מיך ניט !

דינא. איך ווי דיך ניט פּאַרשטיין. איך האָב דיר שוין הונדערט מאָל נעזאָגט אַז צווישען מיר און אים איז נאָר ניטא מער ווי די געווינטלאַכע פּריינטשאפט צווישען מענשען. איך האָב דיר שוין פיל מאָל דערקלערט, אַז אין מיין נאַטור לעבען איז ניטא קיין איינציגער מאָמענט, קיין איינציגע פּרייד — און ניט נאָר האָב איך קיינמאָל ניט געליבט די אַלע — דעבען זיי נאָר אויס, מאריטץ, — מוסען. ליבערמיינע: און דעם „אייבינען סטודענט" — וואָס דיין בייזע אייפערזוכט אויף זיי האָט מיך אזוי אומבארמהארציג פּאַרפּאַלגט, נאָר אפילו דיך, דיך אליין, מיט וועמען דאָס אומגליקלאַכע לעבען האָט מיך פּאַרבונדען — אפילו דיך, מאריטץ, האָב איך אויך קיינמאָל ניט געליבט !... איך לעב א לעבען אַז ליבע. אַז גליק, אַז האַפנונג — ווילסט דו נאָך ביי מיר מיינע פּרייַנט אויך אַוועקרויבען ? ! . . .

מ א ר י ט ץ . (איבערראשט) ניין, נעזן, דאס וויל איך ניט. אבער, דינא, האסט דו מיך טאקע נאר קיינמאל ניט געליבט? . . . אך, ווי דו טוסט מיר ווויי! (פארטוסט זיך א ביסעל) איך לייקען ניט . . . איך האב שוין לאנג פאר־שטאנען דעם ביטערען אמת, אז דו ליבסט מיך ניט, דערפאר טאקע האט זיך מיר תמיד אויסגעוויזען, אז דיין זעלע גארט נאך ליבע — ליבע צו אן אנ־דערען; איך האב געגלויבט, אז קיין שום אומשטאנדען אין לעבען קענען ניט טויטען דעם נאטירלאכען באגער צו ליבען, און איך וויים, אז פריער אדער שפעטער מוז דאס לידיגע פלאץ אין דיין זעלע אויך פארפולט ווערען. ניט קיין בייזע אייפערזוכט איז עס, דינא, עס איז דער אמת — דער אמת וועגען דער מענשלאכער נאטור . . . אבער, דינא, אז דו האסט מיך קיינמאל ניט נעליבט — דאס האב איך ניט געגלויבט — דאס ווילט זיך מיר ניט גלויבען אפילו איצט. איך האב געגלויבט, אז צו דער חתונה, וויניגסטענס. האסט דו מיך דאך געליבט. (ער נעהענט זיך צו איר און נעמט ליבלאך אן איר האנט) געריינקסט דו דען ניט יענע גאלדענע צייט, יענע זיסע טרוימען פון צוויי שטרעבענדע זעלען — יענע האפענונגען גליקלאך צו זיין? דינא, איך בין דאמאלס גליקלאך געווען — און דו? . . .

ד י נ א . איך? קיינמאל ניט, קיינמאל ניט! . . .

מ א ר י ט ץ . קיינמאל ניט?! וואס זשע האט דיך געצוואונגען פאר מיר חתונה צו האבען?

ד י נ א . א, מאריטץ, איך בין דאמאלס נאך א קינד געווען. 18—19 יאר אלט; דו ביזט געווען א דערוואקסענער מענש פון דרייסיג יאר! וואס האב איך פארשטאנען? איך האב נאך דאמאלס ניט פארשטאנען, אז א קינד, א פרוי קען וואגען צו האבען א דעה אויף איר לעבען, אז זי קען זיך ווערען נעגען דעם ווילען פון אירע עלטערן. אמת, מיינע עלטערן האבען מיך ניט. געצוואונגען חתונה צו האבען פאר דיר . . . זיי האבען דיך אבער יא גע־וואלט, דו ביזט זיי שטארק געפעלען געווארען . . . „אן עכט געבילדעטע־מענש", פלעגען זיי זאגען, און וואס האב איך דאמאלס געוואוסט — א געהארכזאם קינד פון א רואיגער, שטילער סוחר'ישער פאמיליע! אין גימ־נאזיום האב איך געלערנט אן שווערינקייטען און געלעבט האב איך אן זארג. קיין זאך האט מיר ניט געפעלט. קיין זאך האט מיך ניט באאומרואיגט. אפילו די שרעקען פאר די פאגראמען פלעגען ניט שטערען אונזער געווינטלאך לעבען. מיר זיינען תמיד זיכער געווען, אז מיין פאטער וועט שוין אלצדינג פארזארגען. אז ער וועט אונז מסתמא פארהיטען פון זיי . . . ער איז געווען אזוי באפריינדעט מיט נאטשאלסטוויע! וואס האב איך געוואוסט? דיינע זיסע חלומות, יענע אידעאלען און צילען, פון וועלכע דו פלעגסט אזוי באי־גייסטערט טרוימען, וועז דו פלעגסט מיך לידענשאפטלאך דריקען צו דיין הארצען, האב איך ניט פארשטאנען — איצט וויים איך, אז איך האב זיי

ניט פּאַרשטאַנען — אָבער נאָך ווייניגער האָב איך פּאַרשטאַנען אַז דאָס טוליען זיך צו דער ברוסט פון א מאַנספּערזאָן, די הייסע קושען, די הארצ־לאָבע אומאַרמונג, דער טיפער אומפּאַרשטענדלאָכער באַגער פון א ריינער. יונגער נשמה נאָך עפּעס אומבאַקאַנטעס! . . . איז ניט קיין ליבע . . . א. איך בין נאָך גאָר א קינד געווען, און וויפיל אומגליקלאָבע קינדער, נעבאָך, פּאַלען קרבנות פון דער זיסער פּאַרשטעלונג, וואָס מאַלט זיי א גליקלאָך לעבען. מאַריטץ. אָמאָל האָב איך עס ניט פּאַרשטאַנען. אָבער שוין באַלד נאָך דער חתונה, וען דיין ווילדער וויליען האָט צעבראָכען אונזער שטילע היים, געגען מיינע טרערען; וועו דו האָסט זיך אין גאַנצען אָפּגענעבען דעם קאַמף פּאַר אידעאַלען — דעם קאַמף פּאַר וועלכען איך האָב אזוי מורא געהאַט — אוו וועו דו האָסט מיך צום סוף אָפּגעריסען פון אַלעמען וואָס זיינען מיר טייער נעווען אוו האָסט מיך געבראַכט אהער . . . קיין אמעריקע . . . א! . . . דא האָט מיר דער שוידערלאָכער אמת פון לעבען ביסלאַכווייס די אויגען גע־עפענט . . . איך האָב פּאַרשטאַנען, אז איך האָב דיך קיינמאָל ניט ליב געהאַט . . . וואָלט איך דיך געליבט, וואָלט מיר אַלעס ליב געווען. איצט פּאַר־שטיי איך עס, מאַריטץ, איצט וואָלט איך געוואָלט לעבען . . . לעבען אַנאַנדער לעבען . . . אָבער . . .

מ א ר י ט ץ. (מיט געצוואונגענער רואיגקייט) איך פּאַרשטיי עס אויך . . . ראַמאַלס בין איך געווען א נעזונטער מענש מיט אַן אייזערנעם ווילען. איך האָב נעהאַפּט דיך צו זען גליקלאָך מיט מיר אין קאַמף פּאַר גרויסע אידע־אַלען... היינט... זיבען־אַכט יאָר אין גאַנצען — וואָס איז פון מיר געוואָרען?

ד י נ א. נייו, קראַנק ביזט דו שוין פּריער געווען, פּאַר דער חתונה!

מ א ר י ט ץ. יא. אמת, אָבער די פּראַפּעסאָרען האָבען מיר פּאַרזיכערט, אז איך בין פּאַלקאַם געזונט געוואָרען. וועו ניט דאָס, וואָלט איך מיין ליבע צו דיר דערשטיקט אין מיין ברוסט. ניט ליידען האָב איך דיך געוואָלט זען; גליקלאָך, גליקלאָך האָב איך געהאַפּט וועלען מיר זיין.

ד י נ א. גליקלאָך אַן ליבע, ווי קען עס זיין?!

מ א ר י ט ץ. געווים, אויב דו האָסט קיינמאָל ניט געליבט. ביזטו קיינמאָל ניט געווען גליקלאָך. —

ד י נ א. קיינמאָל ניט . . . קיינמאָל ניט . . . (פויזע.)

מ א ר י ט ץ. וואָס־זשע האָלט דיך לעבען מיר?... פּאַרוואָס גייסט דו בעסער ניט אַוועק, וואַרום ליידסט דו? . . .

ד י נ א. (פּריינטלאָכער און צאַרט) מאַריטץ, אַוועקגיין פון דיר... ווי קען איך עס? וואָס וואָלט איך געפילט, וועו איך וואָלט פּארגעסען די פּליכטען וואָס דאָס לעבען האָט אויף מיר ארויפגעלייגט? מאַריטץ, איך וואָלט זיך אליין פּאַראַכטעט, איך וואָלט זיך פּאַראַכטעט!... אמת. עס זיינען

דא מאמענטען וועו די שרעקלאכע אויפערזוכט טרייבט מיך צו משוגעת. וועו דיין גריבלען זיך אין מיין נשמה רייסט זי מיט צוואנגען פון דיר אוו ברייננט מיר אזעלכע טיפע ווייטאגען, אז איך וואלט אנטלאפען פון דיר וואו די אויגען וואלטען מיך נעטראגען . . . אבער, מאריטץ, וואס וואלטען אפילו אונזערע פארטנעשריטענע פרייגט נעזאגט וועו איך וואלט אוועקגעוואלפען א מאו וואס, די נאנצע וועלט ווייסט, ליבט מיך ווי זיין אייגען לעבען. גלויב מיר אפילו זיי וואלטען נעטייט אויף מיר מיט די פינגער ווי אויף א נעפאלענער אן אויב זיי וואלטען מיך נעשמייכעלט, מיט דער צונג, פאר מיין העלדען־מוט, וואלטען זיי מיר דאך פאראורטיילט אין דער נשמה. א, מאריטץ, איר קען זיי גוט... איך וועל זיי אזא נעלעגענהייט ניט נעבען, איך וועל זיי דאס ניט דערלויבען . . . מאריטץ, איך ווייל ניט פאראכטעט ווערען פון מענשען, — איך ווייל זיך אליין ניט פאראכטען. איך טראג דעם יאך פון מיין לעבען, די פליכטען וואס אן אומגליקלאכע הייראט האט אויף מיר ארויפ־נעלייגט, שטיל, טיף באגראבען אין מיין זעלע — באהאלטען פון מענשלאכע אויגען... וואלסט דו נאר רואיג געווען. וואלסט דו נאר ניט אויפגעריעט די שרעקלאכע וואונדען, וואלטען מיר ווי עס איז נעלעבט אין שטילען פרידען ! . . .

מ א ר י ט ץ . (געריט) דינא, דו ביסט א מלאך ! . . . א מארטירער . . . (אויפגעריצט) א, דו ביסט א קנעכט ! . . . אוו גראד דאס קען איך ניט איבערטראגען. איך קען ניט איבערטראגען דיין מארטירערטום צוליב מיר . . . איך קען ניט איבערטראגען דאס באוואוסטזיין, אז דו ליידסט אויס רחמנות צו מיר . . . איך ווייל ניט דיין רחמנות . . . (ער פארהופט זיך) עס איז נאר א צייכען פון דיין שוואכקייט, פון דיין קנעכטשאפט צום לעבען . . . צו מיר . . . צו דער נעזעלשאפט ! . . .

ד י נ א . (פארוואונדערט) איך פארשטיי דיך ניט, מאריטץ, וואס וואלט דיר דען ארויסגעקומען וועו איך וואלט מיינע פליכטען פארנעסען; וועו איך וואלט ניט נעקוקט אויף זיך, ניט אויף דיר, ניט אויף דעם נעזעל־שאפט אוו וואלט אוועקגענאנגען פון דיר?

מ א ר י ט ץ . (רואיגער) מיט אים? . . .

ד י נ א . (דערשטוינט) מיט וועמען?

מ א ר י ט ץ . מיט... מיט לעיוערסאנען?...

ד י נ א . שעם דיר, מאריטץ. ער איז דער אנשטענדיגסטער יוננערמאן פון אלע אונזערע באקאנטע. ער איז אזוי אומשולדיג ווי א קינד. דו טוסט אים אן אומרעכט. גלויב מיר, פאר דער נאנצער צייט פון אונזער באקאנט־שאפט האבען נאר זיינע העגט מיך ניט אנגעריהרט אנדערש ווי מיט א געווייגט־לאבען האנט־דרוק — גלויב מיר, די לייכטסטע פראבע מיט מיר זיך אנדערש צו באגיין, אחוץ וואס די אנשטענדיגסטע ארט דערלויבט, וואלט פון מיר אזא

ווידערשטאַנד געבראַכט. אז ער וואָלט עס זיין גאַנץ לעבען ניט פּאַרגעסען. פּאַרשטייסט, מאַריטץ, צי ער ליבט מיך, צי ניט, — אוון ער האָט עס מיר מיט קיין וואַרט קיינמאָל ניט געגעבען צו פּאַרשטיין — איך אים אָבער . . . איך ליב אים ניט, נייז, איך ליב אים ניט . . .

מ א ר י ט ץ. דו ? ! . . . דיך פּאַרשקלאָפּט מיין לעבען. פּאַרשטייסט דען ניט, דאָס וואָס איך לעב פּאַרשקלאָפּט דיך... איך... איך פּאַרשקלאָפּט דיך . . . ער אָבער, ער האָט דיך ליב מיט דער גאַנצער קראָפט פון זיין יונגער, לעבעדיגער נשמה !... זעסט עס דען ניט, פּאַרשטייסט עס דען ניט ? !...

ד י נ א. נייז... איך זע עס ניט ! איך פּאַרשטיי עס ניט... אָבער, וואַרט... (שפּאַסחאַפּט) נו, וואָס וואָלט דען געווען, וועז ער זאָל מיך טאָקע ליב האָבען אוז איך אים... וואָלט איך דען געדאַרפט דיך פּאַרלאָזען צוליב אים, אפילו ביי דיין איצטיגען געזונט ?...

מ א ר י ט ץ. געווים... דינא... געווים !

ד י נ א. דאָז וואָלט איך אז אוממענש געווען.

מ א ר י ט ץ. נייז, דו וואָלסט נאָר א מענש געווען...

ד י נ א. אוז וואָס וואָלט דעמאָלט פון דיר געווארען ?

מ א ר י ט ץ. פון מיר ? דעמאָלט... (ער לייגט ארויף בויידע הענט אויף אירע שׁקסלען, קוקט זי אָן מיט ברעכענדיגע, גרויסע אויגען — זיינע באַקען פּלאָמען) דעמאָלט... איך וויים ? דאָז וואָלט איך עס וואַרשיינלאָך ניט אי־ בערגעטראָגען : — נייז, איך וואָלט עס ניט איבערגעטראָגען, דינא ! . . . דעמאָלט וואָלט איך אפשר אין זיך דעם אלטען, שטאַרקען מאַריטץ ווידער געפונען, דעם אמאָליגען, דעם געזונטען . . . דעם מאַכטיגען ווילען וואָלט איך אין זיך געפונען אוז איך וואָלט מוט געקראָגען. (ער לאָזט זי פּלוצלונג אָפּ) יא, מוט, פון אלעם אוז פון אלע א סוף צו מאַכען.

ד י נ א. (פּאַרציטערט) מאַריטץ, וואָס רעדסטו, דו וואָלסט אומשולדיגע מענשען אומגעבראַכט ?...

מ א ר י ט ץ. (לאַכט חיסטעריש) הע... הע... דעמאָלט ? וואָלט עס דען אומשולד געווען ?... דעמאָלט ? ! אה, ווער וויסט וואָס דעמאָלט וואָלט געווען ?...

ד י נ א. איז דיר, מאַריטץ, לעבט א מענש אוז א בעסטיע...

מ א ר י ט ץ. (רואיגער) נייז, דינא, אין יעדען מענשען לעבט א מענש — א גרויסער, א מאַכטיגער מענש — אוז א מענשעלע, א קליינס — א בעסטיע־מענשעלע... וועז דאָס מענשעלע בויגט זיך פּאַר דער וועלט אוז קניט פּאַר די אָפּגעטער וואָס מענשען האָבען באַשאָפּען — ווי דער הונט פּאַר דעם שטעקען, לאַשצעט זיך פּאַר זיין האַר — דאָז איז די בעסטיע — א קנעכט... וועז אָבער דאָס מענשעלע מיינט, אז דורך דערוואַרבענער מאַכט וויערט עס גרעסער אוז שטאַרקער פון אַנדערע, וועז מענשען בוקען זיך צו

דעם אוז פארגעטערעז עס נאר אין זייער טיפער אומווויסענהייט — דאז איז עס די בעסטיע, — די מאכטיגע, די וועלט־פארשקלאפענדע בעסטיע — דער הערשער איבער קנעכט!... נאר, וועז דער אמת'ער מענש — דער ריזיגער. דער גרויסער הויבט זיך אויף איבער דעם מענשעלע אינ'ם מענשען — דאז ווערט ער פריי אוז די וועלט ווערט פריי פוז אים; וויל דער גרויסער, דער ריזיגער מענש, אין וועלכען דאם מענשעלע — די בעסטיע — איז טויט, זוכט נאר פריי צו זיין; ניט באהערשען וויל ער, אוז ניט באהערשט וויל ער זיין; אוז אין דעם קאמף פוז לעבען מיט זיין גלייכען, דינא, מוז ער גע־פינען איינשטימונג... נאר איינשטימונג... וויל אונטעריאכונג אדער הער־שאפט צוויישען פרייע מענשען־גייסטער איז טויט פאר אלע... אה, מיין פריינט, דו פארשטייסט עס ניט, דו פארשטייסט ניט אפילו אז עס איז דאם מענשעלע אין דיר, די בעסטיע וואם דיך ביז איצט פארשקלאפט מיט ליבע אוז מיט פליכטען; אוז עס איז דאם מענשעלע. דער קנעכט אין דיר. וואם האט דעם יאר נעהארכואם געטראגען...

דינא. איך פארשטיי דיך ניט... איך פארשטיי דיך ניט...

מארי טץ. (הוסט צו א ביסעל.) איך וויים, דינא, איך וויים... צבער וועז דו וואלסט פארשטאנען, וואלסט דו אפשר אויך נעפילט, אז אין מיר זוך איך דעם מענשען, וואם זאל די בעסטיע באהערשען אוז דיך פריי מאכען... אבער... אה! וואלט איך נעזונט נעווען, וואלט איך פוז לאנד צו לאנד איבער דער וועלט נעלאפען, אומעטום וואלט איך מיין ליבע צו דיר — די ליבע צום נעשלעכט — אויף ליבע צום מענשען פארביטען אוז יענע וואלט איך מיט אידעאלען, מיט האפענונגען אוז מיט קאמף נענערט... אוז דו וואלסט פריי נעווארען, פריי צו לעבען דיין אייגען לעבען... בין איך אבער צו שוואר אוז נעפיין ניט די מאכט — איך נעפין ניט דעם מענשען אין זיר... פארשטייסט, דינא, אוז ווער וויסט ווי לאנג איך וועל נאך א שקלאפען־טרייבער זיין!...

דינא. (טיט פרינדלאכען מיטלייד.) אבער, מארים, מיר שיינט נאר, אז דו טרוימסט... טרוימסט אז אז אויפהער. אזוי לאנג ווי מיר וועז לעז לעבען, וועל איך מיינע פליכטען טריי בלייבען. עס קען אנדערש ניט זיין!

מארי טץ. איך וויים... אזוי לאנג ווי מיר וועלען לעבען... אזוי לאנג ווי איך וועל לעבען!... (מען קלינגט).

דינא. (שנעל) מארים. דאם קומט אודאי לעווערסאן! איך בעט דיר, זיי צו אים פרייגטלאך. ער איז דאך אונזער פרייגט... יא, ער איז דאך דיין פרייגט מער ווי מיינער... (מארים גייט לאנגזאם צום מארים־שטול, זעצט זיך, שפארט זיך אן אן טיש אוז קוקט ווידער אין בוך אריין.)

(די זעלבע אוז לעווערסאן — דינא גייט אים אנטקעגען.)

לעוועראַן. א... גוט נאַווענט, מאדאם. (דערזעט מאריצ'ען.) מאריטץ, דו אויך אין דערהיים? גוט... גוט נאַווענט, קראַנקער טרוימער!... אט האָב איך בלומען נעבראַכט, רויזען... (דינא פֿאַרמעסט זיך זיי צו נעמען) נייז, ניט פֿאר אייך, מאדאם; וועז ער איז אין דערהיים, זיינען די בלומען פֿאר דעם קראַנקען... פֿאר אייך נאָר איין רויז... א גרויסע, א שיינע!... (ער רייסט אַרויס א רויז פון בוקעט און גיט זי דינאַ'ן. זי נעמט צו, דאַנקט מיט א שמייכעל און שפּילעט זי אַן אוף זיך.) נא, נא דיר בלומען, מאריטץ — איך האָב זיי נעטראַגען און האָב שיער די האַנט ניט אָפּגעפֿרוירען. אָה, וואַרף שוין אַוועק דאָס בוך... גריבעלט זיך אַון גריבעלט זיך און זוכט חכמות אין די טויטע עדות ווער וויסט פון וואָסערע נאַרישקייטען... נא, שמעק, שמעק זיך בעסער אָן מיט זיסע פֿאַרפומען פון דער נאַטור. (ער גיט אים די בלומען) און נענים אום ווינטער א זומער־ריח... די פּילסט ווי זיי שמעקען?

מאריטץ. (נעמט, שמעקט די בלומען און קוקט אים אָן א ווייל.) לעבעריגער ווי תמיד. עס מוז דיר זיין גוט אויפֿ'ן האַרצען... (עס הערט זיך ווידער די זינגענדיגע שטימע.)

לעוועראַן. מיר, מיין פֿרייַנט, איז תמיד גוט אויפֿ'ן האַרצען. דו הערסט, מאריטץ, מען זינגט. (ער הערט זיך צו און זינגט מיט א ווייל לעבעדיג.) און פֿאר וואָס טאָקע ניט? פֿאַרשטייסט, זיצען און שוויצען דעם גאַנצען טאָג ביים פּופּט, ראַנגלען זיך מיט ציפערען, רעכענען אהין און אהער, כּפּל'ען דאָס עשירות פון מיין פֿרינציפּאל איז נאָר ניט אזא פֿאַר־נעניגען... אַבער. מען מוז דאָך לעבען... און מיר ווילט זיך לעבען... דערפֿאַר אַבער וועז איך ווער פֿרייַ. וועז איך געהער מיר, ווי איך ניט טראַגען אויף זיך די לאַסט פון דער וועלט — דאָס וואָס איר, עכטע ראַדיקאַלען, רופט דעם וועלט־שמערץ... איך ווי ניט... איך ווי לעבען...

מאריטץ. לעבען?... וואָס־זשע הייסט לעבען?...

לעוועראַן. לעבען הייסט געניסען. פֿאַרשטייסט, איך ווי ניט דעם מאַרגען פֿאַרזאַרגען; איך ווי דעם היינט געניסען... וועז איך לעז א בוך — לעז איך דאָס בעסט, דאָס שענסט, ווי עס פֿאַרשאַפט מיר פֿאַרגעניגען — איך ווי ניט קליגער וועלען פון דעם!... איך גיי אין טעאַטער, אין דער אָפּערע — ווי די קונסט מאַכט מיר פֿאַרגעניגען — איך גלויב ניט אין איר פֿרעדיג און געהאַרך ניט איר מאַראַל. אט האָב איך ליב די געזעלשאַפט פון שיינע פֿרויען — דו מיינסט פֿאר וואָס? ווי שיינע נעשטאַלטען באַצויבערען מיר. פֿאַרשטייסט, איך בין, דאַכט זיך, א מאַספֿערזאָן, הא?! און דאָך האָב איך ליב בלומען און גרינס ווי א וואַסער־נימפע... עפּעס ווייזט זיך מיר אַלץ אויס. אז זיי זיינען די

פארב און דער דופט פון דער גאנצער נאטור... זיי פרעדיגען ניט... זיי מוסר'ן ניט... — זיי שמעקען... ניט אמת, מאדאם? (ער גייט צו צו דינא'ן, נעמט איר האנט אין זייגער און גלעט זי צארט.)

ד י נ א. (באמערקט עס ניט.) יא, יא, הער לעווערסאן, איר זייט נערעכט!

מ א ר י ט ץ. (קוקט זיי ביידען אן א ווייל.) אבער אז מען קען ניט לעבען?

ל ע ו ו ע ר ס א ן. (נאך אלץ ווי פריער) וואס הייסט מען קען ניט?... לעבען דארף זיך וועלען און אז מען וויל... קען מען... (ער דריקט איר האנט אין זייגע) אונז ווילט זיך לעבען, און מיר דארפען... און מיר קענען לעבען— ניט אמת, דינא אבראמאוונא?...

ד י נ א. (א ביסעל איבערראשט — באפרייט איר האנט) יא, יא, לעבען... דארף מען וועלען!...

מ א ר י ט ץ. אייך ווילט זיך לעבען... דאס איז אמת... און איר דארפט... און איר ווילט נעקענט... דאס פארשטיי איר. דו, לעווערסאן, פילסט אזוי. נאטירלאך! אבער פארשטייסט דו דען ניט, אז עס קענען זיין אזעלכע נעשפאנטע אומשטאנדען וואס לאזען ניט לעבען... דו ביסט דאך עפעס א מאטעמאטיקער... א מעכאניקער... פארשטייסט דו דען ניט, אז ווען גלייכע קרעפטען שלעפען א זאך אין נעגענזייטיגע ריכטונגען (ער אילוסט־רירט מיט די הענט) דערלאזען זיי ניט קיין באוועגונג... און די זאך רירט זיך ניט פון ארט...

ל ע ו ו ע ר ס א ן. (נעענט זיך צו מארימץ'ען). איך האב אפילו די מאטעמאטיקע ניט שטארק ליב... און די מעכאניקע... נא... זי — נאר ביי דער גימנאסטיקע... אבער כ'לעבן, א שאד וואס דו ביסט א מרה־שחורה'ניק און ניט קיין מעכאניקער — א ניט וואלסט דו דאך ווייניגסטענס נעווואוסט, אז דאס וואס דו מאלסט (ער מאכט נאך זייגע באוועגונגען) איז שטילשטאנד... טויט!... און אין דער נאטור איז ניטא קיין שטילשטאנד — אין דער נא־טור באוועגט זיך אלעס... אלעס לעבט!... אבער מארימץ, לאז דאך צו רו, וואס ווילט זיך דיר פלוצלונג פילאזאפירען איצט? זיי זיכער, דו וועסט מיין לעבעדיקייט, מיין לוסט צו געניסען דאס לעבען, מיין גרויסען פאר־לאנג נאך פארגענגען ניט קאליע מאכען... ניין, דו וועסט מיר דאס לעבען ניט פאר'מיאום'ען... מאדאם, נייען מיר אין דער אפערע? איר זייט דאך שוין פארטיג! טוט אן דעם ראק און די הוט — איך בעט אייך — א ניט וועלען מיר נאך קומען אין דער אפערע ווי די אמת'ע אריסטאקראטען — אין מיטען פון צוויטען אקט!... (ער נעמט דעם מאנטעל און וויל איר העלפען.)

ד י נ א. אבער... הער לעווערסאן!... (זי קוקט דא אויף אים, דא אויף מארימץ'ען.)

מ א ר י ט ץ. (באַטראַכט זיי) ניין, לעווערסאָן, מיר ווילט זיך ניט פילאָזאָפירען איצט... קום אהער... (לעווערסאָן לייגט אַוועק דעם רעק און גייט צו צו מאַריטצ'ען.) איך האָב דיר נאָר געוואָלט דערקלערען, אַז עס קענען געמאַלט זיין אומשטענדען וועו מען ווייל לעבען... און מען קען ניט... פאַרשטייסט... מען קען ניט... עפעס לאָזט ניט... אמאָל אַבער קען מען ניט לעבען — און עס ווילט זיך ניט לעבען! . . .

ל ע ו ו ע ר ס א ן. (זייער לעבעדיג) דאָ, קראַנקער, איז די בעסטע צייט צו גיין אין דער אָפּערע... פּערשטייסט?... ווייסט דו וואָס איך וועל דיר נאָר זאָגען, מאַריטץ, קום מיט אונז אין דער אָפּערע!... (גייט צו דינא'ן און נעמט אירע בוידע העגט) נו, גייען מיר אין דער אָפּערע? אלע... איך... איר... מאַריטץ, נייסט מיט אונז?

מ א ר י ט ץ. (קוקט אויף זיי בוידעו.) ניין, גייט אַליין. (פּאַרתוסט זיך.)

ד י נ א. (מאַכט פּרוי אירע העגט.) ניין, ניין, הער לעווערסאָן, איך מוז עס אָפּלייגען אויף אַנאַנדערש מאָל.

ל ע ו ו ע ר ס א ן. (ערשטוינט.) אָפּלייגען? פּאַר וואָס דען? איר זייט דאָך שוין אַנגעטאָן צו גיין! (ליבלאָך). ווילט איר דען ניט גיין מיט מיר? איר האָט דאָך אַליין פּאַרגעשלאָגען צו גיין היינט אין דער אָפּערע... עס איז דאָך אייער וואונש געווען...

ד י נ א. גיין מיט אייך, הער לעווערסאָן, ווילט זיך מיר זייער, אַבער... מאַריטץ איז היינט עפעס ניט אויפגעלייגט... איך קען אים ניט לאָזען אַליין...

מ א ר י ט ץ. (פּאַר זיך) ווידער רעדט אין איר דער שקלאַף... ווידער בין איך איר אין וועג!...

ל ע ו ו ע ר ס א ן. (אַביסעל אויפגערעגט.) א, נאַרישקייטען... מאַריטץ ניט אויפגעלייגט... א נייס, וועו איז ער דען יא אויפגעלייגט?!... מאַריטץ, פּאַרשטער דאָר ניט דעם פּאַרגעניגען פון מענשען וועו זיי ווילען אביסעל נעניסען. כ'לעבען, עס איז דער גרעסטער פּאַרברעכען... פּאַרקערט, קום מיט, אויב דו פּאַרגינסט אונז ניט...

מ א ר י ט ץ. איך ווייל ניט גיין. איר אַבער זאָלט יא גיין... און איך פּאַרגין עס אייך פון גאַנצען האַרצען... עס איז נאָר געווען איין מאָמענט היינט אויף דער נאכט וועו עס האָט זיך מיר ניט געוואָלט בלייבען אליין, אַבער איצט... איצט איז עס פּאַראיבער... גייט! איר קענט גיין... (מיט געמאַכטער פּרוינדלאכקייט) אָט זיינען דיינע בלומען, לעווערסאָן, אָט איז א נוט בוך... און דאָרט ביים שכן זינגט א שיינע שטימע... א, איך וועל מיך אונטערהאלטען...

ד י נ א . (קוקט אויף אים.) ניין, ניין, הער לעווערסאן, גייט אליין...

ל ע ו ו ע ר ס א ן . איר מוזט מיטגיין... מאריטץ, זאג דעם אמת — איז משוגעת אנשטעקענד? דאכט זיך אז דו האסט זי שוין א ביסעל אנגעשטעקט... נו, גייען מיר?

ד י נ א . ווארט... הער לעווערסאן, אפשר וואלטען מיר נאר אלע גע־בליבען אין דער היים? איך וועל מאכען טיי... מאריטץ וועט עפעס פאר־לעזען, דערנאר וועל איך שפילען... ווי מיינסט דו, מאריטץ...

ל ע ו ו ע ר ס א ן . ניין, ניין, ניין... היינט גייען מיר אין דער אפערע. איך ווייל די היינטיגע פארשטעלונג פאר קיין פאל ניט פארלירען... איך גיי... (ביידע קוקען אויף מאריטצען.)

מ א ר י ט ץ . (פעסט.) און דו, דינא, דו ווילסט דאך גיין...

ד י נ א . יא, איך ווייל... אבער...

מ א ר י ט ץ . (פעסטער.) גייט מען, אז מען ווייל...

ד י נ א . און דו?...

מ א ר י ט ץ . (אנטשלאסען.) איך?! וואס איך? אך, דינא, זארג זיך ניט פאר מיר... גיי, און גענים דאס לעבען... דיר ווילט זיך דאך... (ער שמייס אויף) שטילשטאנד, זאגט לעווערסאן, איז טויט... אט אזוי איז עס!... זאל אבער אין דער שפאנונג פון קרעפטען איינע אויפהערען — זאל זי נאכלאזען... דאן איז דא ווידער באוועגונג... ווידער לעבען... און נאכלאזען מוז איינע — א קראפט, — ווייל שטילשטאנד איז טויט... ניט אמת, לעווערסאן? גיי, דינא, גיי, זאג איך דיר, און זארג זיך ניט פאר מיר. לעווערסאן, נעם זי מיט — זאל זי גענימען דאס לעבען...

ד י נ א . און דו? דו וועסט בלייבען אליין?...

מ א ר י ט ץ . נעווים, דינא, נעווים וועל איך בלייבען אליין... נערן... נערן...

ד י נ א . (קוקט אויף אים.) מאריטץ, מיינסט דו עס ערנסט?!

מ א ר י ט ץ . נו, פארשטייט זיך!...

ד י נ א . דאן וועל איך גיין.

מ א ר י ט ץ . גיי, זאג איך... גיי... (לעווערסאן העלפט איר אנטון די חוט, דעם מאנטעל. די שטימע זונגט ווידער. מאריטץ קוקט אויף זיינע בא־וועגונגען.)

ל ע ו ו ע ר ס א ן . אט אזוי, מאריטץ, דאס איז אנטשידען פארנינפ־טיג! (צו דינ'ן) זיינען מיר פארטיג? (צו מאריטצ'ען) דו וועסט שוין מסתמא שלאפען, וועז איך וועל זי ברייגען אהיים. נו, האב־זשע א גוטע נאכט... (דריקט אים די האנט.) פאלג מיך, מאריטץ, פארטיף זיך ניט אינ'ם לעזען... נעם זיך ניט ארויס די אויגען... פארמאטער ניט דיין קאפ אום־

זיסט. כ׳לעבען, דו וועסט שוין ניט קליגער ווערען ... אַט שמעק די רויזען ... טרוים פון שיינע זאכען, און הער דאָס זיסע געזאַנג ... פּאַרשטעסט? ! נו, א גוטע נאַכט ... (לעווערסאָן און דינאַ גייען צו דער מיטעלסטער טיר. מאַריטץ באַגלייט זיי אַרויס.)

ד י נ א . (בלייבט שטיין ביים טיר און קוקט אויף מאַריטצען א ווײלע.) מאַריטץ ...

מ א ר י ט ץ . (פּעסט.) א גוטע נאַכט.

ד י נ א . א גוטע נאַכט !... (לעווערסאָן און דינא גייען דורך דער מיטעל־סטער טיר. אַפּ.)

(מאַריטץ אַליין. א פּאָר מינוטען שטייט ער בײַ דער טיר, דעם קאָפּ אויבער־געבויגען אָן איר און קוקט זיי נאָך. דאָן גייט ער אַפּ א טרעט און קוקט פון ווייטען דורכ׳ן פענסטער. לאַנגזאַם גייט ער אַוועק פון פענסטער און דרייט זיך ארום ווי א צעמישטער... ער גייט צו צו א קלייענעם שראַנק רעכטס, נעמט ארויס א פּלאַש ווײַן, גיסט אָן א גלאָז, און שטעלט די פּלאַש צוריק. ער קוקט א פּאָר סעקונדען אויף דעם ווײַן דורך דאָס ליכט, דערנאָך טרינקט ער אויס מיט איין מאָל, אָן אָפּצוזעצן...)

מ א ר י ט ץ . (נאָך א קורצער פּויזע.) גוט... זייער גוט... (ער גייט צו זיין ארבעטס־טיש... שטעלט זיך אַפּ, קוקט אויף דער פּיאַנאָ, אויף פּאַרשיידענעם אין צימער, אויף א פּאַרטרעט... א טיפער טרויער באַדעקט זיין פּנים... אין א פּאָר סעקונדען ארום גייט ער ווי מאַכטלאָז צום מערס־שטול. לאַנגזאַם פּאַרדרייט ער דעם עלעקטרישען לאָמפּ אויפֿן טיש און פּאַלט צו צום שטול, בייגט איין דעם קאָפּ, באַהאַלטענדיג אים אין זיינע הענט... עס איז שטיל... די שטימע זינגט ווידער, שטאַרק און בריוזענד קלינגט זי אין דער שטילקייט. מאַריטץ פּאַרהוסט זיך. ווען ער שטייט אויף איז זיין פּנים רויט, די אויגען אָנגעגאָסען מיט בלוט... זיי פּייערען! ער ציט זיך לאַנגזאַם אויס אין דער גאַנצער ליינג פון זיין קער־פּער איבער'ן טיש און שפּאַרט זיך אָן מיט אַיין האַנט... ער מאַכט א באַוועגונג, ווי ער וואַלט געפּרואווט זיינע קרעפּטען! לאַנגזאַם גייט ער צום טיש רעכטס, שפּאַרט זיך אָן אים אָן און הערט זיך צו צום זינגען. עס רייצט אים אויף).

מ א ר י ט ץ . (נערוועז, אויסגעצויגען.) א... א. הע!... (ער רופט) מאַריא. מאַריא!...

מ א ר י ע . (קומט אַריין.) וואָס ווילסט דער פּאָן?

מ א ר י ט ץ . גיי מאַריא. זאָג די שכנים דאָרט זיי זאָלען אויפהערען זינגען. עס רייצט מיר אויף... זאָג זיי, אז איך פילׂ זיך ניט גוט...

מ א ר י ע . (אומוויליג.) אומזיסט. פּאָן, זיי וועלען ניט הערען. די שכנה, דאָ, האָט זי שוין געבעטען... בײַ איר איז א קינד קראַנק, אַבער זיי ווילען ניט... אַך. עס איז אזוי קאַלט... און עס וועט נאָך שנייען...

מ א ר י ט ץ . אַבער גיי דאָך, גיי מאַריא!

מ א ר י ע. אויב איר הייסט, וועל איך גיין...

מ א ר י ט ץ. נו, געווים היים איך... (מאריע אפ.)

(מאריטץ שטייט א סעקונדע פארטראכט, פונקט ווי ער וואלט געווכט די ענדע פון זיין פריערדיגען געדאנק. דערנאך פארציט ער לאנגזאם דעם לאמפ אויפ'ן טיש רעכטס... עס וועדט טונקעלער אין צימער. דורכ'ן צווייטען פענסטער לינקס שיינען אריין די בלייכע שטראלען פון דער לבנה. דער דרויסען איז וויס־באשניים. מאריטץ קוקט פארוואונדערט א פאר סעקונדען אויפ'ן בלאסען ליכט. דערנאך גייט ער אפ רעכטס צום טיש, עפענט א טיש־קעסטעל, נעמט ארויס א גרויסען פוטליאר און ציט פון אים ארויס א בלישצענדען רעוואלווער. ער באטראכט אים... פרואווט אים... שפילט זיך מיט אים, לייגט אים אוועק אויפ'ן טיש און גייט צו דער מיטעלער טיר. ער שוויגט צו געווינען מאכט, גייט זיכערער, שמארקער... ער שליסט צו די גרויסע טיר און וואדפט דעם שליסעל אויפ'ן טיש רעכטס, גייט ווידער צו צום טיש ווען דער רעוואלווער ליגט, לאדט אים אן... קוקט אויף אים, טראכט א ביסעל...)

מ א ר י ט ץ. (פארטראכט.) יא, (ווי אויפגערעגט.) מאריא, מאריא!

מ א ר י ע. (קומט אריין) וואס ווייל איצט מיין הער. איך האב אייך געזאגט, זיי וועלען מיך ניט פאלגען!...

מ א ר י ט ץ. ניין, ניין... ניט דאס. מאר מיר דאס בעט, מאריא, איך וועל זיך באלד לייגען שלאפען.

מ א ר י ע. א! גוט, גוט. (וויל גיין, באמערקט דעם רעוואלווער און וועדט פארציטערט.) מיין גאט!... וואס האלט איר אין די הענט, פאן? (צלמ'ט זיך מיט שרעק.)

מ א ר י ט ץ. א רעוואלווער... א שפילצייג.

מ א ר י ע. א שפילצייג?... (צלמ'ט זיך.) איר וויסט, פאן, איך האב נעהאט אן אנקעל, ער פלענט זייער פיל טרינקען און אפט שלאגען די מומע... האט ער זיך אמאל געשפילט מיט זיין ביקס און זיך אויף דער מומע געצילט, האט אים דער טייפעל אפגעטאן...

מ א ר י ט ץ. דער טיוועל?!

מ א ר י ע. יא, יא, מיין הער, דער טיוועל — ער האט אים דער־שאסען... מיר האבען אליין געהערט דעם שאס... ווי פון א קאנאנע... עס האט נעהילכט ארום און ארום גאר ניט ווי א ביקס. אלע זיינען זיך צונויפ־געלאפען און איידער דער אנקעל איז געשטארבען, האט ער דערציילט אונזער גלח, אז דאס האט אים דער טיוועל אפגעטאן... מען טאר זיך ניט שפילען מיט אווינע זאכען. גאט באהיט. (צלמ'ט זיך.)

מ א ר י ט ץ. (אומגעדולדיג.) נו, נו, מאריא, האב ניט מורא... ניי מאר דאס בעט. (קורצע פויזע. זי גייט צו דער טיר. פארטראכט.) אבער נע־רעכט איז זי דאך. רעוואלווערען, ביקסען מאכען צופיל ליארעם... גיי...

(זי גייט אַפּ.) ניט מיט ליאַרעם דאַרף מען שטאַרבען... ניין... (מאַריטץ בלייבט שטיין, קוקט אויפֿ'ן רעוואָלווער און דיינקט נאָך... די שטימע זינגט ווידער.)

מ א ר י ט ץ. (ווי באַלעבט פון אַ נייעם געדאַנק.) א!... (ער לייגט אַוועק דעם רעוואָלווער, גייט שנעל רעכטס, עפענט מיט אימפּעט אַ קליינעם שראַנק, זייגט באַוועגונגען זיינען שנעלער, שטאַרקער און געווינען יעדע מינוט אין מאַכט און זיכערקייט. ער נעמט ארויס אַ קליין פּלעשעלע.)

מ א ר י ט ץ. (פּאַרטוסט זיך.) ענדלאַך... זי... איך... אַלע... אַלע מוזען פֿריי ווערען... (גייט צום טיר לינקס מיט פּעסטע טריט, ביי דער טיר טרינקט ער פון דער פּלעשעלע. עס פּאַלט אים אַרויס פון דער האַנט; מיט דער צווייטער כאַפּט ער זיך אָן ביי דער טיר. שטייט אַ מינוט, דאַס פּנים שרעקלאַך פֿאַרענדערט, דאַן דרייט ער זיך צוגעוויפֿ אין דרייען אין אַ שרעקלאַכטן קראַמף... ער ראַנגעלט זיך... פּאַלט... קריכט אין שרעקלאַכע שמערצען צום מאַרים־שטול... ראַנגעלט זיך ווידער. די שטימע זינגט צאַרט און ווייך... די לבנה שיינט ניט אַזוי שאַרף ווי פֿריער, איר ליכט איז עטוואָס טונקעלער; די בוימער פון יענער זייט גאַס שאַקלען זיך ווי אין אַ ווינט. עס גייט אַ שניי. דאַס ליכט פון די גאַסען־לאַמפּען פלאַקערט אויפֿ, צאַנקט אין קאַמף מיט'ן ווינט. מאַריטץ ראַנגעלט זיך מיט'ן טויט. פּעסטע טריט פון אַהינטער דער מיטעלסטער טיר און דינא'ס שטימע.)

ד י נ א. (חינטער די קוליסען.) ניין, ניין, הער לעווערסאַן, (פּרואווט עפענען די פֿאַרשלאַסענע טיר.) קלאַפּט ניט, קלאַפּט ניט, איך האָב א שליסעל. (מאַריטץ כאַפּט זיך אויפֿ אויפֿ אַ סעקונדע, שטרעקט זיך אויס אין אַ קאַנוואולסיוון קראַמף און שטאַרבט... עס הערט זיך ווי אַ שליסעל עפענט די טיר).

ד י נ א. (קומט אריין פֿאַרשניט, נאָך איר לעווערסאַן. זי זוכט אַראָפּ דעם מאַנטעל, די הוט, ער העלפט איר.) ניין, הער לעווערסאַן, ניין, איך האָב ניט געטאַרט ניין. דאָס נעווייסען האָט מיך געפּלאָגט דעם גאַנצען וועג. אוו איך פֿאַרזיכער אייך, איך בין זייער צופֿרידען וואָס איך האָב מיך אומ־נעקערט. (גייט צום טיש רעכטס.) ער האָט זיך ניט גוט געפילט; ער האָט מיר אויסדריקלאך נעזאָגט אוז מיין פליכט איז געווען צו בלייבען אין דער היים—נאָך אין אַזא וועטער. יאָ, יאָ, עס פּרייט מיך וואָס איך האָב זיך אומנעקערט... (זי ציט אויפֿ דעם לאָמפּ אויפ'ן טיש רעכטס, עס ווערט ליכטיגער.)

ד י נ א. (גוטמוטיג.) נו, זייט ניט בייז. אָט וועל איך מאַכען טיי... און עס וועט ווידער ווערען לעבעדיג... ווילט איר טיי מיט ווארענע?... שלאַפּט שוין מאַריטץ... (דרייט זיך אום און דערזעט מאַריטצ'ן עס קערפּער).

ד י נ א. (אויפֿ אַ סעקונדע פֿאַרגאַפּט... לויפט צו צו אים מיט אַ שרעק־לאַכן געשריי פון פֿארצווייפלונג.) מאַריטץ... מאַריטץ... (פּאַלט צו צו זיין קערפּער) מיין גאָט, וואָס איז געשען?

ל ע ו ו ע ר ס א ן. (בויגט זיך נאָך איר איבער'ן קערפּער.) ער האָט עפּעס געטרונקען... (דערזעט דאָס פּלעשעלע) גיפט!... גיפט!... שוידערלאַך...

ד י נ א. (טרויסעלט דעם קערפער.) מאריטץ, מאריטץ... העלפט!...
ל ע ו ו ע ר ס א ן. ער איז טויט... טויט...
ד י נ א. (ליאַרעמט און שרייט אין פאַרצווייפלונג.) ראטעוועט!...
מ א ר י ע. (קומט אריין א דערשראַקענע.) וואָס איז געשען, פאני?...
ל ע ו ו ע ר ס א ן. גיך, מאריא, ברייגג דעם דאקטאר... אט דא באלד...
מ א ר י ע. דעם דאקטאר?
ל ע ו ו ע ר ס א ן. יא, גיך... רייד ניט!... דער הער איז קראנק...
מ א ר י ע. אז איר הייסט, גיי איך. (אָפּ.)
ד י נ א. (בליבט שטיל, קוקט צעטראַגען אויף מאריטצ'ען שרעקלאַך געזיכט.) אָ!... נאָט!... (קערט זיך אָפּ און ציטערט) איך האָב מורא פאר אים... (זי ציטערט אין שרעק.)
ל ע ו ו ע ר ס א ן. (בויגט זיך צארט איבער איר קערפער, הויבט זי אויף און טירט זי א ביסעל לינקס...) מאדאם... בארואיגט אייך!...
ד י נ א. (דריקט זיך צו אים אין שרעק, פאַלט מיט'ן קאָפּ אויף זיין אַקסל און ברעכט אוים אין א תיסטעריש געווין.)
ל ע ו ו ע ר ס א ן. (צארט.) מאדאם, דינא אבראמאוונא... בארואיגט אייך!...
ד י נ א. (נאָר א סעקונדע, א ביסעל רואיגער, הויבט אויף דעם קאָפּ. פלוצלונג — פאַרווירט) לאזט מיך אָפּ... באַרירט מיך ניט... (רייסט זיך אַוועק פון אים) אָ! איך האָב אזוי מורא... (ציטערט.) עס ווייזט זיך מיר אוים, אז איר פיל דעם אמת פון זיינע לעצטע ווערטער!... אָ! נאָט, מיר זיינען די שולדיגע אין זיין טויט... מיר זיינען די מערדערס... (פאַלט אין א שטול און ווייגט.)
ל ע ו ו ע ר ס א ן. (צארט.) דינא אבראמאוונא... וואָס רעדט איר?... בארואיגט אייך... בארואיגט אייך...

(פאַרחאַנג.)

דער שטורעם פון דער נשמה

(א דראמע אין דריי אקטען מיט אן עפילאג)

(איבערזעצט פון ענגליש : מארק שווייד.)

דער שטורם פון דער נשמה

פערזאנען:

יאנקא גרען — א זייער רייכער פינלענדישער לאנד־וואלד־באזיצער מיט גרויסע זעגערייען אין העלסינגפארס און פעטראגראד.

אלאף נרען — יאנקא'ס זון, א יונגערמאן צווישען דרייסיג און פינף און דרייסיג.

קעטלין — יאנקא'ס צוועלף־יאריגע טאכטער, וועלכע באווייזט זיך ניט איבער וועלכער מען רעדט אבער אזוי לעבהאפטיג, אז זי ווערט פולשטענדיג גענילדערט אין איר קינדערשער אומשולד און שוינקייט.

דיאנא יאנא — אלאפ'ס געליבטע, א מוידעל פון עקסטרעמען רעוואלוציאנערען טעמפעראמענט.

סעלמא — אלאפ'ס אלטע אם און קעטלינ'ס דערציערין.

פעטער פראנקא — א קינסטלער, א מענש נאענט פון די פופציג — כמעט שטענדיג „בגילופין".

לאנגלען און טאליא — רעוואלוציאנערען־קאמעראדען.

ארט — העלסינגפארס און פעטראגראד.

צייט — איצט.

ערשטער אקט

(אן אפגעזונדערט געוועלב־צימער. צימער אינ׳ם קעלער פון יאנקע גרינע׳ס קיניגלאכער. רעזידענץ אין העלסינגפארס. פינלאנד. דאס ליכט אין צימער איז האלב־טונקעל און וואַרפט דאָ און דאָרט געהיימניספולע שאטענס אויף די וועגט. ד י א נ א י ז צ ו ג א ן זיצט אין א ל א פ ׳ ס שוים. אירע ארעמס זיינען ארום זיין האלז אין אן אויסברוך פון גע־שפאנטער ליבע. זי זינגט א באגויסטערטע און לייגט ארויין אויר גאנצע ליידענשאפטלאכע נשמה אין אויר געזאנג. אלאף מיט זיינע ארעמס ארום אויר איז פולשטענדיג פאר׳כישופ׳ט פון ליבע. ער הערט זיך צו צו אויר נערוועז מיט פארמאכטע אויגען. ל א נ ג ל ע ן און ט א ל י א זיצען ניט וויט פון זיי אין א שאטענדיגווינקעל. הערען זיך איין אדער רעדען צווישען זיך סודות׳דיג, טרינקענדיג זייער ביר).

ד י א נ א י ז א נ א: — (זיך וועגדעגדיג צו אלאפ׳ן) א, אלאף! (זינגט) א, אלאף.
האסטו נעמוג קוראזש אין זיך צו גיין אויפ׳ן לעבענס־וועג
און אייביג בלייבען דער מאן:
אפצוטרייסלען פון זיך די לאסט פון פארגאנגענע דורות
און גיין פאראוים פאר די צייט?
האסטו מוט נעמוג אין זיך, אלאף?
האסטו מוט נעמוג צו וואַרפען אלץ פאר דעם אמת
און מקריב זיין אלץ —
די גליענדע ליבע און דאס ליכטיגע גליק —
דאס לעבענס־בלוט פון מענשען און דיין אייגען לעבען
אויך — — —
האסטו מוט נעמוג אין זיך, אלאף?

(רעדט) אויב יא — דאן קום אן שרעק מיט אונז צו זיין אונזער פירער און מיר וועלען דיר מיט ליבע נאכגיין.

ב ע ט ע ר: — (קומט ארויין אין זיינע פארשמירטע ארבעט־קלייד׳ער, א ביסעל שבור׳לאך; ער טראגט זיין פאליטרע מיט די פיכזעלס אין איין האנט און אין דער צווייטער א גלאז שאמפאניער, וואס ער דערלאנגט אלאפ׳ן) נעם, אלאף. טרינק מיט מיר.

א ל א ף: — (דערשטוינט, עפענט זיינע אויגען.) ניין, ניין, פעטער. א דאנק דיר. דו ווייסט גוט, אז איך טרינק קיינמאל ניט.

פ ע ט ע ר : — נאר דאס איינע גלאז מיט מיר, אלאף, מיר צוליב.

א ל א ף : — ניין. ניין. פעטער. א דאנק דיר.

(דיאנא כאפט פליטק ארויס דאס גלאז פון פעטער'ס האנט און טרינקט עס פויערלאך אוים ביז'ן לעצטען טראפען. אלאף פארזינקט ווידער אין זיין פריערדיגען צושטאנד.)

פ ע ט ע ר : — (מיט פרייד) אבי עס אויסגענוצט צום גוטען. (לאכט) מיין יונגע דאמע האט א סך מוט.

(לאנגלען און טאליא קוקען מיט געהויכטען פארדאכט אויף פעטער'ן.)

ט א ל י א : — (שטייט אפטיג אויף; אין האלבע טענער שנוייזענדיג אויף פעטער'ן.) איז מען מיט אים זיכער, אלאף?

א ל א ף : — (עפענענדיג זיינע אויגען.) גאנץ זיכער. ניטא וואס צו שרעקען זיך. (פאלט ווידער אריין אין זיין פריערדיגען צושטאנד.)

ט א ל י א : — דו וואלסט בעסער געטאן. וועז דו שיקסט אים אוועק. לאמיר בעסער זיין אינגאנצען זיכער.

א ל א ף : — (עטוואס אויפגערעגט.) אונזין.

(טאליא זעצט זיך; דיאנא זינגט ווידער.)

ד י א נ א : — (זינגט) א, אלאף, האסטו מוט גענוג אין זיך
צו גלייבען אין דעם ליכטיגסטען ציל,
וועז עס זאל דיך אפילו די וועלט פארלאכען;
און אזוי ווי דער אייבינער שטראם, וואס מאכט
טראפענווייס,
קארבען אין די וואונדערלאבע פעלזען פון דער ערד,
אזוי זאלסטו אן אויפהער בויערען און צעשטערען
דאס לעבען פון די פארגאנגענע דורות.
אויב דו קענסט דאס, אלאף, שמיר א ברודערלאבען
בונד מיט אונז
און פיר דעם פארבייסענעם קאמף, וועז אפילו אראפ
ביז'ן גרוב.
א, אלאף, האסטו מוט גענוג אין זיך?

פ ע ט ע ר : — (איבערשלאגענדג) וואס, צום טייוועל, איז דאס? וואס פאר א ליד פון קאמף און קבר זינגט איר עס, מיין פריילין? צו וואס האט איר זיך אלע דא פארשטעקט אין דער אייזערנער פינסטערער היול און זיצט דא און זינגט מיט אזא חושב'דיגער ווילדקייט אייערע קברים-לידער? העי! וואפט אייד ארויס פון דאנען אויף גאט'ס אפענער וועלט און קוקט אן די וואונדערלאבע הארבסטיגע לאנדשאפטען דא ארום פונ'ם שפיץ פון קלייענעם בערגעל אין דרויסען. קומט ארויס, מענשענקינדער!

ט א ל י א : — (סודות'דיג און אין אַ געדריקטען טאָן) הער, לאָנגלעון. דעם זאָטען שווייון. ווי ער רעדט;

א ל א ח : — פאַלג מיר. פּעטער, און גיי דיר אַליין צו דיינע לאַנד־שאפטען. דו שטער אונז ניט. מיר האָבען אונזערע אייגענע לאַנדשאפטען. וואָס זיינען ניט וויניגער שיין ווי דיינע. וואַרף דיד אַרוים פון דאָנען — אוו שנעל!

פ ע ט ע ר : — (ציט די אַקסלען) דאַרפסט דיר די צונג ניט קאַליע מאכען. איד בין שוין ניטא. (גייט ארוים.)

ד י א נ א : — (זי צערטעלט אַלאַפ'ן און הערט אים ניט אויף צו קושען. זי זינגט ווידער) א. אַלאַף. איז אין אונז אַלעמען פאַראַן מוט געגוג.

שטאַרק ווי אייזען וועט זיין אונזער בונד
און אין דעם ווילדען קאַמף פאַר דער וועלט פון
נייעם לעבען
וועט זיין דער קוואַל פון אונזער קראפט און אונזער זיג.
א. חברים. איז פאַראַן מוט נעגוג אין אונז?

(פויזע.)

א ל א ח : — (אזוי ווי אויפוואַכענדיג, שטויסט אימפולסיוו אַף דיאַנאַ'ן פון זיין שוים) יא, דיאַנאַ! מיר ה א ב ע ן אַלע מוט נעגוג. נאָר אזוי ווי שוואַכלינגען זיינען מיר אויף א וויל נעפאַלען אלס פרעם־פליש צו די זינלאכע סענטימענטאַליטעטען. נידער מיט זיי! צו אונזערע פליכטען. חברים. די פלענער זיינען פאַרטיג. נאָר א נאכט אדער צוויי פון ווילדען אומ'רחמנות'דיגען קריג, וועט די מאכט זיין אין אונזערע הענט און מיט דער שפיז אין האַנט וועלען מיר דיקטירען דער מענשהייט דאָס אידעאַלע לעבען. פאַראוים, חברים! פאַראוים! אויפ'ן קאַמף־פעלד וועלען מיר אויסרופען דעם זיג און די באַפעלען פון די ארבעטער פון דער וועלט.

ד י א נ א : — (וואַרפט ליידענשאַפטלאך אירע אַרעמס ארום זיין חאלז) ווי גוט דו ביזט, אַלאַף, וואָס דו רעדסט אזוי. איך פיל, אז עס איז מיין ליבע, וואָס ברענגט דיך צו דיין העלדישער פירערשאפט. פאַראוים, חברים! פאַראוים! זאג עס נאכאמאל, אַלאַף.

ט א ל י א : — (וואַרים) דאָס איז אונזער לאזונגסוואַרט, חברים.

ל א נ ג ל ע ן : — (אַראַאַריש) דאָס איז דער וואונדער־רוף. פיר אונז — מיר פאַלגען דיר נאָר.

א ל א ח : — (מיט פאַרמאַכטע אויגען, ווי נאַכטראַכטענדיג אַ וויל) אויב אזוי — פאַרווערטס! פאַרווערטס! נעמט די נעכסטע באַן צו דער הויפט־שטאַט אויף דער אנדערער זייט פונ'ם וואַסער. עס וועט אייך דאָרט אהינ־ברייגען אין צייט. זייט פאַרזיכטיג. זאָל קיין צופעליקייט ניט שטערען אונ־זערע פלענער. האָט די קריגסשיף „וויטאַראַ" אין האַפען אין צייט צו פירען

די קאנאנעז. ווי איך וועל באפעלען. איך וועל זיין דאָרט. איר קענט אייך פארלאזען. איצטער — פאַרוואָרטסט צו פליכט!

ט א ל י א אוו ל א נ ג ל ע ן: — (צוזאַמען) מיר זיינען פאַרטיג, חבר!

ל א נ ג ל ע ן: — ווי דו באפעלסט, אזוי וועט זיין. (צו טאליא'ן) קום! (גייען ארויס.)

ד י א נ א: — (ווידער אין א ספאזם פון ליבע) ווי וואונדערלאך! ווי באפעלעריש!

א ל א ח: — (קעמפט זיך צו באַפרייען) אבער מיר טאָרעז דאס ניט, דיאנא.

ס ע ל מ א: — (ציטערענדיג, אויפגערעגט) אלאח! מאטי אונזער שכן איז נאָר וואס געקומען פון יענער זייט, פון דער הויפטשטאט, אוו ער דער־ציילט שרעקלאכע זאכען. אלאח. מאטי זאגט, אז דער הער יאנקא, אייער פאטער, איז אין געפענגעניש. זיינע געשעפטען אוו פאבריקען האט מען באַרויבט אוו אויפגעבונטעוועטע רויבערישע באנדעם האבען אלץ פון אים צוגענומען.

א ל א ח: — (הערשטוינט) מיין פאטער אין געפענגעניש. זיין אייגענטום פארכאפט. אבער ניין, אם, דאס קען דאך ניט זיין. די מענשען זיינען ניט קיין רויבער־באנדעם. מיין פאטער האט באַדארפט נאכגעבען זייערע פארע־רונגען, וואלטען זיי אים ניט איינגעזעצט אין געפענגניש.

ס ע ל מ א: — אבער מאטי זאגט דאך, אז זיי האבען אים איינגעזעצט אוו. נאט מיינער, אלאח. פרייליז קעטלין איז דאך געווען מיט אים. וואו איז זי איצט? איך האב אזוי מורא, אלאח.

א ל א ח: — איר קינדישע אומשולד אוו איר שיינקייט וועלען זי גוט באשיצען.

ס ע ל מ א: — אבער, אלאח — מאטי זאגט, אז באנדעם ווילדע מענשען לויפען ארום אין דער הויפטשטאט אוו הרג'ענען אוו מארדען אוו פארשוינען קיינעם ניט. מיין נאט! וואס זאל איך טאן! (מיט א פלוצליכען באשלוס) איך וועל אהינגיין, אלאח. יא, איך וועל גיין. איך מוז געפינען מיין קליינעם מלאך אוו זי באשיצען.

א ל א ח: — (הערשטוינט) דו טאָרסט ניט, אם — איך וועל דיך ניט לאזען. דו דארפסט דיין לעבען ניט שטעלען אין געפאר.

ס ע ל מ א: — אבער, נאט מיינער, זי איז דאך דארט אליין. וואס וועט ווערען פון איר? ווי זי מוז זיך דארט שרעקען. מיין ארעם קינד, מיין פייגעלע. זי איז דאך נאך א קינד. ערשט עלף יאר געווארען לעצטען מערץ.

א ל א ח: — (צערטעלט זי) יא, יא, איך ווייס. אבער דו דארפסט דיין לעבען ניט איינשטעלען אין אזא געפאר. דו טאָרסט ניט גיין. הער, דיאנא, דו וועסט נאך כאפען טאליא אוו לאנגלען איז דער הויפטשטאט אוו וועז

דו וועסט אויסגעפינען אלץ וועגען מיין פאטער'ס ארעסט, וועסטו אויך אויסגעפינען וואו מיין קליינע שוועסטער קעטלין נעפינט זיך. גיב גוט אכטונג אויף איר. אויל דיך צו. אויל דיך. (פ ע ט ע ר קומט אריין.) דארפסט זיך נארניט שרעקען. אם. קעטלין וועט זיין גוט פארזארגט אין דער הויפט־שטאט. דו נעם זיך בעסער צוזאמען און גיב אכטונג אויף אט דער שכור'ער בעסטיע. (ווייזט אן אויף פעטער'ן.) זע, ער זאל גיין אין בעט אריין אידער ער דער'הרג'עט זיך ערגעץ. (פארמאכט זיינע אויגען און צערטעלט זי.) און יוען דער גרויסער אידעאל וועט דערגרייכט וועלן, דאם נייע לעבען פונ'ם מענשען וועט זיין איינגעארדענט אויף דער וועלט. וועט די קליינע קעטלין ארבעטען אזוי ווי יעדער ארבעטער צו פארדינען איר ברויט און מיט איר רייגער אומשולד און קלארער נשמה וועט זי באגיסטערען דאם בעסטע און שענסטע, וואס איז פארן אין לעבען. דו דארפסט דיך, אם, ניט שרעקען פאר קעטלינ'ס זיכערקייט. גיי בעסער זע, אז דער דומקאפ נארט זאל זיך באראוגען. (ווייזט אן אויף פעטער'ן.)

פ ע ט ע ר: — דומקאפ? דו פאר'חלומ'טער נאר! איך גיב דיר א מינוט צייט צוריקצוציען דיין באליידיגונג אדער...

א ל א ח: — אדער וואס?

פ ע ט ע ר: — (דראענדיג) אדער איך וועל מאלען פון דיר א פארטרעט. אלאח.

א ל א ח: — (גוטמוטיג) דאס איז גענוג שטראף.

פ ע ט ע ר: — אבער וואס האב איך דא נעהערט, אלאח? פרייליין קעטלין איז איצטער אין דער הויפטשטאט — אין דעם אויפגעבונטעווועטען נעסט פון משוגעים?

א ל א ח: — שטיל, פעטער! שטיל!

פ ע ט ע ר: — וויל איך ניט זיין שטיל, איז וואס־זשע! קעטלין דארט. און אזוי האט נעווואלט דיין מיליאנערישער פאטער, וועלכען דו, זיין משוגענער רעווואלוציאנערער זון, וואלט אויפגעהאנגען אויפ'ן ערשטען בעסטען לאמטערן. איך קען אייך ביידע און איר גייט מיד ביידע ניט אן: ניט אפילו וועז איר זאלט זיך איינער דעם אנדערען אויפעסען רויערהייט אדער געבראטען. נאר קעטלין, דאם אומשולדיג קינד, וואס איך האב איר נשמה אפגטמאל נעזען אפגעשפיגעלט אין איר בלייך לענגלאך נעזיכט און טיף־בלאע אויגען. זע, גיב אכטונג, אלאח. דו ביזט פארנטוואדטלאך פאר איר לעבען. (וועגדט זיך צו דער אם.) איצטער אלטע סעלמא, פיר מיך צו מיין בעט. (דרייט זיך אום און דערזעט דיאנא'ן.) העי, הער! אט איז מיין מוטיגע יונגע דאמע, וואס האט אויסגעטרונקען מיין גלאז ביז'ן לעצטען טראפען. ווי מוטיג!

ס ע ל מ א: — (א ביסעל באראויגט.) זאגסטו, אלאח, אז איך מעג

רואיג זיין. פרייליז קעטליז וועט זיין גוט פאַרזאָרגט. זאָגסטו. נו. אייל־זשע דיך צו . אייל דיך צו.

א ל א ף: — יא, יא. טייערע.

ס ע ל מ א: — קומט־זשע. הער פעטער, מיט מיר. (בויד ארויס.)

א ל א ף. — שנעלער, דיאַנאַ. (דיאַנאַ באפט אים אין די אָרעמס און קושט אים ווידער. אַלאַף פאַרלירט זיך אויף אַ מאָמענט און באַראויגט זיך ווידער) גיי, גיי, דיאַנאַ! מיר טאָרען דאָס ניט, זאָג איך דיר. גיי! איך וועל דיר שפּעטער נאָכקומען און דאָרט וועל איך דיך אין צייט פירען אין דעם ענדלאָכען קאָמף צום זיג פון דער שטריינגער הערשאפט פון די ארבעטער פון דער וועלט. א. דיאַנאַ. דיין ליבע איז א באַגייסטערונג און מיין קראפט צו לעבען אדער שטאַרבען פאר דעם אידעאל.

ד י א נ א: — (אין אומאַרמונג) מיין מוטיגער פירער. פיר ווייטער. מיר וועלען דיר נאכפאלגען ביז צום זיג.

(ער נעמט זי אין זיינע אָרעמס, קושט זי ליידענשאפטלאך און לאַזט זי אימפּולסיוו אָפּ.)

א ל א ף: — (באַפעלעריש) גיי!

ד י א נ א: — איך גיי. (גייט אָפּ.)

(ער שטייט א ווייל טיף פאַרטראַכט, דערנאָך נעמט ער ארויס פון א שופלאד א לאַנגען פאַר'חתמ'עטען קאַנווערט און רוסט.)

א ל א ף: — סעלמא! סעלמא! (סעלמא קומט אריין. ער גייט צו איר צו און גלעט זי צערטלאך.) נעם דאָס, סעלמא. אויב איך וועל אומקומען אין קאמף, וועל פאַרוואונדעט ווערען און שטאַרבען אויפ'ן פעלד אדער אין שפּיטאל, עפען דאָס און פיר אוים מיין צוואה און מיינע פאַרלאַנגען.

ס ע ל מ א: — (ציטערענדיג) אבער אַלאַף — דו גייסט דאָך אריבער אין דער הויפּטשטאָט אויף יענער זייט?

א ל א ף: — יא. אם.

ס ע ל מ א: — (קלאַמערט זיך אָן אים) אַלאַף, מיין קינד, מיין זויג־קינד. איך האָב דיר געגעבען מיין יוגענט און מיין לעבען. און יארען שפּעטער, וועט דיין מאַמע איז דיר געשטאַרבען. — אין גוט־ערן זאָל זי זיין — האָב איך געלעבט נאָר פאַר דיר און פאַר פרייליז קעטליז. נאָט ווייסט, וואו זי איז איצט, אָנו דאָך ווילסטו נאָך אויך גיין אהין, וואו דו קענסט דיין לעבען פאַרלירען. ווי אזוי וועל איך לעבען אָן אייך, מיינע קינדער. גיי ניט, אַלאַף. גיי ניט!

א ל א ף: — (זייער נערוועז, אויפגערעגט, פּרואווט זי באַרואיגען.) די פאַרשטייסט ניט. טייערע סעלמא. איך מוז גיין. איך גיי פאַר א גרויסע זאַך. פאַר א ניי לעבען! איך גיי צו געווינען אוו זיגען אויפ'ן שלאַכטפעלד אוו איך טאָר ניט שטאַרבען. איך וועל צוריקקומען צו דיר א זיגער. נאָר

אויב איך וועל שטאַרבען. אויב דאָס ערגסטע וועט געשען, דאַמאָלס זאָלסטו טאָן פונקט ווי איך בעט דיך. (גיט איר דעם קאָנווערט. זי נעמט אים פאַר איין עק.) נו, איצטער זיי בראַוו. מיין טייערע אַלטיטשקע. די טייערסטע מאַמע פון מיין לעבען. אוו לאָז מיך גיין. איך טאָר מער קיין צייט ניט פאַרלירען. איך מוז גיין.

(ער רוימט זיך אַפ, גיט האַסטיג צו דער טיר און גיט ארויס.)

ס ע ל מ א : — (רופט) אַלאַף! אַלאַף!

(ווען די טיר פאַרמאַכט זיך, פאַלט איר דער קאָנווערט פון דער האַנט ארויס.)

(פאַרחאַנג גייט פאַמעלאַך אַראָפ.)

צ ו ו י ט ע ר א ק ט

(דאָס אויגענע געוועלב־אַרטיגע צימער. אַלאַף קומט אַריין וואַקלענ־
דיג זיך, טריקענדיג שאַמפּאַניער פון א גלאָז. פּעטער גייט אים נאָך, ווי
געווויינטלאַך, א ביסעל שיכור׳לאַך).

א ל א ף: — שטן! אַווי ווי די שלאַנג פון גן־עדן האָסטו מיך גע־
רייצט. איך האָב נאָכגענעבען אוז האָב געטרונקען מיט דיר, — אָבער ניט
מער. (וואַרפט אַוועק דאָס גלאָז, וואָס ווערט צעבראָכען מיט א קראַך.) אַוועק פון
מיר! (קוקט מיט א ציטער אויף זיינע הענט.) א! זעסט — בלוט, בלוט,
בלוט!

פ ע ט ע ר: — (עס פּאַרשאַפּט אים, וווייזט אוים, פּאַרגעניגען) דו ווילדער
רעווואָלוציאָנער! וואָס איז מיט דיר? ביזטו פון זינען אַראָפּ? איינמאָל
אין דיין לעבען האָסטו געטרונקען מיט מיר א ביסעל געטלאָכען נעקטאַר.
מאַר־זשע עס איצטער ניט קאָליע מיט דיין חרטה האָבען אוז מיט דיין
תהלים זאָגען. (לאַכט.) בלוט, זאָגסטו, איז אויף דיינע הענט? דו נאַרישער
רעווואָלוציאָנער! וואָס מיינט דאָס דען פּאַר מיר! הייַנט האָט איר רעווואָ־
לוציאָנערען געזיגט דורך מענשלאָך בלוט, מארגען וועלט־ינען אַנדערע
זיגען. ווידער דורך מענשלאָך בלוט...

א ל א ף: — (לויפט א ווילדער צו צו אים) אַרויס פון דאָנען, זאָג איך!
(וועג פּעטער ציט זיך צוריק מיט זיין שיוולישען געלעכטער, קומט
אריין דיאַנאַ יאַגאַ. פּעטער גייט ארויס.)

ד י א נ א. — פּאַרדעטער! פּאַרדעטער איז דיין נאָמען — נידער־
טרעכטיגער פּאַרדעטער. דו האָסט פּאַרלאָזט דאָס קאָמף־פּעלד, וועו דער
זיג איז געוואונען געוואָרען אוז דער אידעאל דערגרייכט דורך דיין אייגע־
נער העלדישער אַנשטרענגונג. פּאַרדעטער! פּאַרדעטער!

א ל א ף: — (שטאַרט ווידער אויף זייגע הענט) בלוט! פּורפּור פלעקען
פון בלוט אויף מיינע הענט. אוז איצט ווי? איך, אז דו, דיאַנאַ יאַגאַ, זאָלסט
אויך אַוועק פון דאָנען. דו, וועמען איך האָב פּאַרקויפט מיין נשמה. דו האָסט
עס געזוען? בלוט! בלוט! שחיטה אוז בלוט. צעווואָרפּענע טויטע מענשען,
פרויען אוז קינדער. צעשפּרייט איבער דעם פּעלד פון זיג. אוז קעטלין גע־
שחט׳ען! קעטלין?!

ד י א נ א: — פּאַרדעטער! קעטלין?! וואָס פּאַר א באַטרעף האָט
א קרבן מער צי א קרבן ווייניגער פּאַר דעם נייעם אידעאַלען לעבען?

א ל א ף: — (גיט ווילד א לויף צו צו איר) א, דיאַנאַ, גיי ארויס פון
דאָנען, אייַדער איך טויט דיך. וועו די מענשהייט — אַלע ארבעטער אוז
לויַדענדע פון דער וועלט, וואָלטען דערגרייכט דאָס נייע אידעאַלע לעבען

מיט הונדערט יאר שפעטער, וועט אפילו צוויי הונדערט יאר שפעטער, אויב נייטיג — אז בלוט פארגיסונג. אז מענשלאכע קרבנות, וואלט זיך געלוינט דאס וואַרטען. דיאנא. נאר מער ווי איך דיר זאגען, עס וואלט געווען די אומבאַרינגטע פליכט פון דער נשמה צו וואַרטען אוו ארבעטען דערפאר אין פרידען.

ד י א נ א: — פארעטער! אזוי רידען פארעטערס.

א ל א ח: — (כאפט זי ווילד אן און לאזט זי אומפולסיוו אפ) א, דיאנא! דו האסט ניט באדארפט צורייצען איר מיר די אנגעשטרינגטע געפילען פון מיין ניט־נעזעטיגטער ליבע. איצט איז צו שפעט — מיין ליבע מוז האבען דאס וואס זי פארדרט.

ד י א נ א: — פארעטער, מיין ליבע איז ניט פאר דיר.

א ל א ח: — (כאפט זי אן) איך וועל זי האבען. אלצאיינס צי דו ווילסט צי ניט.

ד י א נ א: — איך זאג, אז ניין. פארעטער!

א ל א ח: — (כאפט זי אין זיינע ארמס און זי, קעמפענדיג, צערייסט אים זיין קראגען און א האלב העמד) פארדאמטע מכשפה! דו האסט לאנג גענוג געפיניגט מיין נשמה מיט דיינע פאר'סמ'טע צערטלאכקייטען, קושען און ליבע. איצט וועל איך האבען די זאטקייט פון מיין ליבע. איצט וועל איך אליין האבען.

ד י א נ א: — (וועט זיי דערגרייכען די שוועל פון דער טיר לינקס, וועל־כע אלאח עפענט מיט א קראפטיגען שטופ פון זיין פוס) ניין, פארעטער, דו וועסט ניט זעטיגען דיינע לוידענשאפטען און דיין ליבע מיט מיין בלוט!

א ל א ח: — (כמעט אריינווארפענדיג זי אין זיין צימער, וואקעלט זיך צוריק) אין דיין בלוט, אין דיין בלוט! (זי לויפט אריין און פארקלאפט די טיר. ער כאפט אן זיין שטול ביים טיש און פאלט א מידער אין שטול. פויזע. ער באטראכט זיינע תענט.) איר בלוט!

א ל א ח: — (צינדט אן א ליכט און באטראכט הערבי זיינע תענט, רופענדיג) סעלמא! סעלמא! (סעלמא קומט אריין שנעל) שנעלער, אם, לעש אוים אלע ליכט, איך בעט דיך, עס איז צו ליכטיג. איך קען ניט זען די בלוט־פלעקען אויף מיינע תענט. (זי קוקט אים אן) איך בעט דיך, אם, טו וואס איך בעט דיך. (זי לעשט מעכאניש אוים די ליכט. ער באטראכט ווידער זיינע תענט ביים שיין פון ליכט.) זעסט, אם, דאס בלוט פון די געשאכטענע איז אויף מיינע תענט אוו איך האב זיי געוואשען אוו געריבען — אוו ווידער געוואשען. נאר די געמיינע פלעקען ווילען ניט אראפ. דו זעסט, אם?

ס ע ל מ א: — וואס, אלאח?

א ל א ח: — די בלוט־פלעקען אויף מיינע תענט.

ס ע ל מ א : — נאט מיינער! איז ער פון זינען אראפ? (זי צלמ'ט זיך עטלאכע מאל).

א ל א ה : — דער קרייץ! — א, סעלמא, אין דעם ים בלוט, דורך וועלכען מיר זיינען דורכגענאנגען אויסצורופען דעם זיג פון דעם נייעם אידעאלען לעבען פאר די ארבעטער פון דער וועלט. האבען מיר אונזער קרייץ געמוזט אויסשטעלען אפילו צו שאנד און פאראכטונג. אבער דער וואס איז געשטארבען אויף דעם קרייץ איז דאך געשטארבען פאר דעם נייעם אידעאלען לעבען.

ס ע ל מ א : — נאט. דערבארעם דיר אויף דעם ארעמען קינד. (בעטענדיג. אבער, אלאה, ביזטו נעקומען אליין? וואו איז קעטלין?

א ל א ה : — קעטלין! (מיט וואנזיניגען געלעכטער. קוקט אויף זיינע הענט.) א, סעלמא, קעטלין איז איצטער זיכער. איר קען קיין שלעכטס ניט געשען. זאל דיין הארץ דיר רואיג זיין, אם — איך קען דיר מער נאר ניט זאגען.

ס ע ל מ א : — אוי, נאט! מיין קעטלין איז געראטעוועט. געבענשט זאל זיין דיין נאמען. (גייט פאמעלאך ארויס א בארואיגטע.)

א ל א ה : — (קוקענדיג אויף זיינע הענט ביים שיין פון ליכט; פארזינקט פאמעלאך אין א צויפערלאכען צושטאנד פון אוממאכט.) די בלוט-פלעקען פון די נע'שחט'ענע אויף מיינע הענט וועלען קיינמאל ניט פארשווינדען. (ער בליבט אוממאכטיג. א לענגערע פויזע, וואס ווערט בלויז אונטערגעבראכען דורך אלאפ'ס אויסגעשריען אין זיין דעליריום — אנטציקט און באגייסטערט) פארווערטס! פייער! זיג! טאליא! לאנגלען! פארווערטס! (ווידער א לייכטערע פויזע — נידערגעשלאגען און דערשראקען) מענער! פרויען! בלוט! (ווידער א קורצע פויזע. — פעטער קומט ארויין און קוקט זיך ארום). נאט! קעטלין! נע'שחט'ען —בלוט! (פעטער טרייסלט אלאפ'ן,—ער עפענט זיינע אויגען.) ווי אזוי ביזט דו אהער געקומען, פעטער, דא אויף דעם שלאכטפעלד?

פ ע ט ע ר : — אויפן שלאכטפעלד? וואס איז מיט דיר? דו כיזט ניט אויפ'ן שלאכטפעלד. (טרייסלט ווידער אלאפ'ן. — אלאה קוקט זיך ארום.) איר בין געקומען זוכען די אם, אלאה, און וואס האב איך געהערט? קעטלין נע'שחט'ען!

א ל א ה : — (קוקט זיך אום — קומט צוריק צו זיך) געשחט'ען פעטער, קעטלין איז נע'שחט'ען.

פ ע ט ע ר : — (ניכטערט זיך אויס. — דערשראקען) נאט מיינער! האסטו ניט נעזאגט סעלמא'ן, אז קעטלין געפינט זיך אין זיכערע הענט?

א ל א ה : — קעטלין א י ז זיכער — איז איר אייביגער רו אין הימעל.

פ ע ט ע ר : — אלאה! ווייסט עס די אם?

א ל א ח: — (כאפט אים אן) ששש... זאג קיין אוינציג וואָרט ניט דער אם, איד בעט דיד. זי וואלט עם ניט אויסגעהאלטען. א, פעטער, זעסטו איצטער די בלוט־פלעקען אויף מיינע הענט? זע! אוי, וואם איד האב אלץ איבערגעלעבט! וואם פאר א קראפט האט עס איבערגעבראכען מיין נשמה אין צוויי! א פאנאראמע פון בלוט און גרויל האט אויפגעטרייסעלט מיין גאנץ וועזען און האלט מיד נאך איצטער געפאנגען.

פ ע ט ע ר: — יא, אלאח, אבער אזוי איז די וועלט.

א ל א ח: — א קאשמאר? אבער, פעטער, מיט'ן גאנצען פייער פון מיין נשמה זע איך דאך דעם אויפגאנג פון א ניי און גלאנרייך לעבען. מיט דעם גאנצען אמת פון מיין הארץ האב איך געפירט צום זיג די מאסען פון לאנד. נאר וועז איך האב געזען האם שלאכט־פעלד און בין געגאנגען צו מיין זיג דורכ'ן בלוט פון די גע'שחט'ענע, האב איך געזען דאם טיפערע ליכט פון דער מענשלאכער נשמה. דאם ליכט וואם פירט צום נייעם אידעא־לען לעבען אן בלוט־פארגיסונג. דאמאלם, פעטער, בין איך אנטלאפען פון דעם בלוט־באד. און איצט טראג איך בלוט־פלעקען אויף מיינע הענט — דאם בלוט פון מענשלאכע וועזענס.

פ ע ט ע ר: — אבער דאך, אלאח, מיר זיינען דאך ניט שולדיג אין דעם בלוטיגען קאשמאר פון דער וועלט.

א ל א ח: — יא, מיר זיינען שולדיג, וויל דער קאשמאר איז בלוט — מענשלאך בלוט.

(פארטאנג.)

דריטער אקט

(אן עלעגאנט צימער אין דער קיניגלאכער רעזידענץ פון יאנקא גרעז אין העלסינגפארס; גרויסע וועגעציאנישע פענסטער פירען ארויס אויף א באלקאן מיט אן אויסזיכט אויפ'ן פינלענדער פארגוס. אין דער ווייטענס, אויף יענער זייט וואסער, זעט זיך די חויפטשטאט; פלאמענדיגע רויטע פענער פלאטערען איבער דער חויפטשטאט.)

א ל א ף: — (קרענקלאך שוואך, א ביסעל נידערגעשלאגען, בעט דעם פאטער) פאטער! וואס טוסטו? ערשט ניט לאנג ביזטו קוים מיט דיין אייגענעם לעבען אנטרונען פון דעם בלוטיגען זיג פון די ארבעטער פון דער הויפט־שטאט; און דאס אויך נאר א דאנק דער פאררעטערישקייט פון דיינע היטערס. איצטער, זייענדיג אין דער היים רואיג און זיכער, האסטו גערופען די מיליציע פונ'ם שטאט קאלטבלוטיג צו דער'הרג'ענען מענער, פרויען און קינדער, די אייגענע מענשען, וואס באשאפען דיין רייכקייט, מאכען דיינע מיליאנען פאר דיר, נאר דערפאר, וויל זיי בעטען א קרישטעלע מער. א בי־סעל א העכער געהאלט פאר א בעסער לעבען. פאטער! ווי קענסטו דאס טאן? דו האלטסט דאך זיך פאר א פרומען קריסט. וואלט קריסטוס, דיין אויסלייזער, אזוינס געטאן?

י א נ ק א נ ר ע ן: — איך בעט דיר, אלאף, מיש זיך ניט אריין אין מיינע געשעפטען. וואס וואלסטו געוואלט זאל איר טאן, לאזען אט די הינט מיר דיקטירען מיינע געשעפטען אוו מיר לערנען וואס עס הייסט רעכט אוו וואס אומרעכט? אדער וואלסטו געוואלט, איך זאל זיי לאזען מיך צווינגען זיי צו באשעפטיגען. וועז זיי בונטעווען זיך אוו סטראשען מיך מיט'ן לע־בען. אין דער צייט וואס איך קען קריגען פונקט אזויפיל אוו מער, וועלכע האבען דאס רעכט אוו די פרייהייט צו ארבעטען? נעם אן מיינע באדינ־גונגען אוו מיין פארגעשלאגענעם געהאלט אלס רעכט אוו גוט.

א ל א ף: — אבער אום דאס אלץ צו טאן. פאטער, פארגיסטו א ים מיט מענשלאך בלוט. לוינט זיך דיר ניט אויסצוגעבען דאס נישטיגע קלייד־געלט, וואס דאס קען קאסטען, וועז דו האסט מיליאנען אויף מיליאנען פאר זיך אוו קענסט מאכען נאך מער מיליאנען פון דער ארבעט פון די אייגענע מענשען. וועלכע דו שחט'סט איצטער אויס? לוינט זיך דיר דאס ניט? דו, וואס דו ביזט געשטאנען אין שאטען פון טויט, וועז זיי האבען געזינט?

י א נ ק א: — (אויבערפלאכלאך) גענוג דיר, אלאף. דיין געבעט וועט דיר צו גארניט העלפען. איך האב מיר געפונען א וועג ארויסצוגיין פון מיינע אייגענע שווערי־קייטען. איצט זאלען זיי זיך געפינען זייערען. אוו באנרייף. אז מיך האט דאס געקאסט מיליאנען אין אייגענטום, גהילץ או:

מאשינעריי, וואס די אויסוואורפען פון דער הויפטשטאט האבען ביי מיר אוועקגעוויבט. אוז איד נעם פון מיינע ארבעטער גארניט. איך גיב זיי אלץ, אלץ, וואס איד באטראכט פאר רעכט אוז נערעכט. אוז אויב די פאר־דאמטע שקלאפען בונטעווען זיך, זאלען זיי באצאלען מיט זייער בלוט דערפאר.

א ל א ח: — (נערווען, עטוואס אויפגערעגט) ניט דו, פאטער, גיסט זיי, נאר זיי גיבען דיר אלץ וואס זיי האבען. זייערע מוסקולען אוז זייער אר־בעט; דעם שוויים פון זייער פנים. (ווידער מיט געבעט.) אבער פאטער, אלץ וואס דו פארמאגסט אוז אלץ וואס זיי פארמאגען איז ניט ווערט דאס בלוט פון מענשען. ווען עס זאל אפילו נעמען נאך הונדערט יאר אדער מער אויס־צוגלייבען צווישען אייד וואס עס איז רעכט אוז וואס אומרעכט. (ווידער מיט געבעט.) פארגיס ניט קיין מענשלאך בלוט. האב עס ניט אויף דיינע הענט.

(עס הערט זיך דאס לאנגזאמע דערנענטערען זיך פון אן ארמיי.)

א ל א ח: — (מיט זיין קאפ אראפגעהאנגען) אוז דאך האט קריסטוס גע־לערנט פרידען אויף דער ערד אוז גוטסקייט צווישען מענשען. (ווען די טריט פון די ארמייען ווערען דייטלאכער, דערהערט זיך דער פינישער נאציאנא־לער חימן. אלאף הערט זיך איין א וויל. די מוזיק הערט אויף. אלאף ווערט מיטאמאל אויפגערעגט) וואס איז? וואס איז דאס?

י א נ ק א: — (שוינענדיג) א, אלאף, דאס איז דער מארש פון אונזערע בראווע ווייסע גווארדיעס, וואס די פאטריאטען פון אונזער פאלק האבען גע־שיקט איז אפענעם קאמף צו צעשטערען די אויפגעבונטעווען מאסען פון אונזערע רינשטאקען. נאכדעם ווי זיי האבען געזען דעם ערפאלג פון זייערע לייט איז דער הויפטשטאט אוז געוואלט דא איינפירען די פירערשאפט פון דער מאסע. אבער זיי קענען דאס ניט טאן, אלאף. יארהונדערטער זיי־נען מיר געווען די שטאלצע פרייע מענשען ארום די פינישע וואסערען אוז מיר וועלען די פרייהייט ניט אונטערגעבען אויף זייער באפעל. בעסער יועלען מיר זיי אויסראטעו.

א ל א ח: — (פרואווט לויפען צום באלקאן) נאט! נאר ניט קיין מאסען־בלוט־פארגיסונג! זאל עס נאר ניט זיין בלוט אוז בלוט — אוז נאך מער בלוט.

(ער לויפט צום באלקאן, נאר פעטער, וועלכער קומט אריין איז דעם מאמענט, שטעלט אים אפ.)

פ ע ט ע ר: — וואוהין לויפסטו, נאר?

א ל א ח: — רייד־ען צו די מארשירענדע ארמייען. לאז מיך. איך קען מיך ניט אנטקעגענשטעלען קעגען דעם באפעל פון מיין נשמה. לאז מיך, לאז מיך רייד־ען צו זיי!

פ ע ט ע ר : — (ווי געווינטלאך, „בגילופין") דו ביזט משוגע, אלאף. ריידען צו די מארשירענדע ארמייען...

א ל א ף : — יא. וויל זיי זיינען געשיקט געווארען צו שחט'עז מענשען.

פ ע ט ע ר : — אומזיניגער מענש, אבער דאס איז דאך זייער ארבעט. וועז יענע האבען געזיגט איז דער הויפטשטאט, האבען זיי די ארמייען דא אויסגע'שחט'עז. אוז וועז די וועלען דא זיגען, וועלען זיי די ארמייען דארטען אוים'שחט'עז. דאס איז די שפיל, אלאף.

א ל א ף : — (שטורמיג) די שפיל פוז מענשלאכער בלוט־פארגיסונג.

פ ע ט ע ר : — (לאבט סארקאסטיש) וואס מיינט דען פאר זיי בלוט!

א ל א ף : — (זייער אויפגערעגט) אבער איך וועל זיי זאגען, אז זיי טאר־רעז דאס ניט...

(די טריט פוז דער ארמיי הערען זיך אין דער ווייטענס.)

פ ע ט ע ר : — (לאבענדיג) דו ביזט משוגע!

י א נ ק א : — זיי מוזען, אלאף. עס איז זייער פאטריאטישע פליכט. (ער גייט ארויס.)

פ ע ט ע ר : — (אנווייזענדיג וואו יאנקא איז ארויסגעגאנגען) פאטער אוז זוז —

א ל א ף : — (גייט ארויס אויפ'ן באלקאן ; רעדט אויף די העכסטע טענער) מענער! בראווע מענער פוז מיין פריי פאלק! וואוהין מארשירט איר — מיט וואס פאר א שרעקלאכע שליחות גייט איר! שחט'עז; אויסקוילען; גיין אין בלוט! שטעלט אייך אנטקעגען דעם אוים'שחט'עז אוז דעם בלוט־פארגיסען פוז אייערע אייגענע ברידער אוז מיטמענשען!

(שטימען הינטער דער בינע.)

א י י ז ש ט י ם : — אויפמערקזאם!

(דאס מארשירען הערט אויף.)

א י י ז ש ט י ם : — הערט... הערט... א גרויסער פאטריאט רעדט צו אונז!

א ל א ף : — ניין, מיינע ברידער. ניט קיין פאטריאט רעדט צו אייך, נאר אייגער מיט אומבאגרעניצטער ליבע אין זיין נשמה צו אייך אוז צו דער נאנצער מענשהייט. אייגער וואס גלייבט מיט אייך אין קרים־טום'עם פרידען אויף דער ערד אוז גוטסקייט צווישען מענשען. אייגער וואס האט געפירט אין קאמף צום נייעם אידעאלען לעבען, נאר איז מיט א דער־שראקענער נשמה פארציטערט געווארען פוז דער שחיטה אוז דעם בלוט, וואס האט איז דער הויפטשאט געפירט צום זיג פוז די ארבעטער פוז דער וועלט. איך בעט אייך איצטער, בראווע מענשען פוז מיין לאנד, אפצושטעלען אייער מארש צו דער שחיטה פוז אייערע אייגענע.

ש ט י מ ע ן : — א משוגענער ! א פֿאַרעטער !
(אַלאַף העדט ווייטער.)

ש ט י מ ע ן : — א פֿאַרעטער צו אונזער לאַנד ! פֿאַרווערטס !
(עס דערהערט זיך א שאַם אַון אַלאַף וואַקעלט זיך צוריק, דאָס בלוט רינט איבער זיין פּנים.)

א ל א ף : — בלוט, נאָך מער בלוט ! (פֿרואווט ארויסצוגיין.)

פּ ע ט ע ר : — (לאַזט אים נישט) וואוהין איצטער ?

א ל א ף : — צום פֿאַלק. (גייט ארויס.)

פּ ע ט ע ר : — (שרייט אים נאָך) משוגענער, דו געהערסט אין א משוגעים־הויז אריין !

(טומעל און געוודער הינטער די קוליסען : עס הערט זיך ווידער דער נאַציאַנאַלער הימן, דער קלאַנג פון מארשירענדע טרופּען, א נערוועזער קליגג ביי דער טיר. פּעטער עפענט די טיר. עס קומען אַריין טאַליאַ אוו לאַנגלען, זיי טראָגען מאַסקען, וועלכע זיי נעמען אַראָפּ פון זיך.)

פּ ע ט ע ר : — (קוקט זיי אַן מיט קאַמישער איבערשאַונג) די קאַמעראַדען !

(א גרויסער טומעל הינטער די קוליסען. טאַליאַ און לאַנגלען אין מיסטעריעזען שרעק קומען נענטער צו פּעטער'ן. א קורצע פּויזע. א ל א ף קומט אַריין, בלייך און צעשלאָגען, לויד־ענדיג, ווייזט אויס, פון דער וואונד וואָס ער האָט באַקומען.)

פּ ע ט ע ר : — (לאַזט) אַלאַף, דיינע קאַמעראַדען, די באַפעלער פון דער וועלט...

ט א ל י א : — (מיסטעריעז) אַלאַף, דער זיג פון די ארבעטער פון דער וועלט פֿארשפּרייט זיך פון דער הויפּטשטאָט ביז דעם פּינישען אויסגוס.

ל א נ ג ל ע ן : — (אַראָטאַריש) קום, קאַמעראד ! פּיר אונז ווייטער צום זיג אין דיין אייגען לאַנד, ווי דו האָסט אונז געפּירט אין דער הויפּט־שטאָט.

א ל א ף : — (קומענדיג צו זיך מיט א גרויסער אַנשטרענגונג מאַמענטאַן און אימפּולסיוו) שקלאַפען ! לאַנג ענוג זיינט איר געפּירט געוואָרען צו זיג אוו צו שחיטה אוו צו מאַסענמאָרד אוו בלוט פון ביידע זייטען. גייט איצ־טער צו די וואָס פּירען אייד אוו זאָגט זיי אין מיין נאָמען, אז זיי זאָלען אָפּשטעלען די שחיטה. אפילו וועו עס זאָל נאָר נעמען יאָרהונדערטער צו דערגרייכען דאָס נייע אידעאַל לעבען פון דעם מענשען. גייט, איר שקלאַפען.
(ער פּאַלט אַן כוחות אין זיין שטול.)

ט א ל י א : — (סודות'דיג) ס'איז, אַלזאָ, אמת, אז...

ל א נ ג ל ע ן : — (אויך אַזוי סודות'דיג) אמת, ער איז געוואָרען א פֿארעטער צו דער גרויסער הייליגער זאַך. (גייען שנעל ארויס.)

פ ע ט ע ר : — (א ביסעל אומזיכער, שכור'לאך) די לאסט פון זיין לע־
בען איז ווי אן אפענע שווערט, שארף פון ביידע זייטען... איין משוגעים־
הויז איז ניט גענוג פאר אים...

(פארחאנג.)

ע פ י ל א נ

(א קליינער פרייער פֿלאַץ אין א געדיכטען וואַלד צופֿוסענס פון א ניט־תּויכען בּאַרג. ס'איז שפּעט נאָך האַלבען טאָג, די שטראַלען פון דער אונטערגייענדיגער זון שלאָגען דורך דעם וואַלד און פֿאַלען טיילווייז אויף א ל א פ ׳ ן. אויפֿן בּאַרג פון דער וויטענס זעט מען א קליינע כאַטקע געמאַכט פון בלעטער, צווייגען און געטריקענטער בלאָטע. פֿויגל־געזאַנג הערט זיך. דער גאַנצער וואַלד אָטעמט מיט טירישען לעבען. א ל א פ. דער נזיר — גרוי, צעשוויבערט און אין צעריסענע קליידער, איז צופֿוסענס בּיים בּאַרג. אָרום אין דער געגענט זיינען פֿאַרשן פֿויגעל, וועוועריקעס, העזלאָך און אַלאָפּ, ארומקריכענדיג, שניצט עפּעס און צווישטשעט זיי נאָך. ווי ער וואַלט געריבט מיט זיי אין זייער אויגענער שפּראַך.)

א ל א פ: — (צווישטשענדיג) פט — פט — פט. (אין קינדישער שפּראַך) צווי... צווי... צווי... אָט איז א מאַלינע. (וואַרפט א מאַלינע צו א פֿויגעל) איינס פאַר דיר און איינס פאַר מיר. (וואַרפט זיך א מאַלינע אין מויל אַריין, קריכט אין מיטען, פֿייפֿט) נאָ. צווי... צווי... צווי... אָט איז א נוס, א זים ניסעלע. (וואַרפט א נוס צו א וועוועריקע) איינס פאַר דיר און איינס פאַר מיר. (קריכט לינקס, פֿייפֿט) נאָ. העזעלע... העזעלע... העזעלע... אָט איז א נוס פאַר דיר און א בלאָט פאַר דיר. (וואַרפט די נוס און דאָס בלאָט) א ביסעלע גראָז. פּריש גראָז.

(פ ע ט ע ר. א ביסעל שכור'לאך, ווי געווינלאך, קומט אַן פון רעכטס אין תּיכטערגרונט, אין זיין ראָק און מיט זיין פֿאַליטרע און פֿיגזלען אין דער האַנט. ער גייט דורך די קוסטען צו צום פֿרייען פֿלאַץ. ער קומט צו צו אַלאָפּ'ן און ווערט פֿלוצלונג איבערראַשט. ער שטייט און באַטראַכט אַלאָפּ'ס מאַדנע באַצעמען זיך מיט די פֿויגל און מיט די תּיות).

פ ע ט ע ר: — אַלאָף! (אַלאָף גיט זיך א צי צוריק מיט א ציטער און כאַפּט זיך אימפּולסיוו פאַר די אויערן). פּעטער גייט פֿאַרבי אַלאָפּ'ן און פאַר־שטעלט אים דעם זון־אונטערגאַנג. אַלאָף בליבט אָן באַוועגונג.) דאָ, אַלאָף? ווי מאַדנע. ווי איבערראַשענד! איך האָב ארומגעקלעטערט אין וואַלד צו מאַלען דעם וואונדערלאכען זון־אונטערגאַנג. האָב איך עפּעס באַמערקט א מאַדנע בלאָטיגע כאַטקע אויפֿן בּאַרג, און בין אהערגענאַנגען. און געפּין דאָ דיר, אָן אייניאַמען נזיר אין די וועלדער. אַלזאָ, אַלאָף, ווי גייט עס דיר אויף דער וועלט?

(א קורצע פּויזע. אַלאָף, וועלכער שטייט וווייט אין דער זעלביגער פּאָזיציע, ווערט, וווייזט אוים, אויפגערעגט.)

פ ע ט ע ר: — פארוואס רעדסטו ניט? האסטו פארלוירען די מענש־לאכע מתנה, וואס מאכט די מענשען אפט פאר ליגנערס? (קורצע פויזע.) העי, אלאף, דיין שפיל איז גאנץ נייי! א נזיר אין די וועלדער מיט די וואונ־דער פון דער נאטור ביי דיינע פים. אבער וואס איז נאטור? טויטע מא־טעריע. וואס פוילט און פארפעסט די לופט, וואס מיר אטעמען, ביז איר, מיט דעם שאפענדיגען גייסט פון א גאט, גיב עס א געשטאלט אין פארבען און קאליר... מאד עס שיין אדער מיאוס, לעבעדיג און אטעמענדיג מיט מיין נשמה. אזוי איז דאס לעבען, אלאף... דאס געווויינטלאכע לעבען פונ'ם מענשען. און עס זיינען פאראן אזעלכע ווי דו, וועלכע זיינען ווי געטער וואס קענען באשאפען און אריינאטעמען דערין און אזוי געשטאלטען עס לויט זייערע אייגענע פארלאנגען. (פויזע.) פארוואס רעדסטו ניט, דו פאר־דאמטער נאר? האסטו פארלוירען די מתנה, וואס איז אפטמאל שטארקער פונ'ם ליגען און לערענט דעם מענשען דעם אמת? דו נאר, דו לעבסט אויף יאגדעם און נים און שפייזט דיינע פייגעל און קראליקעס מיט יאגדעם און נים. אבער זע! אט האט א פויגעל אויפגעפיקט א ווארעם און האט פארגאסען זיין בלוט! (א לאנגע פויזע.) פארוואס רעדסטו ניט? האסטו מיר גארניט צו זאגען?

א ל א ף: — (נערווועז, צערודערט) גיי אוועק. דו פארשטעלסט דעם שיינעם זון־אונטערגאנג! גיי אוועק פון דאנען!

(גיט זיך ווידער א צי צוריק. פעטער גייט צוריק מוט אויסגע־שטרעטע אויגען אויף אלאפ'ן.)

(פארהאנג.)

די אידישע ביהנע

אברהם גאָלדפאַדען *)

אז איך גריבעל זיך א ביסעל אין מיין זכרון, הויבען זיך אויף פאר מיינע אויגען בילדער פון מיין קינדהייט, וועלכע, מיר דאכט, איך קען קיינמאל ניט פארגעסען. און צוויישען די בילדער פון יענער גאָלדענער קינדער צייט שוועבט ארויס דאָס אָרימע בילד פון דעם ערשטען אידישען טעאטער.

ביי אלע פעלקער, אין אָנהויב פון זייער גייסטיגען לעבען, זיינען געווען פאָלקס־זינגער, משוררים, וועלכע פלעגען אין זיסע, קלינגענדע לידער דערציילען דעם פאָלק זיין רייכע געשיכטע, לויבען די גרויסקייט פון זיינע געטער, אויפוואַרימען זיינע מענשלאכע געפילען און לערנען אים גוטע מדות. ביי אונז, מיט א יאָר דרייסיג צוריק, אין אָנהויב פון דעם איראָפייאישען גייסטיגען לעבען ביים אידישען פאָלק אין רוסלאַנד, האָבען זיך אויך באַווייזען אזעלכע זינגער, און איינער פון די ערשטע פאָלקס־משוררים איז געווען ישראל גראָדנער — דער ערשטער אידישער אקטיאָר.

ער פלעגט אין א שבת־צו־נאכטס, אויף דער פולער וואָך, זינגען לידער ביי אונז אין שטאָט; ווי אומגעדולדיג מיר פלעגען ווארטען אויף דעם דאָזיגען יום טוב! און אז ער פלעגט ארויסקומען אלע מאל אנדערש אָנגעטאָן און גרימירט און פלעגט זינגען, פלעגט זיך אונז אויסווייזען, אמאל אז ער דערציילט אונז א קאָפיטל פון זיין אייגענעם לעבען און אין די טענער פון די ווערטער:

„פריוור־זשע זאָג איר ניין, —
שרייט זי אויף די ציין",

האָט זיך אויסגעווויזען, אז ער ליידט און קרעכצט נעבאָך אונטער דעם יאָך פון א ווייב א מרשעת וואָס דערגייט אים די יארען; און אמאל, אז ער פלעגט אויסשטעלען אויף אונז זיינע גרויסע, שוואַרצע בלישצענדע אויגען, פלעגען

---

*) די פארלייגענדע אפשאצונג איז א צוזאמענהעפטונג פון צוויי באזונדערע ארטיקלען, פון וועלכע דער ערשטער איז, אונטער דעם נאמען „דער אנפאנג פון דער אידישער דראמע איז רוסלאנד", ערשינען אין 1901, אין „יעקב נאדזיכ'ס יובילייאום סאווענייר", און דער צווייטער, אונטער דעם נאמען „ביים קבר פון אברהם גאלדפאדען", איז געווען געדרוקט אלס קורצער נעקראלאג אין דעם פעברואר־נומער פון דער „צוקונפט", 1908. ביידע ארטיקלען וועלען דא שטארק געקירצט: פון דעם ערשטען לאז איך ארויס א לענגערע אפווייכונג וועגען דער אלט־נריכישער און נייער דראמע, וועלכע האָט ניט קיין ארגאניש פארבינדונג מיט דער טעמע; פון צווייטען לאז איך ארויס דעם שלום, וואָס איז אן איבער־חורבונג פון א טייל פון דעם וואָס וועלט געזאגט אין ערשטען ארטיקל. — י. ע.

מיר פילען, אז ער טאפט אוים די טיפע סודות פון אונזער קינדערשער נשמה און גלעט אונז מיט זיין ווייכער, זיסער שטימע פאר אונזערע מעלות, אדער ער בייזערט זיך אויף אונז פאר אונזערע חסרונות. אמאל פלעגען מיר לאכען פון אים ביז טרערען און אמאל פלעגען מיר ווינען, ווינען אן אמת קינדער־ריש געווין, און נאר אמאל פלעגען מיר זיין ברוגז אויף אים פאר וואס ער פלעגט מאכען, אז טאטע־מאמע זאלען זיך עפעס אזוי מאדנע איבערקוקען און שטארק רויט ווערען... מיר האבען ניט פארשטאנען!...

אט דאס איז געווען דער טאלאנטפולער אידישער משורר, וועלכען דער אידישער פאלקס־פאעט אברהם נאלדפאדען האט געטראפען אין יאסי, אין 1876, און דורך וועלכען, ווי ער דערציילט אליין, ער איז געפאלען אויפ'ן גע־דאנק צו מאכען אן אמת אידיש טעאטער, וואו מען זאל קענען לערנען און בילדען דאס אידישע פאלק, די גרויסע אידישע מאסע און פארשאפען איר מער־אדער־ווייניגער גוטען פארגעניגען. זעהט איר, מענט איר אייך זיין ווער איר ווילט, מען אייך דאס אידישע פאלק נוגע זיין ווי דער פאר־א־יאריגער שניי, מענט איר שוין זיין דערוואקסען צו דער מדרגה, וועו די ארימע זשאר־גאנישע שפראך קלינגט פשוט ווי א מין אנדרוגינום אין אייערע אויערען, מענט איר זיך האבען איינגערעדט, אז דאס אידישע פאלק און די אידיש־זשארנאנישע שפראך קענען ניט באשאפען אזא דראמאטישע דיכטונג, ווי די צו וועלכער איר האט צוגעוואוינט אייער איידעלען געשמאק, מענט איר אייך גאר דענקען, אז די דראמאטישע קונסט איז די מתנה פון די געטער נאר פאר די אומות העולם. גוט, מענט איר אייך אזוי דענקען און פארשטיין, איר וועט אבער, כ'לעבען, ניט וואגען אפצולייקענען, אז פאר דעם גרויסען עולם, פאר דעם פראסטען אידישען פאלק, וואס פארשטייט נאך ביז היינ־טיגען טאג ניט קיין אנדער שפראך ווי זשארגאן, איז דאס אידישע טעאטער מיט 25 יאר צוריק געווען, ווי עס וואלט נאך געקענט היינט זיין, איינס פון די שטארקסטע מיטלען פון אמת'ער בילדונג. דערפאר טאקע איז געווען כדאי, אז דער אידישער דיכטער אברהם נאלדפאדען זאל אנווענדען אלע זיינע בעסטע קראפטען צו בויען דאס אידישע טעאטער. צי ער האט געהאט גרויסע צי קליינע דראמאטישע פייאיקייטען, צי האט ער די מענשלאכע נשמה טיף באטראכט, צי נאר אזוי פון אויבען־אויף, דאס וועלען מיר נאך האבען צייט שפעטער צו באקלערען. דערווייל אבער האט ער, בויענדיג דעם בנין פון אידישען טעאטער, באשאפען זיך אז אייביגען אנדענקען אין דער גע־שיכטע פון זיין פאלק.

אט לאמיר נאר זען וואס ער האט געטאן:

אז גאלדפאדען האט אנגעהויבען בויען דאס אידישע טעאטער, איז די בינע ביי די אומות העולם שוין געווען כמעט אויף דעם זעלביגען שטאנד, אויף וועלכען זי איז ביי זיי היינט.

די רעאָליסטישע דראמע האָט שוין דאמאָלס געבליט אין אייראָפּע. און עס ווייזט אויס, אז ביז א געוויסער צייט אין גאָלדפאָדענס טעאָטער־דיכטונג איז ער געווען שטאַרק באַאיינפלוסט פון דעם שטרעבען צו מאָלען, וועלכס איז גאנצע רעאָלע בילדער, איז ווייניגסטענס אינצעלנע, כאָטש קליינינקע, אָבער דאָך רעאָלע לעבענס־פאקטען. אזוי, למשל, איז זיין „כישופמאכערין", וואָס איז געבויט אויף דער האנדלונג פון א שלעכטער פאָלשער פרוי, וועלכע מאכט יד אחת מיט אן אלטער מכשפה, און מאכט נעבאך א תל פון א גליקליכער פאמיליע אום צו פארזאָרגען איר אייגענע טאכטער, וואָס איז איר געבליבען פון ערשטען מאן. אזוי אויך, אין די „צוויי קוני לעמעלס", מאכט א יונגער סטודענט אלערליי קונצען, שטיפט ווי א ווייסער־חברה'ניק, בכדי צו דערשרעקען א אידען א יחסן, וואָס וויל פארשליערען זיין וואוי טעכטעריל צו א יחוס־דיגען הינקענדיגען שלים מזל, און ער, דער סטודענט, האָט טאקע פאר איר חתונה, ווייל דער אלטער נאר גיט זיך אונטער. אזוי אויך, אין „קאבצענזאָן עט הונגערמאָן", ווערט נעבאך א געפעסטעט מיידל פאראומגליקט דערפאר, ווייל ווי פיל הייניטוועלטיגע מיידלאך האָט זי גענאשט א לעק פון א שלעכטען ראָמאָן און מיינט, אז וואָס אין אים שטייט איז תורת משה, — אז מען דארף חתונה האָבען און לעבען ווי דער ראָמאָן הייסט. זאָגט זי אָפּ די בעסטע שידוכים און האָט חתונה פאר א שארלאטאָן, וואָס האָט פארשטאנען זי אָפּצונארען און אויסצונארען איר פארמעגען און זי לירט און באצאָלט טייער פאר אירע נארישקייטען. אזוי אויך אין אנדערע פון זיינע פיעסען ווי „די באָבע מיט דעם אייניקעל", „שמענדריק", „דער פאָדריאטשיק", וועלכע זיינען אלע קליינישקע, פיצענאנטינקע לעבענס־פאקטען, וועלכע גאָלדפאדען האָט מיט אויבערפלאכלאכע שטריכען אויסגעמאָלט אין דער פארמע פון טעאטער־פארשטעלונגען.

באמת גערעט וואָלט געווען א פארבעסערטע מעסטען דעם דראמאטישען וועלט פון גאָלדפאדענס פיעסען מיט דער מאָס פון דער היינטיגער רעאָליסטישער קריטיק. די היינטיגע קריטיק פאדערט, אז א דראמאטישער דיכטער זאָל, ערשטענס, קענען מאָלען ריכטיגע טיפען, — דאָס הייסט, פארשטייער פון א געוויסען סארט מענשען — געווייניטלאכע, אלטעגלאכע מענשען, זאָלען זיין נאטור טריי, אי קערפערלאך, אי גייסטיג, פון אנהויב פון דער האנדלונג ביז צום סוף, און ניט ווי עס פאסירט אפט, אז אין אנהויב פון דער פיעסע איז דער געמאָלטער טיפ א העלד, אין מיטען א קאָקעטירענדע דאמע און צום סוף פשוט א פושע ישראל.

צווייטענס, מוז דער דראמאטישער דיכטער קענען פארשטעלען זיינע טיפען און מענשען אין פאסענדער טעטיקייט, דאָס הייסט, דאָס וואָס זיי טוען, די גאנצע פארהאנדלונג פון דעם שטיק, מוז זיך קלעפען צו זייער פערזענ־

לאקייט, און ניט אז עס זאל זיי פאסען משונה ווילד, ווי למשל, א שלעכטען אידישען אקטיאר די ראלע פון א רוימישען צעזאר, אדער א ניו יארקער „סאלון קיפער" דער פארזיץ אין אמעריקאנער סענאט.

דריטענס, מוז דאס גאנצע שטיק האבען אן אומשטאנדליכען צוזאמענהאנג, ד. ה. עס מוז זיין א בנין וואס פאלגט לאגישערווייז פון די אומשטאנדען פון לעבען. די דראמע מוז זיין א גאנצע זאך וואס מען קען ניט צעברעכען און צעברעקלען אן דעם, אז מען זאל שאדען דער רעלעער האנדלונג. ניט ווי, למשל, אין א סך אידישע פיעסען, פון וועלכע מען וואלט געקענט ארויסוואַרפען דעם גאנצען מיטען און דער אנהויב מיט'ן סוף וואלטען יאקבי געבליבען א פיעסע, אדער מען וואלט געקענט פארבייטען דעם סוף פון א קבורה אויף א חתונה אוו עס וואלט אלץ געווען א פיעסע. פארשטייט זיך, טאקע אזא פיעסע וואלט דאס געווען, מישטיינס געזאגט! די רעאליסטישע דראמען־קריטיק פאדערט ריכטיגע טיפען און מענשען, אי קערפערלאך, אי גייסטיג, א פאסענדע האנדלונג. וועלכע פאלגט פון דעם פסיכישען וועזען פון אלע וואס באטייליגען זיך אין דער דראמע, רעזולט אומשטאנדען, גאנצקייט און ריכטיקייט פון לעבענס־בילד אדער לעבענס־אומשטאנדען וועלכע די דראמע ווילל פארשטעלען. דאס אלעס מוז אויסגעדריקט ווערען אין א שענער, גלאטער, פארשטענדלאכער שפראך.

נאטירלאך, אויב דער דיכטער באזיצט נאר גרויסע קונסט, קען אים די מאדערנע דראמע שטעלען נאר גרויסע אויפגאבען. זי קען פון אים פאדערען ער זאל נאך פון די רעזולט טיפען און אומשטאנדען שאפען נייע אידעאלען אין דעם מענשלאכען לעבען, דאס הייסט ער זאל לאזען געוועלטיגען אין דער טעטיקייט פון זיינע מענשען ניט נאר די מענשלאכע געפילען און אומשטאנדען, נאר אויך דעם מענשלאכען פארשטאנד, וועלכער זאל אנטדעקען די באהאלטענע און באשאפען נייע אומשטאנדען אין לעבען, און זיי ווידער זאלען באשאפען נייע מענשען. אבער דאן ווערט דער קינסטלער ניט נאר דער דיכטער, וואס פינזלט אומבאוואוסטערהייט די טיפסטע פאלדען פון דער מענשלאכער זעלע, די רעזולטע אומשטאנדען פון לעבען און פון דער גזעלשאפט אקוראט ווי זיי שפיגלען זיך אפ אין דעם שווארצאפעל פון זיין אויג — ער ווערט דאמאלס ניט נאר דער קינסטלער, דער מאלער, נאר ער דערטאפט אויך, אין דעם „מוז" פון דעם מענשלאכען לעבען, וועלטען וועלכע דארפען ערשט קומען, וועלטען וועלכע מוזען קומען — דאמאלס ווערט ער דער דיכטער דער פראפעט.

אזעלכע דיכטער־זשעניען דארף מען אין אונזער אידישער וועלטל ניט זוכען. אפילו די אומות העולם, להבדיל, האבען אזעלכע זשעניען נאר וויניג.

א פּשיטא שוין מיר אידען, ביי וועמען די גאַנצע דראַמען־דיכטונג איז ערשט פּינף־און־צוואַנציג יאָר אַלט.

צולעגען די דאָזיגע מאָם פון דראַמאַטישער קריטיק צו גאָלדפאַדענ׳ס ארבעט וואָלט פּשוט געווען א מיאוסע זינד. גאָלדפאַדען האָט זיך געראַרפט רעכענען ניט נאָר מיט דער אַנטוויקלטער אייראָפּייאישער דראַמע, נאָר אויך מיט דעם שטאַרק אומאַנטוויקלטען צושטאַנד פון זיין פּאָלק. קענען אזא צושטאַנד פון א פּאָלק קען די קונסט נאָר קעמפּען. דער קינסטלער קען נאָר זוכען צו בילדען און באַלערען דאָס פּאָלק. און דאָס האָט גאָלדפאַדען אויך נעטאָן.

גאָלדפאַדען האָט אין זיינע ערשטע פּיעסען באַקעמפט דעם חסידיזם און דעם אידישען יחוס מיט דער גאַנצער קראַפט פון זיין זעלע. ער האָט געזוכט אויפצוואוועקען ביים אידישען פּאָלק דעם גייסט פון בילדונג און האָט געהאָפּט, אז דורך בילדונג וועט דער נאַרישער פּאַנאַטיזם, דער ווילדער אַבערגלויבען, דער אוממענשלאַכער האָס צווישען די פּאַרשיידענע כתות און קלויזלאַך פּאַר־שווינדען. גאָלדפאַדען, ווי די גאַנצע אידיש־רוסישע אינטעליגענץ פון יע־נער צייט, האָט געוזכט צו פֿרעדיגען צו זיין פּאָלק, לערנען דאָס פּאָלק גוטע מדות; ער האָט געלויבט דאָס גוטע, פּאַרשאָלטען דאָס שלעכטע און איינגע־וואָרצעלט אין זיין פּאָלק א שטרעבען צו אויפקלערונג, צו אַרענטלאַכקייט, און אין זיינע שפּעטערדיגע ווערק ווי „שולמית", „בר כוכבא", און אַנדערע — א באַוואוסטזיין פון נאַציאָנאַלער גאַנצקייט. דאָס אלץ האָט ער געטאָן דורך דעם אידישען טעאַטער!

פון דראַמאַטישען שטאַנדפונקט אַבער מוז מען צוגעבען, אז אין זיינע שריפטען געפינט מען נאָר ווייניג ריכטיג געמאָלענע טיפּען; אָפּילו די מענ־שען וועלכע ער שיינט צו קענען גאָר גוט, האָלטען אויך ניט אוים די גאַנצ־קייט פון זייער פּסיכאָלאָגישען לעבען. זיינען זיי אמאָל שטאַרק מענשען, העלדען און אמאָל ווערען זיי מעקעלאָך. זיי בייטען זייער פּנים, זייער אי־נערלאַכע פּסיכאָלאָגישע געשטאַלט, ווי די בילדער בייטען זיך אין א פּאַנא־ראַמע. מערסטענטיילס ווערען אלע גוט און פרום ווי גאָלדפאַדען אליין ווינשט דאָס. מען זעט באַשיינפּערלאַך, אז דער אידעאל נעמט ביי גאָלדפאַדענ׳ען די אויבערהאַנט איבער דער ריכטיקייט פון די מענשען וועלכע ער שטעלט פּאָר. „זאָל די קונסט", טראַכט זיך גאָלדפאַדען, „איינגעמען א מיתה משונה, אבי די ליבע, די בילדונג, די גוטע, פיינע מענשען זאָלען טריאומפירען אין דער פּאַרשטעלונג." און די קונסט נעמט טאַקע איין א מיתה משונה! האָנד־לונג איז אין גאָלדפאַדענ׳ס פּיעסען אימער פּאַראַן מער ווי נויטיג. עס טוט זיך כסדר. און דאָס איז פּשוט דערפּאַר, ווייל די האַנדלונגען קומען ניט ארויס פון דער נשמה פון דעם טויער, נאָר פון דער מעשה וואָס גאָלדפאַדען וויל דער־

ציילען אין דער פּאַרשטעלונג. אזוי, למשל, נאַרט אַף דער סטודענט אין „די צוויי קוני לעמעלס" ניט נאָר דער חסיד, דעם פּאַטער פון דעם מיידעל, פּאָר וועלכען ער וויל חתונה האָבען, וואָס דאָס איז די הויפּט־זאַך, ניט נאָר דעם אמת'ן קוני־לעמעל, וואָס מען קען נאָך פּאַרטראָגען, — ער נאַרט אויך אַף דאָס אַרימע מיידעל נעבאָך, די טאָכטער פון דעם שדכן. פּאָר וואָס? עט, אזוי, עס זאָל זיך וואָס מער טאָן אין דער פּאַרשטעלונג! ביי נאָלדפאַדען'ן איז געווויינטלאָך דאָ צופיל האַנדלונג אויך דערפּאָר, וויל די מענשען זיינען ניט ריכטיג געמאָלען. יעדער טיפּ איז ניט א יחיד, נאָר פון שטיקלאָך מענש א געמאכטער רבים, און יעדע שטיקעל טוט עטוואָס וואָס איז ניט אין איינקלאַנג מיט דעם גאַנצען. די אומשטאַנדען פון דער האַנדלונג מאַלט נאָלדפאַדען מער אַדער ווייניגער רעעל, באַהאַנדלענדיג מער־ווייניגער רעאַלע פּאַקטען. אָבער די גאַנצקייט פון דער פּאַרהאַנדלונג איז אָפּטמאָל בלויז צוזאַמענגעשטוקעוועט מיט א לידעל. דערפּאָר אין דעם לידעל טאָקע איז נאָלדפאַדען דער גרויסער אידישער פּאָלקס־פּאָעט.

נאָלדפאַדענ'ס טאָלאַנט אלס דראַמאַטישער שרייבער איז אָן ספק ניט קיין גרויסער. די טעמעס, וועלכע ער באַהאַנדעלט זיינען געווויינטלאָך קליינינקע. די האַנדלונגען פאָלגען אָפּטמאָל ניט פון דער אינערלאָכקייט פון די מענשען און ניט פון דער צוזאַמענשטימונג פון די אומשטאַנדען. די טיפּען זיינען קוים אין אויבערפלאַכלאָכע שטריכען געשילדערט, און זיינען נאָר מיט זעלטענע אויסנאַמען אויסגעהאַלטען ביז אין סוף פון דער האַנדלונג. און כאָטש די האַנדלונגען, וווייניגסטענס אין זיינע ערשטע פּיעסען, זיינען מער אַדער ווייניגער רעעל, איז אָבער די צוזאַמענשטעלונג און די גאַנצקייט פון דער פּיעסע א קונציג, ניט קיין נאַטירלאָכע.

נאָלדפאַדען קומט ערשט צו זיין אמת'ער גרויסקייט, וען ער הערט אויף צו זיין דער דראַמאַטישער דיכטער און ווערט דער דיכטער פון זיין פּאָלק. וען ער וויינט איבער די לידען פון אן אומגליקלאָך קינד און רופט זיין פּאָלק צו רחמנות אין „אוי, איר אידען, בני רחמנים"; וען ער וועקט זיין פּאָלק צו בילדונג און ליכט אין „שטיי אויף מיין פּאָלק, עס איז שוין טאָג"; וען ער באַקלאָגט דעם אייביגען וואַנדערער אין דעם ווי־געשריי „א איד ביזט דו, גיי, ווייטער גיי!"; אָדער וען ער באַזינגט די גרויסקייט פון זיין פּאָלק אין דעם טראַדיציאָנעלען „ראָזינקעם מיט מאַנדלען" — דאָן איז ער אין זיין אמת'ער גרויסקייט, דאָן בעט ער זיך אויס א ווארימע נעסט אין דעם בוזעם פון זיין פּאָלק אויף לאַנגע קומענדע דורות.

די פּאָעטישע דיכטונג האָט סוף כל סוף געזומען די אויבערהאַנט אין נאָלדפאַדענ'ס טעטיקייט און ער האָט אָנגעהויבען דיכטען זיינע היסטאָרישע אפערעם ווי „דאָקטאָר אלמאַדא", „שולמית", „בר־כוכבא", „עקדת יצחק"

און אנדערע. צום גרויסען באדויערען איז דאס אויך געווען דער אנהויב פון דער גרויסער מאסע היסטאָרישע אפערעטעס און דראמעס, וועלכע האבען זיך אנטוויקעלט אין אידישען טעאטער און וועלכע זיינען אויפגאך וועלטאזע, אומזיניג שרייבאכץ פון אומגעביל־דעטע און טאלאנטלאזע מענשען. אפילו גאלדפאדענ׳ס היסטאָרישע אפערעס, כאטש אין זיי האט ער אפטמאל דערגרייכט צו דער העכסטער מדרגה פון פאעטישען סטיל אין דער זשארגאנישער שפראך, האבען פון דעסטוועגען קיין ערנסטען דראמאטישען ווערט ניט, איינפאך דערפאר, וויל גאלדפאדען האט מיט דער געשיכטע געהאנדעלט פונקט ווי מיט די רעאלע ערשיינונגען פון אונזער לעבען: ער האט זי נאר אויבערפלאכלאך באריירט און האט מער מאל צונויפגעמישט היינט־וועלטיגע אומשטאנדען און מענשען מיט דער פארצייטיגער געשיכטע פון דעם אידישען פאלק.

די שענסטע פון זיינע היסטאָרישע אפערעס איז געווים „שולמית". דער הויפט־געדאנק איז אייגענטלאך דאס, וואס דער העלד האט א שלעכטען זכרון און פארגעסט, אז ער האט געשוואוירען ליבע צו א מיידעל, וועלכע ער האט אליין ארויסגעראטעוועט פון א ברונען. ער דערמאנט זיך אן דער ליבע ערשט נאכדעם ווי די עדות, א קאץ מיט א ברונען, וואס זיינען געווען דערביי, ווען ער האט געשוואוירען, זיינען זיך נוקם אין אים און עס שטארבען ביי אים זיינע צוויי קינדער אין איין טאג. די מעשה אליין איז נאר ניט קיין אינטערעסאנטע; וואס עס ווירקט אויף אייך אין דער פיעסע איז ניט דאס לעבען, ניט די טאטען פון די מענשען, אפילו ניט די מענשען אליין, נאר דער פאעטישער אנסאמבל פון דעם גאנצען בנין — די שיינע, קלינגענדע ווערטער, דער אויבערפלאכלאכער גלאנץ פון דער געביידע. עס איז דאכט זיך פון קרישטאל דאס גאנצע שטיבעלע — אבער פאסט אויף! עס איז נאר אזא מין דין, זייער דין גלאז דורך וועלכען עס שפילט זיך דורך אין אלערליי רעגענבויגען־קאלירען די שיין פון גאלדפאדענ׳ס פאעטישען ליכט, — אבער אנרירען טאן מען דאס אפילו ניט מיט א פינגער: מען קען עס מיט א ריר צעברעכען. אמת, מען דארף זיין א קינסטלער אויפציבויען אזא שיין שטיבעלע פון אזא דין גלאז, און דאס טאקע האט גאלדפאדענ׳ס פאעטישער נייסט געקענט.

„בר כוכבא" איז א באדייטענט בעסערע פיעסע און איז אויך מער היסטאָריש באגרינדעט, דערפאר איז „עקדת יצחק" — באגרינדעט אויף דער מעשה׳לע פון חומש, — איינפאך א מישמאש פון זייער פאעטישע שטעלען מיט זייער בלישצענדע און פאנטאסטישע דעקאראציעס. אין דער פיעסע וויזט גאלדפאדען, אז אים איז לחלוטין פרעמד די גאנצע קריטישע ליטעראטור איבער דער ביבל, וועלכע האט זיך דורך אזוי פיל מי אנטוויקעלט

פאר די לעצטע פופציג יאר אין דייטשלאנד, פראנקרייך און ענגלאנד. ער איז ניט טריי צו דעם טעקסט פון דעם ביבלישען מיף און אויך ניט צו דעם טעקסט פון דער אראבישער איבערדערציילונג וועגען דעם מיף און מאכט דעם ארימען ישמעל פאר א משונה ווילדען פאיאץ — א קאמיקער בלשון טעאטער. די אראבער וואלטען גאלדפאדען'ען געקוילעט, ווען זיי זאלען ווי־סען וואס ער האט געטאן מיט זייער מיטאלגישען שטאם־פאטער. ווי עם ווייזט אוים האט גאלדפאדען געדינקט, אז אין אברהם'ס צייטען האט מען זיך געטיילט מיט א ירושה אזוי ווי מען רייסט זיך און מען צופט זיך איבער א ירושה אין פאראנקישאק, האט ער אויסגעמאלט א בילד, פון טיילען זיך מיט אברהם'ס ירושה, אז דעם אלט סעמיטישען קולטור־פארשער קען ווערען פינסטער און וויסט אין די אויגען. איבערהויפט איז אים אזוי פרעמד יענע טונקעלע עפאכע, אז ער וואלט געמענט פארשוויגען וועגען איר.

און פונדעסטוועגען זיינען אין „עקדת יצחק" פאראן ביישפילען פון דער שענסטער זשארגאנישער פאעזיע. אט ווי אברהם אנטוויקעלט זיין הויפט־וואונש נאך א קינד:

„א קינד וואס זאל זוכה זיין פון אונז בוידע צו שטאמען,
„ניט פארפלעקען, נאר ערע מאכען מיין פארדינטען נאמען,
„א קינד פון חכמה און גיסט, וואס זאל זיין אויך אימשטאנד
„צו ירש'ענען מיין פארמעגען, דערווערבען דורך גיסט און פארשטאנד
„דאס וואס איך האב געפארשט און דערגרינדעט אויף קלאר,
„אז עס איז דא א גרויסער מיסטער איבער דער נאטור,
„אז אלעס וואס איז געווען, וואס ס'איז דא און וועט ווערען,
„וואסער, לופט און ערד, זאנע, מאנד און שטערען,
„זיינען ערשט שלוחים פון א שעפער א לעבעדיגען,
„וואס ער האט קיין אנפאנג און וועט זיך אויך ניט ענדיגען —
„אויף אזא יורש האב איך געבעטען, וואס ער זאל פלאנצען וווייטער
„פון דור צו דור די תורות פון זיין פאטער...
„א, קען ער דען הייסען בוים, ווען ער לאזט ארויס קיין צווייגען ?
„קען ער הייסען קוואל, ווען זיינע וואסערען שטייגן און שווייגען ?
„קען איך דען הייסען מענש, דעם שעפער'ס ווערק דאס שענסטע
„דיין אויגען ווערק צעברעכען, מויסטער קענסטו ?"

יא, אברהם גאלדפאדען האט ניט נאר באשאפען דאס אידישע טעאטער, וואס קען מיט דער צייט ווערען דאס שטארקסטע און בעסטע מיטל פאר אמת'ער בילדונג און אמת'ער קונסט, נאר ער איז נאך אלץ פארבליבען דער גרויסער אידישער זינגער, דער דיינקענדער פאעט, וואס האט געקענט פאר־שיידענע געדאנקען ארויסגיסען אין דער שענסטער פאעטישער פארמע, וועל־כע די זשארגאנישע שפראך באזיצט. די בעסטע אידישע דראמאטישע דיכ־טער האבען אים שוין איצט איבערגעאגט אין דער דראמאטישער קונסט; די יונגע דורות אידישע זשארגאנישע פאעטען וועלען אים מעגלאך נאך ארי־

בעריאָגען אין דער פּאָעזיע. אָבער אברהם גאָלדפאַדען וועט אויף אימער פּאַר־בלייבען אין דער געשיכטע פון דער זשארגאָנישער ליטעראַטור דער באַשאַ־פער פון דעם אידישען טעאַטער און אידישער דראַמע, און נאָך מער, דער גרויסער אידישער פּאָלקס־פּאָעט, וואָס האָט מיט דער וואַרימקייט פון זיין מוזע און מיט דעם ליכט פון זיין טאָלאַנט געוואַרימט דאָס הארץ פון זיין לייִדענדען פּאָלק און אים באַלויכטען דעם וועג צו זיין באַשטענדיגען פּאַרט־שריט.

* * *

*) צו די קברים פון די ס ל ט ע קעמפער פאַר דער אידיש־זשארגאָנישער ליטעראַטור און אידישער טעאַטער־קונסט איז צוגעקומען דער פרישער קבר פון דעם אידישען פּאָלקס־דיכטער און גרינדער פון דעם אידישען טעאַטער אין רוסלאַנד — אברהם גאָלדפאַדען. אין דעם עלטער פון 67 יאָר איז ער דאָנערשטאָג, דעם 9טען יאָנואַר, געשטאָרבען, ארומגערינגעלט פון נאָענטע פריינד און פאַרערער. דאָס אידישע פּאָלק האָט אין אים פאַרלוירען אייִ־נעם פון זייַנע עלטסטע און אפשר אויך פּאָפּולערסטע פּאָלקס־דיכטער.

ווי עס פּאַסירט מיט אידישע דיכטער און קינסטלער, האָבען די גרויסע מאַסען פון פּאָלק זיך פיל מער באַטיילִיגט אין דער לויה פון דעם דיכטער — אין דעם צוטיילען אים דאָס „לעצטע רעכט" — מיט א פּאַראַד און גלאָריע פון א גאַסען־פּראָצעסיע, ווי זיי האָבען זיך אינטערעסירט מיט די לעצטע יאָרען פון זייַן לעבען, וועו ער איז שוין געווען אלט און שוואַך און האָט געמוזט אָנ־קומען צו דער שטיצע פון די הערען און דאָמען, וועלכע ער אליין האָט אין זייַנע יונגע יאָרען, אין דעם אייפער און דער באַגייסטערונג פאַר דער אידי־שער טעאַטער־קונסט, געפורעמט און אויסגעקנאַטען אלס קינסטלער און שוי־שפּילער. פונדעסטוועגען האָט דער אלטער דיכטער און גרינדער פון אידישען טעאַטער דאָך זוכה געווען צו האָבען א זעלטענעם פאַרגעניגען פון אן אלטען קינסטלער: שוין אין דער צוועלפטער שעה פון זייַן לעבען האָט ער נאָך גע־זען אויף דער בינע דאָס לעצטע וועלק פון זייַן שאַפונג „בן־עמי", וועגען וועלכען ער האָט מיר אמאל געזאָגט: „מיט דעם וועלק וועל איך שליסען מיין לעבענס־ארבעט. דערנאָך וועל איך אוועקלייגען די פעדער פאַר אינגערע מענשען צו אָנטוויקלען וואָס איך האָב אָנגעהויבען".

און דאָס פאַרגעניגען צו זען זייַן לעצט וועלק אויף דער בינע איצט, און מיט ערפאָלג, האָט באמת געדאַרפט זיין א זעלטען פאַרגעניגען פאַר דעם אלטען דיכטער. ווייל, וואָס זאל מען לייקענען, דאָס שיינע קונסט־קינדעלע

*) פון דאַנען אָן געהערט שוין צום נעקראָלאָג. דער וועלט פון דעם קלייניעם אויפזאַץ ליגט אין דער שילדערונג וואָס ער גיט אונז פון גאָלדפאַדענ׳ס לעצטע טעג. — י. ע.

— דאָס אידישע טעאטער — וואָס אברהם גאָלדפאַדען האָט געשאפען אין רוסלאַנד, איז שוין לאַנג ארויסגעוואקסען פון דעם וויגעלע, אין וועלכען ער האָט עם געבאָוועט און געוויגט און געזונגען צו דעם ווי א צארטע מאמע, זיסע לידעלאַך, געשעפט פון דער פאָלקס־נשמה און באגייסטערט פון דער התלהבות פון זיין אייגענער דיכטער־זעלע.

דאָס קינדעלע איז אויסגעוואקסען אין א שיין, בליענד מיידעל, וועלכע אנטוויקעלט זיך ראַש אין א פראַכטפולער יונג־פרוי. און אברהם גאָלדפאַדען — דער גרינדער פון אידישען טעאטער, אונזער ערשטער בינען־דיכטער, — האָט אין די לעצטע עטלאַכע יאָר פון זיין לעבען דאָס שענסטע מיידעל, די אידישע בינע און די אידישע דראמע, גאָר פשוט ניט דערקענט...

אָפטמאָל פלענט זיך מיר אויסווייזען, וועו מיר פלעגען רעידען דערפון, אז איך האָב אין זיינע אלטע אויגען געזען יענע גרויסע טראגעדיע פון א קינסטלער־זעלע, וועמען זיין אייגענע קונסט האָט נאָך ביים לעבען וועיט־וועיט אריבערגעוואקסען. דאָס האַרץ, דאָס אלטע האַרץ האָט, דאַכט זיך, זיך געפרייט און אָננעקוואָלען וואָס דאָס טייערע קינד בליט און וואקסט אזוי און וועלט אזא שיינע, רייצענדע יונג־פרוי. אָבער די נשמה האָט געגאָנט, נע־וועיט און געבלוטעט פון דעם באַוואוסטזיין, אז דאָס שיינע, רייצענדע מיי־דעל וועט שוין קיינמאָל ניט גיין געאַרעמט מיט דעם גרייז־גרויען אלטען אין די געלטנער פון די מוזען...

דערפאַר איז ביים פאָלק, דער ערפאָלג, פון זיין לעצט ווערק „בן־עמי", געווען פאַר'ן אלטען דיכטער דאָפעלט טייער. האָט אונזער טעאטער־קונסט געמעגט וועיט אריבערוואקסען זיין גייסט, האָט זי געמעגט זיך אויפהויבען אויף אזעלכע הויכע האָריזאָנטען, צו וועלכע זיין דראמאטישע קונסט האָט קיינמאָל ניט געקענט דערגרייכען, די ליבע אָבער פון פאָלק צום אלטען דיכטער איז געבליבען אזוי שטאַרק ווי אמאָל.

יעקב גאָרדינ׳ס „סאָפאָ״ *)

א פאָרעדע — און איבערהויפט א פאָרעדע געשריבען ניט פון דעם מחבר אליין — קען זיין אלץ וואָס מען וויל אז זי זאָל זיין. זי קען זיין א קריטיק וואָס זוכט, געפינט און לויבט די מעלות, אָדער פאָרדאָמט די חסרונות פון דעם ווערק צו וועלכען זי ווערט געשריבען; זי קען אָבער אויך זיין פשוט א דערקלערונג, א באליכטונג, דורך וועלכען מען זאָל בעסער פאָרשטיין דאָס ווערק. דאָס לעצטע מיין איך צו טאָן אין דער איצטיגער פאָרעדע.

יעקב גאָרדינ׳ס ליטעראַרישע טעטיקייט מיט אירע מעלות און חסרונות — און ספעציעל יעקב גאָרדינ׳ס גרויסע פאָרדינסטען אין דער אנטוויקלונג פון דער אידישער דראַמאַטישער קונסט — קענען נאָך איצט ניט אָפּגעשאַצט ווערן. ערשטענס דערפאָר, ווייל יעקב גאָרדין האָט זיין אומערמידלאַכע ליטעראַרישע ארבעט נאָך ניט געענדיגט און מיר האָפען נאָך לאַנג צו זען אים ווירקען און שאפען צווישען אונז; און צווייטענס אויך דערפאָר, ווייל די אידישע ליטעראַרישע און דראַמאַטישע קריטיק איז נאָך אין איר וויקעלשנור און די אָפּשעצונג פון אזא קראַפט ווי יעקב גאָרדינ׳ס איז נאָך איבער אירע כוחות. דאָס אלץ ווען בלייבען פאָר דער שפעטערדיגער קריטיק און פאָר דער געשיכטע פון דער אידישער ליטעראַטור צו טאָן. דערווייל מעג דער אידישער לעזער, פריער פון אלץ, זוכען גאָרדינ׳ען צו פאָרשטיין. אויב די פאָרעדע ווען דעם לעזער העלפען דערצו, האָב איך מיין ציל דערגרייכט.

* * *

דאָס פאָרליגענדע ווערק „סאָפאָ״ האָט א קנאַפּע שייכות מיט דער אלטער גריכישער סאָפאָ און גאָר קיין שייכות ניט מיט דער „סאָפאָ״ פון דעם פראַנצויזישען שרייבער דאָדע. עס איז א זעלבסטשטענדיגע ארבעט און מאָלט אין בולט׳ע שטריכען די מערקווירדיגע פערזענלאַכקייט פון כאָפיע פינגערהוט און איר שווערען קאַמף אין לעבען.

ניט סתם ליבע, מיט די מענלאַכע סבות וואָס קענען זיך טרעפען מיט דער פאַרליבטער פערזאָן אויף איר ווענג, איז דער הויפט גערַאַנק פון דעם דראַמאַטישען בילד; נאָר ליבע אין דער ברוסט פון א פרייען מענשען, פון א דערוואַכטער נשמה — פון א פרוי, וועלכע קען ניט און וויל ניט דערלאָזען, אז איר פערזענלאַכקייט, דער זעלבסטשטענדיגער מענש אין איר, זאָל צע־

*) ערשינען אלס פאָרעדע צו דער פיעסע, ווען דער „יעקב גאָרדין ליטעראַרי סויר־קעל״ האָט, אין יאָר 1907, ארויסגענעבען זי אין א ביכל.

מאלט ווערן צווישען די עקזיסטירענדע אומשטאנדען פון אונזער פאלשען און היפאקריטישען לעבען — אט דאס איז די טעמע פון דער דראמע. די פרייע פרוי קעמפט מוטיג קעגען דעם איינגעווארצעלטען אלטען לעבען און איר ענערגישער קאמף וועבט און מאלט די דראמע פון איר לעבען. אין דעם זין איז „סאפא" ניט בלויז א רעפלעקס און לעבעדיגעם בילד פון קאמף צווישען דעם אלטען און נייעם לעבען, נאר עס טראגט אין זיך א גרויסע דערציאונגס־קראפט.

סאפיע פינגערהוט איז אן אדעסער מיידעל: א שיינע, א ביסעל א גע־בילדעטע מיט א קינסטלערישער נשמה... זי האט ליב מוזיק ווי איר לע־בען. זי איז א שטארקער, זעלבסטשטענדיגער מענש. ווי קומט דאס אלץ צו איר — צו אן ארים מיידעל, דערצויגען ביי א טאטען אן אמת'ן אדעסער פוסט־און־פאסניק און א מאמען א פארהאטעווועטען קנעכט, ווי נאר א אי־דישע טאכטער קען זיין ביי אזא פראנט וואס טוט ניט א האנט אין קאלטע וואסער און לעבט אויף דעם חשבון פון זיינע קינדער — דאס דערציילט אונז דאס וועלק ניט. אזא איז זי און שוין. אין אדעם ביי די פאטאגראפען לעבען רעטושיער־טיש, צווישען די נייטארינס און מאדיסטקעס, צווישען די פאריק־מאכערינס און גלאט אזוי צווישען די דורשטיגע נאך קענטענסען און קונסט, קען מען זיך מיט אזא מיידעל טרעפען.

און סאפיע פינגערהוט איז אויך פון די פרייע מענשען וואס האט דער־וואכט צו א זעלבסטשטענדיגען לעבען. וועו זי פארליבט זיך אין איר בעל־הבית — אין דעם פאטאגראף בארים סטאווראפאלסקי — ביי וועמען זי ארבעט אלס רעטושירערין—וואלט זי ניט ביז דער ראבינער וועט אויף איר ליבע ארויפלייגען דעם „קאזאנע פעטשיאט", אדער ביז דער מסדר קדושין וועט זי פאראיניגען מיט איר געליבטען מיט דעם רינג פון א שקלאפען־קייט... ניין, איר נשמה איז א פרייע און זי ליבט מיט דער גאנצער נשמה. אויף ליבען דארף זי ביי קיינעם קיין דערלויבעניש ניט פרעגען און זי גלויבט דעם וואס זי ליבט און גיט אים אלץ צוזעק... אלץ וואס ביי איר איז טייער אין לעבען. אבער דער פרייז פאר דעם אלעמען מוז זיין ליבע, אמת'ע, ניט קיין מאסקירטע ליבע. ווי נאר זי דערווייסט זיך, אז בארים סטאווראפאלסקי האט נאר ליב א שפיל צו טאן זיך מיט איר שוועסטער אויך, דאן שטעלט זי זיך ניט אפ פאר דעם וואס די היינטיגע היפאקריטישע וועלט מיט איר שמאכטפולען, לינגעריישען פאמיליען־לעבען וועט זי בראנדמארקען ווי א פאר־ברעכערין און טייטלען אויף איר מיט די פינגער ווי אויף א געפאלענער... ניין, זי זאגט זיך אפ פון איר חתן, ווייל פאר אים ניט חתונה האבען אפילו דאן, וועו ער דערמאנט איר, אז זי „מוז"...

„מוז" איז ניט פאר איר געזאגט געווארען. זי מוז קיין זאך ניט טאן

וואָס איז ניט דער באָגער פון איר וועזען, וואָס איז ניט דער אויסדרוק פון איר נשמה. זי מוז ניט חתונה האָבען און לעבען מיט א מאַן וואָס ליבט זי ניט. זי מוז זיך ניט שעמען צו טראָגען די לאַסט פון זאָרג פאַר דער פרוכט פון איר אמת׳ער ליבע — עס איז די פרוכט פון איר פרייהייט!... זאָל די געזעלשאפט זי פאַרדאַמען, זאָלען די פריינט און באקאַנטע זי ניט שוינען... שטיל וועט זי טראָגען איר לאַסט, שטיל וועט זי ארבעטען פאַר זיך און פאַר איר ליבע... זי וועט אָבער תמיד בלייבען טריי איר נשמה...

און זי באקעמפט די פאַראורטיילען פון מענשען... און לעבט זיך איר פריי, איר זעלבסטשטענדיג לעבען.

און יאָרען גייען פאָריבער.

* * *

אין אונזער היינטיגער וועלט געשיכטע שטייט אָפטמאָל די וויסענשאפט, די ליטעראטור און די קונסט אין דינסט פון די רייכע און מאכטיגע. און אפילו די, וואָס האָבען גאָט׳ס פייערעל אין זייער נשמה — די ליטעראטען, די קינסטלער און די וויסענשאפטס־מענער זיינען אמאָל געצוואונגען צו פאַר־קויפען זייערע פייאיקייטען און טאלאַנטען פאַר — בארעם געלט. פאַר־שטייט זיך, אז דער האַנדעל מיט דער נשמה נעמט אָן פארשיידענע פארמעס. אמאָל ווערען די רייכע די באשיצער פון דער קונסט און די קינסטלער — די מעצענאַטען פון דער קונסט, ווי מען רופט עס. אנאַנדערס מאָל ווערען זיי די שטיצער און העלפער פון דער וויסענשאפט — די פארשפרייטער פון בילדונג און ליכט, הייסט עס — און זיי בויען אוניווערזיטעטען און ביבליאָטעקען, ריכטען איין אינסטיטוטען און מוזייען. אָבער אימער איז דאָ א גע־שפטלע דערביי, אימער זוכען זיי צו האַלטען דעם פרייען געדאַנק, די פרייע שאפונגס־קראפט פון מענשען אין די אייזערנע צוואַנגען פון זייער הער־שאפט. ביי אונז אידען קען מען אָנווייזען אויף אזא קלאַס באַוואוסטע בעלי צדקות נאָר אין יענע דעמאָקראַטישע לענדער, וואו אידען האָבען דורך פאָ־ליטישער גלייכבארעכטיגונג און דער אנטוויקלונג פון דעם קאפיטאַליזם שוין אנטוויקעלט אן אייגענעם קלאַס רייכע וואָס האָט איבערגענומען אלע מדות פון דעם זעלבען קלאַס און דעם לאַנד אין וועלכען זיי וואוינען; וואו זיי האָבען זיך שוין אסימילירט און צונויפגענאסען מיט יענעם קלאַס אין איין לייב און איין זעלע, און פארשטייען שוין, ווי יענע, צו שאצען די הערשאפט איבער די גרויסע מאסען פון פאָלק און איבער די קראפטען וואָס קענען זיי פירען צו פארטשריט. אין רוסלאַנד אָבער, וועו אן אויפגעקומענער גביר — א כאָם, א גראָבער יונג — א פישער, ביי וועמען אפילו די זעלע איז דורכ־געזאפט מיט דעם ריח פון טשיכאָן, וועלכע פלוצלונג א באשיצער פון קונסט — א מעצענאט, איז עס ווייל ער זוכט זיך אייגנצוקויפען אין יחוס. ער פעג־

טעט אבער דערביי אויך די נשמה און דאס געוויסען פון דעם קינסטלער, ווייל דער יחוס אליין אין דאך אים קארג, ער וויל נאך אויך איינהאנדלען א מציאה... גלאט צוליב יחוס אליין וואלט ער זיך ניט געלאזט אזוי פיל קאסטען. אבער וועז צו דעם יחוס איז נאך צוגעלייגט א גוט געשעפטל, ווי צום ביישפיל, חתונה מאכען מיט דעם קינסטלער זיינם א טעכטערל — אך, פאר וואס ניט?...

אין „סאפא" איז מלך שטעמפעל, דער פישעהנדלער, אזא מין מעצענאט פון דער קונסט... ער קויפט דעם טאלאנטפולען פיאניסט אפאלאן זאנענשיין פאר אן איידעם פאר זיין מעזינקע דערמיט וואס ער האלט אים אויס פינף לאנגע יאר אין פעטערסבורג ביי זיין שטודיום. זאנענשיין קומט קיין אדעם זיך באזעצען און חתונה האבען מיט מלך שטעמפעל'ס טעכטערל. ער קומט — דער אויסגעכאליעטער קינסטלער באצאלען דעם חוב פאר שטעמפעל'ס מעצענאטסטוול. באגעגענט ער זיך אבער מיט סאפיע פינגערהוט... און ער פארליבט זיך אין איר, אין דער שיינער, שטאלצער, קלוגער סאפיע. זי — האט איר ערשטע ערפארונג אין לעבען ניט אנגעלערנט... און זי ליבט אים אויך... און ווי ליבט זי אים... שטארק, היים, טאקע נאר ווי א פרייע, שטארקע נשמה קען ליבען. און פאר וואס טאקע ניט? וואס זאל איר שטערען אים צו ליבען? וואלט זאנענשיין געווען א שטארקער מענש, וואלט ער געוואוסט, אז מאניטשקען — מלך שטעמפעל'ס טאכטער — האט ער ניט ליב, אז צו איר פילט ער נאר א פארפליכטונג, א שולדיקייט — א מין געווי־סענסביסע און ניט מער, און דארף פאר איר ניט חתונה האבען — ווייל זי וועט, אויף איר שטייגער, זיין אומגליקלאך מיט אים. איז ער אבער א שוואכ־לינג, קען ער זיך ניט באשליסען אויף א געוואגטען שריט אין לעבען, און... ער האט מיט איר חתונה.

ליבען ליבט ער אבער סאפיע'ן און זי אים אויך. און סאפיע שטעלט זיך ניט אפ פאר קיין זאך... איר ליבע איז אן אמת'ע, א ריינע. וואס פאר א ווערט האט ביי איר דאס וואס מענשען וועלען ווידער ריידען, ווידער טייט־לען אויף איר מיט די פינגער, אדער פארדאמען און באליידיגען זי. זי ליבט אפאלאן זאנענשיין און ער זי אויך... און זי איז פארטיג צו ליידען און קעמפען קעגען די פראראטייליען פון מענשען, פון דעם כלל. און זי גיט אפאלאנ'ען אוועק אלץ וואס איר שיינע, גרויסע נשמה קען אוועקגעבען...

אבער דער קאמף פאר איר ליבע איז ניט נאר קעגען דער שטילער, הי־פאקריטישער פארדאמונג פון דעם כלל אליין. עס הויבט זיך אויך אויף א קאמף פון דער פרוי קעגען דער פרוי — א ליארעמדיגער, סקאנדאליעזער — א טיף באליידיגענדער קאמף. די געזעצלאכע פרוי באקעמפט די געליבטע פרוי. אויף דעם זייט פון דער ערשטער איז די געזעלשאפטלאכע מיינונג, די

רעליגיע, דאָס געזעץ... אלץ, א חוץ ליבע. און וועג זי „ווי?״—קען זי די געליב־טע פרוי „אויספאטשען״, אפילו „שיסען, און איר קומט גאָרנישט דער־פאר״... אויף דער זייט פון דער אַנדערער איז אַבער נאָר איר אייגענע רייגע נשמה, איר ברענענדיגע ליבע, איר גרויסע בייגקעניש נאָך דעם וועמען איר ליבע געהערט. אויף איר זייט איז אויך דער קאָמף, דער שווערער קאָמף קעגען דער געזעלשאפטלאכער מיינונג און אָרדענונג, קעגען אלץ וואָס איז פאלש און ליגנעריש, מעג עס זיין א געבאָט אָדער א געזעץ...

צווישען דער אלטער און דער נייער וועלט איז דער קאָמף א גרויסער, אן אייביגער... אן אומפאָרמיידלאכער קאָמף. אין אומציילויגע פאָרמעס שוועבט ער ארום אין לעבען. עס איז דער קאָמף פון דעם דערוואכטען, שטאר־קען איינצעלנעס מענשען קעגען די קריסטאליזירטע פאָרמעס פון דער געזעל־שאפט, קעגען די פאָרגלייווערטע מיינונגען פון דעם גאַנצען כלל מענשען. עס איז דער קאָמף וואָס פירט צו פאָרטשריט... יעקב גאָרדין וואלט געקענט דעם קאָמף אויסדרוקען אויך אין אַנדערע רעלע פאָרמעס פון דעם לעבען, אויך אין אַנדערע ארטען וואלט ער אים געקענט פאָרשטעלען. אָבער אין קיינער פון די אלע לעבענס־ערשיינונגען וואלט דאָס בילד ניט ארויסגעקומען אזוי שארף, די דראָמע וואלט ניט געווען אזוי פול מיט אמת׳ע לידען און וויטאָגען פון אונזער לעבען ווי אין דעם קאָמף פון די נאטירלאכע געפילען פון דעם מענשען, — אין דעם קאָמף פון דער ליבע קעגען די צוואַנגען פון געזעלשאפטלאכע פאָראורטיילען, דינים און געזעצען.

סאָפיע פינגערהוט האָט דעם קאָמף ניט געוואונען... אין דעם איז די גרויסע דראָמע פון איר לעבען...

אפאלאן זאָנענשיין איז ניט נאָר א שוואכלינג, נאָר אויך א מענש מיט א קלייגער, איינגער נשמה. אפילו די ווי דער אקעאן ברייטע און טיפע מוזיק פון מאצארטען האָט זיין נשמה ניט אויסגעבריטעט; אפילו ניט די הימלש־ליכטיגע מוזיק פון טשייקאווסקי׳ן האָט זי אויסגעלייטערט; און ניט אפילו די טרויערישע נאקטורנעס פון שאָפענ׳ען האָבען געקענט פארווויגען און איינשלעפערען זיינע אלטע פאראורטיילען קעגען דער פרייער פרוי און אירע פרייע האַנדלונגען. די קונסט האָט אויף זיין נשמה ניט געווירקט אין דער דאָזיגער ריכטונג... אויך ער, פאר וועמען זי האָט אלץ אין לעבען ge־אָפערט — אפילו ער וויזט אן אויף איר זשעניטשקען — אויף איר קינד — די פרוכט פון איר ליבע און קאָמף — ווי אויף דער לאסט פון איר שאנדע. אויך ער — אין די שווערסטע מינוטען פון איר קאָמף — שטעלט זיך אויף דער זייט פון די מאכטיגע — אויף דער זייט פון דעם כלל... און סאָפיע פינגערהוט׳ס דראָמע האָט זיך טרויעריג געענדיגט...

אין זי געפאלען אין קאָמף?

יאָ, יעקב גאָרדין ווייל עס אזוי. א פארוואונדעטע פון די לעבענס־פייַלען, א געשטרויכעלטע וויל זי זיך אָפּגעבען צו א שטיל לעבען פאר זיך, פאר אירע עלטערען, פאר איר קינד.

אָבער איר קינד?

זי האָט געקענט קעמפען קעגען די פאָראורטייַלען פון מענשען, קענען די דינים און געזעצען פון דער געזעלשאפט, קעגען דעם בייזען וויַלען פון א פרוי... א „געזעצלאָכע פרוי"... און אפילו קעגען דעם געבראָכענעם געמיט פון איר שוואָכלינג, וועמען זי ליבט אזוי שטאַרק; יאָ, קענען זיי אלע האָט זי געקענט קעמפען. אָבער זי קען זיך הפנים ניט אַנטשלִיסען צו קעמפען קעגען איר קינד. זי קען זיך ניט אַנטשלִיסען צו לאָזען איר זשעניטשקען אמאָל אין לעבען דערווייסען זיך דעם ריכטיגען אמת וועגען איר אייגענער געבורט, לאָזען זשעניטשקען פאָרשטיין איר מאמע'ס נשמה, איר מאמע'ס לעבען, איר מאמע'ס קאמף... זי קען זיך ניט אַנטשלִיסען צו לאָזען איר קינד אויפוואַקסען אָן א טאטע — אָן א געזעצלאכען טאטען — אורטייַלען זי און אפשר אויך פארדאמען זי! ... ניין, זי קען זיך עס ניט אַנטשלִיסען. און זי קערט אום צו איר קינד דעם טאטען, דעם פאטאגראף, באַרים סטאווראָפאָלסקי.

שפּאָטיש אפילו, אָבער פאלענדיג אין דעם שווערען קאמף פון לעבען, לאָזט זי דעם ראבינער לייגען א „קאזיאנע פעטשיאט" אויף איר שרעקלאכען פאל!...

אָט דאָס איז יעקב גאָרדינס דראמאטישע בילד „סאפא".

דוד פינסקי׳ס דראמע*)

ניט אומגערן האב איך**) באצייכענט דוד פינסקי אלס דעם „שאפער פון דער נאציאנאלער דראמע אוים דעם עפאס פון דעם אידישען פאלק". ער ווערט עס אלץ מער און מער אין זיינע נייסטע און בעסטע דראמעס.

ווי די מערסטע אידישע שריפטשטעלער פון דער נייערער צייט האט פינסקי אנגעהויבען זיין טעטיקייט אין דער דראמע אויף דעם פעלד פון רעאליזם. זיין „אייזיק שעפטעל" און „יענקעל דער שמיד" — די שטילע, אבער קראפטיגע פאמיליען דראמע, וועלכע איז דעם אידישען פובליקום גוט באקאנט פון איר אפטער אויפפירונג אויף דער היגער אידישער בינע, זיינען רעאליסטישע דראמעס פון א הויכען ליטעראַרישען ווערט, ניט קוקענדיג וואס אין ב י י ד ע האט דער קינסטלער זיך באנוצט מיט אן א ו י ס ע ר ־ ל א ך און ז י י ט י נ ג מ י ט ע ל — שכרות ארויסצובריינגען די אינערלאכע כחות פון זיינע העלדען וואס באשאפען מיט זייערע האנדלונגען דעם דראמאטישען קאנפליקט און דעם עכסטען דראמאטישען מאמענט. שכור׳ער־ הייט ערשט פארוואנדעלט זיך די ד ע ר ש ט י ק ט ע ערפינדונגס־קראפט אין דער נשמה פון דעם ארימען ארבעטער — אייזיק שעפטעל — אין א פער־ ביטערט נקמה־געפיל קעגען זיין פיינינגער, דעם בעל הבית, און ער צע־ ברעכט אין דער פאבריק זיין אייגענע ערפינדונג, וואס דער בעל הבית האט ביי אים אוועקגערויבט פאר א פרוטה. ערשט שכור׳ערהייט דערוועקט זיך ווידער אין דער נשמה פון דעם שמיד יענע אויסגעלאסענע תאוה צו מיד־ לאך און ווייבלאך, צום ביטערען טראפען און שייגעצעוואטע טענץ, וועלכע ער האט שוין כמעט אין זיך דערשטיקט דובך דער ריינער ליבע צו זיין וויב — מיטלען וואס נעמען פיל צו פון דעם עכט קינסטלערישען ווערט פון א דראמע.

אבער, אויך ווי די מערסטע אידישע שריפטשטעלער פון דער נייערער צייט, האט פינסקי פארפרי פארלאזט דעם באדען פון דעם ריינעם רעאליזם.

שוין אין „יענקעל דער שמיד" הערט זיך טיף אין הינטערגרינט־עם קינסטלער׳ס אן אייגענע נאטע פון פארערונג און אידעאליזירונג פון דער דערהויבענער גייסטיגער ריינקייט פון דער נשמה איבער דער ווילדער תאוה

*) „די וואהרהייט", 17טען אקטאבער, 1915.

**) מיט א וואָ פריער, אין דער „וואהרהייט", אין א רעצענזיע איבער דער קורצ־ ווייליגער ענגליש־אידישער חודש־שריפט „איסט אוו וועסט".

פון דעם חומר אין די פארהעלטניסען פון מענער און פרויען. אין דעם שמיד איז די ריינע נשמה, דורך דער ליבע צו זיין פרוי, גובר זיין נאטירלאכע אינ־סטינקטיווע ווילדקייט. אבער ערשט אין דעם האלב רעעלען און האלב פאנ־טאסטישען דריי אקטער „גאברי און די פרויען" איז פינסקי דער ריינסטער ראמאנטיקער פון אט דער גייסטיגער דערהויבענקייט און ריינקייט פון דער נשמה אין דער ליבע פון מענשען. ניט „גאברי", מיט זיין פלאם פייערדיגער תאוה, מיט זיינע „מארערניזמען" אין דער ליבע און אין לעבען, ניט די „קליי־נע" — דער סימבאל פון פארשייטער לוסט — נאר „גאיאל", ווי „טאמארא" אין דעם „שמיד", מאלט דער דיכטער מיט יענער קינסטלערישער ליבע און פערערונג פון זייער ריינקייט און גייסט וואס זינגט זיי, אין די שענסטע ראמאנטישע טענער, א לויב־געזאנג.

שוין אין דער טראגעדיע „פאמילי צבי", — דאס שוואכסטע אפשר פון פינסקי'ס דראמאטישע ווערק אלס דראמע, דאך דאס „אידישסטע", ווי ער האט זיך מיט א ביסל צופיל ניטשעשער גרויסקייט דערלויבט אויסצודרי־קען: „זעהט, איך גיב אייך דא דאס אידישסטע ווערק" — טרעט פינסקי ארײן אין זיין גרויסער לעבענס ארבעט. דא איז ער ניט נאר דער דיכטער פון א טראגישען מאמענט אין דער איבערלעבונג פון זיין פאלק, ניט נאר דער אידעאליזירער פון יענעם גרויסען אלטען גלויבען פון משה מגיד, וואס איז דער טראגישער גרונט מאטא פון דעם גאנצען ווערק, נאר אויך דער מאלער פון א שטיק עפאס, פון א שטיק שוידערלאכער אידישער הים־טארײע אין וועלכען עס שטייען ניט נאר קינדער קענען עלטערן און על־טערן קענען קינדער, גלויביגע קענען אומגלויביגע, רייכע קענען ארימע, ברי־דער קענען ברידער און אייגענע קענען אייגענע, נאר אלע — דאס גאנצע פאלק, געשפאלטען און געשפליטערט, שטייט יעדער קענען יעדען באדראעט פון דעם לעבען אונטערצוגיין. דא ווערט פינסקי דער עפיקער דראמאטורג — דער שאפער פון דער נאציאנאלער דראמע.

פון דעמאלט אן בלעטערט ער די געשיכטע, די אלטע אידישע געשיכטע פול מיט העלדישען קאמף און זוניגען לעבען און מאלט מאמענטען, הגם ניט תמיד מיט געווינשטען ערפאלג און העכסט קינסטלערישער מייסטער־שאפט (ווי די ליבעם פון דוד המלך). ער קערט זיך ווידער אום אין „מרים פון מגדלה" צו דער טעמע פון דעם קאמף צווישען דער תאוה'דיגער ליבע און דעם ריינעם גייסט, אבער שוין ניט אין די דירעקטע פארהעלטנישען פון מאן און ווייב, נאר אין דער ווירקונג פון מענשען אויף מענשען — פון גייסט אויף גייסט. און ווידער טריומפירט איבער דעם סימבאל פון תאוה'־דיגער ליבע, איבער מרים'ן, דער לויטערער גייסט פון דעם נוצרי. ער מאלט נאך דער שיינער לעגענדע פון מדרש, אין דעם „אייביגער איד", דאס בילד

פון דעם וואַנדערענדען פאָלק, וואָס איז פון אַן אָקער־בויער פאָלק א הענד־לער פאָלק געוואָרען, זוכענדיג זיין משיח׳ן זונט זיין לאַנד און זיין מקדש איז געפאַלען. און דורך די אַלע בילדער שטייען אויף ווי תחית המתים פון די קברים לאַנג פאַרגעסענע געשטאַלטען און ווי לעבעדיגע מענשען מיט נשמות, געפילען און באַדערפענישען, האַנדלען זיי און לעבען און פילען אויס לאַנג אָפּגעמעקטע וועלטען.

צו זיין עפּישער דיכטונג באַשאַפט אויך פּינסקי זיין שפּראַך, זיין סטיל, זיין אויסדרוקס־פּאַרמע. ניט נאָר דעם עפּישען דיכטער׳ס קונסט און זיין גע־שמאַק, נאָר אויך דער אמת פון דעם היסטאָרישען לעבען פאַדערט אַן אויס־גענעם דראַמאַטישען סטיל. אָבער ניט גרינג איז אים צו באַשאַפען פון אונ־זער שפּראַך. א סטיל דאַרף זיך פון זיך אליין, ממילא, אויספורמען. איז אונזער שפּראַך דערווייל נאָך ניט אזוי ברייט און פליסיג און בייגיג; טרעפען זיך טאַקע אין פּינסקי׳ס אָפּט זייער שענעם, הויכען, זינגענדיגען סטיל ווי: „וואָס מאַכט מיר ווייך מיין הארץ און מאַכט זי שמערצלאַך שלאָגען? שמערצלאַך ווייל פון ביינקעניש — ביינקעניש ווייל פון ליבע" — אויך אזוינע שמערצלאַכע שוידערהאַפטיקייטען ווי דוד אין הויכען דיכטערישען סטיל: — „בת שבע, דער קיניג טראָגט נאָך דיר פאַרלאַנגען"; בת שבע. אין פראָזאַאיש דייטש, — „איך בין פאַרהיראַט", אָדער נתן הנביא׳ס אויס־דרוק „א זיך באַדענדיג פרוי", אָדער דער אָפּטער „טיק" און נאָך עפּטערע „יוכצען" — ווערטער, אויסדרוקען. וואָס פאַרדאַרבען אָפּט די שענע שפּראַך, וואָס וויגט זיך אין א רעטשטאַטיוו געזאַנג אין איינקלאַנג מיט די געפילען, געדאַנקען און האַנדלונגען פון די מענשען.

דער עפּאָס פון דעם פאָלק איז ניט די פולע געשיכטע פון דעם פאָלק. פון דער געשיכטע פון א פאָלק גייען אין דער לייגג פון דער צייט הונדער־טער און טויזענטער שטריכען און האַנדלונגען און טאַטען פון דעם לעבען פאַרלוירען; זיי ווערען מטושטש אין דער צייט; אָבער אין דעם נאַנצען לעבען פון דעם פאָלק ציט זיך ווי א שיר אין דער אייביקייט, דורך זיין עבר און לעת־עתה, — אמאל אין טענער טראַגישע, אמאל מיט יובעל און גע־זאַנג — דאָס ליד, דאָס אייביגע — דער עפּאָס פון דעם פאָלק. מיט דעם דיכטער־אויער פאַרנעמט דער עפיקער אָט דעם שיר, דערטאַפט די טיפסטע נאָטען פון דער פאָלקס־נשמה; מיט זיין גרויסער פאַרשטאַלונג בויט ער אויף דאָס לעבען אויף דאָס ניי, באַבויט עס און באַזעלט עס — און שאַפט די עפּישע דיכטונג פון זיין פאָלק.

פּינסקי האָט פאַרנומען די טראַגישע געשיכטע פון אונזער פאָלק אין מיטעל־אַלטער. זיין דיכטער־אויער האָט פאַרנומען דעם טיפסטען קרעטן פון דעם מארטירער־פאָלק; ער האָט געזען דאָס בילד פון די בלאַסע קרושים

דורכגעווייקט אין בלוט און געמאלט אין די פארבען פון פלאמען און שא־טען פון טויט און זיין פארשטעלונג האט אים געשילדערט דאם פארמא־טערטע וואנדערענדיגע פאלק. און וואלט ער מער נאר ניט געווען געשריבען ווי זיין „שטומער משיח", וואלט ער זיך אויך אן ערענהאפטען ארט פאר־שאפט צווישען די גרויסע דיכטער פון אונזער פאלק.

וואסער א גוואלדיגע טראגעדיע איז דער „שטומער משיח" — וואסער א גרויס בילד און טיפע פסיכאלאגיע פון מענשען און מאסען. וואס פאר א מאכטיגע פיגור איז מנחם פניני — דער מארטירער — דער שטומער משיח, וועמען זיינע פייניגער האבען אויסגעשניטען די צונג אין דער תפיסה. אבער זיין גייסט האבען זיי ניט צעבראכען. מיט דער מאכט פון זיין אטעם און דער קראפט פון זיינע אויגען, מיט דעם היפנאטישען כח פון זיינע האפענונגען אויף דערלייזונג, באגייסטערט ער דאס פאלק דורך זיין טאכטער און פירט די פארטריבענע וואנדערער פון אילירית באלד צום לאנד פון די אבות.

ניין, פניני איז ניט קיין משיח. ער איז דער סימבאל פון דעם גייסט פון דעם פאלק — דער סימבאל פון דער דערלייזונג, אליין אין דער נשמה פון פאלק. און איך וויים ניט ווי דער דיכטער האט געפילט; מיר האט זיך געדוכט, אז ווען די הענדלער און טענדלער האבען זיך אויף דעם רוף פון דעם נייעם קיניג אומגעקערט צו זייערע באפעדערטע נעסטען צוריק און די בעטלער און מאסען זיינען צוריקגעגאנגען צו זייערע טעפ מיט פלייש — צוריק קיין אילירית אין גלות פון יענעם ברעג. וואו עס איז געלעגען דאס לאנד פון אלע האפענונגען — איז פניני ניט ארויסגעשפרונגען אין די וואסערען מיט דעם מאכטיגען געשריי „גא־אב!" צו דערטרינקען זיך, נאר צו קעמפען מיט די כוואליעם אונטער דעם טאנץ און געזאנג פון דער משוגע־נער לאה'ס „משיח, משיח, משיח", ביז ער וועט זיי ענדלאך בייקומען.

* * *

אבער פינסקי באזיצט אויך דעם כח ארויסצוגיין פון דעם ריין־נאציאנא־לען און פאלקסטימלאכען אין דער ברייטער וועלט פון דעם אל־מענשלאכען. זיינע „בערג שטיינער" זיינען א דערהויבען דראמאטיש בילד פון דעם שטרע־בען צו דער גאלדענער צוקונפט און זייער „אוצר", וואס האט ערשט זוכה גע־ווען איבערצעצט צו ווערען אין ענגליש פון פראפ. לודוויג לואיסאהן, — דער איבערזעצער פון האופטמאנ'ען *), איז, טראץ דעם וואס עס איז דורך־און־דורך פאלקסטימלאך אידיש, דאך אזא שטארקער בייסענדער שפאט אויף דער אלמענשלאכער יאגעניש נאך גאלד, אז אויך די אומות־העולם וועלען עס קענען צעקייען און פארשטיין.

---

*) „די טרעזשור", א דראמע אין 4 אקטען, פון דוד פינסקי, איבערזעצט פון לודוויג לואיסאהן. ב. וו. הוירש, ניו יארק, פאבלישערס.

און — דאכט זיך נאָר דורך א שפּאס, דורך א פּאַרשפּרייטען פּזמון וועגען אַן אוצר אויף א בית־עולם — האָט דער דיכטער די מעגלאַכקייט צו מאָלען מענשען און גרופּעס און זייערע טאָג־טעגלאַכע קלייניע אינטערעסען. אין דער יאָגעניש נאָך דעם אוצר באַטייליגען זיך יונג און אַלט, אָרים און רייך, קראַנקע און געזונטע — אַלע, קינד און קייט. און דאָס בילד, וואו עס ציען זיך ביז שפּעטע שאָטענס פון דער נאכט, מענשען מידע און פּאַרהונגערטע שוין און שטייען אויף די קברים פון די טויטע און זוכען... און זוכען... גאָלד... אַן אוצר — איז עס א מייסטעריש בילד. עס איז נאָר א שאָד, וואָס דער דיכטער פירט עס מאָמענטווייז איבער מיט דער געצוואונגענער קאָמעדיע פון דעם קברות־אידענס פּאַדערונגען און דער סאַרזש־סצענקע, וואו אין דער בלינדער זוכעניש פון גאָלד, לאָזען זיך מענשען פירען אפילו פון אַן אידיאָט.

דערפאַר איז אָבער דאָס שלום־בילד פון די טויטע, וואָס לויפען וועג דער עולם איז זיך צענאַנגען, אין דער צוועלפטער שעה „אין שול אויף גיך", דאָס מייסטעריישסטע בילד אין גאַנצען ווערק.

זיי ווייסען, די טויטע, וואָס דאָ איז פאַרגעקומען. זיי ווייסען, אז די לעבעדיגע האָבען געשטערט זייער רו — אז צווישען לעבען און טויט איז „ניטאָ קיין שלום". זיי ווייסען אָבער אויך, אז זיי אַליין זיינען ביים לעבען געווען באַהערשט פון די דורשטען, וואָס טרייבען די לעבעדיגע אין לעבען — זיי ווייסען: עס איז — „געלט... געלט... געלט..."

מענשען האָבען נאָך קיין פאַרטשריט ניט געמאכט... עס הערשט נאָך אַלץ „געלט... געלט... געלט..."

אָבער, עס וועט קומען א צייט. באַהערשען דעם דורשט וועט דער מענש... דער לעבעדיגער... און זיי וועלען... און דאָס וועט זיין — דער „גרעסטער זיג"!...

דער דיכטער דער ראָמאַנטיקער — גלויבט אין דער מענשלאַכער נשמה — און זינגט דאָס ליד פון אירע האָפענונגען.

פון נייעם אידישען טעאַטער*)

*) אונטער דעמדאזיגען אלגעמיינעם טיטעל ווערען דא צונויפגענומען דריי באזונדערע ארטיקלען. דער ערשטער פון דער „וואַרהייט", 26־טען מערץ, 1916, דער צווייטער און דריטער פון „טאג", פון 14־טען סעפטעמבער און פון 5טען און 6טען נאוועמבער, 1919. די ארגאנישע פאַרבינדונג פון דידאזיגע ארטיקלען ליגט פון אויבען־אויף. — י. ע.

1. נייע פאַרזוכען

אויך אין אונזער ווינקעל פון קונסט און דראמע — איבערהויפט צווישען די בעסערע און אינטעליגענטערע באַזוכער פון טעאַטער — רודערט זיך א ביסעל די לעצטע צייט.

וואָס איז געשען?

ביי די איראַפייאישע פעלקער האָט זיך שוין לאַנג געפונען אַן עולם, אַן אומצופֿרידענער מיט דעם היינטיגען קאַמערציעלען טעאַטער, און קינסטלער, רעזשיסערען, וואָס האָבען אויפגעפירט די בעסערע, מער קינסטלעריש דראמעס פון איבסען, הויפטמאַן, מעטערלינק אין מער גענוספולע קינסטלערישע פֿארמעס, און האָבען פאַר דעם עולם באשאפען א ניי טעאַטער, א נייע בינע.

ביי אונז, פארשטייט זיך, האָט מען אזא פֿארטשריט פון טעאַטער און טעאַטע־גייער קוים געקענט דערווארטען. אָבער אפילו ביי אונז זיינען ניט זעלטען געמאַכט געוואָרען אמאַטאָרישע פֿראָבעס אויף א בעסער און קינסטלעריש טעאַטער. און מעגען די ליצני הדור חזק מאַכען פון די קלייניע דראַמאטישע פאַראיינען, האָבען זיי דאָך מיט זייערע באַגרעניצטע מיטלען און פייאיקייטען, ערנסט און ערלאַך געשטרעבט ארויסצובריינגען די בעסערע דראמע און באשאפען אין פאָלק א גרעסערען פאַרלאַנג פאַר א קינסטלעריש טעאַטער.

פאַר־א־יאָרען האָט, אונטער דער מענעדזשמענט פון אב. עפשטיין, דער יונגער קינסטלער בן־עמי, מיט דער מיטווירקונג פון דער טאַלאַנטפולער מאַדאם שניצער, קינסטלעריש אויפגעפירט פֿרץ'ס דריי איין־אקטערס און אין די איינגערע קרייזען פון דעם אינטעליגענטערען עולם האָט זיך שוין דעמאָלט א היבש ביסעל גערודערט — עס האָט זיך גע'חלומ'ט א אידיש־קינסטלעריש טעאַטער. אָבער אפילו יענע געלונגענע פֿראָבע קען זיך ניט פֿארגלייכען אין קינסטלערישען ערפאָלג מיט דעם איצטיגען פארזוך פון דער „נייע בינע", אין דער אויפפירונג פון דוד פינסקי'ס „גאַברי", אונטער דער זעלבער מענעדזשמענט. און, מעגען מיר אפילו, זיצענדיג אין טעאַטער, מאַמענטען־וויים נאָך איצט זיך ניט קענען באַפרייען פון די אמאַטאָרישע שפּורען פון דער אויפפירונג און שפילען, פילען מיר אָבער די נאַנצע צייט, אז מיר זיצען ביי אן עכט־קינסטלערישער פֿארשטעלונג.

וואָס־זשע האָט בייגעטראָגען צו דעם באַטייטענטען קינסטלערישען ערפאָלג פון דער „נייע בינע"?

ערשטענס, דוד פינסקי׳ס שיינע דראמע „גאברי און די פרויען".

צווייטענס, די עכט־קינסטלערישע אויפפירונג פון דעם רעזשיסער, הער יהושע נאדאן, און,

דריטענס, די יונגענטלאכע, קינסטלערישע אביציע און די כמעט פלאם־טישע בייגיקייט פון דער גרופע יונגע קינסטלער.

וואס איז דוד פינסקי׳ס „גאברי און די פרויען"? — א שיינע דראמא־טישע פאעמע, כמעט א רעאלעם בילד, אזא וואס מיר קענען באגעגענען אין לעבען, איינגעפאסט אין א אידילישׂ־דראמאנטישער, האלב פאנטאסטי־שער פארמע מיט א ריין ראמאנטישען ענד־ציל. די טעמע איז דער אייביג־אלטער, אבער תמיד פרישער און תמיד אויפ־דאס־ניי פארבלוטיגטער קאמף צווישען דער ריינער, צארטער ליבע, דער מוטערשאפט, היים און איינגעזעס־סען לויטער גליק (דאס קליינבירגערלאכע גליק), וואס אונזערע יונגע און אולטרא־יונגע באשפאטען אזוי און לאכען אזוי ביטער אויס — מיט דער ברויזענדער פארפירערישער ליידענשאפט און איר פאר׳שכור׳ענדער לוסט און גענוס, וואס לעבען אין דער מענשלאכער זעלע.

דערפאר טאקע איז די דראמע ניט קיין אידישע, נאר אן אלמענשלאכע און איר האנדלונג קען פארקומען „וועו עס איז און וואו עס איז", ווי דער ריכטער באמיט זיך, אומנויטיגערהייט, צו באטאנען. זי וואלט ניט געווען קיין ספעציפיש אידישע אדער ספעציפיש גוי׳שע אפילו דעמאלט, וועו זי וואלט געווען, ווי דעם דיכטער׳ס „יענקעל דער שמיד", וואס איז אויף דער־זעלבער טעמע, אן עכט־דראלימסטיש בילד — א ווינקעלע פון אונזער לעבען — און די נעמען פון אירע איינטיילנעמער וואלטען געקלונגען פראנצויזיש, לאמיר זאגען, ווי גאאיל, גאברי און לעם קלינגען ביבלישׂ־אידיש. איר טעמע איז אן אלמענשלאכע — א פראבלעמיינטע: דער קאמף פון די עלעמענ־טארסטע געפילען ביים מענשען — די געפילען פון ליבע און ליידענשאפט. און זי ווערט אויף א הארעלע ניט סימבאלישער דערפאר וואס איר פארמע איז א פאנטאסטישע, וואס דער דיכטער באציכענט ניט איר „וואו" און „וועו", אדער דערפאר וואס די עלעמענטארסטע געפילען פון ליבע און ליי־דענשאפט ווערען פארקערפערט אין פראבלעמיינטע מענשען־טיפען.

איר האנדלונג פארבלייבט דאך א רעאלע, א שיינע — אט איז זי:

לעבען זיך „וועו עס איז און וואו עס איז" א „פאטער" מיט א „מוטער", לעבען גליקלאך אוו רייך, אין זונשיין, בוימער און בלומען. האבען זיי א טעכטערעל — גאאיל — א יונגע, א שיינע, ווי א פארק־פויגעלע א לעבעדיגע, א שפרינגענדינע, פול מיט לעבענסלוסט. און זיי האבען א געוועזענעם קנעכט — גאברי — א שטארקער יונג, שטאל אוו אייזען, הויך און שיין געוואק־סען. שיינקט גאאיל איר ליבע גאברי׳ן, דעם געוועזענעם קנעכט, בסוד פון

איר פֿאַטער און מוטער. און ביידע, גליקלאַך איבערגליקלאַך, פֿארגייען זיך, ווי די פֿויגלען ביים זינגען, אין זייער זיסער אידילִיע פון ליבע. און דער יונגער, דערשלאָגענער האַלב־נאַר — לעם — דער בלומען־קנעכט, איז דער שומר פון זייער ליבע.

דערוויסען זיך דעם סוד די בייַזע „פֿאַטער" און „מוטער" און ווילען די ליבע צעשטערען, דאָס גליק פון די יונגע פֿארטיליגען. שטייט אויף א קאמף אין דער נשמה פון גאַאיל. א קאמף צווישען איר ליבע צו גאברי און איר ליבע צו איר היים, צו דער ערד, צו די בוימער און בלומען; די ליבע צו איר „פֿאַטער" און „מוטער"... אָבער, „זיסער פון די לאסקעס פון א מוטער זיינען די לאסקעס פון א מאן" און זי אַנטשלִיסט זיך. זי וועט מיט גאברי'ן גיין אהין ווייט — דאָרט וועט ער א היים איר בויען. ער איז שטאַרק און זי וועט אים העלפען — ב י י ד ע וועלען זיי בויען א היים פֿאר זייער ליבע און גליק. מיטנעמען וועלען זיי אָבער אויך דעם האַלב דערשלאָגענעם נאַר — לעם — און די „קליינע", דאָס אָרימע יתומה'לע, וואָס איז גאברי'ן געבליבען פון זיינע פריינד. און אַלע פיר פֿארלאָזען דאָס הויז פון דעם בייזען „פֿאַטער" און „מוטער".

צווישען די בערג און טאָלען, אונטער דער אויפגייענדיגער זון, ביים פֿליסטערדיגען וואַסערל, האָבען זיי אַן אָרט געפונען. אָט דאָ וועט זייער היים זיין און גאַאיל און גאברי וועלען גליקלאַך זיין. דאָ וועט גאַאיל די קליינע ערציען, שיינע מעשיות איר דערציילען און וועט איר א מאמע זיין. א מאמע? ניין, דאָס קען זי ניט... שיינע מעשיות האָט די קליינע ליב, אָבער איר מאמע איז געשטאָרבען; זי זעט זי נאָר אין חלום אין וווייסען אַנגעטאָן — א מאמע קען זי איר ניט זיין. אָבער אויב א מאמע איז אזוי טייער, פֿארוואָס האָט גאַאיל איר אייגענע מאמע פֿארלאָזט? אך, די קליינע פֿארשטייט ניט: „זיסער פון די לאסקעס פון א מאמען זיינען די לאסקעס פון א מאן". און די וועלט פֿאַלען צום ערשטען מאָל אויף דעם אויער פון דער „קליינער". גאַאיל איז גליקלאַך אין דער אידילִיע פון איר ליבע, און אין דעם גליק פון איר פֿאַרשטייענדער מוטערשאפט. זי אַליין וועט דעם ערשטען גרא־בען ערד אויסגראָבען דאָרט, וואו זייער גליקלאָבע היים וועט זיין. און זי טוט אזוי. און יאָרען גייען פֿאראיבער. צען לאַנגע יאָר.

דאָס הויז איז פֿאַרטיג — מיט מי און ליבע געבויט. פינף „פופקעלאך" זיינען דאָ אין דער ליבע געבוירען געוואָרען — פינף הינדעלאך און הענדע־לאך איז די קוואַטשקע דאָ אויסגעזעסען — און ווי גליקלאך קוואַקטשעט דאָ און פלאַטערט דאָ די פֿארהאָרעוועטע גאַאיל אַרום איר ליבער היים. נאָך די לעצטע ברעט וועט זי צושלאָגען. און יום טוב וועט זיין, און ליכט וועלען ברענען, וויין וועט זיך גיסען, טרינקען וועט מען און יום־טוב'ען דאָס חנוכת־

הבית. אבער די קליינע איז אויסגעוואקסען ... דער דערשלאגענער האלבער נאר, לעם, איז קלוגער געווארען. ער אויך וויל ליבע גענישען ... ער וויל די קליינע ... היט זי אבער גאברי פון זיינע לאסקעס, היט זי פון זיינע קו־שען. זי האט עס שוין לאנג באמערקט ... און זי וויל ניט לעמ׳ס לאסקעס ... און ...

עס יום־טוב׳ט זיך. ליכטיג איז און וויין טרינקט מען. טאסטען האלט מען — פרייד און גליק פילט איבער גאיל׳ס הארץ. אבער נאר גאיל׳ס ... לעם האט זיין הארצ־וואונש ניט דערגרייכט און איז ברוגז ... ער גייט שלאפען. און אויף דער „קליינער" און גאברי׳ן האבען שוין די צוקונפטיגע געשעענישען זייער שווארצען שאטען געווארפען. גאיל ווערט מיד, מיד פון דער שווערער ארבעט און איבערגעפילט מיט ליבע און גליק, אפשר אויך מיט וויין. זי וועט זיך צוליגען אויף א מינוט, אפרוען, איינשלאפען. גאברי וועט אויף א מינוט פריי ווערען פון איר גרויסער, ריינער ליבע און די זעלע, וואס האט זיך יארען לאנג געשלאגען אנמאכטיג צווישען דער ריינער ליבע פון גאיל און דער ליידענשאפט און לוסט צו דער „קליינער", וועט זיך אין דעם מאמענט פון פרייהייט איינגאנצען דער ליידענשאפט איבערגעבען.

די קליינע איז שוין אויסגעוואקסען און פילט, אז „ליבער וויי די לאסקעס פון א מאמען זיינען איר די לאסקעס פון א מאן". און זי וויל די לאסקעס — זי גארט נאך זיי; גאברי האט זיי אין איר גערייצט, ווען ער האט זי, שוין א דערוואקסענע, נאך אלץ ווי א קינד אויף זיינע קני גע׳לאשצעט און האט זי מיט פאטער־ליפען געקושט. אי זי, אי ער האבען אין די קושען אנאנדער טעם געפילט ... ניט אומזיסט האט ער זי פון לעמ׳ען געהיט. און איצט, ווען גאיל שלאפט, זידען די ליידענשאפטען, ברויזט די לוסט ... „צערדריקט" וויל די קליינע ווערען אין זיינע ארעמס. „אין דרויסען" ווע׳לען זיי גיין — און „זאל די קליינע האבען וואס זי וויל ..." אין זיין וויל־דער לוסט — כאפט זי גאברי אויף די הענט און ...

דעמאלט וואכט גאיל אויף. ווי אין א בליץ האט זי דעם אמת דער־קענט. זי וויסט, אז זי האט גאברי׳ס ליבע פארלוירען. ווי אזוי האט עס פאסירט? דאס האט דער דיכטער פארפעלט אונז צו ווייזען. ער דערציילט עס אונז נאר אין די פסיכאלאגישע איבערלעבונגען פון גאברי דארט הינ־טער די קוליסען, זינט די „קליינע" איז גרויס געווארען.

און גאיל ווערט פלוצלונג ניט מער די פארקערפערונג פון איר גרוי־סער, ריינער, הערלאכער ליבע פון דער מוטערשאפט און היים און דאס אייג־נעזעצענע גליק פון מענשען; זי ווערט נאר דער בלאסער סימבאל פון א דערהויבענער זעלע ... זי וועט גאברי׳ן זיין ליידענשאפש ניט שטערען. כמעט אן קאמף צעברעכט זי איר היים; נעמט אירע קלענערע קינ־

דער מיט זיך אוֹן גייט צו איר פּאַטער. זאָל גאָברי זיין גליקלאָך; אוֹן די „קלייגע" — די פּאַרקערפּערטע, רייצענדיגע לוסט אוֹן לייַדענשאַפֿט טריומ־פירט. אויף לאַנג? אַך, ניין!...

גאָברי אוֹן די „קלייגע" זיינען גליקלאָך, נאָר מאָמענטאַנוויים — וועַן די לייַדענשאַפֿט באַפרידיגט זיי. די קלייגע פילט, אַז גאָברי האָט זי ניט ליב — אַז זי זעטיגט נאָר זיין לוסט. גאָברי פילט, אַז ער איז ניט גליקלאָך. יענע רייגע, צארטע ליבע גאַאיל'ס אַנטפּלעקט אים איצט איר גרויסע צניעות'דיגע נשמה — דאָבט זיך, ער רופט זי אין זיין זעלע... שטילערהייט...

אוֹן גאַאיל קומט: זי קומט נאָך אירע ע ל ט ע ר ע קינדער... די קלייגע האָט שוין פּאַרלוירען איר רייצענדע מאַכט איבער גאָברי'ן — ער וואַגט זיך אָבער ניט אומצוקערען. זיין נשמה איז צו קליין צו דערהויבען זיך מיט אמאל צו דעם צו וואָס דער דיכטער האָט אים באַשטימט אוֹן ער פּלאַנט צו פּאַרלאָזען בייַדען... גיין וועט ער אין דער וועלט אַריין — „אויס־שטורמען" זיך, „אויסלעבען" זיך. אוֹן וועַן ער וועט אלט ווערען? וועט ער זיך אומקערען צו איינער פון די ביידע... אָבער די קלייגע וועט אים ניט אַריינלאָזען; זי — דער סימבאָל פון לוסט אוֹן לייַדענשאַפֿט, דאַרף ניט קיין אויסגעלעבטע. אָבער גאַאיל? אָ, זי וועט זיך ערשט איצט נעמען צו דער ארבעט — היטען וועט זי די היים אוֹן וועַן ער וועט צוריקקומען, וועט גרייט זיין זיין שטול — זיין בעט געבעט... די זיסע, ליבע קוואַטשקע — קוואַק־טשעט ווידער איבער איר היים.

די קלייגע גייט אַוועק... וואָס האָט זי דאָ צו טאָן? אוֹן גאָברי קוקט מיט „באַוואונדערונג" אוֹן „התפּעלות" אויף גאַאיל'ן; דאָן פּאַלט ער צו אירע פּיס אוֹן „קושט דעם זוים פון איר קלייד" — ניט אומזיסט פּאַרענדיגט גאַאיל דאָס גאַנצע, אומקוקענדיג זיך אויף דעם קניענדיגען גאָברי, מיט די שיינע. קלוגע ווערטער: „מיין אלטינקער", „מיין אלטינקער"; זי ווייסט, אַז זיין סטראשונאָק צו גיין אין דער ווייטער וועלט אַריין זיך „אויסשטורמען" אוֹן „אויסלעבען", איז געווען א פּוסטער קלאַנג. אַזוינע ווי ער זיינען קנעכט — אויסגעשטורמטע אוֹן אויסגעלעבטע — אייביגע קנעכט צו איר גרויסער ליבע...

אָט דאָס איז די שיינע דראַמאַטישע פּאָעמע „גאָברי אוֹן די פרויען". עס איז דאָס ליד, וואָס דער דיכטער האָט געזונגען דער צניעות'דיגער ליבע — דער מוטערשאַפֿט, דער היים אוֹן דעם איינגעזעסענעם גליק פונ'ם מענשען. אָבער אירע האַלב־סימבאָלישע אוֹן האַלב־רעאַלע טיילנעמער טוען דאָך נאָר דאָס וואָס דער דאָמאַנטישער גרונט־מאָטיוו פון דעם ליד אוֹן דער דיכטער אליין באַפעלען זי. אַזוי ווערט גאַאיל די פּאַרקערפּערונג אָדער דער סימבאָל ניט נאָר פון

ריינער, צארטער ליבע, נאר פון אלדאם בעסטע אין דער מענשלאכער זעלע — אביסעל שוין צופיל אין צו גוט פאר א רעאלען מענשען; און די אומשולדיגע „קליינע" ווערט, אן א פארוואם, די פארקערפערונג אדער סימבאל פון פארפי־ רערישער לוסט און ליידענשאפט און איז דאך פסיכיש מענשלאך אומ־ שולדיג אין איר דערוואכונג און אין דעם באגער צו באפרידיגען אירע ליידענשאפטען. און אזוי צווייען זיך די איינצעלנע טיפען אין טיול מענש און טיול סימבאל, ווי עס צווייט זיך דאס גאנצע פון אנהויב ביז דעם סוף פון דעם חנוכת הבית, אין א זעלטען שיינעם, כמעט אינגאנצען רע־ עלען, אידילישען טרוים פון ליבע, מוטערשאפט און גליק, און פון דעם סוף פון דעם חנוכת הבית ביז דעם סוף פון דעם שטיק — איז דעם כמעט אינגאנצען סימבאלישען קאמף פון ליבע און ליידענשאפט. דאך שאדט עס ניט דעם קינסטלערישען גענום פון דעם גאנצען, דערפאר, וואס דער קינסטלער האט פארשטאנען צו פארקערפערן דעם ראמאנטיזם פון דער שיינער פאעמע אין רעעלער האנדלונג פון לעבעדיגע מענשען און וועט מען פארגינט זיך אויף א ווייל צו פארגעסען אן דער סימבאליק פון „גאברי און די פרויען", שפילט זיך אפ פאר די אויגען א קינסטלערישע דראמע פון אידילישער ליבע אין איר קאמף מיט דער ליידענשאפט.

צו דעם קינסטלערישען ערפאלג האט זייער פיל בייגעטראגען די קינסט־ לערישע רעשי פון הער יהושע גארדאן. דער רעזישיסער איז דער פלאס־ טישער, אדער בויענדער קינסטלער פון דער בינע: די דראמע איז זיין מוס־ טער, זיין מאטעריאל. איז אבער ניט נאר דער שוישפילער — דער ווידער־ שפיגער פון מענשען און סימבאלען — ניט נאר די אויסערלאכע דעקאראטיוע סביבה, נאר אויך די אינערלאכע אומבאוועגלאכע (סטאטישע) און באוועג־ לאכע (דינאמישע) הארמאניע פון דער גאנצער בילדלאכער פארשטעלונג פון דער דראמע; זיין ליוועטע — דאס ארט וואו ער בויט און מאלט און מאדע־ לירט די בילדלאכע פארשטעלונג פון דער דראמע — איז די בינע, אבער ניט די בינע אליין; אויך די נשמה פון די צוקוקער איז זיין פעלד: אויף איר דארף ער קענען אפשפיגלען די בילדלאכע פארשטעלונג אזוי, אז זי זאל זיך כסדר געפינען אין דער אילוזיע פון דער דראמע. און דאס האט דער גארדאן מיט קינסטלערישער פעאיקייט ביז א הויבען גראד דערגרייכט.

ניט נאר איז די גאנצע דעקאראטיוע אויסשטאטונג, מיט זעלטענע אויס־ נאמעס געווען שיין און קינסטלעריש, נאר אויך דאס גאנצע אינערלאכע בילד פון דער שיינער פאעמע האט געוויזען די קינסטלערישע האנט פון דעם רעזישיסער. דאך, האט ער ערנסטע פעלע פון עסטעטישען געשמאק דא און דארט דורכגעלאזט. האט ער דען, למשל, ניט געפילט, אז איינע פון די שענ־ סטע סצענעס אין גאנצען שטיק, די חנוכת הבית סצענע, איז כמעט קינסטלע־

ריש פּאַרדאַרבען דורך דער לאַנגווייליקייט און באַאַלייטעט פון די באַנקעט־מאַסיגע טאַסטען און טאַסט־רעדעם, מיט גאַאיל אין דער טיפּסטער פּרייד פון איר האַרצען אַלס טאַסט־מיסטער? האָט ער ניט געקענט מיט דעם דיכטער זיך איינפּארשטיין, אז... טרינקען זאָל מען אָן א באַנקעט... אָדער טאַסט־רעדעם האַלטען... ניט גראָד אַרום טיש?... אָדער לעמ׳ס אויס־דרוק, זיי האָבען דאַרט „א גוטע צייט" — וואָס איז פשוט ניט אידיש, נאָר א אידישע איבערזעצונג פון דעם ענגלישען „עי גוד טיים"... אפילו אויף דער זון זיינען פלעקען פּאַראַן.

אויך די יונגע קינסטלערישע אמביציע פון דער גרופּע יונגע קינסטלער האָט פיל בייגעטראָגען צו דעם ערפאָלג פון דער „נייע בינע". יעדער פון זיי האָט גאַליסטעט דאָס בעסטע. די טאַלאַנטפולע מאַדאָם שניצער האָט ערטער־ווייס פּאַרטרעפלאַך געשפילט; פרייליז קאַרנשטיין — דורכאויס גוט. הענרי שאַכט, יחיאל גאַלדשטיין, לואיס וויסבערג — האָבען דאָס בעסטע געליים־טעט. מען דארף ניט איבער־קריטיש זיין. מיט אונזערע אַלטע דרעסירטע קינסטלער וואָלט מען קיין צענט־חלק ניט דערגרייכט — זיי וואָלטען זיך ניט לאָזען בייגען. דער גרויסער וואונש וואָס באַזאַלט די יונגע פרויען און מענער, צו העלפען באַשאַפען א קינסטלעריש אידיש טעאַטער — איז זייער בעסטער אטעסטאט, איז זייער גרעסטער לויב.

און לאָמיר האָפען, אז די צייט פאר אזא קינסטלעריש טעאַטער איז שוין נעקומען. עס איז שוין לאַנג צייט... לאַנג צייט...

„דאָס נייע אידישע טעאַטער" אין מעדיסאָן סקווער גאַרדען

דאָס איז געווען פאַר־אַ־יאָרן, ווען הער מאָריס שוואַרץ, פון דעם אויר־ווינג פֿליִם טעאַטער, מיט דער הילף פון דעם יונגען קינסטלער יעקב בן־עמי און אַ יונגער קינסטלערישער שוישפּילער־געזעלשאַפט, האָבען אָנגעהויבען אַ ניי בלאַט אָדער, אויב מען וויל, אַ נייע עפּאָכע אין דער אידישער טעאַטער־קונסט. די נייע עפּאָכע איז ניט געווען ווי אמאל, מיט העכער פּינף־און־צוואַנציג יאָר צוריק, ווען יעקב גאָרדין איז געקומען צום אידישען טעאַטער און האָט מיט זיין גרויסען דראַמאַטישען טאַלאַנט געאַרבעט און גע־שאפֿען, געליטען און געבויט און איבערגעבויט דעם גאַנצען בנין פון דעם דעמאָלטדיגען שונדישען אידישען טעאַטער און האָט ניט נאָר אריינגעטראָגען דעם אינהאַלט פון דעם רעאַלען אידישען לעבען פון זיין צייט אין דער אי־דישער דראַמע, נאָר האָט נאָך די גרויסע אידישע שוישפּילער, וועלכע האָבען זיך דעמאָלט צו דער מדרגה פון פֿאיאַצען, מיט טאַצען און גלעקלאָך אראָפּ־געלאָזט, צו זייער ווירדיגער הויך ווידער דערהויבען.

די איצטיגע נייע עפּאָכע איז באשטאַנען אין דעם וואָס יונגע, אמבי־ציעזע שוישפּילערישע קרעפטען, מיט אַ נייעם באַגריף וועגען דעם וואָס דאָס אידישע טעאַטער דאַרף זיין, האָבען באשלאָסען אַ פּראָבע צו מאַכען און אַרויסריסען דאָס אידישע טעאַטער פון דעם שונד אין וועלכען ער איז ווידער אייננעזונקען זינט יעקב גאָרדינ׳ס טויט און אויפּירען אויסשליסלאָך לי־טעראַרישע דראַמען. אָבער ביי די לייטענדע גיסטער פון די יונגע שוישפּי־לערישע קראַפטען און פון דער גאַנצער משפּחה פון די אינגערע אידישע דיכ־טער, שריפטשטעלער, דראַמאַטורגען, מאָלער און קינסטלער, וועלכע באַגיים־טערען זיי, ווייזט־אויס, זיינען שאו׳ס „מרם. וואַרענ׳ס פּראָפעשאָן", ווייל׳ס נישטיגע דענדישע דראַמעס, אַנדרעיעוו׳ס שלעכטע פּיעסען און אפילו „שמשון און דלילה" — אַ געמיש אוים דעם דענישען, פון פּאָעזיע, רעאַליזם, סימבא־ליזם, א מעלאָדראַמאַטישע רעוואָלווער־סצענע און גלאַט שונד מיט אַ פּע־טשאַט פון סטאַניסלאַווסקי׳ס קונסט־טעאַטער — עכטע דראַמאַטישע ליטע־ראַטור און עכטע דראַמאַטישע קונסט, און יעקב גאָרדינ׳ס דראַמעס זיינען שוין ניט קיין דראַמאַטישע קונסט. מילא, אין דעם קענען זיין חלוקי דעות. יעקב גאָרדין, ציענדיג און שלעפּענדיג דעם עולם און אפילו די קינסטלער צו דער הויך פון זיין באַגריף פון לעבען, צו זיינע עטישע און עסטעטישע בא־גריפען, פלעגט זיך דערלויבען לעבענס־טרייע קאַמפּראָמיסען אפילו בין מע־

לאָדראַמאַטישען שאַרוש, אָבער מער ווי אַלץ פּלעגט ער זיך דערלויבען א פּריידיג — א פּריידיג פון זיינע ליכטיגע אידעאַלען.

די קונסט — די עכטסטע קונסט — שאַפּט. אָדער זי שאַפּט איבער דאָס לעבען — דאָס רעאַלע לעבען — אָדער איין מאָל אין א ליינגערער עפּאָכע שאַפּט זי ע פּ ע ס נייעס וואָס באַנייט דאָס לעבען. און וועג די קונסט און דער קינסטלער שאַפען ע פּ ע ס נייעס וואָס באַנייט דאָס לעבען — פּריידיגען זיי; מעג עס זיין ניט קיין מאָראַל, ניט קיין עטישער פּריידיג, נאָר דער פּריידיג פון א פּריערען גייסט און פּריידיגען לעבען; מעג עס זיין פּאָר העכערער באַגייסטערונג, פּאָר שיינקייט און קונסט; מעג עס זיין דער פּריידיג פון דעם „איך“ פון דעם קינסטלער. יעדע קונסט — פּריידיגט. אויב זי איז קונסט און כאָפּט־ארום די נשמה פון איר געניסער, וואָרצלט זי אין אים דעם פּריידיג פון איר אינהאַלט. אזוי זאָגען מיר צו די אינגערע קינסטלער.

* * *

אָבער ניט די איבערזעצונגען פון פּרעמדע שפּראַכען זיינען געווען דער הויפּט פון דעם באַגאַוש פון דער נייער קינסטלערישער געזעלשאַפט פּאָר־א־יאָרען אין אוירווינג פּלייס טעאַטער. זיי זיינען אַרויסגעטראָטען אין פּרץ הירשבייני'ס צוויי־דריי קלייניע, שיינע זשאַנר־בילדלאָך פון דעם איינפּאָכען אלטען אידישען דאַרפּלעבען אין רוסלאַנד, וואָס איז אונז תמיד אזוי ליב און האַרציג־טייער, און האָבען כמעט אַן אָנשטרענגונג געוואונען דאָס גרויסע צוטרויען פון דעם אידישען פּובליקום. דער גרויסער אידישער עולם האָט באַלוינט דאָס „מענעדזשמענט“ מיט א בריטער האַנט און האָט באַוויזען, אז ער איז רייף פּאָר א בעסערער אידישער בינע און פּאָר א קינסטלעריש טעאַטער.

יענע פּראָבע לעצטען סיזאָן האָט אויפגענטאָן צוויי גוטע זאָכען: ערשטענס האָט זי געלערנט די אלטע „מענעדזשערס“, אז מען דארף זיך פּאַרזאָרגען אויף היינטיגען סעזאָן מיט בעסערע פּיעסען, און צווייטענס, האָט זי באַוואויגען דעם גרעסטען טייל פון יענע יונגע טאַלאַנטפולע שוישפּילער, מים סיליא אדלער און יעקב בן־עמי, זיך אָפּצוטיילען פון דעם אוירווינג פּלייס טעאַטער און מיט דער גרויסער אידישער שוישפּילערין בינא אבראַמאָוויטש און די שוישפּילער רובין און פריער און מאדאם שניצער, וואָס זוכט נאָך אלץ איר קינסטלערישען תיקון אויף דער אידישער בינע,, אָבער וואָס האָפט אים צו געפינען אין דער קינסטלערישער סביבה און דער רעושי פון דעם גרויסען קינסטלער הער עמאנועל רייכער, און אָרגאַניזירען דאָס „נייע אידישע טעאַטער“, אין מעדיסאָן סקווער גארדען.

די ערשיינונג אליין איז שוין געווען א פּריידיגע. א גרופּע טאַלאַנטפולע, יונגע, אמביציעזע אידישע שוישפּילער, אָן גליענדע שטערען אין זייער מיט

און אן פארלאשענע קאמעטען ארום זיי — ניט אין דער האפענונג צו מאכען שטיקער גאלד — נאר מיט דעם שטרעבען אויפצופירען די בעסטע ליטעראַרישע דראמעס און אויך קינסטלעריש זיי אויפפירען אונטער א געניטער רעזשי און דער באגייסטערטער דעקאראטיוער קונסט פון א יונגען אידישען מאלער, הער פאשקא, איז אן־און־פאר־זיך, ווי דער טייטש וואלט געזאגט, א לויבענווערטע ערשיינונג. עס איז באמת די וויכטערע אנטוויקלונג פון יענער נייער עפאכע.

די נייע קינסטלערישע געזעלשאפט איז אין דעם „נייעם אידישען טעאטער" אויפגעטראטען פאר'ן געערטען פובליקום און דער אידישער אינטעליגענץ אין פרץ הירשביינ'ס „פוסטע קרעטשמע". מיר זיינען אויף יענער פארשטעלונג גענוגן און האבען אלע אירע גוטע זייטען און אלע אירע פעלערען געזען — מיר האבען זיך ניט אפגענארט, ניט אין די ערווארטונגען פריער און ניט אין דעם וואס מיר האבען גענוגן אין טעאטער, און מיר האבען א פאר זייער אנגענעמע שעה פארבראכט.

וואלט דאך גוט געווען... לוידען מיר אבער אלע פון א גרויס אומגליק. יעדער שריפטשטעלער. יעדער דראמאטורג, יעדער מאלער און קינסטלער — אלע, אלע, פון קליין ביז גרויס, פון די עלטסטע ביז גאר די אינגסטע, טראַגען זיך ארום מיט א באליאטשקע... און די „באליאטשקע" איז: ע ר — ניט יענער — איז דער ג ר ע ס ט ע ר פון אלע. און זיי זאגען עס אפט און חזר'ן עס איבער אזוי לאנג און אזוי ברייט — און אויב זיי האבען ניט דעם מוט עס צו זאגען אין דער הויך, טראַגען זיי עס ארום אויף דער שפיץ צונג — ביז זיי האבען אנגעשטעקט אונזערע קריטיקער מיט נאך א גרעסערער „באליאטשקע" אוו יענע גייען צו צו דער אידישער ליטעראטור, צו דער אידישער קונסט און דראמע, אפילו צו דער נייסטער ערשיינונג פון א קינסטלעריש טעאטער מיט אזא מאסשטאב און מאס פון פאדערונגען, ווי עס פאסט זיך צוצוגייען צו די גרעסטע אין דער וועלט... און אדער זיי לויבען אן א מאס אין לויב־געזאנגען, וואס זאגען גארנישט, אדער זיי פארדאמען אן א מאס און אנשטאט צו טאן דאס ביסעל גוטס, וואס די קריטיק דארף טאן, אינטערפרעטירען און דערמוטיגען דאס גוטע און העלפען אנטוויקלען דאס גוטע, אנטמוטיגען זיי עס און שיטען אפט ארויף א לאפעטע ערד אויף דעם יונגען בוימעלע, וואס דארף די האנט פון דעם ליבענדען גערטנער צו באוואסערען עס און פלעגען עס...

אזוי האבען אייניגע גוטע, ערלאכע מענשען געטאן, וועו יעקב גאדרין האט זיין קאמף געפירט, און אזוי וועלען מסתמא אויך איצט טאן ערלאכע גוטע מענשען, וועו דאס „נייע אידישע טעאטער" טוט זיין גרויסע ארבעט, צו שאפען א קינסטלערישע אידישע בינע, זייער ארבעט — זייערע אנאליזען

און קריטיקען זיינען אפשר באַרעכטיגט... מיר זאָגען „אפשר“, ווייל, נאָך אַלעמען, דאַרף מען ניט פאַרגעסען, אז ליטעראַרישע טעאַטער־און קונסט־קריטיקען אין אַלגעמיין זיין פערזענלאַכע — ריין סובייעקטיווע — אַיינדרוקען און אָנזיכטען; און וואָס איינעם געפעלט ניט און פאַרגעניגט ניט, קאָן אַנאַנדערען, ניט מיט ווייניג געשמאַק, פאַרשטענדעניש און מבינות, געפעלען און שאַפען פאַרגעניגען. און זיי מיינען עס ערלאַך און ערנסט אונזערע קריטיקער; זיי זיינען גוטע קריטיקער, אָבער שלעכטע מוזיקאַנטען: זיי כאַפען ניט דעם טאָן פון דעם נגון וואָס לויבט אָדער טאַדעלט... אָדער זיי פאַרערען פולקאַמענהייט אין אַלעמען, אָדער זיי זינגען שירים פאַר א פולקאַמענהייט, וואָס איז אין דעם ווערק ניטאָ. מיר האָבען יאָרעלאַנג אַריינגעקוקט אין דער אַלטער רוסישער שריפט „טעאַטער אי איסקוסטווא“, וואָס האָט פיל די גרויסע רוסישע טעאַטער־קונסט באַשריבען און קריטיקירט; מיר האָבען יאָרען־לאַנג געבלעטערט די אַלטע דייטשע פראַכט־שריפט „נאַרד און זיד“, וואָס האָט פיל וועגען טעאַטער און קונסט געשריבען און געלערנט, און מיר געדענקען ניט, אז דאָרט זאָל אפילו דער גרויסער אייראַפּיאישער קינסטלערישער בינע, וואָס איז נאָך אַלעמען ניט פאַר די פאַלקסמאַסען געשאפען, נאָר פאַר דעם אינטעליגענטערען אייראַפּיאישען פובליקום, אזוי פיל פאַדערונגען פון פולקאַמענהייט געשטעלט ווערען אויף איין מאָל, ווי עס האָט געשטעלט אונזער ליבער פריינד י. ענטין, אין דעם „אידישען קעמפער“, דעם „נייעם אידישען טעאַטער“.

אום נאָטעם וויל־ען, ווי קען מען עס פאַדערען? פולקאַמענהייט אין דעם שפיל, פולקאַמענהייט אין דער רעזשי און פולקאַמענהייט אין קינסטלערישען שפיל־ען... און מיר האָבען זיך געטראַכט: א קאַלענע פון „טאָג“ האָט אָנגערופען „דאָס נייע אידישע טעאַטער“ — „דאָס טעאַטער אָן רחמנות“. מיר זיינען זיך מודה, אז פאר אונז קלינגט דער נאָמען אבי־סע באַמבאַסטיש; פיל רואיגער האָט אים כאַראַקטעריזירט ה' רייכער אַליין פון דער בינע: ער וויים, האָט ער געזאָגט, אז טעכניש איז די אויפפירונג נאָך ניט פולקאָם, אָבער אין נאָנצען געמומען, האָט ער באַאָנט: „האָבען מיר אייך געגעבען דאָס בעסטע, וואָס מיר האָבען“.... און אזוי איז עס: „דאָס נייע אידישע טעאַטער“ איז אין קינסטלערישען זין — „דאָס בעסטע, וואָס מיר האָבען“. און די אויפגאָבע, אפילו פון דעם ערלאַכסטען רעצענזענט און קריטיקער איז ערפילט, וועו ער ווייזט אָן אויף די פעלערען, וואָס קאָנען אויסגעבעסערט ווערען און אינטערפּרעטירט פאר'ן עולם דאָס גאָנצע, כדי ער זאָל בעסער קענען שעצען דאָס קינסטלערישע און מאָכט אָן ערנסטען און ערלאַכען פאַרזוך צו דערהויבען דאָס אידישע טעאַטער.

„איינזאמע מענשען" — „טביה דער מילכיגער"
דזשעני וואליער

דין.. דין.. דין!.. קלינגען מיר נייע קלאנגען פון דער אידישער בינע אראפ.

ווי די שארפע, לויטערע קלאנגען פון נייע גלעקער — געגאסען פון מיס־טער הענט — שפריצען זיך די נייע קלאנגען אויס צו מיר פון דער בינע — ממש איך הער זיי, ממש איך פיל זיי — דאָ ברייט און ברייטער, דאָ איינג און איינגער קלעפען זיי זיך, גיסען זיך איבער פון קלאנג צו קלאנג — קלינ־גען זיי א גלאקען־געזאנג...

און איך פארקוק זיך אויף א קינסטלעריש אויסגעשטאטווינקעל פון דער בינע אין טעאטער, און ווי בליצען פלאמען אויף די געדאנקען. יארען און יארען איז דאָס אידישע טעאטער א באלאגאן געווען; יארען און יארען הא־בען אידישע בינען־קינסטלער צעביטען זייער מאלאנט אויף פורים־שפילע־ריי... איז א שטארקע האנט פון א לערער און קינסטלער געקומען און האָט דאָס אידישע טעאטער פון דעם באלאגאן ארויסגעשלעפט; האָט די בינען־קינסטלער דעם וועג צו דעם טעמפעל פון דער קונסט געוויזען און האָט דאָס לעבען אויף דער בינע געבראכט, א וואונדערלאכע גאלעריע פון מענשען און טיפען געשאפען: מירעלע אפרת, עטעניו פרידלענדער, סאָפיע פינגערהוט און נאָך און נאָך... און הערשעלע דובראָווגער און צלאל ראפאפּארט און חצקעל דראכמע, און מאטיוס פינגערהוט און נאָך און נאָך...

איצט שפילט מען הויפטמאנ'ס „איינזאמע מענשען" אויף דער אידישער בינע אין „נייעם אידישען טעאטער". די גרופע יונגע קינסטלער שטרייכען אָן זייער ערנסטען ווילען איבערצושאפען דאָס לעבען — די פרייד־ען און די לייד־ען — פון פרעמדע מענשען און א פרעמדער סביבה — דאָס לעבען פון דער קליינבירגערלאכער דייטשער פאמיליע וואקעראט, אזוי ווי הויפטמאן — א ז ו י ווי נ א ר הויפטמאן — האָט עס געקענט אין לעבעדיגע מענשען אין רעאלע האנדלונגען פארקערפערען און באשאפען. איך בין ניט אנט־ציקט פון דעם געבוי פון דער דראמע „איינזאמע מענשען", ווי די קריטיקער זיינען. זי איז איינע פון די סאמע ערשטע דראמאטישע דיכטונגען פון דעם גרויסען דראמאטורג און דיכטער און איז ערטערוויים צעצויגען און לאנג־זאם, און ערטערוויים קאליידאסקאפיש אנגעפיקעוועט מיט בילדער, סיטוא־ציאנען און האנדלונג מער ווי צופיל... אבער... אָט וויקעלט זיך פאר מיר פאנאנדער דאָס רואיגע פרידלאכע לעבען פון דער בירגערלאכער פא־

מילײַע. שוין פון די ערשטע פריידיגע אוּן גלײקלאכע מאמענטען, וואס קומען אין דער פאמילײַע מיט דעם נײַ־געבוירענעם עופה'לע, פֿיל איך זיך אומרואיג. איך וויים, אז אויף דער קליינבירגערלאכער פרייד, אויף דעם קליינבירגער־לאכען גליק אין לעבען ליגט שוין דער צעשטערענדער גורל פון א טיפער דראמע, ווי ביי הויפטמאן'ען — א טיפע שטילע דראמע פון אינערלאכער גייסטיגער פארפרעמדונג פונ'ם „אייזאמען מענשען" — יאהאנעס וואקעראט — דער זון פון דער פאמילײַע — פון זיינע אייגענע, פון זיינע ליבע — פון דער גאנצער קליינבירגערלאכער וועלט... אבער דאָ אויף דער בינע, אין דער פארשטעלונג פון דעם קינסטלער בן־עמי אוּן וואַרשיינלאך אויך א דאנק דער רעזשי, איז יאהאנעס וואקעראט ניט דאָס — ער איז אַן אומרואיגער, אימ־פולסיווער גייסט — אנאנדער יאהאנעס ווי דער וואס איך האָב ביז איצט פארשטאנען.

אוּן איך וואונדער זיך: ווי עלאסטיש איז די אינטערפרעטאציע פון דער זעלע פון דעם מענשען אין דער בינען־קונסט!... יאהאנעס, האָב איך פאר־שטאנען, האָט געבראכען מיט זיין פאמילײַע, מיט דעם קליינבירגערטום — יאָ, מיט דער גאנצער אלטער וועלט, צוליב דעם נייעם גרויסען ליכט פון ווי־סען, וואס האָט זיין פארשטאנד באלויכטען אוּן האָט אין אים געוועקט א נייע דערקלערונג פון וועלט אוּן לעבען. ניט אומזיסט איז ער געווען דער תלמיד פון דארווין אוּן העקעל... ניט קיין קינסטלער איז ער, נאָר א דיינ־קער; ניט קיין מענש פון אויפפלאמענדע אימפולסען, ברויזענדע געפילען אוּן שטורעם־עמאציאנען, נאָר פון רואיגען אינטעלעקט אוּן בריטען וויסען. וועַן ער ליידט, איז אויפגערעגט אוּן בייז, איז ער דאָך דער דייטש פון וויסען אוּן געדאנק אוּן קליינבירגערטום פון ירושה אין דער זעל; ער ליידט אוּן בייזערט זיך — אבער ער איז דאָך ליב אוּן מילד געשטימט ווי דער מענש פון טיפען געדאנק אוּן בריטען אינטעלעקט אוּן ניט ווי דער מענש פון שטארקע געפילען אוּן רעגענדע עמאציאנען אוּן צווישען די ביידע גייסטיגע קאמפלעקסען איז א גרויסע נפקא מיניה.

אט שלאגט ער זיך מיט דעם געפיל פון ליבע צו זיין מוטער אוּן רחמנות צו זיין ליידענדער פרוי אוּן דעם ווילען צו צערייסען יערען בלוט־באנד מיט זיינע נאענטסטע אוּן ליבסטע אין זיין גרויסען גייסטיגען שטרעבען ארויס־צובריינגען דאָס טיפסטע, דאָס איניגסטע פון זיינע געדאנקען אוּן דערקלע־רען די וועלט אוּן דאָס לעבען אויף דאָס נײַ. איך פיל אמאל מיט אים אוּן אמאל מיט זיינע קרבנות... אבער, תמיד איז פאר מיינע אויגען יאהאנעס דער דיינקער, יאהאנעס דער געלערענטער — דער מענש פון הויכער אינטע־ליגענץ... אט פילט ער זיך נאָר געשטימט צו דער גרויסער אויפגאבע פון זיין לעבען, וועַן די רוסישע קורסיסטקע — מאהר — איז לעבען אים. זי איז

דער סימבאל פון דעם נייעם גייסט — פון זיין גייסט — פארקערפערט אין דער פרוי. זי — האט הויפטמאן אליין, ווי א לעבעדיגען מענשען, קיינמאל ניט נעזען; ער האט זי ווי א לעבעדיגען מענשען ניט נעמאלען; ווען ניט, האט דער גרויסער מייסטער פון דער מאלעריי פון לעבעדיגע מענשען, אין איר, זיין בארוף פארפעלט... אבער ניין, זי געהערט נאר צו דעם טיפ פון פארקערפערטע פרויען־גייסטער, וואס זיינען דעמאלט אין דער דראמאטישער דיכטונג אין דער מאדע געווען; זי געהערט צו דעם טיפ הילדא אין איבסענ'ס „מייסטערבילדער", אדער בעסער נאך, צו דעם טיפ אירינא — די רוסישע מאדעל פון דעם סקולפטאר אין „ווען מיר טויטע דערוואכען". פרוי ווי זי איז, באפרוכטעט פון דעם גייסט פון דעם דיכטער, קינסטלער אדער דיינקער, איז זי דער סימבאל פון דער געבורט פון דעם געשאפענעם — דורך איר ווערט דאס געשאפענע געבוירען. גייט זי אבער אוועק; טוט זי זיך אפ פון דער זעל פון דעם שאפער, איז פאר אים נאר איין זאך — דער טויט. אבער אנאנדער יאהאנעם האט בן עמי געשאפען — ניט דעם טיפ אינטעלעקטועלען, נאר דעם נעפילפולען; ניט דעם רואיגען, נאר דעם אימפולסיוון; יא, כמעט דעם פארליבטען, ניט אין דעם גייסט, נאר אין דער פרוי — אין דער קורסיסטקע; זיין יאהאנעס' טויט איז מער אז אימפולסיווער אקט פון א פארצווייפלטען. און איך האב זיך געטראכט: גוט איז געווים, וואס די יונגע ערנסטע קינסטלער האבען דעם ערנסטען ווילען די גרויסע מייסטער פון דער וועלט־דראמע אויף דער אידישער בינע צו בריינגען, אבער בעסער נאך וואלט געווען, ווען די יונגע אידישע קינסטלער — וואו זיי זאלען ניט זיין — זאלען זיך ווידמען דער אידישער דראמע — דעם אידישען לעבען. עס איז זיי נענטער; עס איז אונז נענטער; עס איז נענטער צו אונזער עולם, נענטער צו אונזער פאלק.

און איך בין געגאנגען זען „טביה דעם מילכיגען" אין אוירווינג פלייס טעאטער.

„טביה דער מילכיגער" — יענער וואונדערבאר־צוזאמענגעזעצטער טיפ פון דעם פראסטען, ערלאכען, קלוגען אידישען בעל־הבית — דעם דארפי־שען אדער שטאטישען, — מישטיינס געזאגט, פון דעם אידישען קלייניבירגער, וואס איך האב נאך ניט אינגעלשש און בחור'ש יארען באגעגנט, וואו איך האב זיך נאר א קער געטאן — ווער האט זיי דען ניט באגעגנט? — און וועלכען מיר אלע האבען שפעטער מיט אזא ליבע געטראגען אין אונזער פארשטעלונג פון דער גרויסער שילדערונג פון „טביה דעם מילכיגען" פון אונזער געניאלסטען פאלקס־דיכטער — שלום עליכם.

„טביה דער מילכיגער", וואס איז נאך ערשט מיט א פאר צענדליג יאר צוריק געווען די גרויסע מערהייט פון אונזער פאלק און איז איצט, אויף

די ברייטע בלוטיגע ווענען פון דער צעווילדעטער אייראפע דער שוצלאזער קרבן פון אוממענשלאכען האס און טירישער פארפאלגונג.

„טביה דער מילכיגער", וואס אפילו פון צווישען דער געניאלער שאפונג פון אונזער גרויסען פאלקס־דיכטער טיילט ער זיך אויס ווי דער פערל טורעם פון זיין קעניגרייך.

אבער וועו איך בין געזעסען אין טעאטער און פאר מיר האט זיך פאנ־אנדערגעוויקעלט דאס לעבען פון טביה'ן אין דעם גרויסען דורכדרינגלאכען שפילען פון מאריס שוואַרץ; וועו די געציילטע זיסע מינוטען פון פרייד אין דעם אידישען קלייגערלאכען לעבען זיינען פארפליצט געוואָרען מיט א ים פון ליידען און יסורים; פאר'סמ'ט געוואָרען מיט דעם גיפט פון דער שלאנג פון פארראט אוז שמד, וואס האט גערויבט פון אים זיין איגנסטע אוז ליבסטע טאכטער חוה, האב איך, איינגעשטיקט פון די ליידען, נעקוקט אויף דעם זיך אויפווייקלענדען לעבען אוז האב בשום אופן ניט געקענט זיך באפרייען פון אן אינווויניגסטען קלונג: טביה... טביה... נאר טביה... אין די מינדעסטע דעטאלען, מיסטערהאפט געמאלען, אוז אין די מינדעסטע דעטאלען פון דעם קינסטלער אויף דער בינע, מיסטערהאפט געשפילט.

אוז מיר האט זיך געראכט, אז טביה'ס טראגעדיע איז גאר ניט אין דעם וואס זיין טאכטער איז אנטלאפען פון אים צום גלח; ניט אין דעם וואס אין איר ליבע צום שייגעץ האט זי זיך גע'שמד'ט. מיר האט זיך אויסגעווי־זען, אז דאס זיינען נאר אינצידענטען, אין וועלכע דער גרויסער מייסטער פון פאלקסטימלאכקייט האט ניט פארמאגט קיין טראגיזם ארייגצוגיסען, וואס זאל אויף מיין נשמה ווירקען; מיר האט זיך געדאכט, אז די אינצידענטען זיינען נאר „אן פאסאן" צו דער גרויסער טראגעדיע פון „טביה דעם מילכיגער". טביה'ס טראגעדיע, האב איך געפילט, אוז מיט מיר האט עס, דאכט זיך, געפילט דער גאנצער עולם, ליגט פיל טיפער — זי ליגט אין יענעם ווייי־פולען צוזאמענהאנג פונ'ם צער פון אומצייליגע דורות, פון אומצייליגע שבת־צו־נאכט'ן, וועו די שלוכצען אוז טרערען פון די מאמעס אין די „גאט פון אברהם'ס" אוז די ניט־דערשטיקטע טרערען פון די טאטעס, וואס פאלען אין די הבדלה־בעכערס, מישען זיך צוזויף מיט די שבעה'ס אויף דער ערד נאר די אומצייליגע אפגעריסענע, פארלוירענע לעבעדיגע טויטע...

גאט, וואסער א געוואלטיגע טראגעדיע אין דער נשמה פון אונזער פאלק... אוז דער גרויסער מייסטער — האב איך געפילט, — אפשר אומ־באוואוסט פאר זיך אליין, איז זיך טרוי געבליבען. דעו וואס פאר א בא־טרעף האט פאר דעם גרויסען מייסטער פון דער פאלקסטימלאכקייט אז אינ־צידענט פון שמד, וואס האט שוין אין היינטיגע צייטען אין דעם לעבען אליין פארלוירען יעדען עלעמענט פון טראגיזם. דער מייסטער האט די טראגיק

פון טביה'ן געוועבט פון די אין בלוט און טרערען אויסגעוועבטע פעדים פון דער פאלקס־נשמה און דער קינסטלער מאַרים שוואַרץ האָט אָט די טראגיק וואונדערלאך ארויסגעבראכט.

סאנטימענטאליטעט? !... אומזין... פון דורות און דורות צונויפגע־לעגטען לעבען וועבען זיך ניט קיין טרערען־סאנטימענטען, נאר דער טרע־רען־עפֿאָם. און זאלען די אינגערע דורות — די פארפרעמדטע — און זאלען שפּעטער די קומענדע דורות זען און פילען דעם טרערען־עפֿאָם פון זייער פאלק. פאר מיר האָט זיך דאָ שוין טביה'ס טראגעדיע געענדיגט; פון מיינט־וועגען האָט חוה געמעגט ניט קומען צוריק. טביה'ס לעבען איז סאי ווי סאי צעבראכען; זיין נשמה איינגעוועבט אין דעם טראגישען עפֿאָם פון דעם פאלק. פריער אדער שפּעטער וועט אים אויך די „גראמאדא" ארויסטרייבען... אבער וואָסער א באטייט האָט אפילו דאָס אין אונזער מארטיר־לעבען?... ער איז שוין פון יארטויזענטער געוואוינט צום וואנדער־שטעקען. אבער דער מיסטער האָט אנדערש געוואלט — טביה'ן איינגאנצען ארויס־ברייגען, און מיט חוה'ס צוריקער קומט וויידער דאָס ווייבע, דאָס רחמנות'־דיגע — אפשר דאָס ליבענדע אין זיין נשמה. און דער שוישפילער פאלגט דעם מיסטער און א ווייבער רחמנות'דיגער שטראל באלייכט דאָס פאר־עלטערטע פנים. און וועו דער פארהאנג איז געפאלען און איינער האָט מיר שטיל איינגערוימט: „וואָס דער מיסטער שרייבט ד ר א מ ע — איז דרא־מע..." האָב איך שטיל געטראכט, אז קיין קנעכט בין איך קיינמאל ניט געווען אפילו צו דער קונסט און קינסטלער, איך האָב געענטפערט: ניין, שלום עליכם איז דער ענגיע פון אונזער פאלקסטימלאכקייט...

* * *

מיר זיינען געזעסען אין אורווינג פלייס טעאטער און באוואונדערט איר קונסט... „די טענצערין" איז א שטורעם פון גרויסע קינסטלערישע כחות אין דער בינען־קונסט פון מאדאם וואליער. די דראמע איז א אידישע איבער־זעצונג פון דעם אונגארישען און האנדעלט זיך ארום דער טעמע: קונסט — ליבע — קונסט. די טענצערין — לאלא, וואָס האָט שוין ניט איין ליבע גע־קענט, האָט נאר אבער קיינמאל ניט געליבט. און וועו די ליבע דערוואכט אין איר צו דעם יונגען לאנד־באזיצער — רעגט אויף אין איר ברוסט דער קאמף צווישען דעם נייעם וואונדערלאכען געפיל און דעם שטורמישען ווי־לען צו פארברענען היגטער זיך אלע בריקען פון דער פארגאנגענהייט. דער קאמף איז א גרויסער, א פארצוויפעלטער... אבער די אלטע, גרויסע ליבע צו איר קונסט געווינט פארט. און אין די ברויזענדע מאמענטען פון קאמף, ווי אין די שטילערע מאמענטען מיט דעם געליבטען, ווייזט מאדאם וואליער א וואונדערלאך בריטע גאמע פון גרויסע דראמאטישע כחות אין איר קינסט־

לערישען באזיץ. זי דריקט אוים אירע עמאציאנען און איבערגאנגען מיט גרויסען קינסטערלישען טאלאנט און קאנטראלירט וואנדערלאך די אוים־דרוקען פון איר פנים און אירע אויגען. ניט זעלטען פארכאפט פון דער גרויסער וואהאפטיקייט פון איר שפילען, לעבט איר איבער מיט איר די מאמענטען פון איר לעבען. איר שטימע און דיקציע, אפילו אין אידיש — זי איז א קריסטין — די אינטאנאציע און איבערגאנגען, זיינען פון א גרויסער געשולטער שוישפילערין.

א סך זיינען די גרויסע סצענעס אין איר שפילען, אבער אייניגע טיילען זיך אוים ווי שטיקער קונסט־ווערק פאר זיך אליין:

די פרימארגענדיגע ליבעס־סצענע אונטער'ן פרייען הימעל אויפ'ן גראז איז אזא פארשייט, היידעניש, לירישׂ קונסט־שטיק, וואס טיילט זיך אוים ווי א שיין געזאנג. אונזער עלטערען, צניעות'דיגען עולם זיינען אזעלכע ליבעס־בילדער פרעמד: די אינגערע — אפילו ניט פרעמד, אבער באהאל־טען... פריי און אפען זענען אזעלכע ליבעס־סצענעס נאר אין דער באהעמע — אבער ביי זיי זיינען אזעלכע סצענעס גראב און צינישׂ, אפט פארגא־סען מיט אלקאהאל און מיט די פאלגען פון אלקאהאל. ווי מאדאם וואליער פירט זי דורך, איז זי היידענישׂ־פארשייט, אבער ריין, קינסטלעריש און שיין — א סימפאניע פון ליבעס־עמאציאנען און נואנסען.

מיט איר געליבטען אויפ'ן לאנד איז לאלא'ן לאנג ניט באשערט צו לעבען. ער איז גראב און קליינבירגערלאך — זי איז די גרויסע ארטיסטין — די טענצערין. זי ציט אהיים צו דער בינע, צו איר קונסט, און זי פאר־לאזט אים נאך א ברויזענדער סצענע... זי איז די הערשערין פון א גוואל־דיגער סיטואציע און אין דעם לעצטען ברוך מיט איר געליבטען, אין דער כצענע וואס פאלגט, אין דעם שטילען ציטער, וואס כאפט זי ארום, שטייט פאר אייך א גרויסע קינסטלערין וועלכע מען דארף זען מער און מער צו קענען זי אפשאצען אינגאנצען. לאמיר האפען, אז מיר וועלען נאך האבען די געלעגענהייט צו זען זי לאנג צווישען אונז. לאז זי זיין ניט נאר אונ־זער שטאלץ, זאל די אידישע בינע אויך ווערען איר שטאלץ.

פון דער איראָפּיאישער בינע

דאָס שיקזאַלהאַפטע אין דער אַנטיקע און אין דער שעקספּירישער טראַגעדיע *)

1.

גלעקער וועלען קלינגען היינטיגען חודש כמעט איבער דער גאַנצער וועלט: גרויסע גלעקער און קלענערע; שוועריע מעטאַלענע און דורכזיכטיג גלעזערנע. און אַלע אינאיינעם וועלען זיך צונויפגיסען אין אַ זיסער סימפאָניע פון קלאַנגען.

און וואָלט דער קלאַנג ניט פּאַרהילכט געוואָרען פון די קאַנאַנען־קנאַלען און דער פּעסט ניט פּאַרשטערט געוואָרען פון די טערערען פון די אומגליקלאַכע און דעם טייוועל׳ס וויראַך פון הרוגים אויף די שלאַכטפעלדער. וואָלט דער יום טוב נאָך גרעסער געווען.

די קולטורעלע מענשהייט וואָלט זיך פּאַרפּוצט אין אירע בעסטע יום־טוב־קליידער און וואָלט אין דער עפענטלאַכקייט — אויף די גאַסען — אירע שענסטע הימנען געזונגען. דען עס איז דער דריי־הונדערט יאָריגער יום טוב פון דעם גרויסען סאַנעטען־זינגער און נאָך גרעסערען דראַמאַטורג — פון דעם דיכטער פון סטראַטפאָרד אם אויאָן. וויליאַם שעקספּיר.

און אפילו מיר אידען, וועמען דער דיכטער האָט ניט איבעריג ליב געהאַט און פון וועמען ער האָט אָפט חוזק געמאַכט — מיר קהל׳ן זיך אויך, פרייען זיך, שרייבען. און טאַקע... ווי וואָלטען מיר — אַ פאַלק וואָס דינט אפילו נאָט מיט דער התלהבות פון געצענדינער — ווי וואָלטען מיר אויסגעהאַלטען ניט צו דרייען זיך און טאַנצען און פליעסקען אינאיינעם מיט דער גאַנצער קולטורעלער וועלט אין דעם קראַהאַד פון פרייד און ניט זינגען קיין שבחים דעם גרויסען גייסט — ווי וואָלטען מיר אויסגעהאַלטען ניט אַ בוק צו טאַן זיך דעם גרויסען דיכטער דראַמאַטורג, דעם אָפּגאָט פון דער קולטורעלער מענשהייט.

איך אָבער בין זיך מודה... וואָלט איך געווען געצוואונגען צו פּאַרלירען זיך אין דעם כאַר פון דעם לויב־געזאַנג און שרייען הדד צוזאַמען מיט אַלע דעם גרויסען מייסטער, וואָלט איך זיך שטיקערהייט צוריק געצויגען אין מיין ווינקעלע און וואָלט קיין חלק ניט געהאַט אין דעם יום־טוב — וויל עס ליגט ניט אין מיין טבע צו דינען געטער און בוקען זיך צו אָפּגעטער... בין איך עס אָבער ניט מחויב, יום־טוב איך מיר דעם גרויסען יום־טוב אויף מיין אייגענעם שטייגער: —

*) ערשינען אין דער „וואַרהייט" (23טען און 30טען אפריל און 7טען מאי, 1916) בשעת דער גרויסער ענגליש־אמעריקאַנער 300־יאָריגער שעקספּיר־פייערונג. אין דער איצטיגער אויסגאַבע ווערט דער ערשטער קאַפּיטעל בלויז עטוואָס אָפּגעקירצט. — י. ע.

איך קוק נאָך אמאל אריין דעם גרויסען מיסטער טיף אין די אויגען; בלעטער נאָך אמאל דורך זיינע אלטע פארגעלטע בלעטער; מיש מיר ווידער דורך זיינע געשאפענע וועלטען; און וועו איך זע אין זיי זיך אפשפיגלען זיין גרויסע שאפערישע פארשטעלונג, זיין טיפען פארשטאנד פון דער מענשלאכער נשמה. זיין קונסט צו מאלען מענשען, בילדער — זאג איך צו זיך: גרויס איז ער געווען — אבער: אבער די געוואלטיגע גרויסקייט זיינע, ווי מיר זעען זי, ליגט ניט אין אים אליין; זי ליגט אויך אין די שאפערישע גייסטער פון די דורות וואס זיינען נאָך אים געקומען, וואס האבען זיין יעדעם געשאפען וואָרט איבערגעשאפען; צו יעדען געשאפענעם שטריך פון זיינע גרויסע מענשען־טיפען זייערע שאפערישע שטריכען צוגעגעבען; יעדעם געמעלד זיינס אין טויזענטער פארבען איבערגעמאלט: אזוי און אזוי אים שאפעריש פארשטאנען; אזוי און אזוי אים שאפעריש דערקלערט און אים אין דער גרויסער און גרעסערער געשטאלט אין דעם באגריף פון די דורות דערהויבען.

דערפאר זעען מיר אים גרעסער ווי ער איז געווען און ווי די גרויסע גייסטער פון זיין צייט האבען אים געזען.

אים איז אויסגעפאלען דער גורל פון יעדען שאפערישען גייסט — פון יעדען גרויסען דיכטער און קינסטלער — מיט דער צייט און מיט דער שאפערישער אומגעשטאלטונג פון זיין קונסט דורך אנדערע גאונישע קינסטלער, אנדערש צו ווערען — אנדערש און גרעסער. אבער די אנדערע גאונישע קינסטלער — די דיכטער און דראמאטורגען פון די דורות נאָך אים — האבען ניט תמיד נאָר זיין גדולה פארגרעסערט און ניט תמיד נאָר אין זיין ליכט זיך געוואָרימט און געשיינט.

די נייערע דיכטער־דראמאטורגען האבען זייער אייגענס געשאפען, זייער אייגענס און נייעס. און כדי נאָך היינט צו קענען באוואונדערען דאס וואס איז גרויס אין דער קונסט און דראמע פון וויליאם שעקספיר מ ו ז מ ע ן ד א ס נ י י ע ק ע נ ע ן; מע מוז דעם גייסט פון אונזער גייסט — די מאדערנע דראמע — קענען, ווייל נאָר אין דעם ליכט פון אונזער אייגענס — פון אונזער גייסט — קענען מיר דאס תמיד גרויסע און שאצבארע אין די דראמעס פון שעקספיר'ן דערקענען און דאס אלטע, פארוועלקטע און אפגעלעבטע אויסטיילען און פארווארפען.

וואס, אלזא, איז דער גייסט פון דער מאדערנער דראמאטישער קונסט? וואס האבען אירע גאונישע דיכטער אזוינס געשאפען, וואס אונטערשיידט זי פון דער אלטער טראגעדיע און פארעלטערט פאר אונזער געשמאק אפילו די גאונישע דראמע פון דעם סטראטפאָרדער גאון?

די אלטע טראגעדיעס פון די גריכען האָט באהאנדעלט דעם קאמף פון

דעם מענשען קענען דעם פּאָרויסבעשטימטען סדר פון דער וועלט: אזוי און אזוי איז די זיטלאָבע וועלט באשאפען געוואָרען; אזוי און אזוי זיינען אויס־געפאָלען די מזלות פון די מענשען; זינדיגט אָבער דער מענש קענען דעם סדר פון דער וועלט און דעם וויליען פון די געטער. — פּראָמעטעאוס, למשל, אין עסקילוס' טראָגעדיע, גנב'ט אוועק דאָס פייער פון הימל און בריינגט עס צו די הילפלאָזע מענשען אויף דער ערד—עדיפוס, דער קעניג אין סאָפּא־קעל'ס טראָגעדיע, הרג'ט, ניט וויסענדיג, זיין אייגענעם טאַטען און האָט חתונה מיט זיין אייגענער מאַמען. אָרעסט, אין יוריפידוסעס טראָגעדיע, „עלעקטרא" פּארנאָרט זיין מאַמען, „קליטאַמערסטרא", אין א פּאָסטקע און הרג'ט זי אויס נקמה. וואָס זי האָט געטויטעט זיין טאַטען אגאַמעמנאָן — און דאָס לעבען פון יעדען פון אָט די זינדער איז די שוועדע טראָגעדיע פון מכפּר זיין אויף זיינע זינד. דער מענש אַליין איז דאָ ניט מער ווי א שפּילכעל אין דעם גוואַלדיגען שפּיעל פון די אויסערע קראָפטען — פון דער וועלט, די געטער, די מזלות — פון דעם פאַטום — וואָס געוועלטיגט איבער אלץ, ער איז סוף כל סוף אָדער א קרבן פּאַר זיינע זינד, אָדער, געריניגט און געלייטערט דורך די ליידען פון דעם לעבען, וואַרפט ער זיך אונטער אונטער זיין שיקזאָל און דערלעבט בשלום זיין איבעריג ביסעל יאָרען.

אזוי האָט דער אלטער גריך פּארשטאַנען דאָס לעבען, אזוי האָבען זיינע דיכטער־דראַמאַטורגען עס געזען און אזוי האָבען זיי געשאפען זייערע גרויסע טראָגעדיעס פון דעם עפּאָס פון זייער פאָלק.

אָבער אפילו הונדערטער און הונדערטער יאָרען שפּעטער, ווען די אנטיקע גריכישע וועלט מיט אירע געטער און מזלות איז פערשוואונדען געוואָרען פון לעבען, אפילו דעמאָלט ווען די אייראָפּייאישע רענעסאַנס האָט באלויכטען מיט איר וואונדער־ליכט דעם שאפערישען געניע פון דעם מענשען אין א פיבערהאפטער אויפלעבונג פון וויסען און קונסט; אפילו אין דער עלזאבעטישער צייט אין ענגלאַנד אין סוף 15טען און אָנהויב 16טען יאָרהונדערט, ווען וויליאם שעקספּיר האָט זיינע גרויסע וועלט־דראָמעס געשאפען; איז נאָך אלץ ניט פאַרשוואונדען געוואָרען דעם באגריף אז אין גרונט פון דעם לעבען ליגט א פּאָרוים באשטימטער זיטליכער סדר פון דער וועלט אין וועלכען דער מענש און זיינע האַנדלונגען זיינען נאָר א שפּילכעל פון אויסערע קראָפטען — גוטע אָדער שלעכטע.

און אויך איבער דער גרויסער שעקספּירישער דראַמע שוועבט דער אלטער גייסט פון דעם פאַטום, דעם שיקזאל פון דעם מענשען, וואָס באַ־הערשט זיין לעבען און זיינע האַנדלונגען.

זיינען עס ניט די ליבע גוטע, שפּילעריש עלפען און פייעם — שרעטעלעך און וואלד־נימפעם — וואָס שפּילען זיך אין לעבעדיגער שפּאַס־

האפטיגקייט מיט די פארווירטע האנדלונגען פון מענשען, ווי, למשל, אין דער וואונדער־שענער שעקספירישער קאמעדיע „א מיטזומער נאכט׳ס חלום", דאן זיינען עס די בייזע גרויסע גייסטער פון מכשפות מיט צעפאטעלטע האר און אויסגעשירעטע ציין און מיד געזונקענע אויגען, וואס מישען גיפט און פליען אין א זומפ דורך דער לופט און דערוועקען די בלוטיגע לוסט פון הערשזוכט און זייערע פאלגען, — די גיהנם׳שע נשמה־פלאגען פון א „מאק־בעטה" און זיין „ליידי".

און עס איז ניט דער פארעווער „גייסט" פון דעם „קיניגליכען פאטער" — דער סימבאל פון פאטאלער גערעכטיגקייט, — וואס פאדערט נקמה פאר די זינד געגען זיטלאכען סדר פון דער וועלט, און הערשט אונבארמהארציג איבער׳ן לעבען, האנדלונגען און זעלען־שטימונגען פון דעם צעשוואומע־נעם, וויל׳ענלאזען האלבען דיכטער, האלבען אויבער־דענקער „האמלעט", דעם בלייכען „פרינץ פון דענעמארק", איז עס די כמעט אונבאגרייפלאכע מאכט פון שיקזאל, וואס ברעכט די גוואלטיג ריזיגע הערשער־פיגור פון דעם אלטען „קעניג ליער" און בייגט אים צו אונטערטעניקייט און שלום מיט דעם פריער פארשטויסענעם, צניעות׳דיגען, גוטען און גערעכטען. אור־מעטום, אין דער גרויסער שעקספירישער דראמע — ווי גרויס עס זאל ניט זיין דער מענש, ווי טיף און ברייט זיין נשמה, ווי טראגיש זיין לעבען אוז האנדלונגען, איז ער דאך א שפילכעל אין די הענט פון זיין שיקזאל, א פאס־טאלער קרבן פון דעם פארויסבאשטימטען סדר פון דער וועלט.

ניט אזוי אין דער מאדערנער דראמע.

די מאדערנע דראמאטישע דיכטונג געפינט די מאטיוון פון מענשלא־כער האנדלונג, וואו זיי זיינען באמת — א י ן ד ע ם מ ע נ ש ע ן א ל י י ן, א י ן ז י י ן נ ש מ ה ; און די דראמע פון דעם מענשלא־כען לעבען איז נאר דער קאמף פון דעם מענשען מיט די אומשטאנדען פון לעבען; דער קאנפליקט פון זיינע אייגענע נשמה דערשיטערונגען און זיינע אייגענע נשמה־שטימונגען.

אויך די מאדערנע דראמע וווייסט, אז דער מענש איז אפט א קרבן פון די אומשטאנדען פון דעם לעבען, זי וווייסט אבער אויך, אז דאס איז ניט דערפאר, ווייל די אומשטאנדען זיינען דער פארויס באשטימטער פאטאלער סדר פון דער וועלט, קע־גען וועלבען דער מענש האט געזינדיגט און מוז מכפר זיין אויף זיינע זינד, נאר דערפאר ווייל אין זיין קאמף קעגען די אומשטאנדען פון לע־בען איז דער מענש אפט דער שוואכערער; אפט, אבער ניט תמיד און ניט תמיד איז ער דער זינדיגער קעגען די אומשטאנדען. אפט זיינען זיי גאר די גרויסע זינדער קעגען אים אפילו אין דעם קאמף פון די

עלעמענטאַרסטע געפילען פון זיין נשמה — פון ליבע און האס, קנאה און נקמה.

אָבער דער מענש האָט אלייז געשאפען די אומשטאנדען אוז אין זייז קאמף קעגען זיי קען ער זיי איבערשאפען.

אין דער מאָדערנער דראמע, ווי אין לעבען איז דער מענש — זיינען די מענשען — די שאפער פון זייערע אייגענע מזלות.

שוין אין מיטען פון לעצטען יאָרהונדערט, אין דער עפאָכע פון אייראָפייאישען ראמאנטיזם. האָבען זיך געוויזען סמנים פון דער נייער דראמע; אָבער בלוט פון אונזער בלוט אוז גייסט פון אונזער גייסט איז זי ערשט געוואָרען מיט דער אנטוויקלונג פון די גרויסע ווערק פון הענריק איבסען, גערארד האופטמאן, סטרינדבערג אוז שניצלער אוז פון די גרעסערע אוז די קלענערע פראנצויזישע אוז דייטשע דיכטער־דראמאטורגען אין די לעצטע פופציג יאָהר.

אלע ווי איינער האָבען זיי אין זייער דראמאטישער דיכטונג געמאלען דאס לעבען: רעאל, ראמאנטיש, אדער סימבאליש פארגעשטעלט די דראמע פון דער מעשלאָבער זעלע אין איר קאמף זיך ווארהאפטיג אויסצולעבען אוז איבערצושאפען דאס לעבען; אָבער אלץ טאקע דורך אירע אייגענע קראפטען אוז אייגענשאפטען אוז איר אייגענעם ווילען צו לעבען.

איז דען א חידוש, וואס אונטער דער ווירקונג פון דער איינגעווואָרצעלטער מאָדערנער דראמאטישער קונסט, קענען מיר די גרויסע שעקספּירישע דראמע איצט נאר לייענען אוז גייסטיג באוואונדערען — אָבער ניט פילען? דער גרונט פון די האנדלונגען פון אירע גרויסע מענשען־טיפען, ווי פארשטענדלאָך זיי זאלען ניט זיין פאר אונזער שכל, זיינען זיי דאָך פרעמד אונזער גענפיל. מיר פארשטייען זיי, — מיר לעבען זיי אָבער ניט איבער.

.2

שעקספיר און די מאַדערנע דראַמע

עס זיינען נאָך היינט דאָ מענשען, וואָס דערלאַזען נאָר ניט דעם נאָמען שעקספיר איז שוין טיילוויים פאַרעלטערט און אָפּגעלעבט; אַז אין זיינע גרעסטע מיסערווערק, „אייביגע" טראַגעדיעס פון דער מענשלאַכער נשמה, איז דאָ א היבש ביסעל, וואָס איז דערווידער דעם מאָדערנעם קינסטלערישען געשמאַק.

פאַר יענע מענשען איז נאָך היינט יעדעס שעקספּירישׂ וואַרט א פערל, יעדער זאַץ גינגאָלד, יעדע סצענע א שאַפערישער אקט און יעדע דראַמע א וועלט מיט וועלטלאַך... און זיי געפינען שוין וועגען און אַרטען צו קליגען זיך אין דעם זין, איבער דעם גרויסן מייסטער.

וואָגט איינער אָנצוואוויזען אויף דעם שונדישען ביי שעקספּיר'ן: וואָגט איינער א טייט צו טאָן אויף דעם אָפטען מיש־מאַש און פלאָנטער פון פאַבעל און אינצידענט; אויף די בלוטיגע טאַטען און הרוגים, נויטיגע און אומנויטיגע, דערקלערבארע און אומדערקלערבארע; אויף די קונצען, שפּיצלאַך און פּאַרטלען צעוואַרפען מיט א ברייטער האַנט איבער אַלע ווערק פון דעם גרויסן סטראַטפאַרדער דראַמאַטורג — פאַרהילכען הונדערטער קולות דעם אמת. און עס הייסט — דאָס שלעכטע, א „טיטוס אַנדראָניקוס", למשל, האָט נאָר דער גרויסער שעקספּיר ניט געשריבען — דאָס האָט א „גוי" געטאָן און א מכשף האָט עס אויף זיין חשבון פאַררעכענט; דאָס איבערגעגעבער — דאָס און יענעס — זיינען פשוט די געוואָגטע העזה'ניקעס ניט מסוגל צו פאַרשטיין...

דאָך... דעם קריטישען געראַנק פון דער נייער צייט האָבען אזעלכע אומווירדיגע טענות ניט געקענט אָפּשטעלען, און עס מערען זיך, אין דער נייער צייט, די, וואָס האָבען אויך אין דער קונסט און אין דער דראַמע מיט'ן אלטען אינגאַנצען צערייסען: וואָס האָבען דאָס אלגעמיין־מענשלאַכע און „אייביג" אוניווערסעלע אין דעם לעבען און דער דראַמע אויסגעביטען אויף דעם אינטימען און רעלען. און זיי ציט מיט אַלע כחות אפילו דאָס גרויסע, ענייאַלע אין דעם סטראַטפאַרדער גאון מבטל צו זיין מיט א פערער־שטריך.

דאָס איז אוממעגלאַך...

דאָס ערשטע — די בלינדע פאַרגעטערונג אין פוסטע פלאַפלערי איבער דער געטלאכקייט פון שעקספּיער'ן — דערלאָזט ניט אונזער פאַרענדערטער בארגריף פון קונסט און קינסטלער. מיר זיינען פאַרט קינדער פון דער נייער צייט — דערצויגען אויף א קונסט און דראַמע פון רעלע איבער־

לעבונגען — א סוביעקטיוע קונסט און דראַמע. דאָס צווייטע — מבטל זיין שעקספיר'ן מיט א ווּאַרט — דערלאַזט ניט דער גרויסער קינסטלערישער אמת פון יעדער קונסט, וואָס דערציילט אונז, אז אין די איבערלעבונגען — אין די מענשען, אין די טאַטען און בילדער, וואָס דער קינסטלער באשאפט — איז קינסטלעריש גרויס ניט דאָס איבערלעבטע פערזענלאכע אליין, דאָס סוביעקטיווע, נאָר אויך, און אפשר גרעסער נאָך און דויערנדער, דאָס אלגעמיינע, דאָס אלמענשלאכע, דאָס אָביעקטיווע — און אט דאָס איז דאָס געניאלע גרויסע אין שעקספיר'ס קונסט.

שעקספיר האָט ניט פאר די קינפטיגע דורות אליין געשאפען. ער איז געווען דער גרויסער דראַמאַטורג פון זיין צייט און האָט פאר דער וועלט פון זיין צייט, פאר די העכערע קלאַסען און די מאַסען פון פאָלק, זיינע גרויסע ווערק געשריבען. יענע וועלט — די העכערע געזעלשאפט און די מאַסען — האָט דעמאָלט נאָך, ווי די היינטיגע וועלט, איר לוסט געפונען אין דעם טריוויאַלען לעבערלאכען און דעם גרויזאָם טראגישען; איר שפּאָס — אין קונצען און פּאיאצרי; איר חריפות — אין גלייכווערטלאָך און אפאָריזמען; איר פארגעניגען — אין דעם פּאָרם פון דער האַנדלונג און טאָט און אין דעם פאַטאָס פון ווּאַרט און שפּראַך, אין דעם מאַכטיגען דיכטערישען אויסדרוק. און שעקספיר, דער גרויסער דראַמאַטורג פון זיין צייט, מיט דער גרויסער איינבילדונגס־קראַפט, מיט דער טיפער פארשטענדעניש פון דער מענשלאכער זעלע און וואונדערלאך זינגענדיגער שפּראַך, האָט זיך נאָר ניט ג'מיאום'ט אראפצולאזען זיך צו די אלע מיטלען אין פּערטלען צו געפעלען דער וועלט וואָס האָט אים ארומגערינגעלט.

און ער איז איר אויך געפעלען געווען, אי דער העכערער געזעלשאפט, אי די מאַסען.

ער איז ניט געקומען די וועלט איבערמאכען אוו האָט פאר די מענשען ניט געזוכט קיין נייע וועגען אויסצוטרעטען. ער האָט געמיינט, אז זיין קונסט איז „פּערצוהאלטען . . . דעם שפּיגל פון דער נאטור", וואו די מענשען אוו דאָס לעבען שפּיגלען זיך אפ . . . אוו דאָס האָט ער אויך געטאָן אין זיינע גרויסע טראגעדיעס, וואו די מענשלאכע נשמה ראנגלט זיך אין קאמף פון די עלעמענטארסטע געפילען. דאָס האָט ער געטאָן אין זיינע בעסערע קאמעדיעס, וואו דער מענש שטיפט אוו לאכט אוו שפּילט זיך אוו מאכט זיך אפט נאריש . . . דאָס האָט ער אויך געטאָן אין זיינע היסטאָרישע דראַמעס, וואו ער האָט עפּיזאָדען פון דער געשיכטע צום גענוס פון דעם פאָלק פּערוואַנדעלט.

האָט זיך אין זיין קונסט אפגעשפּיגעלט די אַנטור, דער מענש, דאָס לעבען? ווי פאר וועמען . . .

* * *

די גרויסע בויער פון דער מאדערנער דראמא — איבסען, הויפטמאן, מעטערלינק — האבען מיט זייער דיכטערישער עמפינדונג עפעס אין דעם לעבען אדער אין דעם מענשען דערשפירט, — עפעס האט דאס דיכטערישע אויג דערזעהן — און דער מייסטער האט עס אין א דראמאטישען קאמף פארגעשטעלט, אין א דראמאטישער דיכטונג פארקערפערט.

שוין אין אנהויב פון זיין לעבענס ארבעט האט דער גרויסער נאר־וועגער, איבסען, דערשפירט דעם קאמף פון דעם מאדערנעם מענשען זיך אויסצולעבען וואהאפטיג, אמת'דיג, אן פשרות מיט זיין געווייסען, אן דרייד־לאך מיט דער אויסערער סביבה פון מענשען און אומשטאנדען.. און שוין אין זיין האלב־דראמאנטישען „בראנד", ווי אין זיינע מער רעאלע לע־בענס־בילדער, „נארא", „פאלקספיינד", „די גייסטער", אדער אפילו אין זיינע סימבאלישע דראמען: „די פרוי פון ים", „בוימייסטער סאלנעס", „וועז מיר טויטע דערוואכען" מאלט דער גרויסער דראמאטורג דעם קאמף פון דעם מענשען פאר אט דעם פרייען וואהאפטיגען לעבען פון דער מענש־לאכער נשמה. דא — אין קאמף מיט דער פאמיליע, דארט — אין קאמף מיט דער געזעלשאפט; דא און דארט — אין דעם קאמף פון דער מענשלאכער נשמה מיט זיך אליין.

אזוי האט דער דיכטער דאס לעבען געזען און אזוי האט ער די האנד־לונגען פון די נשמה פון דעם מענשען געמאלט.

און אויב האופטמאן באטאנט ניט מיט אזא מאכט דעם קאמף פון דעם אינדיווידועלען מענשען פאר דעם וואהאפטיגען אויסדרוק פון זיין נשמה, וויר נאך אבער האט אזוי גרוים און דיכטעריש ווי ער געמאלען אין זיינע „אייזאמע מענשען", אין זיינע „וועבער", „פורמאן הענשעל", אדער אין זיין מייסטער געזאנג „דער אייגנעזונקענער גלאק", דעם קאמף פון דער מענשלאכער זעלע קעגען דער סביבה, אומשטאנדען און מענשען, אדער קעגען די קייטען פון געזעלשאפטלאכער פארקנעכטונג.

פון דעם לעבען און דעם רעאלען קאמף פון דער מענשלאכער זעלע אין דעם לעבען האט ער די יניקה פאר זיין גרויסער קונסט געצויגען.

אפילו מעטערלינק, דער מייסטער פון דער ניי דראמאנטישער און סימ־באלישער דראמע. — דער דיכטער פון שווארצע פאכענדע פליגעל, וואס זיי־נען צום סימבאל פון טויט געווארען, פון שניי־וויסע שווענדיגע טויבען, וואס טייטען אן אויף דער אומשולד פון ריינע מיידעלשע געדאנקען, פון טונקל גרינע שאטענס פון מורא און אומגליק און העל בלויע פויגלען פון גליק; — דער דיכטער פון דער וואונדערבארער שטילקייט און דעם בלוי רויטלאבען ליכט פון גליענדע קוילען און געלבלאבען שיין פון א לאמפ, וועז די מענשלאכע נשמה הילט זיך איין אין א רויכיג גרוילאבען מיסטישען טול פון געדאנקען און זינקט... זינקט טיפער און טיפער ערגעץ אין דעם

קרייז פון א נירוואנא, וואו זי הערט סימפאניעז פון מוזיק אן קלאנגען און אן געזאנג — אפילו מעטערלינק האט אין לעבען דעם מענשען דערשפירט ווי א בלינדע מחנה וואס וואנדערט אין וואלד — דאס לעבען — און טאפט און זוכט דאס אומבאשטימטע, דאס גליק. געהארכענדיג דעם קול־קלאנג פון א קינד...

אזוי האט דער גרויסער מיסטיקער דאס לעבען עמפונדען און אזוי האט ער עס פארגעשטעלט.

צו איז דאס וואס די דיכטער פון דער מאדערנער דראמע האבען אין לעבען אויפגעפאסט און אין דעם קאנפליקט פון דער מענשלאכער זעלע מיט מענשען און אומשטאנדען צום שיין געבראכט — דאס „אייביגע" אין דער מענשלאכער נשמה און מענשלאכען לעבען; צו איז עס דאס אמת'ע פאר אלע צייטען צו ניט, עס איז דאס טיפסטע און בריטסטע פון לעבען און שוין דערפאר אליין, ביז א געוויסען גראד, דאס אייביגע אין דעם מענשען.

ניט אזוי ביי שעקספירען, ער דיכטעט בוכשטאבלירן אזוי ווי ער שטעלט עס פאר: —

דעם דיכטער'ס אויג איז אויפרעגונג זיך קייקלענדיג,
בליקט פון דעם הימעל צו דער ערד און ווידער אויף צום הימעל.
און בעת זיין פארשטעלונג גופ'ט אויס די פארמען אומבאקאנטע,
באקליידט דעם דיכטער'ס פען, איז וועזענס און געשטאלטען,
דאס לופטינע — דאס לערע — און ניט זיי ארט און נאמען.
אזעלכע פארטעפס שויז האט די שטארקע פארשטעלונג — וועז זי עמפינדט די פרייד,
באנרייפט זי אויף דעם טרענער פון דער פרייד.

(„א מיטזומער נאכט'ס חלום", אקט 5, סצ. 1.)

און אזוי איז עס אויך. אפילו אין זיינע גרעסטע דראמעס, אין „האמלעט", „מאקבעטה", „אטעלא", „ליער" איז דער קאמף פון דער מענשלאכער זעלע, ווידער אמאל און נאך אמאל דער קאמף פון די זעלע מענטארס גופ'ט עפיזאד אדער אן אלטע פארוואלפענע דראמע, וואו עס רעגען זיך, שונדיש אפילו, די געמיטער אין קאמף פון האס און ליבע, נקמה און אייפערזוכט, אז די גרויסע פארשטעלונג פון דעם סטראטפארדער גאון זאל איבערוועבען

די אלטע פאבולע אויף זיין אייגענעם שטייגער און מאלען אין א וואונדער־באר בילדלאכער און זוניגער שפראך מאכטיגע געשטאלטען, באזעלט פון דעם טעמאטישען געפיל און אויסגעדריקט אין די געדאנקען פון דעם דיכטער.

יא, אין די געדאנקען פון דעם דיכטער. אלע מענשען ביי שעקספיר'ן — ניט נאר האמלעט אליין — זיינען גרויסע דיינקער. זייערע זעלען, זייער לעבען איז אויסגעדריקט ניט אזוי פיל אין זייערע האנדלונגען, אדער זעלען־דערשיטערונגען ווי אין זייערע געדאנקען — אין זייער וויזהויט איבער דעם לעבען, דעם מענשען — דער נאטור און דער וועלט... אפילו די „נארָאנים" ביי שעקספיר'ן זיינען אויך חכמים... ווי פארָאדָאקסאל עס זאל ניט קלינגען...

דאך פארבליבט דאס אלמענשלאך־גרויסע אין זיינע גרויסע מענשען־טיפען דאס אייביגע אין זיי, און מיר וועלען פרואווען זיך אויף אייניגע פון זיי נאך אפשטעלען.

.3

די טיפען פון שעקספיר׳ס דראַמעס

פון די גרויסע „אייביגע" טראַגעדיעס פון וויליאַם שעקספיר איז „מאַקבעטה", אין קינסטלערישען זין — דאָס פולקאָמסטע ווערק.

אויך אין „מאַקבעטה" איז די מאַכט וואָס באַוועגט צו גוואַלדטאַטען און מאָרד און באַהערשט די געשעניש־עטן פון דער שוידערלאַכער טראַגעדיע — דעם מענשען׳ס שיקזאַל. מאַקבעטה׳ן איז זיין שיקזאַל — ווי פון מויל פון א פּאַרצייטיגען אַראַקאַל — איבערגעגעבען געוואָרען אין דער וואָרזאַ־גערייַ פון די כשופ־מאַכערינס אויף זיין טריומף־צוג פון דער מלחמה. און דער שאָטלאַנדישער העלד האַנדלט — טויטעט זיין קיניג צו געווינען זיין קרוין — אין אייגלאַנג מיט זיין פּאַראויסבאַשטימטען שיקזאַל.

אויך דאָ, אין דעם מייסטערווערק פון דעם סטראַטפאָרדער גאון, פי־לאָזאָפירען די איינטייליגעמער, פון מאַקבעטה׳ן אַליין ביז דעם טויערער וואָס עפענט די פּאָרטקע אין דעם טויער, אין דער נאַכט פון דעם מאָרד, אין א מאַכטיגער, בילדלאַכער, דיכטערישער שפּראַך און קליגען זיך אין אַפּאָריזמישע וווייזהייטען איבער דער וועלט און מענשען. און אויך דאָ באַגייט זיך ניט דער גרויסער דראַמאַטורג אָן אַן איינפאַל וואָס באַשטעטיגט די צווייטייטיגע וואָרזאַגעריי פון די כשופ׳מאַכערינס און אָן וועלכען ער וואָלט זיך בשום אופן ניט אַרויסגעדרייט פון דער פּאַבולע פון דעם שטיק.

אָבער אין „מאַקבעטה", מער ווי וואו עס איז, ברענט דעם גרויסען דיכטער׳ס זעל מיט יענעם שאָפּערישען פייער וואָס גליט אויס אין דעם אויוועז פון זיין ווערקשטאַט — „פון דעם לופטיגען אוז לערען" — מאַנו־מענטאַלע פיגורען און געשטאַלטען וואָס בלייבען זעליש אויסגעפורעמטע לעבענסוועזענס — מענשע און מענשען־טיפען — אויף אייביג און אייביג אין דער צייט.

דער דראַמאַטורג, ווי דער שאָפער פון דער גרויסער פלאַסטישער קונסט איבערהויפּט, באַשאַפט די זעלען פון זיינע מענשען אין דער פלאַסטיק פון זיין ווערק שטופענווייז — א טיילכעל צו א טיילכעל, א שטריך צו א שטריך. אפילו אין דער מאָלעריי און סקולפטורע — וואו די זעלען־אויס־דרוקען פון בילדער און סטאטוען זיינען סטאטישע, פארגליווערטע — ווערט אויך דאָס פסיכאָלאָגיש־נאַנצע באַשאַפען פאַרבענווייז, שטריכענווייז, ליניענווייז. אין דער דראַמע, וואו די זעלען־באַוועגונגען זיינען דינאַמישע — באַוועגלאַך פאַרענדערלאַכע — אין איינקלאַנג מיט די האַנדלונגען פון דעם מענשען, קען עס נאָר אַנדערש ניט זיין. אָבער אפילו שעקספיר — דער

גרויסער מאלער פון מענשען־טיפען — איז אין דעם ניט תמיד אויסגע־האלטען.

אין „אטעלאָ" באהערשט די מערדערישע אייפערזוכט די זעלע פון דעם מור'ן אין איין איינציגען אויגענבליק. כמעט נאר אין א פינטעל פונ'ם אויג פארענדערט זיך די פרימיטיווע זעלע, וואס ליבט אזוי מאכטיג און ווילד, אין דער זעלע וואס פארדעכטיגט נאך מאכטיגער און ווילדער. ערשט האט די פארקערפערונג פון אלדאם בייז — דער אוממענלאכער יאגא — דעם פונק פון אייפערזוכט אין זיין נשמה אנגעצונדען און שוין האט אטעלאָ פייערלאך דערקלערט:

„וועז זי זאל פאלש זיין... אה, חוזק'ט נאר דער הימעל פון זיך אליין,
איך וועל דאס ניט גלויבען!..."

„אונמענש, זיי זיכער דאס דו באווייזט ז'מיין ליבע איז א הור,
זיי זיכער, און גיב מיר אויגענצייגען.
וועז ניט.. בייס וועדט פון מיין אומשטערבלאכער זעלע,
אז דו וואלסט בעסער א הונט געווען געבוירען,
איידער רעכענונג גענבען מיין אויפגערעגטען וואוס."

דאך שטעכט ער ניט דורך מיט זיין שווערד דעם גאַרגעל פון דעם ער־שטען אוממענשען, וואס האט זיין גרויסע ליבע פארלוימדעט, נאר ער הערט זיך צו און גלויבט און נעמט פאר זיכער אויסגעטראכטע מעשיות אז „אויגע־ציגען" און שרייט שוין ווילד:

„פארפלוכט זאל זיין די זונה — די אויסגעלאסענע — פארפלוכט!
קום, גיי דיר דיין וועג, איך וועל מיך צוריקציען,
געפינען א שנעלע ארט פון טויט פאר יענעם ווייסען טייוועל."

דער העלישער בראנד ברענט שוין אין דער זעל מיט ווילדען וואוס און גלויבען און וועט זיך ניט קילען ביז זיין ציל וועט ניט הערגרייכט ווערען. דער מורא טויטעט די אומשולדיגע דעזדעמאנא וואס האט פאר איר ליבע צו אים אלעס געאפערט... און ווידער נאר איין וואַרט, — ניט דער אינערלאכער דראנג פון חרטה, אפילו ניט דער געזעטיגטער געפיל פון אייפערזוכט, נאר דער בלינדער גלויבען אין א וואַרט וועקט אים צו שפעט צו דערקענען זיין טאס. און ער קויפט אוים זיין גרויסע זינד מיט זיין טויט: ער שטארבט מיט די וואונדער־שיינע וועדטער אויף די ליפען:

„כ'האב דיך געקושט איידער כ'האב דיך געטויט.
ניטא קיין אנדער וועג — ווי טויטען זיך און שטארבען אויף א קוש."

און מעג עס זיין אמת, אז אין דער זעלע פון דעם מענשען — פון א נאטור־מענשען — איז דאס געפיל פון אייפערזוכט פלאס־פייער גרוים און קוקט מיט טויזענט באשולדיגענדע אויגען, איבערהויפט וועז אין איר גרונט ליגט א ראסען־אונטערשייד; מעג עס זיין אמת, אז די ניואנסען פון דעם מורא'ס אייפערזוכט זיינען מיט וואונדערלאכער קונסט געמאלען; בלייבט

דאך „אטעלא" נאר דער גוואלדיגער אויסדרוק פון דעם עלעמענטארען נעפיל — פון אייפערזוכט פארקערפערט אין בלוט און פלייש פון קוים א לעבעדיגען מענשען... עס פילט זיך אין נאנצען שטיק — אין דער קויל־שווארצער שילדערונג פון דעם אוממענשען, יאגא: אין די קינדערשע אינ־טיידענטען פארבונדען מיט די זעלטן־דערשיטערונגען פון דעם מורא; אין זיין בלינדען גלויבען, דערוואכונג און טויט, — אז דער גרויסער דיכטער האט די אייפערזוכט געמאלט, ניט דעם מענשען, און האט זי פארקערפערט אין א גוואלדיגען מענשען־טיפ.

אנדערש איז עס אין „מאקבעטה". פון די נאטירלאכע געשענישען פון דער דראמע שפראצט ארויס די שוידערלאכע טראגישע האנדלונג און פון שטופע צו שטופע ווערט באשאפען די גרויסע פיגור פון דעם שאטלענדישען העלד. ער שטרעבט צו הערשאפט און מאכט, אבער שוין נאר זיין ערשטער באגעגעניש מיט די כשופ־מאכערינס, ווען זאגען אים זיין שיקזאל פאר־אויס — כאפט אים ארום א שרעק פאר זיינע אייגענע געדאנקען.

ער גלויבט זיי און ווענט, צי איז זייער צוזאג שלעכט, צי גוט... אבער:

„אויב גוט, פאר וואס־זשע פלאגט מיך דאס פארשפרעכען,
ווען מאכט מורא׳דיג נעשטאלט אליין שטעלט אויף די האר קאפויר
און מאכט דאס הארץ מיינס קלאפען אזוי שטארק אנטקעגען מיינע ריפען."

אבער אים האט ביי זיין זייט דער דיכטער געשאפען דעם אלטען פאר־פירער פון דעם מענשען — די חוה. לויידי מאקבעטה „זיין טייערער שותף פון זיין גרויסקייט", ווייסט צו גוט, אז איר העלד איז —

פול מיט דער מילך פון מענשלאכער גוטסקייט...

ניט זי אבער... ווען זי דערוויסט זיך, אז דער קיניג ווען נעכטיגען אונ־טער איר דאך, איז ביי איר שוין די טאט באשלאסען און זי רופט:

„קומט אהער, גייסטער,
וואס וואכען איבער דעם מענשען׳ס דיינקען — אנח׳פרוי׳ט מיך איצט
און פילט מיך פון קאפ ביז די פינגער פון די פיס
מיט שוידערלאכסטער גרויזאמקייט. מאכט דיק מיין בלוט,
פארשטאפט דעם צוטריט און די וועגען צום געוויסען
און זאל געוויסענסביסע — די פלאגען פון דעם מענשען—
ניט שטערען מיר מיין ציל — און פרידען שליסען
צווישען זייענע פאלגען און געוויסען."

און עס געשעט. זי גיסט איר גיפט ארויין אין דער נשמה פון איר מאן. ער טוט די טאט. דערמארדעט דעם קיניג. אבער האט זי דען אויך דאס מענשלאכע געוויסען דערמארדעט? ניין!...

„מאקבעט" איז די גוואלדיגע טראגדיע פון דעם מענשלאכען געוויס־סען.

שוין אין דער ערשטער מינוט פון זיין טאט דערפילט ער דאס געווי־

סען. די פארבלוטיגטע הענט ווערען א „טרויעריג אויסזען": דער „אמן" צום „גאט זאל אונז בענשען" בלייבט אים שטעקען אין האלז. „מיר דאכט", דערצעלט ער —

„כ'האב נעהערט א שטימע רופט: „שלאף ניט מער!"
מאקבעטה האט דעם שלאף דערמארדעט, דעם אומשולדיגען שלאף."

און ער שלאפט טאקע ניט מער — אבער ער מארדעט דאך צו פאר־הילען זיין טאט, צו פארזיכערען זיך זיין קרוין. און אין דער גאנצער קינסט־לערישער דראמאטישער ליטעראטור איז ניטא אזא וואונדערבאר גרויס און שוידערלאך בילד, ווי דאס בילד פון דעם באנקעט, וועו דער גייסט פון זיין דערמארדעטען פרייגד באנקא קומט און פארנעמט זיין אָרט ביים טיש. ער זעט אים און ווערט זיך:

„דו קענסט ניט זאגען, אז איך האב דאס געטאן און שאקעל ניט
אזוי צו מיר דיינע בלוט בארעקטע לאקען."

דער גייסט גייט אבער ניט אוועק און מיט א שטארען בליק, ציטע־רענדיג, שרעק באזעלט מיט יעדען שטריך און ווינקעל פון זיין פנים, רופט ער. „זעט, הערט, קומט!..." קיינער זעט נאר ניט און קיינער הערט נאר־ניט, נאר ער, דער זינדיגער אליין — נאר די געפלאגטע נשמה פון דעם מענשען — און ער בעט זיך און באפעלט:

„גיי, פארשווינד פון מיינע אויגען: לאז די ערד באהאלטען דיד.
דיינע ביינער זיינען מאכטלאז — דיין בלוט איז קאלט;
ניטא קיין פונק אין דיינע אויגען וואס דו גלאצסט אזוי אויף מיר,
— —
אוועק, דו מוראדינער שאטען,
„אומראיעלער שפאס — — — אוועק — — —"

און עס פלאגט זיך אין געוויסענסביסען די זינדיגע נשמה, ביז זי קויפט אוים איר זינד מיט'ן טויט. אפילו די גרויזאמע מאכט פון ליידי מאקבעטה האט דאס מענשלאכע געוויסען ניט געטויט... אויך זי פארפאלגט דאס מענ־שען־בלוט: — „דא שמעקט מיט בלוט און אלע פארפומען פון אראביע וועי־לען ניט זים מאכען דעם גערוך פון אט דעם קליינעם הענטל".

מאקבעטה איז די פארקערפערונג פון געוויסענסביסען אין דעם בלוט און פלייש פון א מענשען־טיפ.

א סך גרעסער און בריטער איז די טראגעדיע פון דעם דענישען פרינץ, האמלעט, אבער ווייט ניט אזוי קינסטלעריש אויסגעהאלטען און שוין צו־פיל איבערגעשאצט. בלויזגעשטעלט איז עס פשוט דער זעלענקאמף פון דעם עלעמענטארסטען געפיל פון נקמה. אבער נקמה איז גאנץ אנדערע ראמען געפאסט. די טראגישע געשענישען איז לעבען פון האמלעט זיינען דער קאמף פון דעם געפיל מיט דעם ווילענלאזען, איבערגעשפיצטען געדאנקען־קינד, וואס האט זיך קיינמאל צו קיין רייפען צושטאנד פון דעם געדאנק ניט ערשלאגען.

מע זאגט, ברוטום פילט אויס האמלעט׳ס וועזען, דערקלערט אים. אבער ווי קומט עס דערצו?

אין ברוטום׳ען קעמפט דאס רייפע געזעלשאפטלאבע געווישען — דאס געפיל פון פרייהייט — מיט דעם פערזענלאכען עטישען געוויסען — דעם ווידערווילען צו מארד:

„צווישען טאן א טאט — א גרויזאמע —
און איר ערשטער זעלישער באווענגונג — איז דער מיטען
ווי א פאנטאזמא — א שוידערלאבער חלום.
דער נוטער נעניום איז דאן איז שטענדיגער באראטונג
מיט בייזע מיטלען, טויטלאבע, און דער מענש איז דאן
ווי א מלוכה׳לע א קליינע, וואס ליידט פון אויפשטאנד קענען זיך...״

אט דא ליגט ברוטום׳עס קאמף און וועז דאס ערשטע איז גובר, האנדעלט די האנט אין אינקלאנג מיט דער זעלע און דער טאט און ראמט אפ צעזאר׳ן פון דעם פרייהייטס־וועג.

האמלעט׳ס קאמף ליגט אויך דא: אבער א צעשוואומענער, א שאטען פון דעם רייפען עטישען געוויסען, פארטיפט ער זיך, קוקט מעלאנכאליש ערגעץ וואו ווייט אין רוים אריין, מאכט זיך האלב משוגע צו פארדעקען שפאט און וויל־קיר און שיר ניט אין קינדער־וויזהייט פילאזאפירט ער זיין וועלט־באריימטען „זיין אדער ניט זיין״. אן דאס מינדסטע ווידערגעפיל צו טויטען טויט ער פאלאניוס׳ען, אן שום חרטה, און שיקט צו א זיכערען טויט אויך ראזענקראנץ און גילדערשטערען אן דעם מינדסטען ווידערגעפיל.

ער טויט ניט זיין פעטער — דעם מערדער — ווי ער האט דעם גייסט פון זיין פאטער נקמה געשוואירען. ער געפינט ניט דעם ווילען אין זיך. האמלעט האנדלט נאר וועז ער לעבט — און לעבט, וועז ער דיינקט ניט...

אין האמלעט לעבען צוויי מענשען: דער עמאציאנעלער נאטור־מענש — דער אונטערמענש און דער ראפינירטער קינדער־חכם, דער אינטעלעק־טועלער אויבער־מענש. און אין דעם קאמף פון די ביידע ווערט דער רע־עלער מענש דערשטיקט. אין דער גרויסער טראגעדיע פון זיין לעבען לעבט ער נאר ראמאלט, וועז ער הערט אויף צו זיין דער טרוימער, דער קינדער־חכם, וואס וויל ארייגדרינגען אין די סודות פון דער וועלט און קען ניט...

ער לעבט וועז דער גייסט אין דער געשטאלט פון זיין פאטער רופט אים. ער פילט, אז עטוואס פארבאדרגענעם, פארבאדרגענעם, פארבעבערישעם האט פאסירט, און וועז זיינע פרייגט לאזען אים ניט, רייסט ער זיך:

„מיין שיקזאל רופט! לאזט מיך — גייט פארט
זאג איך.
גיי... איך וועל דיר נאכגיין.״

און וועז דער פאטער דערציילט אים, אז מען האט אים דערמארדעט — דאן לעבט ער, עס רייסט זיך זיין נשמה:

„אײל זיך! דערצײל, אוז לאמיך קענען
אויף פלײגעל שנעלע, ווי דער נעדאנק,
אדער ווי דער טרוים פון ליבע, פלײען
צו מיין נקמה."

אבער ער פלײט ניט. צווישען „טאן אוז דער ערשטער זעלישער באיועגונג" פארלירט ער זיך אוז ניט אין אן עטיש העכערען געוויסען, צי מענ ער זיין דער שופט איבער מענשען, צי ניט, נאר אין דער מורא פאר'ן טויט: ניט אין דער פיזישער מורא — אין דער מיסטישער — פאר —

„דאס אומאנטדעקטע לאנד פון וועמעס ברעגעס
קיין וואנדערער איז ניט צוריקגעקומען."

ער לעבט ניט דאמאלט.

אוז ווידער לעבט ער אין דעם גוואלדיגען קאמף מיט דער מוטער — וועז ער וויל פון איר רעכענונג פאר דעם טויט פון זיין פאטער אוז איר לעבען מיט זיין פעטער... נאר אין זיין טיפסטען געפיל'ס לעבען לעבט האמלעט, אין דער איבעריגער צייט איז ער אין יענעם „מיטען" פון א גייסטיג אינטעלעקטועלען הינערפלעט פון וויזהייטען אויסגעפלאכטען, אין וועלבען,

„דאס גענויסען מאכט פייגלינגע פון אונז אלע
אזן די נאטור־פארב פון אנטשלאסענקייט
ווערט קרייגקלאך בלאס געבליאקעוועט פון אונזערע געדאנקען."

ניט אין די פארהעלטענישען צו זיינע פריינט, ניט אין די פארהעלטענישען צו אפעליע איז ער ניט עפעס אנדערש ווי דער גרויסער, ווילענלאזער קינדער־חכם.

ער דערגרייכט זיין ציל — די נקמה. דאס עלעמענטארסטע הערשענדע געפיל אין זיין נשמה האט דאך די אויבערהאנט איבער אים נענומען; אויך נאר אין א מאמענט פון לעבען — פאר'ן טויט... ווען ער קליגט זיך שוין ניט מער.

אין זיין גרויסקייט בלייבט האמלעט די גוואלדיגע פארקערפערונג פון דעם קאמף פון דעם ווילען צו טאט, דעם אויסדרוק פון די עלעמענטארסטע געפילען פון דער מענשלאכער זעלע אוז דעם ווילען צום „ווארט", צום געדאנק — צו דער וויזהייט פון דער וועלט אוז אירע סודות. אוז אין דעם קאמף געווינט די אויבערהאנט דאס אומגעקינצעלטע געפיל — אפשר דער אומגעקינצעלטער אינסטינקט.

„האמלעט" איז די פארקערפערונג פון אט דעם אייביגען קאמף צווישען טאט אוז ווארט — האנדלונגען אוז געדאנקען — אין דער מענשלאכער זעלע.

סו־מו־רון *)

(וועגען מאקם ריינהארט און דער טעאטער קונסט).

איך האב זיך פלוצלונג געפונען אין א וואונדערבארען צושטאנד. געזעסען בין איך אין דער קאסינא — דעם טעמפל פון דער טעאטער־קונסט — אין א טונקעל ווינקעלע, לעבען איינער פון די גרויסע מארמארנע קאלאנעס וואס שפארען אונטער דעם בעל־עטאזש. לינקס — אין דער האלב פינסטערער אטמאספערע, — האט זיך אויסגעזעצט איבער'ן פארקעט און איבער די גאלעריייעס א טויזענט קעפיגע מאסע; רעכטס האט זיך אויס־געשפרייט א ריזיגער שוואַרצער שאטען, כמעט איבער דער גאנצער וואנט. פון אריינגאנג, איבער די קעפ פון די צושויער אין פארקעט, אזוי ווי אין דער לופטען הייגענדיג, האט זיך געצויגען ביז דער ביהנע א שמאלע, לאנגע בריק — „דער בלומען וועג", — און איבער איר, ביי דער ראמפע, האט העל געשפרייט א רייע ניט־געזעענע עלעקטרישע ליכטלאך. און דארט איז ווידער טונקעל געווען, גרינלאך־טונקעל. אין דעם טונקעל גרינעם ליכט — אין דעם ראם פון דער בינע — האבען ש ט ו ם , אבער מיט העפטיגע באוועגונגען און ווילדער מימיקע, זיך ארומגעדרייט, טאנצענדיג און שפרינגענדיג, מענש־לאכע שאטענס — מענער און פרויען, — אין גרויע און פילפארביגע ארינע־טאלישע קאסטיומען געקליידט, און פון ערגעץ־וואו שטיל, מיט פארשטיקטע טענער, האט געצימבעלט און ארקעסטער.

אומבעוואוסט פאר מיר אליין, אזוי ווי אין א הלום, האב איך זיך צו־ריקגעלענט אין מיין שטול, האב צוגעמאכט די אויגען און... אפשר האב איך תפילה געטאן....

— גאט!... ווי גוט עס איז צו זיין א נעץ אין אונזער צייט!... אן אידל פון א נייער קונסט!... די מאסען גלויבען אוו, אן א פאר־וואס, בוקען זיי זי זיך צום נעץ מיט מורא און ערפורכט. און די העלדען — די שעפערישע גייסטער פון די מענשען־קינדער? !... זיי שלעפען זיך נאך ווי פאר'שכור'טע מיט טאצען און פויקען איז דעם צוג פון דעם טריאומף־וואגען פון יעדער נייער שיין, פון יעדען נייעם בליץ פון קונסט... אזוי ווי עס ציען זיך איצט מיט טאצען און פויקען, די זאטע און צופרידענע פון אונזער היינטיגען

---

*) דער ארטיקעל איז ערשינען אין „דאס נייע לעבען", מערץ, 1912. צו יענער צייט האט אן אומבעקאנטער טעאטער־דירעקטאר אהערגעבראכט אויף „בראדווייי" „סו־מו־רון". איינעם פון מאקס ריינהארט'ס שפעקטאקלען. י. ע.

לעבען אין דעם צוג פון דעם טריאומף־וואגען פון דעם נייעם נעיץ פון צוויי וועלט־טייל־ען, — דער אידאל פון דער נייער טעאטער־קונסט, — מאקס ריינהארט.״

און איך האב זיך דערשראקען פאר מיינע געדאנקען. ווי האב איך עס געוואגט?... איך האב זיך אראמגעקוקט.... לינקס האט זיך נאך אלץ אויס־געשפרייט די טויזענט קעפיגע מאסע אין אומגעדולדיגער אנשטרענגונג; רעכטס איז נאך אלץ געלעגען דער שווארצער שאטען אויף דער וואנט: איבער דער ראמפע האבען שעמעריט די עלעקטרישע לעמפלאך און אין דער גרינלאכער טונקעלקייט פון דער בינע האבען זיך ווי פריער שטום — ווי קלאונען אין א צירק — באוואוינען מענשלאכע שאטענס... און איך האב מיט פארדרוס געקוקט אויף דער בינע — אויף ריינהארט׳ס נייער קונסט: די ווערטערלאזע דראמע סו־מו־רון.

„סו־מו־רון״!... וואסער א וואונדער־שיין אראביש מעשה׳לע פון טויזענט און איין נאכט!... הערט זיך צו צום ליד, וואס זינגט זיך נאך היינט אין דער ברוסט פון די פרייע זין פון אראביע און איר וועט דערפילען אין דעם ווילדען, ברענענדיגען טאנץ פון לעבען און לעבען, האס און טויט, אין דעם טאנץ פון אומגעצאמטע מדבר־קינדער, דעם שטילען, טיפען טרוימערישען הן וואס האט גאט אין געטער געשאפען אין דעם אלטען אריענט און איר וועט צעברעכען אן אפגאט און פארגעסען אז דער נייער געקינצלטער קונסט.

* * *

געווען איז אמאל אין דעם אלטען אראביען א טרוימער א יונגער, א סוחר פון ווארען. פארקויפט האט ער זיינע ווארען אין מארק און טיף אין דער נשמה האט ער שטיל אין פארטראכט געווארט זיינע חלומות — און געלעבט... געגארט האט זיין הארץ נאך דער שענסטער, פולקאמענסטער פרוי, געלעכצט האט זיין נשמה נאך ליבע און געשפינט האט זיך אין זיין חלום ליבע און גליק.

אבער מיט דעם האט זיך אויך געווארט דער שאטען פון א גרויזאמער טראגעדיע!

געקומען איז אין מארק אמאל סו־מו־רון, — דאס הויפט־וויב פון דעם הארעם, — פון דעם הער און הערשער, דעם שיק פון אראביע. און ער־קויפט האט זי ביים סוחר, דעם וועבער פון חלומות, זיינע אויסגעשטיקטע ווארען. האט ער זי אין דעם חלום פון זיין הארצען פארוועבט און זי איז אין זיין דמיון א לעבעדיגע קוויין געווארען. און ער האט זיך אין איר ברוסט פארקליבען, טרוימעריש־שטיל דעם גליקלאכען חלום פון איר ליבע און לעבען צו וועבען.

און זי האט צו דעם הער און הערשער, דעם אלמאכטיגען שיק פון אראביע, מער ניט געהערט.

און ווילד איז געווען זייַן צאָרן. און ער האָט אין מאָרק אַ שקלאַפין, אַ טענצערקע, באַגעגענט, די שקלאַפין פון אַ קונצען־מאַכער, — אַ פּייער־דיגע, אַ ברענענדיגע, אַ רייצענדע שקלאַפין, וואָס האָט דאָס אַלטע בלוט פון דעם שייק — דעם האַר און הערשער — מיט יונגער תאוה אָנגע־צונדען. האָט מען זי אים אין הארעם געבראַכט און ער האָט די שקלאַפין — די טענצערקע — פאַר אַ ווייב זיינס געמאַכט, כדי קנאה און שנאה ביי סו־מו־רון צו דערוועקען.

אַבער סו־מו־רון האָט גליקלאַך דעם חלום פון איר טרוימער געטרויעט... און געהאַלפען האָבען איר וועבען דעם חלום פון איר גליק אירע שוועסטער פון הארעם. און דערזען האָט די שקלאַפין, די טענצערקע, דער יונגער זון פון דעם שייק און האָט איר אין דעם פּלאַם פון איר לעבענס־לוסט זייַן הארץ פאַר אַ קרבן פון ליבע געבראַכט, און זי האָט דאָס הארץ פון דעם יונגען זון געוואָרימט מיט איר ברענענדיגען אָטעם און האָט די תאוה פון דעם אַלטען האַר און הערשער פאַרשלעפערט און פאַרווויגט...

און עס האָט פאַסירט, אַז סו־מו־רון האָט געעפענט די טויערען פון דעם הארעם פאַר איר וועבער פון טרוימען — דעם סוחר פון וואַרען — און האָט געטיילט מיט אים דעם טרוים פון ליבע און גליק...

און עס האָט ווידער פאַסירט, אַז דער יונגער זון פון שייק האָט ge־לויערט אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט, די שקלאַפין, די ליבע און פרייד פון זייַן הארצען, פון בעט פון האַר און הערשער אוועקצורויבען... און ענדלאַך געווינען זייַן גליק.

אַבער, ווי איז דעם זון!... און ווי איז דעם זינדער, דעם טרוימער פון טרוימען און סוכר פון וואַרען!... ווי! אין יענער זינדיגער נאַכט האָט דער שייק דער אַלמאַכטיגער געטראַפען אין הארעם דעם טרוימער, — דעם סוחר פון וואַרען און וועבער פון גליק, — טוליענדיג גליקלאַך דעם חלום דעם זיסען, פון ליבע געוועבט!... און ווי איז דעם ווייב פון דעם הארעם, ווי סו־מו־רון!...

ווילד איז דער הערשער, און ס'קלינגט אין דעם טאַץ מיט אַ ליאַרם די שוועכרד די געבויגענע — דעם שייק'ס צימיטאַר, און וועקט אויף צום טויט פון די זינדער אַלע ארום...

און עס בלישטשעט די שוועכרד פאַר די אויגען פון טרוימער, און עס וואַרט אויף טויט־שטראַף דאָס ווייב סו־מו־רון...

דאָך קומט די נקמה!... דער האַר פון דער שקלאַפין, דער טענצערקע דער שיינער, דער מאַכער פון די קונצען, דער קלאַנג פון מאָרק, קומט ראַיש צו לויפען און נעמט זייַן נקמה פון האַר און הערשער, — דעם שייק פון אראַביען.

און טויט איז דער הערשער, דער שטערער פון ליבע און גליק, און

איבער דעם וועג פון די בלומען, דעם שמאלען, גייען צוריק פונ׳ם הארעם די פרויען, ווי צנועות פארדעקט מיט די טוליען די ברוסט.

אט דאס איז דער חלום פון אים, פון נור־אל־דין, דעם טרוימער פון טרוימען אוז סוחר פון וואר!

* * *

א וואונדער־שיינער חלום, א וואונדער־שיין מעשה׳לע, פול מיט די עלעמענטארסטע אוז איינפאכסטע געפילען אוז עמאציאנען פון פרייע נאטור־מענשען, איבער וועלכען עם שוועבט יענע צויבערהאפטע שטילקייט אוז פארטראכטקייט, וועלכע מענשען האבען א נאמען געגעבען — טרוי־מעריי.

וואלט דאס ארבישע מעשה׳לע מיט דער גאנצער איינפאכער אוז שיינער נאיוויטעט, וואס ליגט אין דעם, דראמאטיזירט געווארען, וואלט עס געקענט געבען, א חוץ דעם געגנס פון א רעעלען קאמפ׳ס־שפיל פון מענשלאכע געפילען אוז טאטען, אויך מאמענטען פון העכסטען עסטעטישען גענוס, צוליב דער לירישער שיינקייט פון דעם ליבע׳ס־טרוים צווישען סו־מו־רון אוז נור־אל־דין.

אבער וואלט עס דען פאראינטערעסירט די מאסען? וואלט עס געמאכט אזא רושם אין צוויי וועלט־טיילען? דאס ניט. דאס רוישט זיך אוז רעש׳ט זיך מיט טאצען אוז פויקען איבער דער וועלט — די נייע קונסט!...

* * *

די נייע קונסט! טיף אוז ברייט האט זיך פארשפרייט די רעאליסטישע קונסט אין דעם 19־טען יארהונדערט. קינסטלער אויף אלע געביטען האבען אפגעשפיגעלט אין זייער שאפען דאס רעעלע לעבען וואראאפטיג אוז טרייי.

עס איז געווען די צייט פון גרויסע וויסענשאפטלאכע פארשונגען; פון גרויסע אנטדעקונגען פון די סודות פון דער נאטור; די צייט פון צענלי־דערען אוז ארויסברייגען אויף דער אויבערפלאך פון דעם מענשלאכען באד וואוסטזיין די פארפלאנטערטע פארהעלטענישען פון דעם געזעלשאפטלאכען לעבען — די צייט פון זוכען אוז פארשטעלען דעם אמת — אפשפיגלענדיג דאס וואראאפטיגע פון לעבען אוז פון דער נאטור אין דער קונסט. אוז די רעאליסטישע קונסט, אין אלע פארמען פון דיכטונג, האט דערגרייכט אירע גרעניצען פון אמת׳דיגקייט אין דער גרופע גלענצענדע קינסטלער, וואס האבען זיך אין לעצטען פערטעל פון 19־טען יארהונדערט באצייכענט אלס די נאטוראליסטען אין דער קונסט.

זיי האבען פאקטיש רעפראדוצירט די נאטור אוז דאס לעבען אין די מינדעסטע דעטאלען, מיט די מינדעסטע שטריכען, וואס זייער דיכטערישע באאבאכטונגס־קראפט האט געקענט מערקען אוז אויפפאסען אוז האבען דאריבער דערהויבען די באאבאכטונגס־קראפט פון דעם אביעקטיוון פאר־

שער איבער דער דיכטערישער סוביעקטיוויזם עמפינדונג, איבער דער פאַנ־טאזיע און פֿאַרשטעלונגס־קראַפט. דערמיט האָבען זיי אָבער אויך אָננע־צייכענט ניט נאָר די איינגקייט פון זייער אייגענער אַרט קונסט, פון דעם נאַטוראַליזם, נאָר אויך די גרעניצען פון דער גאַנצער רעאַליסטישער שאַפונג, וואָס צוימט די אינדיווידועלע שאַפערישע קרעפטען פון דעם קינסטלער־דורך דעם אויסערלאַר רעעלען און פֿאַראורטייל אים צו אייביגער רעפֿרא־דוצירונג, איבערשאַפונג אדער ווידערבילדונג.

גרויסע קינסטלער וואָס קענען זען טיפער און ברייטער אפילו דאָס רעעלע איז דער נאַטור און לעבען, וואָס קענען ברייטער און טיפער עמפינ־דען און וועמעס פֿאַרשטעלונגס־קראַפט איז דעריבער אן אומענדלאכער דראַנג צו באַשאַפען דאָס נ י י ע און ניט נאָר צו ווידערבילדען דאָס עקזיסטי־רענדע, האָבען זיך איז דער פֿארמע פון דער ריין־רעאַליסטישער שאַפונג נאָר קיין אַרט ניט געקענט געפינען, און שוין אין די לעצטע יאָרען פון לעצטען יאַרהונדערט האָט דער גרויסער שאַפערישער גייסט פון דעם מענ־שען רעאַגירט קענען דער באַגרעניצטער פֿארמע פון רעאַליסטישער שאַפונג און האָט געזוכט צו געפינען נ י י ע פֿארמען פון שאַפונג. אין דער זוכעניש זיינען געבוירען געוואָרען די נייסטע פֿארמען פון קונסט: דער אימפּרעסיאַניזם, דער סימבאַליזם און די מיסטיק דורכאויס אלם א פּרא־טעסט קענען דעם אביעקטיוויזם, וויסענשאפטס־אַרטיגען גייסט, וואָס דער רעאַליזם טראַגט אריין אוו מוז אריינטראַגען אין דער קונסט. ד י ק ו נ ס ט א י ז א י ר ו ו ע ז ע ן, איז קענענזיץ צו דער וויסענשאפט, וועלכע איז אביעקטיוו און אנטרעקענד, איז ש א פ ע ר י ש און אלם פּראַדוקט פון א שאַפערישען גייסט איז זי פערזענלאַר, אינדיווידועל און גרעסטען־טיילם סוביעקטיוו — דאָס איז געוואָרען דער אורטייל פון דעם מאַרערנעם באַגריף פון קונסט.

דאָר האָט דער רעאַליזם אין דער קונסט און דער צייט־גייסט פון אונ־זער לעבען געהאָט א זייער גוואַלדיגע ווירקונג אויף יעדער שאפערישער טע־טיגקייט. ניט נאָר איז ו ו א ר ה א פ ט י ג ק י י ט אין דער נאַטור און אין לעבען פון איינצעלנע מענשען און פעלקער געוואָרען דער גרונטלאַכער יסוד פון קינסטלערישער שאַפונג, נאָר די קונסט אין אלגעמיין איז שוין מער ניט דער אוצר פון די געקליבענע איינצעלנע — די אויסדרוויילטע און הערשער — נאָר זי איז אויך דער אוצר פון פאָלק, פון די מאַסען און ווערט עס פון טאָג צו טאָג אלץ מער און מער.

די רעאַליסטישע שאַפונג און דער צייט־גייסט האָבען דעמאָקראַטיזירט די קונסט, און נאָר יענע נייע פֿארמען פון קונסט וועלען פֿארבליבען אין דעם שאַפערישען אוצר פון דער מענשהייט, וואָס וועלען קענען דורכדרינגען

די מאסען אוו באגייסטערען זיי צו העכערע שטופען פון נעגוס אוו לעבען. אוו דאס ווייסען די זוכער פון נייע פארמעס פון קונסט.

* * *

אוו אויך די דראמע ביי די פארגעשריטענע פעלקער האט דורכגעמאכט דעם זעלבען דראנג נאך נייע פארמעס אוו גיך האבען זיך אויף די ברעטער געביטען די בילדער פון דער נאטוראליסטישער, ריין פסיכאלאגישער, סימבאלישער אוו אפילו מיסטישער דראמע. אוו ווי אין דער קונסט אין אלגעמיין, אזוי האט אויך אין דער דראמע, דאס זוכעניש פון נייע פארמעס ניט אויפגעהערט.

אבער די דראמע איז ד א ך אין אייגענארטיגע קונסט. נאר אין בוך איז דער שאפערישער פראדוקט פון דעם אינצעלנעם קינסטלער — דער דיכטער־דראמאטורג: אוו נאר פון בוך וועבט זי אוים די אילוזיע פון איר האנדלונג אוו קאמף אויף דעם פערזענלאכען באוואוסטזיין פון דעם אינצעלנעם מענשען — דעם לעזער.

ניט אזוי אין איר אויספירונג, אין דער שאפונג פון דער דראמאטישער האנדלונג איז קאמף אוו פלאסטישע בילדער אויף דער בינע. דארט איז די דראמאטישע קונסט דער געפלאכטענער קונסט־פראדוקט פון דעם דיכטער־דראמאטורג, דעם קינסטלער־שוישפילער אוו קינסטלער־רעזישיסער מיט אלע זייערע געהילף־מיטלען: ליכט, קלאנג, פארבען אוו דעקאראטיווער אומגעבונג. אוו אין דער דאזיגער קאמפליצירטער פארמע — פון דיזן בינען ברעטער ארונטער — איבט זי אוים איר אילוזיע פון האנדלונג אוו קאמף ניט נאר אויף דעם באזונדערען גייסטיגען אוו עמאציאנעלען צושטאנד פון דעם אינצעלנעם מענשען — דעם צושויער — נאר אויך, אוו מערסטענטיילס, אויף דער אלגעמיינער מאסען־נשמה, אויף דעם מאסען־באוואוסטזיין פון דער מענגע — דאס פובליקום אין טעאטער.

אויך דאס האבען גוט פארשטאנען די זוכער פון נייע פארמעס אין דער דראמאטישער קונסט. אוו די גרויסע גייסטער פון דראמאטישער דיכטונג, זוכענדיג וועגען אוו פארמעס, אין וועלכע בריטער אוו טיפער אוים־צומאלען דעם קאמף פון לעבען אוו דאס העכסטע שטרעבען פון דער מענשלעכער זעלע, האבען ניט געקוקט דארויף וואס די נייע פארמעס אוו טיפער־רער אינהאלט וועלען אפשר ניט אזוי גיך אפקלינגען אוו אפרופען זיך אין דעם קאמפליצירטען באוואוסטזיין פון גרעסערע מאסען. וויל די דראמאטישע קונסט אין יענע באגרעניצטע ספערעס פון העכערער קונסט־שאפונג ק ע ן דערווייל נאר בריינגען צו דעם צושטאנד פון שטילער, טיפער־התלהבות, ק ע ן פארשאפען ליידען, גענוס אוו פרייד נאר באגרעניצטע קרייזען פון קלענערע מענשען־גרופעס. אבער אפילו דעמאלט שפינט זיך דאך איר אילוזיע אין דעם קאלעקטיוועז באוואוסטזיין פון דער גאנצער גרופע.

רעפֿלעקטיוו איז די דראמאטישע קונסט — א סאציאלע קונסט. און די אנט־וויקלונג פון דער דראמאטישער קונסט אלס פאלקס־קונסט, אין דעם פאלקס־טעאטער, וועט, איז דער ווייטער צוקונפט, געווים דערגרייכען יענע שטופע, וועלכע איר אילוזיע פון האנדלונג און קאמף, דאס מיטגעפיל פון לייד, גענום און פרייד, וועט זיך שפינען און וועבען אין דער באגייסטערטער קאמפלי־צירטער נשמה פון גרויסע פאלקס־מאסען, אזוי ווי עס שפינט זיך און וועבט זיך און זינגט זיך ספאנטאן די מארסעליעזע אין דער גרופען־זעלע פון א רעוואלוציאנערער מאסע, אדער ווי א פאלקס־היזמן רופט זיך אף אין דער נשמה פון פאלק. דעמאלט וועט געווים די פאלקס־דראמע און דאס פאלקס־טעאטער דערגרייכען די העכסטע שטופע פון דראמאטישער קונסט און וועט אפשר אננעמען די פארמעס פון די דיאנישישע שפילען ביי די אלטע גריכען, אדער די רעליגיעזע מיסטעריעס ביי די קריסטען פון מיטעל־אלטער, שאפענדיג דאס התלהבות'דיגע און דאס באגייסטערטע אין דער פאלקס־זעלע, צוליב דעם ענגוס און ניט גראד צוליב דעם רעליגיעזען גאטעס־דינסט.

אבער אויב דאס איז דאס מ ע ג ל א כ ע ן ו ו י נ ש ע נ ס־ ו ע ר ט ע ן איז דער דראמאטישער קונסט איז עס אבער נאך דערווייל דאס ג ו ו א ל ד י ג ר ו י ס ע ן און אפשר גאר דאס אוממעגלאכע איז אונזער צייט. דאך זוכען קינסטלער מיט קרעמערישע זעלעס — אנדע־רע פון זיי פשוט'ע מיסנעבורטען פון אונזערע גאלד־געלאדענע, העכערע און אימפאטענטע, מיטעלערע געזעלשאפטס־קרייזען — שוין היינט צו שאפען פארמעס פון קונסט, וואס אפעלירען צו די נידערינסטע געפילען און אינסטינקטען פון גרויסע מענשען־מאסען; צו די געפילען און אינסטינק־טען פון נייגיר, פאיאצען־שפיל, גענום פון פארגרעסערטע מימישע באוועג־ונגען און דאס תאוה'דיגע זוכען פון דעם שונדישען און באנאלען.

און מאקס ריינהארט — דער אידאל פון צוויי וועלט־טיילען איז דער דראמאטישער קונסט — אומפייאיג צו שאפען דאס געוואגטע גרויסע, האט אויף דעם באדען פון דעם נידעריגען באשאפען זיין נייע קונסט — די ווערטערלאזע דראמע.

* * *

אויך ערווארד גאדאן קרייג — דער גרויסער ענגלישער רעזשיסער — זוכט צו באשאפען א נייע דראמאטישע קונסט־פארמע, וואס זאל אין באי־גייסטערטער התלהבות ארומכאפען די גרעסערע פאלקס־מאסען; ער ווייל אז אפענעם אמפיטעאטער אונטער דעם פרייען הימעל; ער ווייל די פאלקס־מאסע. ער ווייל א טעאטער־קונסט, וואס זאל זיין א בלענדענדע סימפאניע פון בילדער און האנדלונגען, קאמף, ווערטער, ליניען, פארבען און ריטם. ער ווייל א גרויסע קונסט, און ער גלויבט, אז זי וואלט אפגעדריקט איר מאכטיגען שטעמפעל אויף דער נשמה פון די פאלקס־מאסען. אויך ער

האלט ניט פון דעם רעאליזם און דער רעאליסטישער שאפונג; פאר אים אויך איז דער רעאליזם נאר א ווידערשפיגלונג פון דעם פאקט, פון דעם רעעלען, די קונסט אבער איז א פראדוקט פון דעם שאפערישען גייסט — זי א י ז דער שאפערישער גייסט!... ער וואלט דאס אליין געוואלט, אבער ער פילט זיך ניט בכח צו שאפען יענע גרויסע קונסט־פארמע, און זיין קינסטלערישער גייסט לאזט זיך ניט פארקנעכטען פון דאס קרעמערישע און מערקאנטילנע אין אונזער לעבען, ווי ער לאזט זיך ניט בויגען און דער־נידעריגען צו דעם וואס די פאלקס־מאסען ווילען און פארלאנגען.

דערווייל שטייט ער נאר אליין אין זיין גלויבען!

מאקס ריינהארט אבער האט שוין געפונען דאס שפיצעל פון דער נייער קונסט. פ ס י כ א ל א ג י ש האט מען געדאפט אויספארשען יענע מיטלען, וואס רופען ארויס די שטארקסטע רעספאנסען — וואס רופען זיך אף אמשטארקסטען אין דער פאלקס־זעלע; יענע קונסט־עפעקטען האט מען גערארפט אנטדעקען, וואס רייצען אמטיפסטען דעם פאלקס־נעמיט; די מ א ס ען־פ ס י כ א ל א ג י ע האט מען גערארפט לערנען; די מאסען־זעלע פרואווען; לאקען זי, פארנארען און געווינען זי. און געלערנט האט מען די פסיכאלאגיע פון דעם אימפאטענטען מיטעל־קלאס פון אונזער געזעלשאפט, ווארים וואס אייגענטלאך האט צו טאן די פאלקס־מאסע מיט ריינהארט'ס טעאטער און ריינהארט'ס קונסט? און ריינהארט האט געפונען דאס שפיצעל צו געווינען זיין מאסע. ער האט פון דער דראמע און דער דראמאטישער קונסט — דעם דיכטער, דעם דראמאטורג און דאס לעבעריגע ווארט ארויסגעווארפען; ער האט קאנצענטרירט אליין און אליין אין דעם אויג פון זיין מאסע. ע ר ה א ט פ א ר פ ו צ ט ד י א ל ט ע פ א נ ט א מ י מ ע אויף א קינסטלאך מאדנעם שטייגער; האט פאר־גרעסערט אירע רעסורסען דורך פארגרעסערטער מימיק, העויות, באוועג־גונגען, צו באטאנען דעם דראמאטישען קאנפליקט; האט בולט ארויסגעוואקט שונדישע האנדלונגען — דאס פובליקום צו אמוזירען; באקליידעט דאס גאנצע מיט דער אויספאכער אבער זעלטען שיינער דעקאראטיוער קונסט פון די „יונגע" — די קונסט פון ליניעם און ווינקלען — און האט אונ־טערגעשלאגען דאס מיסגעבורט — די שטומע, ווערטערלאזע דראמע — מיט א דויערענדען צימבלען פון אן ארקעסטער, וואס פלאגט זיך און פלאג־טערט זיך צוויישען די שטומע בילדער פון קונסט, שונד און פאיאצעריי, און רופט אפט צוריק ארויס אין געדעכטניש דעם גאל־גרינעם טעם פון סא־לאמע'ס ווילדער ליבעם־באפרידיגונג אין איר רעטשיטאטיור־געזאנג איבער דעם אפגעהאקטען קאף פון יוחנן המטבל.

* * *

ריינהארט האט געפונען דאס שפיצעל פון דער קונסט — די שטומע, ווערטערלאזע דראמע, די פאנטאמימע ניי־מאדנע געצירט. און גראד איצט,

וועז ד י כ א ר ד ד ע מ ע ל — אייגער פון די גרעסטע לירייקער — קלאגט זיך פאר דער וועלט, אז אין דעם געדרוקטען, טויטען בוכשטאב פון בוך, גייט אפ די לעבעדיגע מענשלאכע שטימע, דער וואריימער טאן פון דעם ארויסגערעדטען וואָרט, וואס נאר זיי אליין קענען איבערגעבען דעם מענשלאכען געמיט, דאס גאנצע געפיל פון יעדער שאפערישער דיכטונג, גראד איצט בוקען זיך אוין קניען די זוכער אוין פארערער פון נייע קונסט־פארמעס צו דער ש ט ו מ ע ר, ו ו ע ר ט ע ר ל א ז ע ר דראמע.

די שטומע, וועלכער וועט זיך ווען ווערטערלאזע דראמע! וועז איר קוקט זיך צו צו איר אוין זעט ווי אין דעם שיינעם אראבישען מעשה לע סו־מו־רון מאטערט זיך אין א הינערפלעט דער קונצען־מאכער פון מארק אוין שטיקט זיך אין צו־געמאכטע קאסטענס אוין פארבונדענע זעק: וועז איר זעט דעם ש ט ו מ ע ן אויסדרוק פון דער טרויעריגער ליבע פון סו־מו־רון אוין נור־אל־דין: די שטומע לוסט אוין ליבע פון דער שקלאפין; דעם טויט פון יונגען זון — די הערשאפט פון גוואלד פון שייק אוין הערשער — דאס שטומע שפיל פון לוסט אוין קאמף אוין לעבען, פרעגט איר א פארוואונדערטער: פרייע זין פון אלטען קיניגרייך! — ליבט איר דען ניט, ווי מיר, מיט דעם צארט־ליכען געפיל פון ליבע אוין באלייט איר זי דען ניט, ווי מיר, מיט דעם זיסען גליענדען וואָרט? וועלט איר דען ניט דערשטיקט, ווי מיר, וועז מען שטיקט אייך? טוט אייך דען ניט ווי, ווי אונז, וועז מען שטעכט אייך? אוין שרייט איר דען ניט אויס, ווי מיר, וועז עס טוט אייך ווי?...

גייט דען אפ דאס וואהאפטיגע אוין אמת'ע אין אייער לעבען, ווי עס גייט אפ דאס וואשיינלאכע אוין מעגלאכע אין דער נייער קונסט?

אוין איר פילט, אז די נייע קונסט איז א מיסבעורט, א טויט־געבוירען קינד...

די ווערטערלאזע דראמע — א ווערטלאזע דראמע...

וואלט זי וויניגסטענס באגייסטערט די אימפאטענטע מאסען פון דעם מיטעלען קלאס — פאר וועמען זי איז געשאפען געווארען — אפילו נאר צו מאמענטאנעם אזארט פון גערייצטער לוסט אוין לעבען, וואלט זי נאך עטוואס גרויסעם אוין דויערעגדעם אין זיך געהאט. וואלט זי געבראכט דעם זוכער פון העכערען גייסטיגען ענוים צו יענער מעטערלינקישער שטילקייט, אין וועלכער עס אנטפלעקען זיך אין אינערלאכען מענשען טרויעריש, אז ווערטער, די סודות פון דעם זיין, וואלט זי געווים א גרויסע אוין דויערענ־ע קונסט געווען.

אבער נ י ט דאס אוין נ י ט דאס איז זי אימשטאנד צו שאפען...

זי לאזט נאר איבער א צעריצטען געמיט אוין א זיכערקייט, אז זי וועט אזוי גיך פארשווינדען, ווי עס וועלען פארשווינדען די, פאר וועמען זי איז געשאפען געווארען.

וועגען קונסט

וואָס איז קונסט?*)

קונסט — קונסט — קונסט!... וואָס־זשע איז קונסט?

א האַרבע פראַגע. ניט ווייניג פילאָזאָפען, קינסטלער און עסטעטיקער האָבען געפּרואווט געבען אַן ענטפער אויף איר. אָבער אין גאַנצע פאַרשרי־בענע בענדער — אַן אַנדער מאָל אין קורצע געציילטע ווערטער. דאָך האָט זיך, דאָכט זיך, קיינעם ניט איינגעגעבען, אַן דרייד־לאָך און אַן חקירות, צו דערקלערען וואָס איז קונסט.

פרעגט מען זיך, צום ביישפּיל, וואָס איז וויסענשאַפט? — איז דער ענטפער קלאָר: סיסטעמאַטיזירטעס וויסען. האָבען מיר אין דער נאַטור אַנטדעקט די אָדער דערשיינונג: האָבען מיר אויסגעפאָרשט זייערע אורזאַכען: האָבען מיר קלאָסיפיצירט אָדער אַנאַנזשירט די דערשיינונגען אין זייער נאַטירלאָכער צוזאַמענהאַנג, אין א פּלאַנמעסיגער סיסטעם — האָבען מיר די וויסענשאַפטען פון די דערשיינונגען; די וויסענשאַפטען, לאָ־מיר זאָגען, פון פיזיקע, כעמיע און ביאָלאָגיע.

ניט אזוי אין דער קונסט. אפילו די וואָס לערנען אָדער לערנען זיך אין דער פראַגע קענען זיך ניט אייניגען אויף א באַגריף פון קונסט אָדער יעדער דערקלערט זיך וואָס קונסט איז אויף א באַזונדערען שטייגער. פונדעסט־ווענען ווייסט כמעט יעדער מענש, ניט נאָר דער וואָס שטייט אויף א הויכען גראַד פון אינטעליגענץ אָדער עמפינדלאָכקייט, נאָר אויך דער מאַסען־מענש, וואָס קונסט איז. ער פילט וואָס קונסט איז, אָדער ווערטער אָדער ווענדערלאָכע מעלאָדיע, אָדער שטייט פאָר אָדער אימפּא־זאַנטער סטאַטוע.

אויף דעם גרונט וואָס די מענשלאָכע נשמה, אויף יעדער שטופּע פון אינטעליגענץ אָדער עמפינדלאָכקייט, פילט, באַוואונדערט אָדער פּאַרערט דאָס וואונדערלאָכע, דאָס אימפּאָזאַנטע, האָבען שוין די אלטע גריכישע קינסט־לער, אין זייער גרויסער קונסט, אין דער סקולפטור, געזוכט אַרויסצובריינ־גען אָדער פאַראייביגען די שיינקייט, די אידעאלע שיינקייט פון דער אויסער־לאָכער פאָרמע, פון דעם קערפער: אָדער אין דער דראַמע — דאָס אידעאל־ווענדערלאָכע אָדער טראַגיש שרעקלאָכע אין דעם לעבען. דאָס וואָס האָט אמשטאַרקסטען געווירקט אפילו אויף דעם גאַווינטלאָכען מענשען.

---

*) „וואַרהייט", 21 אקט., 1915.

שפעטער, אין דער שפאנישער רענעסאנס, האט דער גרויסער מאלער וועלאסקעז אוז איז אונזער צייט דער געניאלער ווייסטלער, אויף דעמזעלבען גרונט, געלערנט, אז קונסט איז נאר דאס וואס האט א ווירקונג אויף דעם „קינסטלערישען אויג" אוז „קינסטלערישען געהער" פון דעם מענשען אוז איז אינגאנצען פריי אפילו פון די טיפסטע אוז איינגעווארצעלטסטע עסא־ציאנען אוז געפילען פון דער מענשלאכער נשמה — ווי די עמאציאנען פון מורא, פיין אוז פרייד, ליבע אוז האס.

אזא באגריף פון קונסט, ווי מאדערניסטיש פריי ער זאל זיך אויך דאכטען, איז דאך צו איינג. אחוץ דעם וואס ער שליסט אויס די באוועגלאכע (דינאמישע) אייגענשאפטען פון דער מענשלאכער נשמה — די עמאציאנען אוז געפילען וואס באשאפען דאס אקטיווע לעבען; אחוץ דעם וואס ער פארזעצט די נשמה אין אומבאוועגלאכע (סטאטישע) שטימונגען, דערקלערט ער גאר ניט דאס וואס ער זוכט צו דערקלערען — דעם עצם פון קונסט. ער ווייזט נאר אן די ווירקונג וואס א פרייע קונסט דארף האבען אויף דעם מענשען.

טאלסטאי האט זיך ערנסט און טיף געגריבעלט אין דער פראגע וואס איז קונסט? ער האט פיל געלערנט, געבלעטערט אלטע און נייע ספרים — פיל נאכגעטראכט. ווי אזוי־זשע האט ער די גרויסע פראגע פארענטפערט? ווידער אמאל טאקע מיט געדאנקען און באגריפען, וואס דערקלערען די ווירקונג פון א קונסט־ווערק, אבער ניט דעם עצם פון קונסט. ער האט געלערנט, אז קונסט איז דאס וואס ווירקט אויף דעם צוקוקער אדער צוהערער אזוי, אז עס רופט אין זיין נשמה ארויס יענע עמאציאנען, געפילען אוז געדאנקען וואס האבען געווען אין דער נשמה פון דעם קינסטלער בשעת ער האט זיין קונסט־ווערק געשאפען אוז האט זיי אין דעם קונסט־ווערק פארקערפערט. די דערקלערונג איז א בריטע, א גרויסע, מען קען ניט לייקענען. זי נעמט ארום דאס גאנצע פעלד פון קינסטלערישער טעטיגקייט אוז לאזט ניט ארויס קיין איין טיילכעל פון דער מענשלאכער נשמה וואס קען זיך אפרופען אויף קונסט. זי זעצט פארויס די אוממעגלאכע באדינגונג, אז דער צוקוקער אדער צוהערער פון א קונסט־ווערק מוז געהערען צו דעמזעלבען קולטורעלען מעמד, צו דעמזעלבען גראד פון אינטעליגענץ, פון עמפינדונגען צו וועלכע דער קינסטלער אליין געהערט.

קען דאך אבער געמאלט זיין, אז דאס קינסטלערישע ווערק פון א רא־פינירטען איראפייער זאל נישט ארויסרופען ביי די עסקימאס אדער זולו אפילו דיזעלבע פרימיטיווע געפילען — ווי ליבע אוז האס, פרייד אוז לייד — וואס האבען געשטורעמט אין דער ברוסט פון דעם העכסט אנט־וויקעלטען קינסטלער־אייראפייער. וואו וועט אהינקומען דעמאלט די מאס פון קונסט, אפילו פון דעם גרעסטען קונסט־ווערק, וועו די צוהערער אוז

די צוקוקער וועלען ניט זיין בכח צו פילען דאָס וואָס דער קינסטלער האָט איבערגעלעבט? אָבער ביי טאָלסטאָי'ן קען גאָר אוא קלאָץ קשיא ניט געשטעלט ווערען. ביי אים איז אוא ווערק קיין קונסט ניט און בעטהאָווענ'ס ניינטע סימפאָניע איז פונקט אוא שמאטע ווי די טויזענטער בענדער און פאָליאָנטען פאָעזיע און מוזיק וואָס זיינען געשריבען געוואָרען און די הונ־דערטער מייסטער־בילדער און סטאָטועס וואָס זיינען געמאָלט און געפורעמט געוואָרען צו אמוזירען די מאָכטיגע און די לויזיג־גייער פון אונזער געזעל־שאפט.

אוא קוק אויף דער קונסט איז אודאי שטאַרק רעוואָלוציאָנער און פאַר־ניינעדיג — טאָלסטאָי האָט זיך עס געקענט פארגינען — אָבער א בא־גריף פון קונסט גיט ער אונז דאָך ניט.

שעקספיר — שפיגעריש הפנים — זאגט, אז קונסט... איז פארהאלטען א שפיגעל פאר דער נאטור (To hold as t'were a miror up to nature) די אָפשפיגלונג פון דער נאטור — אזוי זאגט ער... ערנסט קען מען היינט אוא דערקלערונג ניט נעמען, ווייל אחוץ דעם, וואָס דאָס איז ווידעראמאל דער אלטער אריסטאָטעלישער געדאנק, איבערגעקייט און איבערגע'חז'ט אויף טויזענטערליי אופנים פון פיל ניט רירעוודיגע מוחות, איז ער פשוט ניט אמת...

אפילו די נאטור א ל י י ן קען ז י ך ניט אָפשפיגלען פולקאָמען. זי קען זיך ניט איבער'חז'ען אפילו אין דעם גרעזעלע און בלעטלע: ע פ ע ס איז אין איין גרעזעלע א נ ד ע ר ש ווי אין דעם אנדערען — און ע פ ע ס איז אין איין בלעטלע א נ ד ע ר ש פון דעם אנדערען: עפעם איז איין באשעפענים א נ ד ע ר ש פון דעם א נ ד ע ר ע ן, אפילו פון דעמזעלבען מין, אין דער גאנצער גרויסער נאטור.

אבער אין דעם א נ ד ע ר ש ליגט דער שליסעל פון א גאנץ אנדער באגריף פון קונסט.

דער קינסטלער און זיין קונסט שפיגלען ניט אָפ ניט די נאטור און ניט דאָס לעבען, אזוי ווי זיי זיינען — א פ ש פ י נ ל ע ן ז י י ווילט געהייסען איבערמאכען זיי אדער איבערשאפען זיי פ ו נ ק ט ווי זיי זיינען. דאָס קען ניט דער קינסטלער, פונקט ווי די נאטור אליין קען זיך ניט פינקט־לאך נאכמאכען. דער קינסטלער שפיגעלט אָפ אין זיין קונסט די נאטור און דאָס לעבען אזוי ווי זיי זיינען, אבער אויך א נ ד ע ר ש ווי זיי זיינען — מער אדער ווייניגער, דאך א נ ד ע ר ש...

אין דער פארשטעלונג פון דעם קינסטלער שפיגעלט זיך אָפ די נאטור: אירע וועלדער און פעלדער, טייכען, בערג און ימים...

עס הערט זיך אין זיין נשמה אירע צויבערקלאנגען און עס מינען זיך אירע וואונדערלאכע קאליריען. עס שוועבט פאר אים פארביי דאָס לעבען

מיט טויזענטער ווייטגעשרייען פון געמאטערטע אין טראגישען קאמף און גסיסה... און עס טראגען זיך יובעלדיגע מאסען אין פיל קאלירטע קליידער און מאסקעס אין אייביגען טאנץ פון פרייד.

און די שאפערישע נשמה פון דעם קינסטלער שפיגעלט אפ אין זיין פיבערישער שאפונג די נאטור און דאס לעבען אזוי ווי זיי זיינען.

אבער אין דעם שפיל פון די פארשטעלונגען, עמפינדונגען און שאפערישע כחות, וואס שפיגלען אפ די בילדער און די מענשען, די נאטור און דאס לעבען, וועבט זיך אויך אריין .ד א ס ע פ ע ס א נ ד ע ר ש — ד א ס ע פ ע ס נ י י ע. די נייע פארמע, דער נייער אינהאלט, דער נייער מוסטער. וואס איז פריער אויף דער וועלט ניט געווען; וואס דער קינסטלער האט אליין באשאפען. און אט דאס ניי־באשאפענע, מעג עס זיין אזוי גרויס ווי א שפילקע קעפעל אדער ווי דער גאנצער סך־הכל פון מענשלאכער שאפונג אויף אונזער ערד — איז קונסט. דאס קינסטלערישע איז דאס ניי־געשאפענע, ניט דאס אפגעשפיגעלטע, ווי רעעל און וואהאפטיג עם זאל ניט זיין אין א מענשלאך וועלט.

און אז דער קינסטלערישער, שאפערישער געניע פון דעם מענשען האט וואונדער געשאפען, זאגט עדות אלץ וואס דער מענש האט אויף אונזער ערד געשאפען און וואס איז אויף איר ניט געווען וועט ער האט זי אנגעהויבען באהערשען — עס זאגט עדות דאס גאנצע מענשלאכע לעבען.

אָגוסט ראָדען און זיין קונסט *)

אויף זיין וויל׳א, אין א פּאָרשטאָט פון פּאַריז, איז לעצטע וואָך געשטאָרבען, אין עלטער פון 77 יאָר, דער גרויסער פראַנצויזישער סקולפּטאָר אָגוסט ראָדען.

מע׳ג זיין, אז אין דעם שוידערלאכען געוויש פון שווערדען און קאַנאַן פון דער איצטיגער מלחמה האָבען מענשען און פעלקער פארגעסען געהעריג צו שאַצען קונסט און קינסטלער: קען זיין, דאָך טאָר מען ניט פאַרביגיין ראָדענ׳ס טויט, אפילו איצט, אָן א פּאָסיג וואָרט פון אָפּשאַצונג און פאַרערונג פון גרויסען גייסט.

און א גרויסער גייסט איז ראָדען געווען — איינער פון די געציילטע, איינער פון די גרעסטע וואָס די וועלט האָט פאַרמאָגט.

אין דער סקולפּטור, ווי אין אלע אנדערע קונסטען, זיינען תמיד געווען א סך גרויסע שאַפּערישע גייסטער — גרויסע קינסטלער וואָס האָבען בייגעטראָגען זייער אייגענארטיגעם צום אויצר פון זייער קונסט. די סקולפּטור איז א פלאַסטישע — א שאַפּערישע בוי קונסט. פון טויטען מאטעריאל, פון שטיין, גיפס אדער בראָנז — אָן ליכט און פארבען ווי אין דער מאלעריי — מוזען אין קינסטלער׳ס הענט געשאפען ווערען, אזוי ווי פון פלייש און בלוט און ביין און מארך און נערוועז, קערפערס, וועזענס, מענשען — — בילדער און געמעלדער — וואָס מוזען אטעמען און לעבען. דערפאר אפשר לאָזט אין איר איבער יעדער גרויסער באַגאַבטער קינסטלער, וואָס איז בכח צו שאפען גייסט און לעבען אין דער טויטער מאטעריע, זיין אייגענארטיג גרויסעם מער ווי אין אַנדערע קונסטען. אָבער אזעלכע גרויסע גייסטער ווי ראָדענ׳ס. וואָס שאפען מיט זייער אייגענארטיגעם, מיט זייער קונסט עפּאָכען גאַנצע, תקופות נייע, נייע פארמעס און נייעם אינהאלט, אזעלכע רעכענט די סקולפּטור נאָר אייניגע געציילטע.

אזעלכע זיינען אין דער אלטער גריכישער קונסט געווען פידיאס און פראקסימעלעס, וואָס האָבען אידעאליזירט די שיינקייט פון דעם נאקעטען מענשלאכען קערפער און האָבען זי פאראייביגט אין דער ליניע, אין דעם בויג, אין דער מוסקולערער מאכט און זאנפטער וויבלאכער גראציע פון זיערע בילדער און סטאטועס. זיי האָבען די קערפערלאכע שיינקייט; די שיינקייט פון דער אויסרעלאכער פּאָרמע צום אייניגען און אייביגען אי־

*) „די וואָרהייט", 25 נאָוו. 1917.

דעאל פון דעם סקולפטאר׳ס קונסט געמאכט, ביז די איטאליענישע רענעסאנס — יענע וואונדערלאכע צייט פון דער ווידערגעבורט פון דעם מענשלאכען גייסט, אין סוף 15־טען און אנהויב 16־טען יארהונדערט — האט איבערגעשאצט אלע מענשלאכע ווערטען און האט זיך אויך מיט דעם שיינקייט אידעאל פון דעם נאקעטען קערפער, מיט דער שיינקייט פון דער אויסערלאכער פארמע פון די אלטע גריכישע מייסטערס ניט באנוגענט.

און עס איז געווען דער ריזיגער גייסט פון דעם גרויסען און אומרואיגען פלארענטינער, מיקעל אנדזשעלא, אין יענער אויפלעבונגס־צייט, וואס האט א נייע עפאכע אין דער סקולפטור געשאפען. זיין גרויסער גייסט האט זיך ניט צופרידענגעשטעלט מיט דער אויסערלאכער שיינקייט פון קערפער; אים איז די שיינקייט פון דער פארמע אליין ניט גענוג געווען. ער האט אין דעם שיינעם קערפער די נשמה געזוכט און אין דער טויטער אויסערער פארמע פון זיין שטיין, ליים אדער גיפס האט ער אן אינעווייניגסטען לעבעדיגען גייסט געשאפען. און זיין סקולפטור־קונסט איז געווען די דערהאבענסטע, די גרעסטע.

אבער אויך מיט דער קונסט האט זיך ראדענ׳ס נשמה — דריי הונדערט יאר שפעטער — ניט צופרידענגעשטעלט. מיקעל אנדזשעלא׳ס קונסט איז געווים געווען די גרעסטע, די דערהאבענסטע, ראדען האט עס זיכער געוואוסט; זי איז געווים געווען דער מאכטיגער פראטעסט, — איז גייסט פון דער רענעסאנס — קענען דעם הימעלשען און הייליגען פון די פינסטערע יארהונדערטער; זי האט זיכער דאס הימעלשע צו דער ערד דערנידערט און דאס געטלאכע פארמענשלאכט, מיט מענשלאכע נשמות פארזארגט; זי האט אין דערהאבענסטע פארמעס דאס גרויסע זעלישע געשאפען; זי איז אבער פארט געווען דאס פאנטאסטישע, דאס מיטאלאגישע, דאס מאמענטאנע און פארגליווערטע — ווייט פון דעם רעאלען און באוועגלאך פליסיגען לעבען.

ראדענ׳ס גייסט האט זיך ניט געקענט צופרידענשטעלען. ראדען האט די באגייסטערונג פאר זיין קונסט, שוין פון דער פריסטער יוגענט, געשעפט פון דער נאטור, פון דעם רעאלען לעבען און אט דאס רעאלע באוועגלאכע מענשלאכע לעבען האט ווי פון א קוואל געשטראמט פון זיין זעלע און ער האט געמוזט פאר זיין קונסט אייגענע וועגען אויסטרעטען, אייגענע פארמעס שאפען פאר זיין אינהאלט.

עס איז אים ניט גרינג אנגעקומען.

ער איז געבוירען געווארען ביי ארימע עלטערען. ווי די מערסטע קינדער פון זיין גראד האט ער שוין פאר פרי געדארפט פארדינען זיין ברויט. אויך דאס איז אים ניט גרינג אנגעקומען. אבער נאך שווערער און פארדריסלאכער איז געווען זיין קאמף ארויינצוטרעטען אין דער פאריזער אקא־

דעמיע פון פיינע קונסטען. דריי מאָל האָט ער זיך געפּרואווט און אַלע דריי מאָל האָט מען אים אָפּגעזאָגט, און דער גרויסער קינסטלער איז געבליבען נאָר מיט דעם ביסעלע סימפּאַטישער שולונג אין קונסט, וואָס ער האָט אינגעלוויים געקראָגען אין דער פּאַריזער צייכענונג שול פון דעם לאַטיינישען קוואַרטאַל אין פּאַריז.

וואַר וויים, אפשר איז אזוי גאָר בעסער געווען... אפשר האָט נעשטעקט נאָט׳ס פינגער אין דעם, און דעם גרויסען קינסטלער איז באשערט געווען צו אַנטוויקלען זיינע גרויסע פייאיקייטען פריי, אומגעשטערט און ניט דערטיקט ווערען פון פּאַרגליוואַרטע מומיעס אקאדעמיקער.

אבער זיי האָבען אויך שפּעטער זיין קונסט ניט אנדערקענט. ניט איין מאָל האָט ער געשיקט זיינע ווערק צו דער אויסשטעלונג פון דער אקאדעמיע און זיי זיינען ניט אָנגענומען געוואָרען, וויל „זיי האָבען ניט באַוויזען קיין שפּורען פון טאַלאַנט" — אזוי האָבען די אקאדעמיקער געמשפּט. דאָך האָט עס זיין קינסטלערישען חשק און זיין מוט ניט אָפּגעשלאָגען — ער האָט אומדערמידלאַך געאַרבעט און געליטען; פּאַרדונגען זיך צו אַנדערע קינסטלער צו פאַרדינען לעבענס־מיטעל און ווידער טאַקע געארבעט און געליטען ביז... ביז, ווי אין א מעשה פון טויזענט און איין נאַכט, האָט ער זיך אמאָל באַגענעט מיט זיין מלאָך הגואל — דעם קינסטלער באשיע — און די טויערען פון דעם קינסטלער׳ס גן־עדן האָבען זיך בים־לאכווייס געעפענט. אין 1875, אין עלטער פון 35 יאָר, האָט ער קוים דערלעבט אז זיינע צוויי ביוסטען זאָלען אָנגענומען ווערען אויף דער אויס־שטעלונג פון פּאַריזער סאַלאָן און ערשט מיט צוויי יאָר שפּעטער האָט זיין גרויסע ארבעט „אוש ד׳אריין" — דער מענש פון דער גרויער אור־אלטער — געצוואונגען די וועלט צו דערקענען די גרויסע קינסטלערישע קראַפט וואָס האָט איר גרויס אייגענם אין דער קונסט געהאָט צו זאָגען. פון דעמאָלט אָן איז דער וועג צו באַרימטקייט און אָנדערקענונג אָפּען געווען, אבער אפילו וועז די נאָנצע וועלט האָט שוין אים באַוואונדערט האָט די אפיציעלע קונסט ניט גרינג אראָפּגעשלונגען די נאַוואָטאַרישע, אייגענאַר־טיגע פּארמעס פון זיין קונסט און אזוי ווי אין דעם פאָל פון דעם גרויסען רעמבראנדט, אין דער אָלענדישער רענעסאַנס, האָבען די אָלענדישע קליין־בירגער פון דער קונסט דעם גרויסען ווערט פון זיין בילד „אויף דער וואַך" ניט פּארשטאַנען און האָבען די באשטעלונג ניט אקצעפּטירט, אזוי האָבען אויך די פראַנצויזישע קליין־בירגער פון דער קונסט אין אונזער צייט ראַדענ׳ס „באַלזאַק" ניט פּארשטאַנען און האָבען די באשטעלונג ניט אָנגענומען. אבער ראַדען האָט שוין דעמאָלט געקענט אויסשטיין די שטראָף — זיין קונסט איז הימעל־הויך העבער פון זייער אורטייל געשטאַנען.

וואָס־זשע איז דאָס גרויס, דאָס אייגענארטיגע אין ראַדענ׳ס קונסט?

ראדען איז א רעאליסט אין זיין קונסט — און ניט אויף קיין עמאציא־נעו אדער געפיל־עו אליין בארוט זיין רעאליזם — ווי מען פלעגט זיך אמאל וועלען איינרעדען.

„קונסט — לערענט ראדען — איז באטראכטונג. זי איז דער פארגענינגען פון דעם גיסט וואס דרינגט דורך די נאטור און אנטפלעקט אין איר דעם גיסט וואס באלעבט זי; זי איז די פרייד פון דער מענש־לאכער אינטעליגענץ וואס דרינגט דורך דעם אויסווערזום און שאפט אים איבער — באלייכט אים מיט באוואוסטזיין. קונסט... איז די איבונג פון דעם געדאנק וואס זוכט צו פארשטיין די וועלט און מאכען זי פארשטענד־לאר."

אט דאס איז ראדענ'ס רעאליזם. מיט זיינע סטאטועס, בילדער, גרופעס אויסגעהאקט פון טויטען שטיין זוכט ער דורכצודרינגען די נאטור פון דעם מענשען און פון דעם לעבען און אנטפלעקען דעם גיסט וואס באלעבט זי. מיט דער פרייד פון דער מענשלאכער אינטעליגענץ שאפט ער איבער דעם מענשען און דאס לעבען ווי זיי ווערען פון אים פארשטאנען — באלייכט זיי מיט באוואוסטזיין. צו מאכען זיי פארשטענדלאר.

און ער שאפט דאס רעעלע פון דער מאסע; פון דעם גרויען אומגעהובעלטען שטיין. ווי פון דעם מקור פון זייער עקזיסטענץ — ניט איזאלירט און אפגעזונדערט — שפרעצען אפט ארומס די פארמעס, די מענשען און גרופעס. אפילו דארט וואו די פארמע איז די שענסטע, ווי אין זיין „בילד", זיינען ניט בלויז די מיפע זעלען שטריכען. די ווייכע ליניעס און געזיכטסצוגען אין סטיל פון דער אלטער גרויסער קונסט געפורעמט. נאר אויך דער קאנטראסט פון דעם געפורעמטען שענעם פרויען־בילד מיט דער גרויער אומגעהובעלטער סביבה. אויך מיקעל אנדזשעלא פלעגט אמאל ניט פארענדיגען א בילד און לאזען עס אזוי אין דעם גרויען, רויען שטיין. אבער ער האט געזוכט פון דעם ארט צו ציען פונ'ם שטיין ניואנסען פון ליכט פאר זיין בילד, אבער קיינמאל ניט צו וועקען דאס גפיל פון לעבען און סביבה.

דאס איז ראדענ'ס אייגענארטיגע פארמע וואס האט אים, אין דער סטאטוע פון באלזאק'ען, וואו ער האט די שאפערישע וועלט פון וועלכע דער גרויסער שריפטשטעלער האט דאס רעעלע געשאפען, אין פארמלאזען שטיין סימבאליזירט, אזוי פיל ביטערע פארדאמונג געקאסט.

די סקולפטור איז א סטאטישע — ניט קיין באוועגלאכע — קונסט. זי קען די זעלענצושטאנדען נאר אין מאמענטאנע שטימונגען איבערגע־בען: אבער ראדען האט געמוזט זיין סטאטישע קונסט מאכען באוועגלאך בדי צו קענען פארקערפערען איז איר דאס רעעלע פליסיגע לעבען. אפט

האט ער עס דערגרייכט דורך דעם אינטענסיוועז אויסדרוק פון דער מענש־לאכער מוסקולאטור אוז באווענגונג: אפט אויך, ווי אין זיין וואונדערבא־רער סטאטוע „דער דענקער". דורך דער רעאלער קאנצענטרירונג פון דער פאזע אויף דעם אויסדריקלאכען אקט — ווי די פאזע פון דעם „דענקער" איז דעם אקט פון דענקען, אבער מערסטענטיילס האט ער עס געזוכט צו געווינען פון דעם קאנטאקט פון קערפערס, ווי אין דער שענער גרופע „דער קוש".

אחוץ דער וואונדערבארער מאדעלירונג פון די פיגורען אין „דער־קוש" פילט זיך נאך אין דער העפטונג פון זייערע קערפערס אן אומענדלאכע באווענונג — אז אייביגער פארלאנג... פון א קוש...

אויך די ארט פון דערגרייכען אויסערלאכע באווענונג אין דער סטא־טישער קונסט פון דער סקולפטור איז ראדענ'ס. אבער ניט אין אן ערד העכער איז זיין גרויסע קונסט אין איר אינהאלט.

ראדען איז א רעאליסט. אין זיין קונסט האט ער געזוכט צו פארקער־פערען דאס לעבען. ער איז אבער אויך א פאלקס־מענש געווען. שוין אין אנהויב פון זיין גרויסער טעטיקייט האט ער באשאפען „דעם פרימיטיוון מענשען" — א גרויסע פיגור מיט א גוואלדיגער פיזישער מאכט אבער נאר מיט די ערשטע שפורען פון דעם מענשלאכען שכל. שפעטער, שוין אויף דעם זעניט פון זיין גרויסקייט, האט ער געשאפען די פארטזעצונג אין זיין מייסטערווערק „דער דיינקער".

אין דער גוואלדיגער מוסקולערער פיגור פון דעם פאלקס־מענשען דריקט זיך כיט אייזערנער כאכט, ביז דער אנשטרענגונג פון יעדען מוסקול, יענער טיפער און מאכטיגער גדאנק וואס טליעט שוין אין זיין מוח פון דורות און דורות — פון דעם פרימיטיוון מענשען אן ביז איצט און וועט ניט אויפ־הערען צו טליען ביז ער וועט אים דערדיינקען ביז'ן סוף און וועט די וועלט און דאס לעבען באפרייען.

צווישען אט די צוויי גרויסע פאלען פון זיין קונסט האט ראדען גע־שאפען וואונדערלאכע ווערק, וואונדערלאכע און שענע, אבער ניט צוליב דער שענקייט פון דער קונסט, נאר צוליב דעם אמת פון לעבען. און אט דער אמת פון לעבען איז זיין וואונדערלאכער קונסט לאזט ער איבער בירושה דער גאנצער מענשהייט.

יהודה לייב בוטענסקי*)

(דער שאפער פון דעם אידישען עפאס אין בראזנ און ליים)

די אויפלעבונג פון דעם אידישען פאלק, וואס ציט זיך זייט דער ענדע פון לעצטען יארהונדערט, וועט — פריער אדער שפעטער — פארנעמען א גרויסארטיג ארט ניט נאר אין דער געשיכטע פון אידישען פאלק, נאר אויך אין דער געשיכטע פון דער גאנצער מענשהייט. נאר וויניג ממשות'־דיגעם איז דערווייל נאך געשאפען געווארען אין דער קורצער אויפלעבונגס־צייט. און אויך דאס ביסל ממשות'דיגע איז הערווייל צו קליין און האט נאך קיין צייט ניט געהאט אנצונעמען רעאלע פארמעס פון קולטור־ווערטען. צו קליין — אבער ניט צו אומבאדייטענט אפילו איצט שוין. און עס זאמלט זיך, זאמלט זיך און פארגרעסערט זיך פון יאר צו יאר און נעמט אלץ אן מער רעאלע פארמעס, וועלכע מוזען מיט דער צייט באמערקט ווערען און אפגעשעצט ווערען אין דעם פארטשריט פון די פעלקער.

אין דער קונסט אבער — אין דער ליטעראטור און קונסט — גיסט זיך דער שאפערישער גייסט פון דעם דיכטער און קינסטלער גלייך אויס אין ממשות'דיגע פארמעס: ביים דיכטער אין דעם פורעם פון א זינגענדיג־ליד, א בילדלאכער דערציילונג אדער א טאטקראפטיגער דראמע; ביים טאן־קינסטלער אין דער זיסער מעלאדיע, אין דער וואודערלאכער הארמאניע; ביים מאלער אין לעבהאפטע בילדער און נאטור טרייע פייזשאזען און ביים סקולפטאר אין אימפאזאנטע לעבעריגע געשטאלטען וואס פארקערעפערען פארם און אויסדרוק, געפיל און געראנק. און מענען די קינסטלערישע אוצרות זיין ווי קליין — ז י י נ ע ן ז י י א ו צ ר ו ת, געשאפען פון ערנסטען קינסטלערישען גייסט, האבען זיי א ווערט און ווערען אפגעשאצט אפילו דעמאלט, וועו זיי זיינען נאר איין בלישצענדיגער טראפען אין דעם ים פון מענשלאכער שאפונג.

דערפאר קומט שוין איצט דאס ביסל ממשות'דיגע געשאפענע — דאס אידיש־נאציאנאלע אין דער קונסט — צו דער אנדערקענונג פון אנהערע פעלקער.

די נייע אידישע ליטעראטור — די ניי־העבריאישע ווי די יונג־אידי־שע ליטעראטור פון דער קורצער אויפלעבונג־צייט — האט זיך שוין דורכ־געשלאגען א וועג מיט די איבערזעצונגען פון אירע בעסטע דיכטער און שריפטשטעלער צו דער אנדערקענונג און אפשאצונג אין דער ליטעראטור פון רוסלאנד און דייטשלאנד. ענלאך איז אויך דער פאל מיט דער גאר

*) „די צוקונפט", נאוועמבער, 1913.

יונגער מאלערייי פון אידישע קינסטלער. דערווייל איז זי נאך אן אייגענ־ארטיגע פארדינסטען, אן אייגענטימלאכע שטריכען און פארבען, געמאלען נאר אויף סוזשעטען פון דעם רעאלען לעבען פון דעם פאלק און דורכגע־דרונגען מיט די טיפע אידישע ליידען און שטילער אידישער געדולד; זי געפינט אבער אויך ביסלאכוויים איר וועג צו די ערנסטע אויסשטעלונגען פון דרום אייראפא. אזוי אויך די באמיאונגען פון „בצלאל" צו שאפען אין די געווערב־קונסטען עכט אידישע דעקאראטיווע געמעלדער און צייכ־נונגען און אייגענארטיגע אידישע סטיליזירונג, ווערען ביסלאכוויים אנדערקענט און אפגעשאצט. אפילו אין דער מוזיק — אין דער אלמענש־לאכסטער פון אלע מענשלאכע קונסטען — טיילט זיך ביסלאכוויים ארויס פון די פאלקס־נגונים, וועלכע זיינען אליין א געמיש פון קלאנגען פון אלע גלות'ן, אן עכט אידישע נאטע.

ביסלאכוויים און אלץ ביסלאכוויים, ווייל די צייט איז נאך צו קורץ געווען און די שאפערישע כחות זיינען ערשט ארויס פון איי פון דער אויפ־לעבונג צו קענען ווערען ריזיג גרויס מיט אמאל. און דאך — דאך ווערט אין דער סקולפטור. אין דער קונסט, וואס איז אינגאנצען פרעמד געווען דעם אידישען פאלק, געשאפען עטוואס אייגענארטיג גרויסעם, עטוואס אזוינס וואס וועט האבען אין צוקונפטיגע דורות אן אייגען ווארט צו זאגען.

און דער שעפער פון דעם אייגענארטיגען גרויסען אין דער סקולפטור — יא, דער שאפער פון דעם עפאם פון דעם אידישען פאלק אין בראנז און אין ליים איז יהודה לייב בוטענסקי.

* * *

יהודה לייב בוטענסקי איז געבוירען געווארען אין רוסלאנד — איז נאוואראדאק—ביי ארימע אידישע עלטערען, געניי, וועז, ווייסט דער קינסט־לער אליין ניט — אומגעפער מיט א יאר פעהציג—אייז און פערציג צוריק. אז זיינע קינדער־יארען האט ער פארבראכט אין א אידישער סביבה, איז דאכט זיך איבעריג צו דערציילען, ווייל שוין אין דעם עלטער פון 4—5 יאר האט ער געלערענט אין תלמוד־תורה „ווי אלע ארימע אינגלאך". ער איז געווען א שטיפעריש, פארשויט קינד און פלעגט אפטאן אזעלכע זאכען „מיט וועלכע דאס גאנצע שטעטעל האט געקאכט". דערפאר טאקע האט ער אין דער תלמוד־תורה געקראגען „מער קלעפ פון אלע אינגלאך" און האט זי צו צען יאר פארלאזט אן דעם וויסען פון זיינע עלטערען. ער איז אריינ־געטראטען אין א פריכאדסקאיע שול, וואו ער האט געלערענט מיט גרויס פלייס און איז אין גיכען טראנספערירט געווארען אין א שטאטישער קאזא־נער שול.

שוין אין דער פריסטער קינדהייט האט ער ארויסגעוויזען גרויסע ליבע צו דער קונסט. ער פלעגט אומאויפהערלאך שניצען און שניידען און צייכע־

נען מיט קוי׳ל בילדער און פיגורען וואו ער האט נאר געקראגען די געלעגנ־
הייט. שוין דעמאלט פלעגט ער נעמען זיינע סוזשעטען פון דער אידישער
געשיכטע: — חנוכה האט ער אמאל אויסגעמאלט א גדויסען מענשען
מיט א שווערד — יהודה המכבי — מיט די גריכישע הרוגים ארום אים;
פורים האט ער בילדלאך פארגעשטעלט דאס מעשה׳לע ווי המן פירט מרדכי׳ן
אויפ׳ן פערד אין א כתר מלכות און זרש זיין ווייב גיסט אוים פון אויבען
פון איר פענסטער קויט אויף זיין קאפ. אמאל האט ער אויך א „מזרח"
געמאכט, פאר וועלכען ער האט א קניפ אין בעקל געקראגען און אין דער
פריכאדסקאציע שולע האט ער דעם גלח אפגעמאלט און איז דערפאר אין
קארצער געזעסען. א יאר נאכדעם ווי ער האט געענדיגט די קאזיאנע שולע
איז ער געפארען קיין פסקאוו ארויינצוטרעטען אין דער דארטיגער רעאל־שולע.
אבער — אין פסקאוו האט זיך דעמאלט פארשפרייט די ערשטע ציון־בא־
וועגונג. זי האט באהערשט די אידישע אינטעליגענץ און די אידישע שטר־
דירערדע יוגענט און האט מיט זיך אויך דעם יונגען שילער מיטגעצויגען.
פאר אים האבען זיך נייע וועלטען געעפענט, אידאלע וועלטען. אין דער
נשמה פון דעם יונגענמאן האט זיך אנגעפאנגען אן ערנסטער קאמף מיט
דעם רעלען לעבען: דאס אידאל, דאס גרויסע, דאס אויפלעבעדע האט
מאמענטאן גובר געווען. ער האט באשלאסען צו קריגען מיטלען און פארען
קיין ארץ־ישראל. אויפן וועג אהיים האט ער זיך אין ווילנע געטראפען
מיט בארים שאץ — דאן נאך א יונגער קינסטלער — שפעטער, דער נייס־
טיגער שאפער און לייטער פון דעם „בצלאל" אין ירושלים. „פון שאצ׳ען
האט דעמאלט די גאנצע שטאט גערעדט". דעם יונגען בוטענסקי האט עם
שטארק געוואונדערט. אים האט זיך געדאכט, אז ער וואלט אויך געקענט
„מאכען די זאכען" וואס בארים שאץ מאכט און ער האט טאקע אייניג
פון זיינע „זאכען" געמאכט. „גראד אזוי שלעכט ווי ער". בארים שאץ האט
דערקענט דעם ערנסטען טאלאנט אין דעם יונגען בוטענסקי און האט אים
צוגערעדט ער זאל שטודירען די סקולפטור.

„דאס איז געווען דער ערשטער מאמענט אין מיין לעבען, וועו איך האב
אנגעהויבען צו דיינקען וועגען דער סקולפטור אלס פראפעסיע" — דערציילט
דער קינסטלער. אבער נאר א קורצע צייט האט ער געלערענט אין דער
צייכענונג־שולע אין ווילנע. דער געדאנק, די טרוימעריש פאנטאזיע פון
א ניי לעבען אין ארץ־ישראל — מיט וועלכען די יונגע נשמה האט זיך
אנגענומען אין פסקאוו, האט זיך ניט אונטערגענעבען אזוי גיך צו די אקארשט
אויפגעוואכטע באוואוסטזיניגע קינסטלערישע שטרעבונגען. דער יונגער
בוטענסקי האט נאר אלץ געזוכט זיין וועג — און האט באשלאסען צו
פארען קיין פאריז, דארט ערשט צו אנטשיידען: קונסט אדער אידאל;
סקולפטור אדער ארץ־ישראל. וועו ער האט אבער געמאכט זיין נסיעה קיין

פֿאַריז. האָט זיך אַרויסגעשטעלט אז זיינע מיטלען זיינען געווען צו קליין און ער האָט על פּי נויט געמוזט בלייבען אין ווין.

דא האָבען די קינסטלערישע באשטרעבונגען געזיגט און זיין טאָלאַנט ראָט זיך אַנגעהויבען אַנטוויקלען. נאָר פּיל ליידען אין דעם ערשטען יאָר. האָט איינער פון די באַטייטענטסטע דעקאָראַטיוות סקולפּטאָרען פון אייראָפּע געוזען זיין אַרבעט און ער האָט אים געהאָלפּען אַרייַנטרעטען אין דער ווינער אקאדעמיע פּון קונסט, וואו ניט יעדער האָט געהאָט די זכיה אַנגענומען צו ווערען. פּיר יאָר האָט ער אין דער אקאדעמיע פּלייסיג געלערנט און האָט געאַרבעט איבער אזעלכע אקאדעמישע סוזשעטען, ווי צום ביישפּיל: „ט ע ז ע א ו ס צעברעכט דעם שאַרבען פון א צ ע נ ט א ו ר", אדער „י א ז א ן האקט אָפּ דעם קאָפּ פון דער מ ע ד ו ז א", אדער נאָר „ז י ג פ ר י ד שמידט א שווערד", אלץ אזעלכע אַרבעט ווערט האָבען דעם יונגען קינסטלער געווים געגעבען א נויטיגע שולונג אין זיין קונסט, אבער ווען זיינען זיין יונגער נשמה אויף א האַר ניט אַנגעאַנגען, האָבען זי אויף א האַר ניט באפרידיגט. ערשט ווען ער האָט געענדיגט זיין שטודיום אין דער אקאדעמיע און איז אריינגעטראָטען אין דער מייסטער־שולע פּאַר העבערער סקולפּטור, וואו דער קינסטלער איז פּריי אין טעטיקייט, האָט דער יונגער קינסטלער אויפגעלעבט. ער האָט זיך פּריי דערפּילט און זיין נשמה האָט זיך פּריי געעפּענט, ווי א בלומען־קנאָפּ עפּענט זיך אונטער די יונגע שטראָלען פון דער פרילינג־זון. דאָן האָט ער זיין „נאַטאָן דער ווייזע" געמאכט, זיין „שמשון און דלילה" און אַנדערע אַרבעטען אויף אידישע און ביבלישע סוזשעטען. די קינדערשע ליבע צו דער אידישער געשיכטע האָט אויפגעלעבט אין דער רייפערער נשמה פון דעם קינסטלער. די קינסטלער־ווען האָט זיין אַרבעט אויפגענומען מיט לויב: דאָס פובליקום — מיט ענטוזיאזם. עס האָט אויסגעוויזען, אז דער יונגער קינסטלער ווען שוין קענען אַנטוויקלען זיינע קראָפטען און זיין קונסט פראַנק און פּריי.

אבער גאַנץ אומדערוואַרטעט אומשטאַנדען און פּאָליטיי־דרייד־לאך אונטער דער ווירקונג פון דער רוסישער שפּיאַנאזש אין ווין האָבען אים שיר ניט געבראכט מיט'ן עטאַפּ צוריק קיין רוסלאַנד. ער איז נעווען גע־צוואונגען צו פּאַרלאָזען ווין און איז געפּאַרען אין פּאַריז.

אין פּאַריז האָט ער פּיל געליטען, פּיל נעאַרבעט און אפשר אויך פּיל געלערנט. אבער נעאַרבעט האָט ער ניט זעלבסטשטענדיג, נאָר פּאַר פּרעמ־דע — צו פּאַרדינען לעבענס־מיטל. אין 1904 איז ער מיט א פּראַנצויזי־שען אַרכיטעקט — אויף א קאָנטראָקט צו אַרבעטען פּאַר אים — געקומען מיין אַמעריקע. נערעכענט האָט ער אפילו צו פּאַרבליבען דא נאָר א קורצע צייט און פּאַרען צוריק קיין אייראָפּע, אבער די צייט און די אומשטענדען האָבען אַנדערש אויסנערעכענט און ער איז פּאַרבליבען צווישען אונז.

דאָ האָט ער אין אַנהויב פון זיין קינסטלערישער טעטיקייט אויך א היבש ביסל געלטען ביז ער האָט זיך דורכגעשלאָגען זיין וועג. ניט קיין גרינגער וועג איז עס געווען — אָבער א בראַווער וועג.

אויף אים האָט ער ביז איצט זיין גרעסטע, זיין אייגענאַרטיגע־ שאַפען.

* * *

קונסט — לערנט ראָדען אין זיין בוך „לי'ארט" — איז באַטראַכטונג: זי איז דער פאַרגענינגען פון דעם גייסט, וואָס דרינגט דורך די נאַטור און אַנטפלעקט אויך אין איר דעם גייסט, וואָס באַלעבט זי: זי איז די פרייד פון דעם שכל (די אינטעליגענץ), וואָס דרינגט דורך דעם אוניווערזום און שאַפט אים איבער — באַלייכט אים מיט באַוואוסטזיין. קונסט איז די העכסטע מיסיע פון דעם מענשען. וויל זי איז די איבונג פון דעם גאַנצן וואָס זוכט צו פארשטיין די וועלט און מאַכען זי פארשטענדלאָך". און דאָך ליארמען די פראַפאַנען אין דער קונסט, אז די עכטע קונסט איז אויס־ שליסלאָך נאָר דער אויסדרוק פון פארמעס, געפילען און עמאציאָנען. „די פרייד פון דעם שכל, וואָס דרינגט דורך דעם אוניווערזום אַדער דאָס לע־ בען: גאַנץ, וואָס זוכט צו פארשטיין די וועלט אַדער דאָס לעבען און מאַכען עס פארשטענדלאָך", איז פאָר זיי ניט קיין ע כ ט ע קונסט. און עס איז אויך קלאָר פאָר וואָס. זיי פארמישען דעם אינהאַלט פון דער קונסט־ זאָך, דעם אינהאַלט פון דעם ליד, פון דעם בילד אַדער פון דער סטאַטוע מיט דעם אָרט פון שאַפען די קונסט־זאָך. זיי באַגרייפען ניט, אז איז דעם אָרט פון שאַפען פאַראייניגען זיך אי די פאָרם פון דער קונסט־זאָך, אי איר אינהאַלט, מע ער זיין אן איינפאַך געפיל פון ליבע אַדער האָס: אי דער גאַנץ, וואָס זוכט צו פארשטיין די וועלט, אי די פרייד פון דעם שכל, וואָס דרינגט דורך דעם אוניווערזום דורך דער נשמה פון דעם קינסט־ לער: ער מוז זיי דורכפילען, דורכטראַכטען, דורכלעבען איז אומצעליגע מאַמענטען, איידער ער קען זיך גאָר פארמעסטען זיי אויסצודריקען אין דער באַשטימטער פאָרם פון א קונסט־ווערק. איבערהויפט איז עס אזוי אין דער סקולפטור, וואו די פראַזע גילט ניט און די פאָרם בלענדעט ניט...

אין דער סקולפטור איז יענע קונסט די ה ע כ ס ט ע, אפילו וען זי איז ניט די שענסטע אין דער פאָרם און ניט די טיפסטע אין דעם אוים־ דרוק פון עלעמענטאַרען גיפיל — יענע קונסט, וועלכע „דרינגט דורך מיט דעם גייסט די נאַטור און אַנטפלעקט אין איר דעם גייסט, וואָס באַלעבט זי: וועלכע זעט מיט דער פרייד פון שכל דעם אוניווערזום, און שאַפט אים איבער און באַלעבט אים מיט באַוואוסטזיין; — יענע קונסט, וועלכע זוכט מיט'ן גאַנץ צו פארשטיין די וועלט און מאַכען זי פארשטענדלאָך"

דורך דעם אויסדרוק פון קאנקרעטע געשטאלטען. צו דער קאטעגאריע קינסט־לער־סקולפטארען געהערט יהודה לייב בוטענסקי.

בוטענסקי איז ניט קיין מייסטער פון דערהאבענע פארמעס. די אלט־גריכישע קונסט מיט איר וואונדערבארער שענקייט זוכט ער ניט נאכצומאכען. ער איז ניט דער קינסטלער פון אינטענסיוועז אויסדרוק פון רוויער מאכט און אינערלאכע זעלען־באוועגונגען — די כאראקטעריסטישע שטרי־כען פון דער סקולפטור פון דער רענעסאנס. ער גייט ניט אין די אויסגע־טראטענע וועגען פון דער מאדערנער קונסט; ער שאפט זיך זיין אייגענעם וועג.

אפילו אויסער דעם אייגענטימלאך אידישען און כאראקטעריסטיש ביבלישען איז זיין קונסט, איז ער דער קינסטלער פון דעם גאנצן, וואס זוכט צו פארשטיין די וועלט — אדער דאס לעבען — און מאכען עס פאר־שטאנדלאך דורך קאנקרעטע געשטאלטען. עס איז גענוג צו מאכען זיך א באגריף פון זיין קינסטלערישער טעטיקייט, צו דערקענען די גרונט־מאטיוון פון זיין שאפען.

אט איז א בילד פון א קליין מאדעל: אויס דעם גרויען, רויען גראניט, צעשפאלטען און דורכגעריסען ערטערווייס, רייסט זיך א מעכטיגע יונגע מענ־שען־געשטאלט אין דעם פרייען רוים ארויס. דער שטיין האלט זי נאך פעסט, אבער איר קאפ און אירע הענט זיינען שוין פריי — און איר ברוסט איז פריי — זי אטעמט די פרייהייט. דאס רייסט זיך דער ג י י ס מ ארויס פון דער איינפאכער מ א ט ע ר י ע . וועט ער זיך באפרייען? קען ער זיך ארויסרייסען? דער קינסטלער דערציילט דאס ניט. ער דערציילט נאר, אז ער רייסט זיך — פריער, איצט און שפעטער — תמיד. אט דאס איז דער גאנצן פונ׳ם בילד. דאס גאנצע האט ניט קיין אנדער פארדינסט ווי נאר דאס, וואס דער גאנצן, פארקערפערט אין א קאנקרעטער געשטאלט, זוכט צו פארשטיין א טיילעל פון דער וועלט און מאכען עס פארשטענדלאך. אבער איז דעם בילד ליגט שוין א רמז אויף דאס העכסטע און אייגענארטיגע אין בוטענסקי׳ס קונסט — איר עפישער (דערציילענדער) כאראקטער.

בוטענסקי איז ניט קיין גרויסער לירייקער. ניט גרינג ברויגט ער ארויס אין דעם מענשען און דעם לעבען דאס זיסע, דאס ליבע, דאס ווייכע, זאנפטע און ליבלאכע, דאס קאנקרעטע שיינע און אייביג ווייבלאכע. ער איז אן עפי־קער (א דיכטער דערציילער). אין דעם גאנצן שוואונג פון דער צייט; איז דעם לויף פון דעם לעבען פון דורות דערטאפט ער דאס כאראקטעריסטיש גרויסע, ערנסטע און טרויעריגע און פארקערפערט עס אין א רעזלטאט סימבאל פון א אידייע — פון א גאנצן. טיפסטער טרויער אין זיינע בילדער און סטאטוען איז ניט פון א מאמענט אינ׳ם זעלען־צושטאנד, נאר דער טרויער וואס זאמלט זיך אין דער מענשלאכער נשמה דורך לאנגע דורות. ער איז

דער עפיקער par excellence אין סקולפטור. אוו דאס עפיש גרויסע איז זיין אייגענארטיגעם אוו ציט זיך דורך זיין גאנצער קינסטלערישער טע־ טיגקייט.

בוטענסקי האט זיך אפשר וויניגער אפגענעבען מיט דעקאראטיווער קונסט ווי מיט גרויסער סקולפטור־ארבעט איבער לעבענס־ אוו ביבלישע כוזשעטען. אבער אפילו אין דער דעקאראטיווער קונסט, וואו ער איז שוין פיל מער קינסטלער פון ליניע אוו פארם, באלעבט פון א זוניגער פרייד, איז ער נאר אלץ פיל מער דער עפיקער ווי דער ליריקער. דאס זעט זיך בולט ארויס אויף דער דעקאראטיווער ארט פון זיינע צוויי וואזענעם.

אויף איינער פון די וואזענעם ליגט די זארגלאזע יוגענט אין דעם גע־ שטאלט פון א פרוי אונטערגעשפארט דעם קאפ מיט דער האנט. דער קערפער בויגיג אויסגעצויגן. זי קוקט מיט אירע ליכטיג שפילענדיגע אויגען אין רוים. גארט זי נאך עטוואס? נאך לעבען, נאך גליק... פונקט זי ווי וואלט עס אקארשט ארויסגערעדט — אוו איר פנימ'ל שטראלט מיט זיסער קינדערשער אומשולד. פון אויבען פון דעם ראנד פון דער וואזענע, נידערט צו איר ארונטער א קופידעל — א מלאכ'על פון ליבע. ניט מיט קיין ליבעם־פייל־ען קומט ער צו איר. ער שלעפט, קוים צו באמערקען — א שפין. די דעקאראציע איז פראכטפול, שיין, קינסטלעריש אויסגעארבעט אוו אטעמט מיט פרייד. האט אבער דער קינסטלער געקענט דא פארענדיגען זיין געדאנק? א ריינער ליריקער — יא. אבער ניט בוטענסקי. ער האט געמוזט דערטרינקען דעם ליריזם אין דעם פאטאס פון עפיק אום צו פארענדיגען זיין געדאנק. אוו אויף דער צווייטער וואזענע לייגט שוין דערזעלבער פרויען־קערפער מיט'ן פנים אראפ, געפענטעט איז דעם שפין־געוועבם. ניט דאס פנים אוו ניט דעם קאפ קען מען זען. זיי זיינען ערגעץ אין דעם נעבעל פון דעם לעבען אהינ־ געקומען, מיט הונדערט טויזענט אנדערע קעפ אוו פנימ'ער אפגעווישט גע־ ווארען. געבליבען איז נאר דער נאקעטער קערפער איז קאנטורען פון פארשטויסענקייט, אין א פאזע פון א צעבראכענעם געמיט. קופיד טראגט זיך אפ. ער האט זיך זיין ארבעט געענדיגט. פון זיין וועג פאלען נאר אפגעריסענע בלעטלאך אויף דעם אומגליקלאכען קערפער. וואסער א טראגיש־עפישע פאעמע אויסגעוועבט פון א געדאנק, וואס זוכט צו פארשטיין א טיילבעל פון דעם לעבען אוו מאכען עם פארשטענדלאך!

מיט א ריין אידישען געדאנק פאר א סימבאל אין דעם דעקאראטיוועז ארט האט זיך בוטענסקי באנוצט אין דעם געמעלד פון דעם מעדאל פאר דעם הער הענרי ריים — דעם געוועזענעם פרעזידענט פון די היגע אידישע צדקות. דאס געמעלד אויף דעם מעדאל איז זייער אריגינעל: ווייט פון די געווייגלאכע פאנטאסטישע געמעלדער, וואו דער מלאך פון צדקה לייגט ארויף א לארבער־קראנץ אויף דעם קאפ פון דעם צדקה־געבער. בוטענסקי

אלס א מאדערנער מענש איז דורכגעדרונגען מיט דעם רעאלען אוז פאק־
טישען פוז אונזער לעבען אוז דער אידישער געדאנק פוז „שכר מצוה" —
„מצוה" האט זיך ביי אים אויסגעדריקט אין דער איינפאכער רעאלער פארמע
פוז א פרוי — צדקה — וואס האלט אונטער איר אויסגעשפרייטער שוץ אז
ארימען אלטינקען פוז איין זייט אוז א מוטער מיט א פיצעלע קינד פוז דער
אנדערער. איר אויסגעשפרייטע האנט לייגט כמעט אפ דעם לארבער־
קראנץ וואס דער מלאך פוז צדקה וויל ארויפלייגען אויף איר. דאס געמעלד
איז אויסגעצייכענט אויסגעפירט קלאר אוז שארף אוז בולט; דער מלאך
אין דעם סטיל פוז די מלאכים פוז דער רענעסאנס; דאס גאנצע אין דעם
כטיל פוז דער היינטיגער פראנצויזישער מעדאליאנען־קונסט.

בוטענסקי איז א רעאליסט אוז פארקערפערט אידייען אין רעאלע פארמען.

וואס ער אלס קינסטלער געשאפען אין די גרויסע ראמען פוז זיין עפישען
טאלאנט אוז נאר אויף אלגעמיינע סוזשעטען אין דער סקולפטור, וואלט ער
אויך דאז אלס אידישער קינסטלער געווען א צירונג פאר'ן אידישען פאלק.
ער האט אבער ביי דער פולער אנטוויקלונג פוז זיינע סקולפטורישע קרעפטען
נאך אלץ באהאלטען זיין אלטע קינדער־ליבע צו דער אידישער געשיכטע,
זיין גרויסע ליבע צו ביבלישע סוזשעטען אוז יענע אידעאלע ליבע צום
אידישען פאלק, וועלכע האט אים אין דער יוגענט שיר־שיר ניט געפירט
קיין פאלעסטינע.

ערשט אין דער פארטרעטור פוז אידישע טיפען אוז אין די ביבלישע
אוז גלות־סוזשעטען קריגען זיינע עפישע קינסטלערישע קראפטען דעם נוי־
טיגען רוים אוז שוואונג אוז ברייטקייט וואס דאס בעסטע פוז זיין נשמה.
ער שאפט דעם עפאס פוז דעם אידישען פאלק.

זיינע פארטרעטען, די ביוסטען פוז יהודה הלוי, נאטאן דער ווייזע אוז
יעקב גארדין צייכענען זיך ניט אומעטום אויס מיט שארפע קאנטורען, בולט'ע
געזיכטס־שטריכען, אדער קלארע אויסדרוקספולע אויגען. ניט דאס מא־
טעריעלע פאסט אויף דער קינסטלער אין דעם מאדעל, נאר דאס טיפע,
דאס גייסטיג־אינטעלעקטועלע. דאס איז דער הויפט־ אוז גרונט־שיריך
אין אלע זיינע פארטרעטען. אבער ווי וואונדערלאך דריקט זיך עם אויס,
וועז אויסגעמישט מיט דעם טיפסטען טרויער פוז דער מענשלאכער זעלע,
ווערט עם פארקערפערט אין דעם דערהאבענעם גייסט פוז א יהודה הלוי.
מאטערענדיג זיך דאס גאנצע לעבען אין גלות מיט דער ליבע צו ציון, איז
דער גרויסער דיכטער אויף דער עלטער ענדלאך געקומען צום ציל „צו קושען
דעם שטויב פוז ציון'ס גאסען" אוז ער האט דערזען דעם חורבן. אין דעם
טיפסטען יאוש פוז זיין גרויסער דיכטער־זעלע, האלב קניענדיג, כאפט ער
ארום א צעבראכענע זייל פוז אירע רואינען, דריקט זי צום פארווייפלונג,

בשעת זיין קאפ איז אין טיפען טרויער געזונקען אויף דער ברוסט. דאכט זיך, ער פרעגט: „וואס איז געבליבען פון דיר?" אבער ניין, פריער זיינען דער קאפ און די אויגען געווען געריכטעט צום הימל מיט דעם פארצווייפעלטען אויסגעשרייי „גאט, וואס איז געבליבען פון דיין אייניגער, פון דיין געליבטער?!" און דאן ערשט איז דער קאפ געזונקען טיף אין טיפער אויף דער ברוסט אין טיפסטען יאוש. עס דאכט זיך, אז די באוועגונג מערקט זיך נאך איצט אין דעם אויסדרוק פון דעם וואונדערבארען פנים, דעם וואונדערבארען שטערען און די ברעמען.

עס איז א וואונדער־בילד. ניט נאר גרויס אין דער אויפפאסונג און פאזע, אין דער קינסטלעריישער אויספירונג און אויסדרוק פון א טיפען זעלען־צושטאנד, נאר אויך גרויס וויבל עס גיט דעם אייגדרוק פון אן עפיש געדיכט, פון א וואונדערבאר קלינגענדער פאעמע.

נאטאן דער וויזע איז פיל רעליעפנער געמאלען, די געזיכטס־שטריכען זיינען שארפער און בולט'ער. עס איז דער טיפער, קלוגער פארטראכטער סוחר — „דער וויזע", ווי לעססינג האט אים געוואלט פארשטעלען און זאל נענטאל האט אים פערזאניפיצירט. און אין ביידע — אין „נאטאן דער וויזע" און אין גארדינ'ס פארטרעט — האט דער קינסטלער אויסגעצייכענט אויסגעהאלטען די סביבה. גארדינ'ס ביוסט טראגט אויך אויף זיך דעם שטעמפעל פון זיין שאפער — אויך דא הערשט דאס גייסטיג־אינטעלעקטועלע: די שארפע, שטארקע געזיכטסצוגען האבען דערפון פיל פארלוירען: דער מאכטיגער, אייזערנער ווילען איז קאנצענטרירט נאר ארום דעם אויסדרוקספול פעסט־געשלאסענעם מויל און דעם ריזיגען שוואונג פון דעם נאקען. אבער מערקווירדיג, א מאמענטאנער פארגלייך פון דעם פראפיל פון דעם ביוסט מיט דעם פראפיל פון דעם „גלות"־סימבאל וויזע, ווי טיף דאס גלות לעבען האט זיך אפגעדרוקט אפילו אויף אזא מאדערנעם אייראפייאישען אידען וויי יעקב גארדין איז געווען. אויך אויף זיין געזיכט ליגט, — פונקט ווי עס איז געווען אויסגעדאסען אויף זיין זעלע, — א שטיק פון דעם טיפען טרויער פון אונזער לעבען.

* * *

דאס העכסטע און דאס דערהאבענסטע אין זיין קונסט האט יהודה לייב בוטענסקי דערגרייכט אין זיין סקולפטור־ארבעט אויף ביבלישע סוזשעטען און אין זיין „גלות". אין זיי האט ער אויך דערגרייכט דאס העכסטע אין דער סקולפטור — דעם אויסדרוק פון באוועגונג, אפט אויף דעם חשבון פון געוויסקייט אין דער פארמע, אמאל אויך אויף דער רעבענונג פון א בולט'ען אויסדרוק פון א זעלען־צושטאנד. אבער יענער גרויסער מייסטער אין דער סקולפטור איז נאך ניט געבוירען געווארען, וואס זאל אויסדריקען די דערהאבענע פארמע, די טיפסטע זעלען־צושטאנדען און צוגלייך די באוועגלאכקייט פון

לעבען. די אלטע גריכישע סקולפטור האט דערגרייכט די שענסטע און דער־האבענסטע פארמע. די שענקייט פון א „וועגוס" אדער אן „אפאלא" האט נאך קיינער ניט איבערגעטראפען, דאך האט דער גרעסטער מייסטער פון דער רענעסאנס־צייט און אפשר פון אלע צייטען, מיקעל אנדזשעלא, רעזולטירט גענעז דער פארגליווערטער שענקייט פון דער גריכישער סקולפטור. ער האט געשאפען די טיפסטע זעלן־באווענונגען אין דער דערהאבענסטער פארם. אבער ארויסבלאזען אין דעם טויטען שטיין, ליים אדער בראנז אויך די באווענלאכקייט פון לעבען, וואס ווערט קיינמאל ניט פארגליווערט, האט אפילו ער ניט געקענט. ראדענ'ען — דעם גרעסטען מייסטער פון אונזער צייט — האט זיך אויך נאר זעלטען איינגעגעבען אין דער דערהאבענער פארם צו שאפען באווענונג, און ווען עס האט זיך אים איינגעגעבען, איז עס געווען דורך רייך־טעכנישע אויסערלאכע מיטלען. האט ער פון דעם רויען שטיין געלאזט ארויסשפראצען, ווי פון דער ערד פון א בלומענטאפ א בלום, א וואונדערשיינע פרויען־געשטאלט. האט זיך געדאכט, אז פון דעם רויען מאר־מאר באוועגט זיך — לעבט אויף א מענש — די שענהייט.

בוטענסקי פאלגט ניט נאך די מייסטערס. ער אפפערט אוי ואי די פארם אי די שענקייט און בויגיגקייט פון דעם קערפער, אי די ענווייע דעטאלען: ער בלאזט אבער ארויס, דורך דעם עפישען כאראקטער פון זיין טאלאנט, אין דעם אינהאלט פון זיינע פיגורען אייביגע באווענונג.

די סטאטוע, וואס האט אים געגעבען בארימטקייט און אנערקענונג און וועלכע שטייט אויף אן אנגעזעענעם פלאץ אין דעם היגען מוזעאום פון קונסט, איז „דער אייביגער פרידען" — געשאפען אויף דעם אידילישען סוזשעט פון ישעיה הנביא: אז עס וועט אמאל קומען א צייט, וועלן די שווערדען וועלען איבערגעשמידט ווערען אין אקער־אייזענס און דער לייב וועט לעבען אין פרידען מיט דעם שפעלע. רעאליזירט האט דער קינסטלער דעם סוזשעט אין דער געשטאלט פון א הערואישען אלטען מיט אן אימפאזאנטער פיגור, וואס שמידט איבער שווערדען און אקער־אייזענס. ביי זיין זייט ליגט פרידלאך דער לייב מיט'ן לעמעלע. די געזיכטס־שטריכען, צוליב דעם געבויגענעם קאפ און נאקען, זיינען ניט גאר קלאר און רעליעף, פיל קלארער זיינען זיי אין פראפיל, דערפאר אבער זיינען די שטריכען פול מיט לעבען און באווענונג. דער אויסדרוק פון דעם טיפען ערנסט אין דעם אלטע'ס פנים, דער שוואנג פון דער האנט מיט'ן האמער, די רוקען־ און מוסקל־באווענונגען גיבען דעם מעכטיגען בילד דעם אויסדרוק פון א גרויסער עפיק — דער עפאם פון דעם אידישען פאלק און זיינע האפנונגען. ניט אזוי גרויס אין עפישער באטייטונג איז די צווייטע סטאטוע אויף דעם ביבלישען סוזשעט „בלעם". דער סקולפטאר האט פארקערפערט דעם מאמענט, וועלן דער מכשף האט געוואלט שעלטען דאס אידישע פאלק און האט דורך דעם

דראנג פון דער אינערלאכער שטימע פון נאט געמוזט עס בענטשען. אויך דא איז דאס פנים פארהיקט, נאר די שפיציגע נאז, די פילע ליפען מיט דעם טיף פיסטישען אויסדרוק און די הויך־געהויבענע האנט צום בענטשען ווייזען די אינערלאכע זעלען באוועגונג פון דעם באזיגטען מכשף. אויך דא זיינען די קערפער־שטריכען קינסטלעריש אויסגעארבעט און די סביבה וואונדערלאך אויסגעהאלטען דורך דעם שטעקען און דער שלאנג און דעם פארפלאכטענעם צאפ אויף דער ברוסט — די סביבה פון א מכשף. אויך דא אטעמט דאס בילד מיט א לעבען פול מיט געשעענישען: א ברכה מורמלען, דאבט זיך, די ליפען, אויף וועלכע עס האט ערשט א קלאה גערוט. אבער איבער אלע, אין עפישער גרויסקייט און קינסטלערישער איינפאכקייט, שטייט בוטענסקי'ס סימבאל פון „גלות".

עס איז א איד — אן איינפאכער איד, וואס פארקערפערט אין די טיפע, טרויעריגע שטריכען פון זיין פנים, דורות פון גלות און ליידען. אויף דער רעכטער האנט, אין גאנצען פארדעקט, פעסט איינגענורעט אין זיין ברוסט, טראגט ער זיין קינד — דעם יורש פון זיין גלות־לעבען: אין דער לינקער טראגט ער דאס פעקעל פון זיין אידישען האב־און־גוטס און אונטער דעם ארעם זיין גייסטיג פארמעגען — דאס, אפשר, וואס האט אים באגלייט צוויי טויזענט יאר אין גלות — זיין חומש. און ער גייט, און ער וואנדערט, און גייט מיט האלב געשלאסענע אויגען, געטריבען פון דעם וויבט אין דער וויטער וועלט אריין. א וואונדערלאך בילד: גרויס אין דעם אויסדרוק פון די טיפע ליידען פון דער זעלע. גרויס און אימפאזאנט אין זיין איינפאכקייט.

אויך דא פילט זיך באוועגונג — באוועגונג מער פון אלץ — באוועגונג פון דורות און דורות — דורך שטח און צייט — פון פארפאלגטע און פארוואגלטע. אויך דאס דאזיגע גרויסע בילד האט ניט געקענט בלייבען אומבאמערקט. אין די קונסט־גאלעריעז פון דעם „ווייסען הויז" אין וואשינגטאן וועט עס דערציילען מענשען און פעלקער די געשיכטע פון אידישען גלות. און שטאלץ מוז זיין דער קינסטלער, שטאלץ דער איד, אויף וועמעס גורל עס איז אויסגעפאלען דורך זיינע גרויסע קינסטלערישע קראפטען צו שאפען דעם עפאס פון דעם אידישען פאלק אין שטיין און אין בראנז.